

శ్రీ

ధ్రువభారతము

(భీష్మ పర్వము)

సంపాదకులు

డాక్టర్. కేతవరపు వేంకట రామకోటిశాస్త్రి

ప్రచురణ

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి

కళాభవన్ - నైఫాబాద్ - హైదరాబాద్-4

నవంబరు 1971

ప్రతులు : 5000

వెల : రూ. 2.75

(రెండురూపాయల డెబ్బదియైదు పైసలు)

ముద్రణ :

మురళీ పబ్లికేషన్స్

కుత్తిగూడ, హైదరాబాద్-27,

తొలి పలుకు

ఆంధ్రప్రదేశ్ మాజీ మంత్రివర్గులు శ్రీ యం. ఆర్. అప్పారావుగారు చేసిన సూచన ననుసరించి ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి తెలుగుభాషలోని ప్రాచీన సాహిత్యము అందరికి అందుబాటులో నుండునట్లుగా ముద్రించి ప్రకటింపవలెనని నిశ్చయించినది. తెలుగుభాషలోని పూర్వగ్రంథ సముదాయము యీనాడు పాఠకునకు సక్రమముగా సరసమైన ధరకు లభ్యమగుటలేదు. ఈ లోటును తీర్చి ప్రాచీనగ్రంథసంచయమును విడివిడిగా ప్రకటించుటకు సాహిత్య అకాడమి ఒక ప్రణాళికను సిద్ధము చేసినది. ఈ ప్రణాళిక ప్రకారము యీ కార్యక్రమము మూడు తరగతులుగా విభజించవలెనది. మొదటిది ప్రాచీన ప్రబంధాలప్రకటన; రెండవది మహాభారతము ప్రచురణ; మూడవది హరివంశము, భాస్కర రామాయణము, బసవపురాణము, భోజరాజీయములను సంగ్రహించి ప్రకటించుట; పై ప్రణాళిక ప్రకారము ప్రచురింపబడు ప్రతి గ్రంథములో గ్రంథకర్తను గూర్చి, గ్రంథ ప్రాశస్త్యమును గూర్చి వివరించు సుమారు 40 పేజీల పీఠికను చేర్చవలెనని నిశ్చయించవలెనది.

ఈ కార్యక్రమములో ప్రాచీన ప్రబంధాల ప్రకటనము పూర్తి యైనది. సంక్షిప్త గ్రంథ ప్రచురణ కార్యక్రమములో బసవపురాణ, భాస్కరరామాయణ, హరివంశ, భోజరాజీయములు ప్రచురింపబడినవి. ప్రస్తుతము ఆంధ్ర-మహాభారత ప్రకటనము చేపట్టవలెనది. ప్రసిద్ధులైన విద్వాంసులచే మహాభారత సంపుటముల పరిష్కారము నిర్వహింపబడుచున్నది.

ఆంధ్ర మహాభారత సంపుటములలో ఆరవదైన భీష్మ పర్వమును పరిష్కరించి, పీఠిక వెలయించి మా కందజేసిన డాక్టర్ కేతవరపు వేంకట రామకోటిశాస్త్రిగారికి అకాడమి పతాన కృతజ్ఞతలు.

పైన పేర్కొనబడిన గ్రంథ సంపుటాల వ్రాతప్రతులను సిద్ధము చేసి ముద్రించుటకు అవసరమైన డబ్బును పూర్తిగా అకాడమికి యిచ్చుటకు కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు వాగ్దానము గావించి అందులో చాలమట్టుకు డబ్బును విడుదలకూడ చేసినవి. అందుకు అకాడమి పతాన కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలకు ధన్యవాదాలు. సాధ్యమైనంత త్వరలో మహాభారత సంపుటముల నన్నింటిని సిద్ధము చేసి, ఆంధ్రపాఠకలోకానికి అందజేయుట జరుగగలదని విశ్వసించుచున్నాను.

హైదరాబాదు,
20-11-71.

దేవులపల్లి రామానుజరావు
కార్యదర్శి

విషయ సూచిక

భీష్మ పర్వము - ప్రథమాశ్వాసము

విషయము		పుట.
ఉపోద్ఘాతము		i
ధృతరాష్ట్రానికడకు వేదవ్యాసుండు వచ్చుట	6-2-1	1
సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రానినకు భూపరిమాణంబు సెప్పట	6-5-9	4
సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రానినకు భారతవర్షంబునం గల విశేషంబులు సెప్పట	6-10-1	8
ధృతరాష్ట్రాఁడు భీష్ముమరణంబు విని విలపించుట	6-14-1	11
సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రానినకు భారతయుద్ధంబు సెప్పఁ బూనుట	6-16-7	14
భీష్ముఁడు నిజయోధుల కెల్ల నుత్సాహంబుగాఁ దెగువసెప్పట	6-17-7	19
పాండవయోధులు యుద్ధంబునకు వెడలుట		21
ధర్మరాజునకు నర్జునుఁ డుత్సాహంబు గలిగించుట	6-1-93	26
ధర్మరాజు పాదచారియై భీష్మునియొద్దకుఁ బోవుట	6-41-6	29
ధర్మరాజు గురుకృపశల్కల్యణచేత యుద్ధమున కనుజ్ఞాతుం డగుట	6-41-48	32
అర్జునుఁడు స్వజనసంహారంబునకు శంకించి మోహోవిష్టుం డగుట	6-28-80	36
శ్రీకృష్ణుఁ డర్జునునకుఁ దత్త్వజ్ఞానోపదేశంబు సేయుట	6-24-19	39
అర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణునివిశ్వరూపంబు గనుంగొని స్తుతించుట	6-33-5	41
భీష్ముని ప్రథమదివసయుద్ధము	6-42-1	45
భీష్ముఁడు దుర్యోధనప్రేరితుండై పాండవవీరుల నొప్పించుట	6-45-1	58

భీష్మ పర్వము - ద్వితీయాశ్వాసము

ధర్మజుడు గోపాలదేవుపాలికిం జనుట	6-46-1	60
భీష్ముని ద్వితీయదివసయుద్ధక్రమము	6-47-1	63
అర్జునుడు భీష్మునిమీదికి రథంబు దోలించి విజృంభించుట	6-48-2	65
ధృష్టద్యుమ్ను డ్రోణాచార్యులయుద్ధము	6-49-1	67
భీమసేనునిచేత భానుమంతుండు చచ్చుట	6-50-30	70
భీష్ముని తృతీయదివసయుద్ధము	6-52-1	75
దుర్యోధనుడు భీమునితో యుద్ధము సేసి మూర్ఛిల్లుట	6-54-15	78
అర్జునుడు శ్రీకృష్ణప్రేరితుడై భీష్మునిపైఁ గవియుట	6-55-40	83
శ్రీకృష్ణుడు చక్రంబు ధరించి భీష్మునిమీది కుఱుకుట	6-55-84	85
భీష్ముని చతుర్థదివసయుద్ధము	6-56-1	88
శల్యునందనుడు ధృష్టద్యుమ్నునితో యుద్ధంబుసేసి చచ్చుట	6-57-25	91
దుర్యోధనుడు భీముని మూర్ఖుని మూర్ఖు బొందించుట	6-61-7	97
ఘటోత్కచుండు మాయాబలంబున గౌరవసేనపై		
విజృంభించుట	6-68-40	100
భీష్ముని పంచమదివసయుద్ధక్రమము	6-65-1	104
ద్రోణుండు దుర్యోధనప్రేరితుడై పాండవసైన్యంబుపైఁ		
గవియుట	6-65-21	106
అభిమన్యు లత్మణకుమారులయుద్ధము	6-69-30	112
భీష్ముని షష్ఠదివస యుద్ధక్రమము	6-71-1	115
ధృష్టద్యుమ్నుడు భీమసేనునకుఁ దోడ్పడుట	6-73-31	119
ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణునితో యుద్ధము సేయుట	6-73-67	122

భీష్మ పర్వము - తృతీయాశ్వాసము

భీష్మగాంధారేయుల సంవాదము	6-76-3	127
భీష్ముని సప్తమదివస యుద్ధక్రమము	6-77-11	128

ధృష్టద్యమునిచే దుర్యోధనుడు విశ్వుడై పోవుట	6-78-44	181
చేకితాన కృపాచార్యుల ద్వంద్వయుద్ధము	6-80-20	184
భీష్ముని యష్టమదివస యుద్ధక్రమము	6-88-1	189
సునాభుడు మొదలగు కురుక్షమారులు భీమునిచేఁజచ్చుట	6-84-12	140
అలంబుసునిచేత నిరావంతుడు మృతుం డగుట	6-86-48	144
ఘటోత్కచుడు ద్రోణాచార్యప్రశ్నతో యుద్ధంబు సేయుట	6-88-25	148
అర్జునుఁ డిరావంతునిచచ్చుట భీమునిచే విని దుఃఖించుట	6-92-1	152
భీష్ముని నవమదివసయుద్ధక్రమము	6-95-1	157
అలంబుసుడు దుర్యోధనప్రేరితుడై యభిమన్యువైఁ గవియుట	6-96-24	159
అర్జునుడు ద్రోణాచార్యులతో యుద్ధము సేయుట	6-98-4	162
దుర్యోధనుడు శకునిదుశ్శాసనుల భీష్మునకు సహాయముగాఁ బంపుట	6-101-52	170
ధర్మరాజు రహస్యప్రకారంబున భీష్మునియొద్దకుఁ బోవుట	6-103-50	175
భీష్ముని దశమదివసయుద్ధానుక్రమము	6-104-3	179
అర్జునుడు శిఖండికి బ్రోతాహంబు గలిగించి భీష్మువైఁ గవయించుట	6-104-51	181
ద్రోణాచార్యులశ్మత్తామను భీష్మునకు సహాయంబుగాఁ బంపుట	6-108-1	184
విరటుతమ్ముఁ డగు శతానీకుండు భీష్మునిచేఁ జచ్చుట	6-113-24	190
భీష్ముడు శరతల్పగతుఁ డగుట	6-114-80	194
కర్ణుడు భీష్మునియొద్దకుఁబోయి వినతుం డగుట	6-117-1	198

ఉపోద్ఘాతము

వ్యాసభట్టారకుడు

శ్రీమన్నారాయణుడే వ్యాసభట్టారకుడుగా అవతరించెను. భగవంతుడు ధర్మసంస్థాపనార్థ మప్పుడప్పు డవతరించుట కద్దు. ధర్మ సంస్థాపనము కొరకే వ్యాసుడు మహాభారతమును రచించెను. ఇంత మహాభారతమును రచించుటచేతనే ఆయన భగవంతుడై యుండునను విశ్వాసము పరివ్యాప్తమైనది. అంత పరమాశ్చర్యకరమైన బుద్ధివైభవము భగవంతుడు తప్ప అన్యము కాదు. మహాభారతము పంచమవేదము. అనాదులైన ఋగ్వేదసామాధర్వణ వేదములు నాల్గును భగవంతుని నిర్గతములు. అందువలన వ్యాసుడు భగవంతుడే కావలయును. కానిచో ఇట్టింతటి లోకహితనిష్ఠాపరు డగుట కాతని కేమిపట్టినది? ఆతని బుద్ధి ఆగమ విధాన నిధానము. యోగ సాంఖ్యము లతని మనస్సు నుండి సముదితములైనవి. ఆగమ విధానమంతయును యజ్ఞయాగాది కర్మ లక్షణము. యోగసాంఖ్యము లవి రెండు వృథగ్వీషయములు కావు. ఒకటి జ్ఞానము యొక్క మొదలు. రెండవది దాని తుది. వ్యాసుడు కర్మజ్ఞానైక మూర్తి. భగవంతు డవతరించినప్పు డట్లే యుండును. ఆపనుల నిమిత్తమే భగవంతు డవతరించును. ధర్మ సంస్థాపన మనగా కర్మజ్ఞానములను సక్రమముచేసి నెలకొల్పుటయే. కర్మ జ్ఞానములకు ధర్మ రూపమున అద్వైతము సిద్ధించును. మరియు ధర్మ మనగా కర్మ. అద్వైతము జ్ఞానము. ధర్మాద్వైత స్థితి యనగా కర్మజ్ఞానముల యునికి. వ్యాసు డాయునికివాడు. మహాభారత మాయునికి కలది. లోకమును ద్వివిధానిష్ఠము—జ్ఞానయోగము నందును, కర్మ యోగమునందును. లోకమును వలెనే మహాభారతము. లోకము ననుసరించియే వ్యాసుడు. సమాజమువల్లనే లోకము. తానున్న మహా భారత సమాజమునందు వ్యాసభట్టారకుడు తన బాధ్యతను సంపూర్ణముగా నిర్వహించి చేతులు కడుగుకొనెను. భవ్య కపితావేశ మనగా నట్లు కడుగు

కొనుటయే. మౌసల వర్షము చూచినచో భగవదావేశము వర్షవసానము లక్షణము తెలియును. భవ్యకవితావేశము గల కవి సమాజమున కట్లు బాధ్యత వహించును. సమాజము కర్మజ్ఞానాత్మకము. వ్యానుడు దానినే ప్రబోధించెను. మహాభారత మనగా అది.

మహాభారతము

ధర్మార్థకామమోక్షములు పురుషార్థములు. వీనిని సాధించివెట్టుటకు మహాభారత మవతరించినది. వేదములు - స్మృతులు - పురాణములు-అన్నియును పురుషార్థ సిద్ధిని వివరించి చెప్పు తాత్పర్యము కలవియే. ఆయావిషయ నిరూపణములయందు దవి ఎక్కడెని వరస్పరము విరోధింపవచ్చును. అట్టి చోట్ల ఆ విరోధమును పరిష్కరించుటకు తగిన ప్రామాణ్యబలము మహాభారతమున కున్నది. మనుస్మృతిమీద మేధాతిథి వ్యాఖ్య కలదు. ఆ వ్యాఖ్యానము చాల చోట్ల మహాభారత శ్లోకములను ప్రమాణముకొర కుద్ధరించి చూపినది. మనుస్మృతియందును మహాభారతమునందును కొన్ని వందల శ్లోకములు కొద్దిగనో, గొప్పగనో సమానముగా నున్నవి.¹ మరియు తంత్ర వార్తికమునందు కుమారిలభట్టును, న్యాయవార్తికమునందు ఉద్యోతకారు డును, మహాభారతమునుండి శ్లోకముల నుదాహరించియే విశేషవ్యాఖ్య చేసిరి. పతంజలి యోగభాష్యమునందుకూడ మహాభారత వాక్యములు ప్రమాణములుగా ఉదాహరింపబడినవి.² శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యులవారు ఛాందోగ్యము, బృహదారణ్యకము మొదలైన ఉపనిషత్తులకు భాష్యము వ్రాయుచు మహాభారతమునుండి ప్రమాణవాక్యముల నుద్ధరించుకొనెను. శ్రీమద్భగవద్గీతాభాష్యమునందును మహాభారతవాక్యము లుద్ధరింపబడుటను మనము గుర్తింపవచ్చును. మరియు బ్రహ్మసూత్ర భాష్యమున శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదులు వేదాంత సూత్రార్థమును సమర్థించుటకు మహాభారతమునుండి వాక్యముల నుద్ధరించి సమన్వయపరచిన లావులు చాల యున్నవి.³ మహా

1. A. B. R. (Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona.) Vol. XLVII. Parts I—IV. Page 33.

2. A. B. R. Vol. XIX, Part II. Pages 161—172.

3. A. B. R. XIX, Part II. Page 164.

భారతము వేదాంతసూత్రములకంటె ముందటి గ్రంథముగా శ్రీమద్భగవద్గీతలు భావించిరి. పూర్వమీమాంసాసూత్ర భాష్యమున శ్రీ శబరాచార్యులును మహాభారతమునుండి ప్రమాణవాక్యముల నుద్ధరించుకొనెను.⁴

లోకమున ధర్మార్థములు కలిసిపోవు. కామమోక్షములును పోవు. అంతే కాదు. అవి పరస్పరము విరోధము కలవిగా కూడ నున్నవి. తద్విరోధమును పరిహరించి సమాజమున కీ నాల్గుపురుషార్థములును కడు ప్రాధాన్యము కలవిగా చూపించుటకు మహాభారతము నడుము కట్టెను. అందుకే దాని విషయమున అంతటి ప్రామాణ్యబుద్ధి ప్రబలినది. పురుషార్థములన్నమాటయే చిత్రమైనది. శరీరమునం దుండువానిచేత కోరబడునవి మరియు ప్రార్థింపబడునవి అవి. శరీరమునం దుండువాడు శరీర ధర్మములను కలవాడు. ఈ ఉపాధివల్లనే అర్థకామములు కోరబడుచున్నవి. అవి దుఃఖమును గొనివచ్చుచున్నవి. శరీరమునం దుండువాడు దుఃఖ మలవాటులేనివాడు. వాని కాదుఃఖమునుండి మోక్షము కావలయును. కామమునుండి మోక్షబుద్ధి పుట్టుటకు వీలున్నది. అర్థమునుండి ధర్మబుద్ధి పుట్టదు. అందుకని లోకహితకామములు ధర్మమునుండి అర్థములను పురుషార్థముగా చెప్పిరి. సమాజము దేనిని కోరును? ధనమును కోరును. ఒకని నెందుకు ప్రార్థించును? ధనమునని ప్రార్థించును. కోరిక లీరికలెత్తు స్వభావము కలవి. ప్రార్థన యాచనాదైన్యమును తెచ్చునది. ప్రజ లా విధముగా దీనులు కాకుండుటకై ముందు ధర్మమును బోధించిరి. అర్థ కామములు మానవులకు తెలియును. తెలియనిది ధర్మము. మరియు మోక్షము. ధర్మము కర్మ. మోక్షము జ్ఞానము. కర్మజ్ఞానములు ప్రవృత్తిరూపములైన అర్థకామములను పాలించుట విశ్వశ్రేయము దృష్ట్యా అవసరము. ఆ యవసరమును తీర్చుటకే మహాభారతము రచింపబడినది.

సమాజమునకు ధర్మము కవచము. ఆ కవచమును రక్షించినచో అది మనలను రక్షించును. ధర్మరక్షణభారము నెందరు ఋషులు వహించిరో చెప్పలేము. ఇప్పటికి మనకు తెలియవచ్చుచున్నవారే మను - విష్ణు - యమ - అంగిర - వసిష్ఠ - దక్ష - సంవర్తన - శాలాతప - పరాశర - గౌతమ - శంఖలిఖిత - హరీత - ఆపస్తంబ - ఉశన - వ్యాస - యాజ్ఞవల్క్య -

కాత్యాయన . బృహస్పతి . దేవల . నారద . వైతీనన— ఈ మొదలుగా ఇరువదిమందికి పైగా కలరు. వీరందరు సమాజకవచమును యథాశక్తి రక్షించుటకు పాటుపడ్డవారే.

ధర్మ మనగా నేమి ? ఏమి చెప్పిన ధర్మము చెప్పిన ట్టగును ? ప్రజకు ముందు ధైర్యము కావలయును. ఓర్పు కావలయును. వారు ఏ రూపము గాను దొంగతనమునందు ప్రవర్తింపరాదు. సమాజము రోగములతో తీసికొనరాదు. ఇంద్రియనిగ్రహము నలవాటుచేయవలయును. విషయవిచారణ చేయు బుద్ధిపాటవము ముఖ్యము. సత్యమునకు దూరమై సమాజము పోకూడదు. సమాజ మిట్లు సంపూర్ణముగా వికసించియుండుటను ప్రబోధించినచో ధర్మమును ప్రబోధించినట్లు. మరియు హింసాప్రవృత్తి ప్రజల కలవాటు కారాదు. క్రోధము మంచిది కాదు. దయాదాక్షిణ్యములు మానవత్వ లక్షణములు. అవి భద్రముగా కాపాడుకోవలసినవి. శమదమాదు లెంత ముఖ్యమో కుటిలప్రవృత్తి లేకపోవుట అంతకంటె ముఖ్యము. ఆయా విషయములను ప్రబోధించినచో ధర్మ ప్రబోధము జరిగినట్లు. ఇంతమాత్రముతో సరిపోదు. ఇందుకు విరుద్ధమైన అధర్మప్రవృత్తిని నిర్ద్వంద్వముగా ఖండించివేయవలయును. ఆదియును ధర్మప్రబోధములోని భాగమే. ఇంతకును ఈ ధర్మ ప్రబోధ మెందుకు ? ఎందుకనగా లోకప్రవృత్తి సక్రమముగా నుండుటకు. లోకప్రవృత్తి అభ్యుదయమార్గమును వీడకుండుటయే సక్రమముగా నుండుట. ఆ మార్గమును వీడకుండుటయే లోకమునకు కావలసినది. అదే దానికి శ్రేయము. విశ్వశ్రేయము నెరిగి ప్రవర్తించుటయే లోకజ్ఞత్వము : మహాభారతము లోకజ్ఞత్వమును పుక్కిలించుచున్నది. అది ధర్మశాస్త్రము. అర్థశాస్త్రము. కామశాస్త్రము. మోక్షశాస్త్రము. ఈ చతుర్విధపురుషార్థములనుగురించి ఇందు చెప్పబడిన విషయములే తరువాత తరువాత వాఙ్మయమునందు బహుధా వెలసినవి. ఇందు లేని వందును లేవు అందువల్లనే సాంగములైన వేదములు—అష్టాదశ మహాపురాణములు—అన్ని ధర్మశాస్త్రములు—ఈ మొత్తముతో ఒక్క మహాభారతము సమానముగా చెప్పబడుచు వచ్చుచున్నది. పురాణకర్తలు కూడ మహాభారతమును ఖనిగ్రంథముగా గౌరవించిరి. వైష్ణవపురాణములు మహాభారతమునకు చాల ఋణపడియున్నవి. శ్రీకృష్ణుడు విష్ణవతారముగా మహాభారతమునను, హరివంశమునను నిరూపింపబడియుండుటను చూచి

ఆయా పురాణము లింకను మహనీయముగా రచింపబడినవి. మరియు కాళిదాసాదీ మహాకవులకు కావ్యవస్తువు నందించినది మహాభారతము. ఇక దేశభాషా కవుల విషయమున అది కామధేను వనియే చెప్పవలయును.

భారత ఉపఖండము భౌగోళికముగా ఎంత విచిత్రమైనదో సాంస్కృతికముగా కూడ అంత చిత్రమైనది. ప్రపంచమున చాల దేశముల సంస్కృతులు నాగరకతలు నశించిపోయినవి. గ్రీసు—రోములు కనిపించుచున్నవి కదా: రాజకీయముగా చిన్నాభిన్నమయ్యును సాంస్కృతికముగా మన దేశము ఆసేతుహిమాచలమును ఏకాకృతిగనే ఉన్నది. అట్లుండనట్లు పునాదులు గట్టిగా వేసిన మహర్షులు వ్యాసవాల్మీకులు. ఆ జాతీయమహాకవులు గానము చేసిన కావ్యము లిప్పుడును భారతీయులను ఆబాలగోపాలముగా నలరించుచున్నవి. ఇన్ని వందలసంవత్సరములుగా భారతీయుల నిత్యజీవితమున ఆలోచనావిధానమును సరిదిద్దుచు వచ్చుచున్న మహేతిహాసము మహాభారతము. హోమరు చేసిపోయినదాని ఫలితము ఆదేశీయులం దింకను కనిపించుచున్నదో లేదో చెప్పలేము. కాని వ్యాసుడు తన భవ్యకవితావేశమును మహాభారతముగా ఆవిష్కరించి భారతీయుల రక్తమాంసములుగా దానిని పరిణమింపజేసెను. మహాభారత మావిధముగా భారతజాతి నరమునకు పట్టియున్నది. మనము కర్మవాదులము. ఆమాట ఇప్పుడంత మంచిగా కనిపించుటలేదు. మానవులందరును కార్మికులు. కర్మ చేయవలె. తగిన ఫలము ననుభవింపవలె. నేను కర్మ చేయ ననుటకు మానవునకు హక్కు లేదు. ఈ సత్యమునే మహాభారతము బోధించినది. మరియు నీకు రావలసిన వాటాను నీవు వదలుకొనరాదు. అందుకు నీవు తిరుగబడితీరవలయును. నీది కానిదానిని నీవు కోరరాదు. అది నీ పతనహేతువు. ధర్మరాజున కెన్ని ధర్మములు తెలియును? ఆయన ఎంత శాంతమూర్తి? తన వాటాకొర కాయన యుద్ధము చేయవలసి వచ్చినప్పుడు చేయనే చేసెను. అందరి వాటాలను తానే అనుభవింపవలయు ననుకొన్న దుర్యోధనుని తొడలు విరుగగొట్టి పడగొట్టుటకు ధర్మరాజు వెనుకాడలేదు. అందుకే మానవజాతికి ధర్మరాజు ఆదర్శము. దుర్యోధనుడు కాదు. మహాభారతకథ ఏమి బోధించుచున్నది? సామాజికుడైన మానవుని యందు చైతన్యమును బోధించుచున్నది. ఆ మహేతిహాస మిన్నివందలసంవత్సరములు ప్రజల కతినిన్నిహితముగా బ్రతుకగలుగుట కదియే హేతువు.

శ్రామికులు బుద్ధి జీవులు ఎప్పుడును జానినలు కారు. వారు కర్మ యోగులు, జ్ఞాన యోగులు. మానవజాతి ఏ రాజకీయ సిద్ధాంతవాదము బలము నీడను పరిపాలింపబడినను కర్మ చేయక తప్పదు-ఫలము ననుభవింపక తప్పదు. జ్ఞానమును పొందక తప్పదు. ఈ పరమార్థమునే మహా భారతము బహువిధములుగా ప్రతిపాదించినది. మానవుడు చేయు కర్మలలో శ్రేష్ఠమైనది యుద్ధము. యుద్ధము మానవజాతికి స్వధర్మము. యుద్ధము యుద్ధము కొరకు కాదు. ధర్మసముద్ధరణముకొరకు. అప్పుడే భగవంతు డవతరించును. మనలో నీవు నేను అని లేము. మనమంతా ఒకటి. ఇది జ్ఞానము. ఇంతకంటె సుఖము లేదు. ఈ విధముగా కర్మజ్ఞానముల విషయమును లోకహిత నిష్ఠతో వ్యాసుడు భవ్యకవితావేశమును తెచ్చుకొని ప్రవచించెను. మహా భారత మట్లు సిద్ధమైనది. మహాభారతము మనుష్యుల కొరకు. “యద్యదా త్మాని చేచ్ఛేత తత్సరస్యాపి చింతయేత్” నీవు నీకేమి కావలె నని కోరుకొందువో దానిని ఇతరులకొరకుకూడ కోరుకొనుము. ఇది సార్వకాలికమైన దాని ప్రబోధము.

భారతయుద్ధము

మానవజాతిచరిత్రలో యుద్ధము లెందుకు జరుగుచున్నవో మహాభారత యుద్ధమును అందుకే జరిగినది. యుద్ధము లెప్పుడును ద్వేషమూలములు. కౌరవులకు పాండవులయందు ద్వేషము వుట్టినది. బడిచదువుల ఈడునుండియే దుర్యోధనునకు పాండవులతో వడలేదు. చదువులలో పాండవు లించుక చురుకు. కౌరవులు కొంచెము మందము. తాము స్థానికులు. పాండవు లెత్తివచ్చిన వారు. తాము చక్రవర్తి బిడ్డలు. పాండవులు చక్రవర్తి తమ్ముని-చనిపోయిన వాని-బిడ్డలు. రాజ్యము తమది. రాజకుమారులకంటె అన్యులు అన్నింటిలోను తగ్గియే యుండవలయును. తమకంటె చదువులో పాండవులు ముందుకు పోరాదు. వారు పోవుచున్నారు. అది తమ కవమానము. పాండవులు తమ నవమానించుచున్నారు. దానిని సహించి తా మూరుకొనరాదు. వారి నంతకంటె అవమానముపాలుచేసి తమ ఆధిక్యమును తాము నిలబెట్టుకొనవలయును. మనస్సులో ఈ విధముగా దుర్యోధను డాలోచించుటకు మొదలు పెట్టెను. చిలికి చిలికి గాలివాన యైనది. మహాభారతయుద్ధము జరిగెను. ధర్మవక్షము జయించెను.

మహాభారత యుద్ధమే యుద్ధము. అదే భారతము. దానికి ముందున్న దంతయు అది యగుటకు కావలసిన ప్రాతిపదిక. దానికి తరువాత ఉన్న దంతయు ఇక దాని పరిణామము. ఈ విధముగా యుద్ధము మంచి కీలక స్థానమునం దున్నది. పదునెనిమిది దినములు పదునొకండక్షాహిణుల సైన్యముతో ఏడక్షాహిణులు ఐదుగురు సేనాపతులతో ఒక సేనాపతి తలవడి చేసిన మహాయుద్ధ మది. అది భీష్మ-ద్రోణ-కర్ణ-శల్య-సౌప్తిక పర్యముల మీద పరచబడి వర్ణింపబడినది. మొదటి నాల్గుపర్వముల కున్న పేర్లు కౌరవ నర్వసేనాధిపతులవి. సౌప్తికపర్వమున అశ్వత్థామ కౌరవసేనాధిపతి. పాండవపక్షసైన్యములకు సేనాపతిత్వమునకు పూని తుదిదాక నడవినది ధృష్ట ద్యుమ్నుడు. ఆయన ద్రావదికి ఆన్నగారు. సౌప్తికపర్వమున అశ్వత్థామ వానిని పశువును చంపినట్లు చంపినాడు.

ఈ మహాభారతయుద్ధ మెప్పుడు జరిగినదియు కచ్చితముగా చెప్పట కవకాశము లేదు. అందువలన భిన్నాభిప్రాయములు వెలువడినవి. ఇతిహాసమునందలి వస్తువు-యుద్ధము-చారిత్రక సత్యమై యుండుననుటనుబట్టి భారతయుద్ధము జరిగిన కాలమును చారిత్రకముగా నిరూపించుటకు చాలమంది ప్రయత్నము చేసిరి. శ్రీ కె.వి. అభయంకర్ గారు ఖగోళ శాస్త్రమును పట్టుకొని జ్యోతిర్విదము ననుసరించుచు మహాభారత యుద్ధము సరిగా సంవత్సరమును మాత్రమును చెప్పటకు వీలుకాక మార్గశీర్ష శుక్ల త్రయోదశి రోహిణి నక్షత్రమున మొదలైన దనియు, మార్గశీర్ష కృష్ణ చతుర్దశి సాయంకాలమునకు ముగిసిన దనియు వ్రాసిరి.⁵ మహాభారత యుద్ధము బహుశః క్రీస్తు పూర్వము మూడువేల సంవత్సరములనాడు జరిగియుండవచ్చును. అప్పటినుండియే కలియుగము మొదలైనది. శ్రీ పి. ఆర్. చిదంబర అయ్యరుగారును ఈ విధముగానే లెక్కచేసి మహాభారతయుద్ధము కలియుగము ప్రవేశించిన తరువాత ఆరువదియైదు సంవత్సరములకు క్రీస్తుకు పూర్వము మూడువేల ముప్పది యెనిమిది సంవత్సరములనాడు జరిగియుండునని వ్రాసిరి.⁶ ఈ విషయమున ఏకాభిప్రాయము వచ్చుటకు వీలులేదు. ప్రాచ్యపాశ్చాత్య విమర్శక విద్వాంసులు భయులయందును ఈ విషయమున ఏ ఇద్దరికిని పొత్తు లేదు.⁷

5. A. B. R. XXV, Parts I, II, III. Page 133.

6. A. B. R. XXVIII, Parts I, II. Page 83.

7. A Mahabharata Primer, Pages 20—29 and A. B. R. XLVII, Parts I—IV: Pages 20—29.

ఒకరు మహాభారతయుద్ధము క్రీస్తు పూర్వము పదుమూడవ శతాబ్దమున జరిగిన దందురు. ఇంకొకరు ఇరువదియవ శతాబ్ద మందురు. మరొకరు పదిహేను పదహారు శతాబ్దములు—వేరొకరు వన్నెండవ శతాబ్దము—ఇంకొకరు క్రీస్తుపూర్వము ముప్పది రెండవ శతాబ్దము—ఇది ప్రాచ్యవిద్వాంసుల ధోరణి. ఇక పాశ్చాత్యులు—ఒకరు క్రీస్తు పూర్వము ఐదు వందల సంవత్సరము ప్రాంతమనగా వేరొకరు బుద్ధుడు పుట్టిన తరువాత యనును. మరొకరు క్రీస్తుపూర్వము పదియవ శతాబ్ద ప్రాంతమందురు.—ఈ విధముగా మహాభారతయుద్ధకాలము కొరవుల కొలువుకూటము వలెనే నానాప్రకారములుగా నున్నది.

ధృతరాష్ట్రుడు గ్రుడ్డివాడు. ముసలివాడు కూడ. ఆయన యుద్ధభూమికి వచ్చువాడు కాడు. నీకు యుద్ధము చూడవలయు నని యున్నచో దివ్యదృష్టిని ప్రసాదించు నని వ్యాసుడు ధృతరాష్ట్రునితో అనినాడు. నే నా క్రూరముగా పోరుటను కనుగొనలేను. వినగా వలతును. మీరు నా కది అనుగ్రహించిన చాలును. ఇట్లు ధృతరాష్ట్రు డనినమీదట వ్యాసు డొక ఏర్పాటు చేసినాడు.

ధృతరాష్ట్రు డింటివద్దనే యుండును. సంజయుడు యుద్ధభూమికి పోవును. ఆయన తిరిగివచ్చి అక్కడ జరిగినదంతయును ఈయనకు చెప్పను. అట్లు చెప్పటకు కావలసిన శక్తిసామర్థ్యములను వ్యాసుడు సంజయున కనుగ్రహించెను. సంజయుడు యుద్ధము చూడబోయినవాడు ప్రతిదినము ధృతరాష్ట్రుని యొద్దకు రాడు. అప్పుడప్పుడు వచ్చి విశేషములు చెప్పిపోవును. మొదటిసారి పోయినవాడు పది దినముల తరువాత వచ్చెను. తిరిగిపోయి ఆయిదు రోజుల విమ్మట వచ్చెను. మరల పోయి రెన్నాళ్లకు వచ్చెను. ఈసారి పోయినవాడు మర్నాడే వచ్చెను. ఈ విధముగా పదునెనిమిది దినముల యుద్ధమును నాల్గుసార్లుగా సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునకు వినిపించెను. సంజయు డెప్పుడు వచ్చినను రాత్రిపూట వచ్చును. తెల్లవార్లును యుద్ధమును చెప్పి తిరిగి తెల్లవారువరకు కురుక్షేత్రము చేరుకొనును. చిట్టచివరిసారి వచ్చినప్పుడుమాత్ర ముదయముపూట వచ్చెను. కౌరవపక్షమున సేనానాయకునకు మారకము వచ్చినదాక సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునివద్దకు రాడు. వచ్చినవాడు రాగానే తమ పక్షమున నాయకుడు పడి పోవుటను పేర్కొనును. ధృతరాష్ట్రుడు నెత్తినోరు కొట్టుకొని ఏడ్చును. ఆ విమ్మట ఆ చనిపోయిన సర్వనైన్యాధిపతి జరిపించిన యుద్ధమునాళ్ల విశేష

ముల కథనము సాగును. అది ఎన్నాళ్ల యుద్ధమైనను కనీసము ఒక రాత్రిలో పూర్తికావలయును. తిరిగి తెల్లవారువరకు సంజయుడు ఆ తరువాతి యుద్ధమును చూచుటకు పోవలయును కదా! అందుకని. శబ్దంక వగలు కౌరవ సేనలను నడిపించి ధర్మరాజు చేతిలో చచ్చినాడు. ఆ రాత్రికి సంజయుడు హస్తినా పురమునకు రావలసినదే. రాలేదు. అశ్వత్థామ కౌరవ సైన్యాధిపతియై ఆరాతి యుద్ధము సాగించినాడు. అందువలన దానిని గూడ చూచి దుర్యోధనుడు మర జించుటను గూడ చూచి-యుద్ధము ముగిసినందున ఆ ఉదయమున సంజయుడు ధృతరాష్ట్రుని చూడవచ్చెను.

మన భారతయుద్ధ కథన విధానమును వ్యాసు దీవిధముగా అల్లిక చేసినాడు.

ఈ మహాభారతయుద్ధ మగుటకు దుర్యోధనుడే కారణము. యుద్ధము కాక తప్పని పరిస్థితులు కల్పించినట్లే కురుక్షేత్రమున పాండవులమీదకు సైన్యములను నడిపించి యుద్ధము ప్రారంభము కాక తప్పని పరిస్థితిని కల్పించి నది కూడ దుర్యోధనుడే. ఆగ్రహోదగ్రుడై ఆజ్ఞాపించినది దుర్యోధనుడు. సైన్యమును పురికొల్పినది దుశ్శాసనుడు. సైన్యమును ముందుకు నడిపించినది భీష్ముడు. పాండవుల వక్షమున కౌరవులను మొదట ఎదుర్కొన్నది భీముడు. కౌరవ పాండవ సైన్యములు ఒండొంటిని తలపడుటను గూర్చి తిక్కన్న గారిట్లు వ్రాసిరి:

“పదపడి దుర్యోధను డు

స్మరుడై తలుమంగ ధర్మనందనుడు జయా

స్పదముగ పురికొల్పగ బె

ట్టదముగ నొండొంటి దలపడియె సైన్యంబుల్”. (1-241)

అటు ప్రతినాయకుడు దుర్యోధనుడు, ఇటు నాయకుడు ధర్మరాజు తమతమ సైన్యములను ముందుకు దూకించుటలోనే నాయకుడు జయాస్పదముగ పురికొల్పి విజయలక్ష్మిని పరింపబోవుటను నూచించిరి. దుర్యోధను డున్నదుడు గనుక వాని కెప్పుడైనను వతనము కావలసినదే. భారతయుద్ధముయొక్క పర్యవసానమును ఈ విధముగా యుద్ధము మొదలనే నిరూపించి రచించుట మిక్కిలి బుద్ధికుశలుడైన కవి చేయగలడు.

భీష్మ వర్వము

భీష్మవర్వము యుద్ధవర్వము లై దింటిలో మొదటిది. కౌరవులపక్షమున నర్వసేనాధిపతి భీష్ముడు. పదునెనిమిది దినముల మహాయుద్ధములో పది దినములు ఈ కురువృద్ధుడే నిర్వహించెను. యుద్ధవర్వముల పేర్లన్నియు కౌరవపక్షము సేనానాయకుల పేర్లమీద పెట్టబడినవి. పాండవపక్షమున మొత్తము పదునెనిమిది దినముల యుద్ధమును ఒక్క ధృష్టద్యుమ్నుడే నాయకుడై నడిపించెను. కౌరవపక్షమున నలుగురు సేనాపతులు నేల కొరిగిరి. వారువారు సేనాపతులుగా నున్నంతవరకు జరిగిన యుద్ధము వారు జరిపించి నట్లేకదా: అందువల్లనే ఆయా వర్వములకు వారి పేర్లు. సౌప్తిక వర్వమున నాయకుడు అశ్వత్థామ. ఆ వర్వమునకు వానిపేరు లేదు.

భీష్మవర్వమున 117 అధ్యాయములు. 5884 శ్లోకములు. అధ్యాయముల సంఖ్య కింకొకటి కలుపుటకు నీలున్నది. శ్లోకములకు లేదు. శ్లోకముల విషయమున ఇట్లేకవాక్యత కొదుగు ఆరు వర్వములలో భీష్మవర్వము మొదటిది. మిగిలినవి శల్య - సౌప్తిక - శాంతి - మౌనల - న్వర్గారోహణ వర్వములు.⁸ నన్నయ్యగారును ఈ వర్వముల శ్లోకసంఖ్య నిట్లే చెప్పెను.⁹ అధ్యాయముల సంఖ్య ఆయన ఏ వర్వమునకును చెప్పడు గనుక దీనికిని చెప్పలేదు.

నన్నయగారు పర్వానుక్రమణికలో ఇట్లు చెప్పిరి: జంబూషండ వినిర్మాణంబు, భూమి వర్వంబు, భీష్మాభిషేకంబు, భగవద్గీత, భీష్మవధ - ఇది భీష్మ వర్వము. వర్వ సంగ్రహమునందు కూడ ఇదే విషయ మించుకంత వివరించి చెప్పబడినది. నన్నయగారి వర్వసంగ్రహము ననుసరించియే తిక్కన్నగారు పదునైదు వర్వములను రచించిరి.

జంబూషండవినిర్మాణము, భూమివర్వము రెండును మూలభారతమునకు తరువాత చేర్చబడియుండు నని చాలమంది అనుకొనుచున్నారు. జంబూషండ వినిర్మాణము వద్మ పురాణములోనిదట.¹⁰

8. A. B. R. Vol. XXIII, Parts I—IV. Pages 551, 553, 558;

9. ఆం. ఆ. 1-45.

10. V. Venkatachellam Iyer, The Mahabharata, Page 250.

“భూమికి గాగ ప్రాణముల పోక దలంపక రాద్రఘోర సం
 గ్రామము నేయుచుండుదురు రాజులు తొల్లియు నెంత తీవ్రాకో
 భూమి..... నాకు నీ
 భూమి తెఱంగు నెప్పుము—” (1-15)

అని ధృతరాష్ట్రు డడిగినమీదట సంజయుడు జంబూషండవినిర్మాణ
 భూమివర్ణములను వినిపించినాడు. వినిపించి,

“వెరవు లావు గలుగు నరనాథు లింత దే
 శంబు గలదు తమకు చాలు ననరు
 తండ్రి బిడ్డ యన్న తమ్ముడు నా కెత్తి
 పోయి పోటులాడి పుడమి గొండు.” (1-42)

“కావున కౌరవ పాండవు లీ
 వసుధకునై పెనంగు” (1-43)
 టెగ్గు కాదని యుద్ధమును సమర్థించుచు మాట్లాడినాడు.

చారిత్రక విషయములను గాని, భౌగోళిక విషయములను గాని ప్రత్యేక
 ముగా వివరించి చెప్పు గ్రంథములు మనకు లేవు. మన పురాణేతిహాసముల
 యం దాయా విషయము లప్పుడప్పుడు చోటు చేసికొనుచుండును. మరియు
 నక్కడొకటి అక్కడొకటిగా చెప్పబడియుండును. చాటినే జాగ్రత్తగా ఒక
 చోటికి చేర్చుకొని చూచుకొన్నచో మన పూర్వచరిత్ర తెలియును. మన
 భౌగోళిక విషయములు తెలియును.

భీష్మపర్వము ప్రధానముగా నాలుగు ఉపపర్వములతో నున్నది.
 1) జంబూఖండ నిర్మాణ పర్వము. 2) భూమి పర్వము. 4) భగవద్గీతా
 పర్వము. 4) భారత యుద్ధము. ఇందులో ఏ విధమైన ఉపాఖ్యానములును
 గాని లేవు. మొదటి రెండిని కలిపి భూమిపర్వ మనియు, చివరిదానిని భీష్మ
 వధపర్వ మనియు మనము వ్యవహరించుకొన్నచో విషయవివేచనమున కింకను
 వెనులుబా టెక్కువ దొరుకును.

జంబూద్వీపము ప్రపంచమును చేయుచున్న ఏడు ద్వీపములలో నొకటి.

మిగిలినవి - శక ద్వీపము, కుశ ద్వీపము, శ్యామల ద్వీపము, క్రౌంచ ద్వీపము, గోమేధ ద్వీపము మరియు పుష్కర ద్వీపము. జంబూద్వీపము భారత వర్షమే. జంబూద్వీపమును గూర్చి బౌద్ధమత గ్రంథములుగూడ చెప్పుచున్నవి. జంబూద్వీపము భారతదేశమే అనుట కువపత్తు లంత అనుకూలముగా లేవని చారిత్రకపరిశోధకు లందురు.¹¹

జంబూ ద్వీపమునందు ఏడు వర్షము లున్నవి. 1) ఇలావర్త వర్షము 2) రమణక వర్షము 3) శేత వర్షము 4) ఉత్తర కురు వర్షము 5) భారత వర్షము 6) కింపురుష వర్షము 7) హరి వర్షము. ఈ ఏడింటికని తరువాత భద్రాశ్వ వర్షము, గంధమాదన వర్షము అని మరి రెండు కలుపబడినవి. మత్స్య, బ్రహ్మాండ పురాణములయందు ఈ పైన చెప్పబడిన పేర్లు భిన్ననామములతో నున్నవి. మహాభారతమునందున్న పేర్లు కూడ అన్నియు ఈ పురాణములయం దున్నట్లు లేవు.

భారతవర్షము మిక్కిలి దక్షిణమున కున్నది. ఉత్తరమున హిమాలయ పర్వతములనుండి దక్షిణమున సముద్రము వరకు ఇది వ్యాపించియున్నది.¹² మరియు పురాణములం దీ భారతవర్షము నవఖండమండితముగా పేర్కొనబడినది. ఆయా విషయముల నన్నింటిని సమన్వయముమీద చూచినచో ప్రస్తుత మున్న మన భారతదేశమునకంటె అప్పటి భారతవర్షము మిక్కిలి విస్తృత మైనదిగా కనిపించుచున్నది. మరియు భారతవర్షములోని నవఖండములలో ఒక్క కుమారీఖండము ఇప్పటి భారతదేశముగా నున్నది. మిగిలిన ఖండములను గుర్తించుటలో పరిశోధకులకు ఏకాభిప్రాయము కుదురలేదు.¹³ భారతదేశమునకు కూర్మచక్ర మనికూడ పేరున్నది. పరాశర పరాహమిహిరాదు లట్లు పేర్కొనిరి. ఈదేశము కూర్మాకృతిగా నున్నట్లు వారు భావించిరి.

భారతీయు లీనాడును జంబూద్వీపమును, భరతవర్షమును, భరత ఖండమును మరియు నీభారతఖండము మేరువునకు దక్షిణ దిగ్భాగమున యందుండుటను సంధ్యావందనములందు స్మరించుచున్నారు.

11. A. B. R. XV, Parts I—II. Page 4.

12. విష్ణుపురాణము 2-3-1, నారదపురాణము 3-46.

13. A. B. R. XVII, Part III. Page 219.

వసుంధర సప్తద్వీపములుగా నున్న దనుమాటయు కలదు. జంబూ ద్వీపము పేరే కాశ్మీరములోని జమ్మూ రాష్ట్రమునం దింకను నిలచియున్నది ¹⁴ భారతవర్షము హిమాలయములనుండి దక్షిణమున సముద్రముదాక వ్యాపించి యుండుటను బట్టి జంబూద్వీప మింకను ఉత్తరము ముట్టియున్నది కావలయును.¹⁵

శ్రీమద్భగవద్గీత

దీనిని అనంతగీత అనుటయు కలదు.¹⁶ దీనిని కలుపుకొనియే బ్రహ్మ సూత్రములు- ఉపనిషత్తులు ప్రస్థానత్రయముగా ప్రసిద్ధి పొందినవి. బాదరాయణుని సూత్రములకే బ్రహ్మసూత్రము లని ప్రసిద్ధి. బాదరి- బాడులోమి-మొదలైన వారి సూత్ర గ్రంథములకును బ్రహ్మసూత్రము లనియే పేరు. కాని అది బాదరాయణుని వేదాంత సూత్రగ్రంథమునందే రూఢము.¹⁷

ఇప్పుడు మన కున్న భగవద్గీత యందు మొత్తము ఏడు వందల శ్లోకములున్నవి. ఏడు వందల నలుబదియైదు శ్లోకములతో నొక భగవద్గీత యున్నది. శ్రీ భువనేశ్వరి పీఠాధిపతులు (సౌరాష్ట్ర, గోండాల్) ఆచార్య శ్రీ చరణ తీర్థ మహారాజుగా రాగీతను సంపాదించి అసలు భగవద్గీత 745 శ్లోకములతో నున్నదే కాని 700 శ్లోకములతో నున్నది కాదని నిరూపించు పీఠికతో ప్రకటించిరి. దానివల్ల భగవద్గీతా విజ్ఞానములో హెచ్చుతగ్గు లేర్పడలేదు. మత త్రయమువారి భాష్యము 700 శ్లోకములకే యున్నది.

ప్రస్థానత్రయములో భగవద్గీత ఉపనిషత్తులతో సమానముగా నున్నది. బ్రహ్మసూత్రార్థనిరూపణమునకు ఉపనిషత్తులు ప్రమాణములు. ఇవన్నియును దుఃఖనివృత్తిని సాధించుటకు ప్రవర్తించినవి. దుఃఖనివృత్తి జ్ఞానమువల్ల కలుగును. జ్ఞానము చిత్తశుద్ధిద్వారా కలుగును. చిత్తశుద్ధి కర్మయోగము వల్ల కలుగును. దుఃఖనివృత్తియే మోక్షము.

14. A. B. R. XVIII, Part III. Page 231.

15. A. B. R. XIII, Part III. Page 231.

16. A. B. R. Vol. XLVII, Parts I—IV, Page 15.

17. Ibid. Page 16.

భగవద్గీత ఎప్పుడు ప్రవర్తించినది? కౌరవులు పాండవులు కురుక్షేత్రమున యుద్ధమునకు తలపడిరి. ఇరువక్షములును పరస్పరము ఎదురెదురై మీదబడుటకు సిద్ధముగా నిలబడిరి. అర్జునుడు ఇరువక్షములను తేరిపార జూచినాడు. ఇరువక్షముల వారును బంధువులుగానే కనిపించినారు. హతాత్తుగా కృపావిష్టడై మోహమును పొందినాడు. యుద్ధము చేయ ననినాడు. యుద్ధములో స్వజనమును చంపిన తరువాత వచ్చెడి శ్రేయ మేదియును లేదన్నవిశ్వాస మేర్పడిన దర్జునునకు. బంధుజనమును చంపినమాత్రమున సుఖ మెట్లు కలుగునో అర్జునున కర్థము కాలేదు, యుద్ధమున కనభిముఖుడై శోకనంవిగ్నమానసుడైనాడు. భగవంతుడు గీతను ప్రవర్తింప జేసినాడు. తత్ఫలితముగా అర్జునుడు యుద్ధముచేసి జయించినాడు. మహాభారతములో భగవద్గీతకు సద్యఃప్రయోజనము యుద్ధము చేయుటకు నిరాకరించిన అర్జునుడు యుద్ధమునందు సమధికోత్సాహముతో ప్రవర్తించుట.

మహాభారత సందర్భమును బట్టి ఇంత మహాదీర్ఘముగా భగవంతు డుపదేశించియుండుటలో ఔచిత్యము కానవచ్చుట లేదను అభిప్రాయ మొకటి దేశమున వ్యాపించి యున్నది. ఇక దానిమీద చిలవలు వలవలుగా ఎన్నేని ఊహలు చేయబడినవి. బౌద్ధమతము దేశమున వ్యాపించిన తరువాత తాత్త్విక మార్గ మొకవిధముగా లేని వివరీత పరిస్థితి ఏర్పడినది. దానినుండి భారతీయ తాత్త్వికతను సముద్ధరించుటకు జరిగిన ప్రయత్నములలో భగవద్గీతారచన ఒకటి. అందువల్లనే అది అంత పెద్దగ్రంథముగా తయారైనది. అవి ఈమాదిరిగా నుండును.

ఈ భగవద్గీతను తిక్కన్నగారు పూర్తిగా అనువదించలేదు. ఆంధ్ర మహాభారతమున భగవద్గీతాఘట్ట మున్నది. దానిని తిక్కన్నగారు నిర్వహించిన విధము మహాకుశలముగా నున్నది.

ఉభయకటకములవారును రణరంగమున సమావేశమైరి. అర్జునుడు కౌరవపాండవసైన్యసమూహములు రెండింటిని తేరిపారజూచినాడు. అప్పుడు వానికి పరమకృపావేశ మెత్తినది. విషాదము కలిగినది. తాను తనరక్త బంధువులతో యుద్ధమునకు దిగిన ట్లనిపించినది. అట్లు యుద్ధమును చేయుట తనకు తగదని తోచినది. దుఃఖము ముంచుకొనివచ్చినది. నే నీయుద్ధము

చేయలే నని గాండీవమును జారవిడిచి యతడు రథముమీద కూలబడినాడు. అప్పుడు శ్రీకృష్ణు డన్నాడు:

‘దెప్పరవుఁజోట నీ కీ

యొప్పనివిధ మెచటనుండి యొదవెను విను మీ

చొ వ్పవివేకులయది యిది

దప్పించును నద్గతియు నుదాత్తయశంబున్.’

(1-191)

అర్జునున కప్పుడు కలిగిన విషాదవిహ్వలత కలుగరానిది. ఆస్థలము దెప్పర మైనది. అచట అట్టియూహలు రాకూడదు, దెప్పర మనగా ఆవత్కరము మరియు విషమము అని. కౌరవ పాండవుల మధ్య గల లావాదేవీలు యుద్ధ భూమికి నన్నద్దమై వచ్చి పరిష్కరించుకొనవలసినంతగా విషమించినవి, అంతగా ఆపద ముంచుకొని వచ్చినది. ఆస్థల మట్టిది. ఆనమయ మట్టిది. ఆ స్థలమునకు, ఆ నమయమునకు తగిన విధముగా అర్జునుడు ప్రవర్తించుట లేదు. అందుకనియే శ్రీకృష్ణు డనినాడు ఈ చొప్పు అవివేకులయది అని. భగవద్గీత కిది పునాది తీయుట. అవివేక మనగా వివేకము కానిది వివేకమనగా నేమి ? వివేక మనగా జ్ఞానము. ప్రకృతి నుండి పురుషుని వేరుగా ఎరుగుటయే జ్ఞానము. ప్రకృతియైన మాయకు అతీతుడుగా పరబ్రహ్మమైన ఆత్ముని తెలిసి కొనుట ఏది కలదో అది వివేకము. ఈవివేకము నశించుటచేతనే అర్జునునకు విషాదము వట్టుకొన్నది. దానిచే అతడట్లు పట్టుబడుట అవివేకము. అర్జును డవివే కి యని శ్రీకృష్ణుడు స్థాపించుచున్నాడు. అవివేక మిట్టిట్టి దని తెలిసిన తరువాత వివేకము ద్వారా దానిని తొలగించుకొనవచ్చును. నీ వవివేకడ వని శ్రీకృష్ణుడు అర్జునునకు చెప్పినాడు. వీరు బంధువులు వీరు నావారు, వీరిని నేను చంపబోవు చున్నాను. వీరిని నేను చంపను. ఈమొదలైన ఆలోచన అంతయు అవివేకము. అప్పటి అర్జునుని ఆలోచన అంతయు నదియే. బంధువులు లేరు. శత్రువులును లేరు. నావారు లేరు నావారు కానివారును లేరు. ఒకరినొకరు చంపువారు లేరు. ఎవరినివారు చంపుకొనరు. ఎవరును చంపరు. ఎవరును చావరు ఆత్మ నిత్యము. ఆత్మకానిది లేదు, అందుకనే అది అద్వైతము. ఉపాధి ఎప్పుడును శాశ్వతము కాదు. ఆత్మ ఎప్పుడును నశ్వరము కాదు. ఈవిషయమున నెరుకయే వివేకము. అదే జ్ఞానము. శ్రీకృష్ణుడు భగవద్గీతాముఖమున బోధింపదలచిన వివేకమంతయు

నిదియే. అందుకు ప్రాతిపదికగా అర్జునుని విషాదమును గూర్చి ఈచొప్పు అవి వేకులయది అని శ్రీకృష్ణుడు డనినాడు. అవివేకిని వివేకినిగానేగదా నద్గరువు మార్చును. శ్రీకృష్ణుడు నద్గరువు. భగవద్గీత అంతయు వట్టి వివేకము. మరియు భగవంతు డనినాడు. ఇది తప్పించును నద్గతియును ఉదాత్తయశమును అని. సత్ అనగా అద్వితీయ పరబ్రహ్మము. ఆబ్రహ్మమును గూర్చి పోవుటయేగతి. నద్గతి యనగా మోక్షము. బ్రహ్మమును పొందుట-బ్రహ్మమగుటయే మోక్షము. అవివేకము మోక్షమును తప్పించును. ఇది పారమార్థికవిషయము. మరి ఐహికము మాటయో? ఎవనిని అవివేకము ఆవరించునో వాని కిహమున యశోహానిని కలి గించును. మన అనమర్థతను మనశత్రువులు భావించుటయే మన కయశము. ఈజీవితమున నంతకంటె మిక్కిలికష్టము లేదు. అవివేకికి ఇహము లేదు పరము లేదు. వివేకికి ఇహము కలదు పరము కలదు. కృష్ణుడు గీతోపదేశము చేసినాడు. అర్జునుడు వివేకి యైనాడు. యుద్ధముచేసి విజయియై ఇహమున ఉదాత్తయశ మును, కాలాంతరమున పరమున మోక్షమును పొందినాడు. భగవద్గీత ఇహపర సాధనమైనది. ఈదృశమైన భగవద్గీతను తిక్కన్నగా రనువదించలేదు.

తిక్కన్నగారు భగవద్గీతను అనువదించలే దని చెప్పటకు ముందు మరియు ఆలోచించవలెను.

అర్జునుని యుద్ధవిముఖతను నివారించుట సందర్భముగా భారతమున గీత ప్రసక్తించినది. అనగా రణోత్సాహకారణముగా స్వధర్మావలంబనము వదలదగమిని అర్జునుడు తెలిసికొనుట కేయేవిషయములు శ్రీకృష్ణుడు చెప్పి నాడో అదంతయును భగవద్గీత. పదునెనిమిది అధ్యాయములలోని ఏడు వందల శ్లోకముల తాత్పర్యమును అదియే కావలయును. కేవలము శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చేసిన ఉపదేశము ఐదువందల డెబ్బదినాల్గు శ్లోకములమేర వ్యాపించియున్నది. కాని యథార్థమునకు గీత ఒక్కకర్మ ప్రాధాన్యము నే చెప్పుటలేదు “లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా, జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయో గేన యోగినామ్” (3-3) కర్మజ్ఞానములు రెండింటిని గీత చెప్పినది. భాష్య కారులు నిష్ఠామ మైన కర్మను జ్ఞానసాధనముగా చెప్పినారు. మరి అర్జునుని విషయమునను ఈయర్థమునే భావించినచో వానియుద్ధమున ప్రవర్తించుట జ్ఞాన మునకు సాధనము కావలయును, కాని కాలేదు. మహాభారతమున గీతకు అర్జునుడు యుద్ధమున ప్రవర్తించుటయే ఫలము, అశ్వమేధపర్యమున అర్జునుడు

శ్రీకృష్ణనితో ఇ ట్టనినాడు :

“అనికి దొడంగునప్పుడు మదాత్మ కలంగిన కొన్ని తత్త్వబోధన మహానీయవాక్యము లుదాత్తకృపం దగ నీవు నెప్పి తే మనమున వానియర్థములు మాధవ నిల్పగజాల నైతి.” (1.153)

శ్రీకృష్ణని ఉపదేశము పూర్తిగా అర్జునున కప్పుడు పట్టలేదు. స్వధర్మమునందు ప్రవర్తించుట ఒక్కటే అర్జునున కానాడు పట్టినది. తదనుగుణముగా ప్రవర్తించినాడు. అట్టిచో భగవద్గీతను మొత్తముయథాతథముగా భీష్మపర్వమున తిక్కన్నగారు వ్రాసియున్నచో అర్జునునియందు ఫలము నకు రాని అనగా వానిబుద్ధి కెక్కని విషయముకూడ వ్రాయబడిన ట్లగునుకదా! ప్రయోజనరహిత మైన విషయము నంతగా నేల వ్రాయవలయును? అందువలన తిక్కన్నగారు భీష్మపర్వమున భగవద్గీతను మొత్తమునకు మొత్తముగా అనువదించలేదు.

అయినచో భగవద్గీతాగత బహువిషయములు తెనుగు భారతమున లేకుండ పోయినట్లే కదా అనవచ్చును. ఎక్కడకును పోలేదు. శాంత్యనుశాననాశ్వమేధ పర్వములయందు గీతార్థము రకరకములుగా వ్యాపించియున్నది. మొదలు శ్రీపర్వమున ధృతరాష్ట్రుని ఉపశమింపజేయుటకు విదురుడు చెప్పిన మాటలయందే గీతార్థము గుఱాళించుచున్నది. ఎట్లును తరువాతిపర్వములలో ప్రయోజనరహితముగా జ్ఞానబోధ జరుగబోవునప్పుడు ప్రయోజనరహితముగా పదు నెనిమిది అధ్యాయముల గీతను ఏడువందలశ్లోకములతోడిదానిని తుచ తప్పక వ్రాయవలసిన వనిలేదు. అందుకే తిక్కన్నగారు వ్రాయలేదు.

భగవద్గీత ముఖ్యము గా సాంఖ్యయోగములనుగూర్చి చెప్పినది. శాంతిత్రయమున గల వేదాంత విషయమంతయు నదియే. భారతమున శాంతి త్రయాదికమునం దున్న సాంఖ్యయోగవిషయములను పరిశీలించినచో అవి గీత యందలివే అని తెలియగలదు. గీతకు అతిరిక్తములు కావు. అందువల్ల తిక్కన్నగారి భారతమున గీతార్థము లేకుండ పోయిన దన్నచింత అక్కరలేదు. అర్జునుడు యుద్ధమున ప్రవర్తించుటకు భగవద్గీతలోని ఏభాగము మిక్కిలిగా తోడ్పడిన దని తిక్కన్నగారి కనిపించినదో ఆభాగమునే ఆయన వ్రాసెను.

లౌకికముగా చూచినచో శ్రీకృష్ణుడు చెప్పిన మాట అర్జునుడు వినుటయే జరిగినది. ఆయన యుద్ధము చేయుమనగా ఈయన చేసెను. నిత్యజీవితములో మనము చూచుచునేయున్నాము. ఒకడు చెప్పెను. ఇంకొకడు చేయును. చేయువానికి చెప్పినవానియందు భయభక్తులుగాని గౌరవమర్యాదలుగాని ఉండవలయును. ఒకనిమాట నొకడు చేయుటకు భయభక్తులే ముఖ్యకారణము. గీతోపదేశసందర్భమున శ్రీకృష్ణుడు విశ్వరూపమును ప్రదర్శించి అర్జునునియందాభావములను కల్పించినాడు. ఏకాదశాధ్యాయమునందున్న అర్జునునిమాటలను నిదానముగా విచారించినచో ఆవిషయము స్పష్టము కాగలదు. విశ్వరూపమును చూచిచూచి అర్జునుడు చివర కనినాడుగదా “నహి ప్రజానామి తవ ప్రవృత్తిమ్” (11-31) ఈ ఘోరరూపముతో నీవు ప్రవర్తించుటలోని నీయాంతర్యము నాకు బోధపడుట లేదు-అని. అప్పుడు నేను లోకనాశనముకొరకు వృద్ధి నొందిన యముడ నని చెప్పచు శ్రీకృష్ణుడు “ఉత్తిష్ఠ యశో లభస్య జిత్వా శత్రూన్.” (32) లేమ్ము శత్రువులను జయించి యశమును పొందుము అని అర్జునుని హెచ్చరించినాడు. శ్రీకృష్ణుడు విశ్వరూపమును ప్రదర్శించినది అర్జునుడు శత్రువులను జయించుటకొరకు. అదియే శ్రీకృష్ణుని ఆంతర్యము. అర్జునుడు యుద్ధమున ప్రవర్తించుటకు పదునొకండవ అధ్యాయము ప్రబలమైన హేతువు.

‘ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే, - యత్ర యోగీశ్వరః కృష్ణో.’ అను ఈ మొదలైన భగవద్గీతయొక్క ఆద్యంత శ్లోకములను యథాతథముగా తిక్కన్నగారు భీష్మపర్వమున గీతోపదేశమున కాద్యంతములుగా నిక్షేపించిరి. ఇందువల్ల ఆద్యంతములుగా వ్యాపించిన భగవద్గీతయొక్క తాత్పర్యము ఇందు మాచేతను నిక్షిప్త మగుచున్న దన్న సూచనను మనము భావించవచ్చును. మరియు జాగ్రత్తగా పరిశీలించినచో తిక్కన్నగారు వ్రాసిన గీతోపదేశమున ఎక్కువగా ఏకాదశాధ్యాయమునందలి శ్లోకముల యర్థమునే మనము చూడగలము. అర్జునుడు యుద్ధమున ప్రవర్తించుటకు శ్రీకృష్ణునిమాట వినుట కే అధ్యాయము ముఖ్యమో ఆఅధ్యాయమునందలి శ్లోకార్థముల నెక్కువగా గ్రహించి వ్రాసెను. మొత్తము గీతనుండి రెండు పూ డటునిటుగా నూరు శ్లోకముల యర్థమును తిక్కన్నగారు తెనుగున వ్రాసిరి. అందు నలుబది శ్లోకములయర్థ మొక్క ఏకాదశాధ్యాయమునుండి గ్రహింపబడినది. ఈభగవద్గీతానువాద విషయము

నెంత సూక్ష్మముగా విచారించి తిక్కన్నగారు సర్వతంత్రస్వతంత్రముగా ప్రవర్తించినదియు ఇక బుద్ధిమంతు లాహింపవచ్చును. కనుక గీతను మొత్తము భీష్మపర్వమున తిక్కన్నగా రనువదించలేదు. అనువదించక పోవుటయే ఔచిత్యవంతముగా నున్నది. మరియు సక్కడక్కడ గీతాశ్లోకముల కివి అను వాదపద్యములా అన్న ట్లున్నవి కొన్ని తిక్కన్నగారి భారతమున కనిపించునవి కలవు.

1) “శ్రేయాన్వృధర్మో విగుణః”- (3-35) ఇత్యాది శ్లోకమునకు “ఒప్పుకున్నను నాత్మకులోక్తకర్మ మూర్ధ్వగతి జేర్చు.” (శాంతి 1 279) అని తిక్కన్నగారి పద్యము.

2) “యదృచ్ఛాలాభ సంతుష్టో. (4.22)” ఇత్యాది శ్లోకమునకు శాంతి పర్వమున

“అనఘ సుఖదుఃఖములు వచ్చినపుడు మదవి
షాదములు లేక సంప్రాప్తనమువభోగ
రతుఁడు నప్రాప్యవాంఛానిరాసకుండు
నగుట సారతపోరూప మండ్రు బుధులు” (5-501) అని తెనుగుపద్యము.

3) ‘విద్యా చినయ సంవన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని’- (5-18) ఇత్యాది శ్లోకమునకు తిక్కన్నగారి తెనుగుపద్యము

“వినయము విద్యయుం గలుగువిప్రునియందును గోవునందు నొ
ప్పునెఱయు హస్తియందు నొకపోకకుఁ బోవని కుక్కయందు దా
ని నడచి తెచ్చి వండి తిను నీచపుమాలనియందు తుల్యగ
ర్భనులు తదంతరాత్ముని నిరంజనునిం గనునట్టి పండితుల్”. (5-109)

4) “సర్వతః పాణి పాదం”. (13-14) ఇత్యాది శ్లోకమునకు తిక్కన్న గారి పద్యమును అశ్వమేధ పర్వమున (1-223) ‘కలయంగ నెల్లయెడలం దలలును’ అను ఈ మొదలైన పద్యమును చూచునది.

ఈవిధముగా మరికొన్ని శ్లోకములు పద్యములు ఏరి చూపించవచ్చును. ఇంతకును ఫలితార్థ మేమనగా భీష్మపర్వమున తిక్కన్నగారు భగవద్గీతను మొత్తముగా వ్రాయకపోవుటయే సముచితముగా నున్న దనియు, గీతార్థము తెలుగుభారతమున నష్టమై పోలేదనియు, అది తరువాతి శాంత్యాది పర్వములలో నిక్షిప్తమై యున్న దనియును.

భగవద్గీత ఏకాధ్యాయమునుండి ఏవశ్లోకములను గ్రహించి తిక్కన్నగారు వ్రాసినదియు ఇక్కడ చూపబడుచున్నది.

శ్రీమద్భగవద్గీత			అంధ్ర మహాభారతము		
అధ్యాయము	శ్లోకములు	భీష్మ ప్ర. ఆ. పద్యములు	అధ్యాయము	శ్లోకములు	భీష్మ ప్ర. ఆ. పద్యములు
1.	1	171	11.	5	208
	3	173		8	209
	4-13	174		9, 12, 14	210
	15-18	173		15-25	211-213
	19	177		26, 27, 31	214
	20	178		33-35	215
	21-23	179		38, 39	216
	24-27	180		41, 42	217
	29-32	181		44	218
	33	182		46	219
	34-42	183-187		48, 53, 54	220
	45-48	183		55	221
2.	1	189	12.	66	224
	2	190		67	226
	4, 5	193		72	227
	7	194		73	228
	11	195		74, 77	229
	13, 17, 20-23	196		73	231
	31, 32	201			

వ్యాహ రచన

భీష్మసేనావతి భారతయుద్ధము మొదటినాడు తీర్చిన వ్యాహము మానుష వ్యాహము. కౌరవులు మానుషమును నమ్ముకొనియే యుద్ధమునకు

దీగినారు. వారికి దైవమునందు విశ్వాసము లేదు. దైవముముందు మానుషము పనికిరాదు. పాండవుల పక్షము దైవ పక్షము. వా రానాడు అచల వ్యూహము వన్నిరి. అచల పదార్థము పరమేశ్వరుడు. ఆయన అంతటను వ్యాపించి యున్నాడు. ఆయన చలించుట కవకాశము లేనివాడు. అందు వలన అచలుడు. పాండవులు యుద్ధప్రారంభదివసమున వన్నిన వ్యూహము భగవద్వ్యూహము. భగవంతుడు వ్యూహోత్పత్తుడు. యుద్ధభూమి యం దది అచల వ్యూహము. భీష్మసేనాపతి కౌరవుల యోగ్యతకు తగిన వ్యూహము వన్ని యుద్ధము ప్రారంభించినాడు.

దైవముముందు మానుషము జయించదు. ఆ యిరువక్షములందలి వ్యూహములును ఆ విషయమునే సూచించుచున్నవి. భీష్ముడు మహాభక్తుడు. ఆయనకు భగవత్స్వరూపము తెలియును. భగవంతునిముందు మనుషు లెంత యన్నది నిరూపించుటకే భీష్ముడు పాండవుల కెదురై నిలిచినాడు. తన సైన్యమును మానుష వ్యూహమున నిలిపి దాని ఫలితమును వారికి కుడిపించినాడు.

మొత్తము పదునెనిమిది దినములు జరిగిన భారత యుద్ధమున ఒకటి-మూడు-ఐదారేడెనిమిది - పదునొకండు - పన్నెండు - పదునారు దినములందు మాత్రమే కౌరవ పాండవులు వ్యూహములు వన్ని యుద్ధములు చేసినది: నాలుగు-పది - పదునైదు దినములం దనలు వ్యూహములే లేవు. తొమ్మిది - పదమూడు - పదనాలు - పదునెనిమిది దినములం దొక్క కౌరవులే వ్యూహములు కట్టి మోహరించిరి. రెండవనాడు పదునేడవనాడు కేవలము పాండవులు మాత్రమే వ్యూహములు తీర్చి యుద్ధము చేసిరి. ఈయన్ని దినములందును పన్నబడిన వ్యూహములు 1) మానుష 2) అచల 3) క్రౌంచ 4) గరుడ 5) అర్ధేందు 6) మకర 7) శ్వేత 8) మండల 9) వజ్ర 10) కూర్మ 11) శృంగాటక 12) సర్వతోభద్ర 13) శకట 14) మండలార్థ 15) చక్ర 16) సూచి 16) దుర్జయ నామక వ్యూహములు. క్రౌంచ వ్యూహమును రెండవనాడు, పదునొకండవనాడు పాండవులు వన్నిరి. ఆరవనాడు కౌరవులు వన్నిరి. మూడవనాడు పన్నెండవనాడు కౌరవులు గరుడ వ్యూహమును తీర్చిరి. ఆరవనాడు పాండవులు మకర వ్యూహమును వన్నిరి. కౌరవులు ఐదవనాడు, పదునారవనాడును వన్నిరి. అర్ధేందు వ్యూహ మొక్క పాండవులచేతనే మూడవనాడు మరియు పదునారవనాడును పన్నబడినది. చక్ర

శకట వ్యూహములను పదునొకండు, పదుమూడు పదునాల్గు దినములయందు కౌరవులు పన్నుకొనిరి. మరియు వారు సర్వతోభద్ర వ్యూహములను తొమ్మిదవనాడు పదునెనిమిదవనాడును పన్నిరి. క్రౌంచ మకర వ్యూహములు రెండు మాత్రమే కౌరవ పాండవు లుభయులును పన్నిన వ్యూహములు.

భీష్ముని పది దినముల యుద్ధముతో ఉభయ పక్షములవారును పన్నిన వ్యూహములు—కౌరవ పాండవులు పరుసగా మొదటినాడు మానుష అచల వ్యూహములు ; రెండవనాడు పాండవులు మాత్రమే క్రౌంచ వ్యూహము ; మూడవనాడు గరుడ అర్ధేందు వ్యూహములు ; నాల్గవనా డనలు వ్యూహారచన లేదు ; ఐదవనాడు మకరశ్యేన వ్యూహములు ; ఆరవనాడు క్రౌంచ మకర వ్యూహములు ; ఏడవనాడు మండల వజ్ర వ్యూహములు ; ఎనిమిదవనాడు కూర్మ శృంగాటకములు ; తొమ్మిదవనాడు కౌరవుల పక్షమేసర్వతో భద్ర వ్యూహము నొనర్చెను ; పదియవనా డనలు వ్యూహారచన లేదు. మానుష అచల వ్యూహములు ఒకదాని కొకటి తగిన బంధుర వ్యూహములు. గరుడ అర్ధేందు వ్యూహములును ఒకదాని కొకటి తీసిపోనివి. మకర శ్యేన వ్యూహములు పెద్ద విశేషము కలవిగా లేవు. మకర వ్యూహమునకు ప్రతివ్యూహము క్రౌంచవ్యూహము. మండల వజ్ర వ్యూహములు రెండును ఒకపాటివి. కూర్మ వ్యూహమునకు శృంగాటక వ్యూహము ప్రతివ్యూహము.

భిన్న భిన్న వ్యూహములు పన్నబడిననాటి యుద్ధములును భిన్న భిన్న ములుగా వర్ణింపబడవలయును. తిక్కన్నగారియం దట్టి ప్రయత్నము కనిపించుటలేదు. అదియునుగాక ఇందొకటి రెండు తప్ప మిగిలిన వ్యూహములు అంత ప్రయోజనకారులుగా కూడ కనిపించుటలేదు. సంస్కృత భారతమును మించి ఈ తెనుగు భారతమునందు వ్యూహములు చిత్ర విచిత్ర విన్యాసములతో వర్ణింపబడిన వని లోకమున నొక ప్రథ యున్నది. పరిశీలించినమీదట అట్టిదే మియు ననిపించుటలేదు.

క్రౌంచ వ్యూహమున చంచుత్వమును భజించియుండువాడు చాల గట్టి వాడుగా నుండవలయును. అట్టిచో నతడు శత్రుసేనలను సులభముగా నురు మాడగలడు. రెండవనాటి యుద్ధమున అర్జునుడు చంచుత్వము భజించి కౌరవ సేనలను కలచిన మాట నిజమే. మరి ఆరవనాడు పాండవుల మకర

పూహమునకు భీష్ముడు వ్రతిపూహ మూహించి క్రౌంచమును వన్నీ అందు చంచుత్వము భజించుచు తాను నిలబడినాడు. నిలబడినాడే కాని శత్రుసంహార మాయన ఆనా డెక్కువగా చేసిన దేమియును లేదు. మరియు ఆనాడు భీముడు కురుకుమారులను మూకచావుగా చంపినాడు. భీష్ము డక్కడగూడ అడ్డుపడ లేదు. ఇక చంచుత్వము భజించి ఏమి లాభము ? ఆ పూహ మెంత అను కూలముగా నున్నను భీష్ముడు పాండవులయందలి వక్షపాతముచేత విజృంభించ లేదనవచ్చును. మరి ద్రోణుని మొదటినాటి యుద్ధమున క్రౌంచ పూహమున చంచుత్వము భజించి నిలిచినది అర్జునుడు. ఆనాడు అర్జునుడు గణనీయ ముగా చేసినదిలేదు. ధర్మరాజు చేసినాడు.

“చలమేది కౌరవ సైన్యముల్ వాతెడు

ధర్మనందనుని యుద్ధండవృత్తి గంటె ?

(ఆ1. ప. 199)”

అని ద్రోణు డశ్వత్థామతో అనినాడు. చంచుత్వము భజించి ధర్మరాజు లేడు. ఉన్న అర్జునునకంటె లేని ధర్మరాజే గణనీయముగా విజృంభించినాడు. విజృంభణము లేకపోవుటయే కాదు. ఆనాడు పెద్దగా అర్జునుడు చేసిన యుద్ధ మేమియు వర్ణింపబడలేదు. ఈయన్నింటిని బట్టిచూడగా పూహప్రయోజనము మీద దృష్టిపెట్టి విశిష్టముగా యుద్ధము వర్ణింపబడినజాడ కానవచ్చుటలేదు.

ఇంకను గరుడపూహము కొంత పొసగియున్నది. మూడవనాడు భీష్ముడు గరుడపూహమును వన్నీ తా నగ్రభాగమున నిలచి మిక్కిలిగా పరా క్రమించినాడు. ఆనాటి భీష్ముని తీవ్రతకు తాళలేక శ్రీకృష్ణుడు చక్రము తీసి కొని రంగమునకు దూకవలసివచ్చినది. మరియు వన్నెండవనాడు ద్రోణుడు గరుడపూహమును వన్నీ తా నగ్రభాగమున నిలచి పాండవానీకమును నిలువ రించి పోరాడినాడు. ఆ యుద్ధము వినుచున్న “ధృతరాష్ట్రం డచ్చెరువడి యిట్లుపేర్చిన యాచార్యు శౌర్య భుజవీర్యంబులు సైరింప నక్కడ నెవ్వరు లేరైరిగదే” (ప. 300) అసి ఆశ్చర్యసంతప్తు డైనట్లు చెప్పబడియున్నది. ద్రోణుని నాటి యుద్ధవిజృంభణవిధానమున కావాక్య మొక నిదర్శనము. ఇట్లు గరుడపూహము భీష్మద్రోణులచేత పన్నబడినది. ఆయాదినములందు వారు ద్విగుణముగా శత్రుసంహారము చేయుట కా పూహము లెంతయు అనుకూల పడినట్లు రచించబడియున్నది. మరియు అర్ధేందుపూహముతో మూడవనాడు

పాండవులు భీష్ముని ఎదుర్కొనలేకపోయిరి. పదునారవనా డదియే పూహమును పన్నుకొని పాండవులు కర్ణు నెదుర్కొని ఆనాటివిజయమంతయును తమదే అనిపించుకొనిరి. ఆనాడు మకరపూహమున నిలిచిన కర్ణుడు, ఐదవనాడు మకరపూహమున నిలిచిన భీష్మునివలె కాలేడు. ఒకేపూహమును పన్నుకొన్న వీరులలో ఒక డోడినాడు. మరొక డోడలేడు. ఈవిధముగా నున్న మహాభారత యుద్ధమునందలి పూహములు ప్రయోజనదృష్టి కలిగి వర్ణింపబడినట్లు చెప్పవలయును. ఇది ఎట్లో అట్లే పూహభేదములను పురస్కరించుకొని యుద్ధవర్ణనము భిన్నభిన్నముగా చేయబడలేదు.

యుద్ధవర్ణన

మహాభారతమున ప్రధాన రసము శాంతము. అది నివృత్తి. తిక్కన్న గారు వ్రాసిన పదమైనది పర్వములలో ఐదు పూర్తిగా యుద్ధవర్ణనములు. పరిమాణమును చూచి మాటాడినచో దాదాపు నగము గ్రంథము యుద్ధవర్ణనకైనదని చెప్పవలయును. యుద్ధ మనగానే వీరము, రౌద్రము, బీభత్సము ఈ మొదలైన రసనిష్యంధి భావములు పోషింపబడవలయును. ఇవి ప్రధానములు కావు. శాంతమునకు వీరాదు లంగభూతము లైనవి. ఇంతే కాదు. మిగిలినచోట్ల అక్కడక్కడ గల శృంగారాదికములుకూడ అంగములే. అంగభూతము లైనవి అలంకారప్రాయములు మాత్రమే.

ఒకటి రెండుచోట్ల అయినచో జాగ్రత్తగా అంగభూతములైన రసభావములను అలంకార ప్రాయములుగా నిరూపించవచ్చును. కాని భారతము విషయ మట్టిది కాదు. అయిదు పర్వములమీద భీష్మద్రోణకర్ణాదులగువది పదునైదు మంచి కురుపాండవవీరుల నాలంబన ఉద్దీపన విభావములుగా చేసి పదునెనిమిది దినములపాటు జరిగినయుద్ధమును వర్ణింపవలయును. ఎక్కడగూడ ప్రధానరసమైన శాంతము భంజింపబడునట్లుగా నంగములైన రౌద్రభయాన కాదులు రసములుగా పోషింపబడరాదు. అట్లని యుద్ధరసములకు యుద్ధరసస్ఫూర్తి లేకుండ చేయబడరాదు. స్ఫూర్తియే లేనిచో ఇంక యుద్ధవర్ణన ఏమున్నది గనుక? అనగా యుద్ధమును వర్ణించుచు తత్కాలమున తద్రసస్ఫూర్తి కలిగింపబడి అది అట్లే కొనసాగకుండ అరికట్టబడవలయును. అరికట్టబడినచో ప్రధానరసము దెబ్బతీనును. అప్పుడు నిర్మాణము లేదు. శిల్పము లేదు. కావ్యరసమును కొనియాడుట

లేదు. భారతమున యుద్ధపర్వములను వ్రాయుట అనగా అంతజాగ్రత్తగా వ్రాయవలయును. తిక్కన్నగా రట్లే వ్రాసిరి. తిక్కన్నగారి యుద్ధపర్వములు రక్తిగట్టుచున్న పనగా అర్థమైయె. ప్రధానరసభావము వీగిపోకుండ, యుద్ధరసభావముల స్ఫూర్తి నశించకుండ చేసి చేయుటయే ఆయన శిల్పము. అంతగా విస్తరించిన మహాయుద్ధమును వర్ణించుట అందును యుద్ధరసములు వుంజుకోకుండ రచించుట అసామాన్యమైన మహాకవిలక్షణము కాని మరొక్కటి కాదు.

మహాభారతయుద్ధవర్ణనలో గల చమత్కార మంతయు యుద్ధరసములను పుష్టము కాసీయక అదుపుచేయుటలో నున్నది. ఇందు కనుసరింపబడిన మార్గము లనేకములు :

(1) విరుద్ధరసభావనమ్మేళనముచేత — యుద్ధవర్ణనమున యుద్ధరసములు వుంజుకొనకుండ అడ్డువేయబడిన విరుద్ధరసములచే శృంగార మొకటి. శృంగారభావము యుద్ధతీవ్రతను వెనుకబట్టించినది.

భీష్ముని ఎనిమిదవనాటి యుద్ధ మైపోయినది. అప్పటి యుద్ధభూమిని వర్ణించు పద్య మిట్లు కలదు. (3-162)

“ధరణి నెత్తుట దోగి ఆభరణకాయ

శస్త్రఖండ జాలంబుల చాల నొప్పె

పలుచగాకుండ కుంకుమ మలది పెక్కు

తెఱగు తొడుపులు తొడిగిన తెఱవవోలె.”

(భీ. 3-162)

ఈపద్యమున పూర్వార్థము వట్టియుద్ధభూమి వర్ణనము. అది ఉపమేయము. యుద్ధభూమి రక్తముతో తడిసినది. నరికివేయబడిన సైనికులయొక్క ఆభరణములతోడి మొండెము లంతటను పడియున్నవి. బీభత్సస్ఫూర్తి ముత్రయైనరచన అది. దాని నట్లే కొనసాగనీయక ఆపుటకు ఉపమానము శృంగారాత్మకము ప్రవేశ పెట్టబడినది. ఇది దానికి విరోధరసభావము. దీనిచేత పూర్వార్థమునుండి ప్రతీతికి వచ్చెడు యుద్ధరసభావ మువశమింపజేయబడినది. భావశాంతి ఎప్పుడు చేయబడు ననగా అనుభావములచేత పోషింపబడి ఆస్వాదయోగ్యము చేయబడ రానిభావము తప్పక చెప్పబడవలసివచ్చినప్పుడు. అనగా భావచర్చణ మాత్రము నభిలషించినప్పుడు - భీష్ముని ఎనిమిదవనాటి యుద్ధము ముగియునప్పటికి

యేద్యభూమి అంతయు రక్తసిక్తమై భయావహముగా నున్నది. ఈమాత్రము భావము చర్వణయోగ్యమై ఆనాటియుద్ధతీవ్రత హృదయనంవాది కావలయును. కాని దానియందు హృదయము లగ్నము కాలదు. మొదటినాటి నుండియు యుద్ధ వర్జన వెంటబడివచ్చుచున్న సహృదయన కావద్యము పూర్వార్థము యుద్ధరసస్ఫూర్తి కలిగించుచున్నది. ఆస్ఫూరించుటను వెంటనే తద్విరుద్ధముగా శృంగారాత్మకమైన ఉపమానముద్వారా కవి కావలయు నని కొనసాగ నీయకుండ అరికట్టుచున్నాడు. జుగుప్సాదిభావ మభ్యుదయము పొందకుండ శాంతి పొందింపబడినది. ఇక ఆయుపమేయము ఆఉపమానము ద్వారానే చూడబడును. రసస్థితికి పోనీయకుండ స్ఫూర్తిమాత్రవర్యవసేతముగా రసనిష్ఠులందు లైన భావములను నిర్వహించుట యనగా నట్లుండును.

(2) కథానున్యూతి రక్షణము. - అనగా కథాబీజము మొదటినుండి తుదిదాక విస్తరించియుండునట్లు చూచుకొనుట. మహాభారతమున ప్రధాన కథాబీజము దుర్యోధనుని రాజ్యమునందలి లుబ్ధబుద్ధి. మరియు ధృతరాష్ట్రుని యుపేక్ష. ఈరెండు భావములయొక్క స్థూలరూపములు లాక్షాగృహదహనము, దుర్మూతము, ద్రావది వస్త్రావహరణము మొదలైనవి. వీనిని మొత్తము గ్రంథము మీద విస్తరించిచూపుట యనగా ఎకనెడ పేర్కొనుట యన్నమాట. ఏతా దృశ్యము లైన బీజముల క్రమపరిణామమే ఈయుద్ధము. పాండవుల అరణ్య వాస కాలము వస్త్రైండు సంవత్సరాలు అజ్ఞాతవాససంవత్సరము మొత్తము పదుమూడు సంవత్సరాలు ప్రధానకథ ఎదుగుబొడుగులు లేక అట్లే యున్నది. కథ ఆగిపోయినది. తిరిగి యుద్ధముతో కథ సాగుట మొదలైనది. ఆయుద్ధము జరిగిన పదునెనిమిదిదినములును ఏతన్మూలభూతము లైన వెనుకటి కౌరవుల కృత్యములు పాండవులచేత తరచుగా నెమరునకు తీసుకొని రాబడుటతో కథానున్యూతి ఎడతెగకుండ రక్షింపబడిన దగుచున్నది. దీనికి రెండుప్రక్కలను పదు నున్నది. ఒకటి ఈపేరుతో యుద్ధరసభావముల విజృంభణమును తిక్కన్నగా రరికట్టగలిగిరి. రెండు పాండవపక్షమున కిది పెద్దఉద్దీపన విభావముగా చేయబడినది. దీనిని ఆయన రకరకములుగా వర్ణించెను. ఒకచో పాండవవీరుల వీరాలాపము—మరొకచో కౌరవ సైనికులు పాండవుల యందు ఆదరము కలవారని చూపుట—ఇంకొకచో పాండవుల కున్న చేతనాచేతనముల మద్దతును నిరూపించుట— మరియు ముఖ్యముగా శ్రీకృష్ణుని కౌరవద్వేషమును

పాండవప్రీతిని చూపుట-ఇట్టి కథానుసూతి పలుమందిచేత పలువిధములుగా రక్షింపబడినది. యుద్ధవర్ణనలో ఇదొక చమత్కార మైన విధానము

భీష్ముని ఎనిమిదవనాటి యుద్ధమున భీముడు రెన్నగా విజృంభించి సునాభుడు మొదలైన కురుకుమారులను ఏడెనిమిదిమందిని హతమార్చినాడు. తమ్ములు పడుటను చూచిన దుర్యోధనుడు శోకాతురుడై భీష్ముని తూలనాడినాడు. అప్పుడు భీష్ము డెదురు శోకించుచు వాని కిట్టనినాడు.

“ఇది మున్న యేను ద్రోణుడు

విదురుండును జెప్పినదియ విన వప్పుడు బె

ట్టిదు లగు పాండుతనూజుల

కెదు రై నిర్జింపవశమె యీశున కైనన్.

మనకుమారులలోన నయ్యనిలతనయు

బారి కగపడువాని నెవ్వారి కైన

కావ దలకొన శక్యంబు గాదు మనకు

నడల పనిలేదు దీనికి నధిపతనయ.”

(3-79, 80)

మొదటి పద్యము కథాభీజమును స్పృశించుచున్నది. రెండవ పద్యము దుర్యోధనుడును దుశ్శాసనుడును భీమునిచేతిలో పడుటను, అప్పుడు వారిని రక్షించు వారెవరును లేకపోవుటను ఊహ కందించుచున్నది. ఆ ట్లచుటలో భీష్ముని తాత్పర్య మదియే. అందువలన కౌరవవీరులకు పాండవులయందు పక్ష మున్నదన వలయును. కౌరవుల పక్షమున పాండవులతోడి యుద్ధమున కుత్సాహ మంతగా లేకపోవుటనుగూడ భీష్మునితాత్పర్యము స్ఫురింప జేయుచున్నది. ప్రధానరసముదృష్ట్యా అంగరసముల తీవ్రత తగ్గుట కిట్టిచిట్కా తెన్నియో పనిచేసినవి. మరియు ఆనాటియుద్ధమున భీముడు సునాభుడు మొదలైనవారిని పడగొట్టుటచూచి దుర్యోధనునకు సాయము చేయవచ్చిన రాజులు తమలో ఇట్లనుకొనిరి.

“నాడు సభ నాడినంతయు నేడ చేయు

నట్టు లున్నాడు మొనతల ననిలనుతుడు

విదురుపలుకులు తలకూడె వేయు నేల

అనుచు వెఱజూచుచుండిరి మనుజుపతులు”

(3-74)

మరియు భీష్ముని తామ్మిదవనాటి యుద్ధమున కౌరవనైనికులు తమలో ఇట్లనుకొనిరి.

“ధృతరాష్ట్రుండును పుత్రులు

నతిలోభంబున ప్రజాక్షయము చేసిరి ధ

ర్మతసూజు గెలువవచ్చునె

మతి లేరై రింక నేటి మాటలు మనకున్.”

(3-227)

ఈవిధముగా ప్రధానకథాబీజము, కౌరవ సేనానాయకులయొక్కయు నైనికుల యొక్కయు, తోడువచ్చిన వారియొక్కయు ముఖములనుండి వెలికి తీసుకొని రాబడి యుద్ధరసభావములు మాటిమాటికి అదుపులో నుండునట్లు చూడబడినవి. ఈదృశమైన కథానుసూతి రక్షణము కౌరవపాండవుల మనోభావముల నభివ్యక్తము చేసినది. యుద్ధముయొక్క తీవ్రానుభూతిని అరికట్టినది. పాండవ విజయమును కౌరవుల ఓటమిని ఒకటికి పదిసార్లు హెచ్చరించినది. యుద్ధపర్వములను చదువుచున్నవానికి ఆది సభాపర్వములు అరణ్య విరాటోద్యోగ పర్వములతోనహా మనసుస్సులో దిరుగునట్లుగా యుద్ధము వర్ణింపబడినది.

3) యుద్ధకథాకథన విధానము—యుద్ధరసములు వృష్ణములై ఆస్వాద్యములు కాకుండ చేయుటలో ప్రముఖపాత్రనే నిర్వహించినది. యుద్ధకథాకథనము రెండు విధములు. సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునికు చెప్పట ఒకటి. వైశంపాయనుడు జనమేజయునకు చెప్పట మరొకటి. ఈరెండింటి వలనను యుద్ధ విషయ చూపబడి అన్యవిషయము ప్రవర్తించుటకు వీలుకలిగినది. సంజయుడు చెప్పచున్నప్పుడు చుర్యోధనుని చేతలు తలచుకొని ధృతరాష్ట్రుడు దుఃఖించుటయు, ఇదంతయు సీవల్లనే అయిన దని సంజయుడు మర్మములు నాటనాడుటయుగా నుండును. ఇది కథాబీజము సృశింపబడుటయే. ఈవిధముగా పాతకుల బుద్ధి యుద్ధమును వదలి అన్యవిషయముల యందు ప్రవర్తించునట్లుగా చేయబడి యుద్ధరసభావములు రసములుగా పరిణమించకుండ ఎక్కడిక్కడ తెగదెంపులు చేయబడుటను మనము గమనింపవచ్చును. మరియు కొన్నిచోట్ల సంజయుని సమాధానములు ధృతరాష్ట్రునిపట్ల చపేటములవలె నగుచు చమత్కారకారిత్వము కలిగి తళతళలాడుచుండును. భీష్మునియారవనాటియుద్ధమును వినుచు ధృతరాష్ట్రుడు తన సహజధోరణితో వశ్చాతైవ దుఃఖమును ప్రకటింపగా సంజయు డనినాడు.

“నీతనూభవుండు నెటిగుటి యెఱుగమి

యెఱిగి యెఱిగి యతని నేల చెప్ప ?

మనయుపేక్షవలన విను నాటి జూదంబ

నేడు కయ్య మయ్యె న్యవవరేణ్య.”

(2-355)

ఈపద్యమున చమత్కార మంతయు మనయుపేక్షతో నున్నది. లోకముతీ రెరిగి దానిని భావించినచో సంజయు డెంత ఆశ్చర్యపించి మాటాడుచున్నాడో తెలియును.

సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునకు చెప్పటయే కథనము. ఆయన యుద్ధ భూమినుండి వచ్చు సందర్భమునను, కథన మువక్రమించుటకు ముందును ఆయిరువుర శోకసంతప్తత వర్ణింపబడును. సంజయుడు వచ్చువాడు సేనావతి మరణమును పేర్కొని దుఃఖించుచు వచ్చును. అది విని ధృతరాష్ట్రుడును దుఃఖించును. ఈవిధముగా యుద్ధకథనము కరుణనాదములతో మొదలగు చుండుటకూడ యుద్ధోల్బాణము సరికట్టుచున్నది.

4) కౌరవ పాండవ శిబిర వృత్తాంతము.—యుద్ధావసానమునకు యుద్ధ ప్రారంభమునకు మధ్య అనగా రాత్రిసమయమున కౌరవపాండవ శిబిరము లందు జరుగు వృత్తాంత కథనముకూడ యుద్ధము కాని అన్యవిషయ మై యుద్ధ రసభావముల తీవ్రతను తగ్గించుచున్నది.

ఎనిమిదవనాడు యుద్ధ మైపోయినది. దుర్యోధనుడు కర్ణుని బలిపించు కొని మాటాడినాడు. ఇక యుద్ధమునుండి భీష్ముని విరమింపజేయుము. నేను వచ్చెదను అని కర్ణుడు ధైర్యము చెప్పగా దుర్యోధను డామాటలు నమ్మకము వట్టుకొని అప్పుడే భీష్మ డున్న శిబిరమునకు పోయి (3-170, 171) సీవలన లాభము కనిపించుటలేదు. యుద్ధమునుండి విరమించుకొనుము. నీవు వైదొలగినచో కర్ణుడై నను వచ్చును సీవలన ఉభయభ్రష్టుడ నగుచున్నాను. అని దుర్యోధను డనగా అందుకు భీష్మ డిట్లనినాడు. గాండీవిని గెలువరాదు. శిఖండిని చంప వీలులేదు. ఇక మిగిలినవారిని సంహరింతును. ఈ మాట నీకు మొదటనే చెప్పి తిని. నీవు పాండవులను సంహరింపుము. నేను పాండవనైన్యమును రూపు మార్చును, అంతేగాని ఈ అర్ధరాత్రిపూట వచ్చి నన్ను నిందించిన ఏమి

లాభము? భీష్ముని మాటలలో నరే యుద్ధమునుండి విరమించుకొందు నని లేదు. సేనాపతులయందు ప్రభువునకు విశ్వాసము లేదు. ప్రభువునకు కూర్చుటయందు సేనాపతుల కిష్టములేదు. విశ్వాసము లేని ప్రభువు ఇష్టము లేని నైన్యమును పెట్టుకొని కొనసాగించెడు యుద్ధముగా కౌరవపక్షమునుండి శిబిరవృత్తాంత కథన రూపముగా భారతయుద్ధము చూపబడినది. ప్రధాన కథాతాత్పర్యము దృష్ట్యా అంగ విషయ నిర్వహణమునం దిది యొక నేర్పరితనము. ఈ విధముగా శిబిరవృత్తాంతకథనము పాఠకుల మనస్సులను అన్యవిషయములయందు ప్రవర్తింప జేసి యుద్ధరసభావముల యనుభవమునుండి తప్పించుచున్నది.

ప్రధానవీరుల పోరు

రెండవనాటి యుద్ధమున భీష్మార్జునులు తీవ్రముగా నెదుర్కొనిరి. వారి యుద్ధమును చూచి సిద్ధచారణగంధర్వాదులు తమలో తా మిట్లనుకొని రని తిక్కన్నగా రొక పద్యము వ్రాసిరి.

“ఒండొరు చండవిక్రమము లోర్తురు వీరల కాక వీరితో
నొండొకరుండు మార్కొనగ నోపునె పూని కృతాంతుడైన నా
ఖండలుడైన నివ్వితపు కయ్యము లెక్కడ నైన గంటిమే
పొండవ కౌరవోత్తముల బాహువిలాసము లిట్లు లుండునే—” (2.47)

భీష్మార్జునులలో ఎక్కువ తక్కువలు లేవు. ఒకరి కొకరు తీసిపోని పోటు మానిసులు వారు. భీష్మార్జునుల యుద్ధ మెంతనేపు వర్ణించినను అది ఇట్లే యుండును. మొదటినాడును భీష్మార్జునులయుద్ధ మున్నది. అచట తిక్కన్నగా రిట్లు వ్రాసిరి.

“కౌఱవియు కౌఱవియుఁ దాకిన
తెఱఁగున నర్జునుఁడు సురనదీసూనుఁడు చూ
పఱు వొగడఁ దాకుటయు ని
ద్దఱ దిక్కుల నైన్యములును దలవడియెన్.” (1-238)

ఇది భీష్మార్జున వీరుల యుద్ధవర్ణనము. భీష్ముడు దేవతలు మెచ్చుకొను నట్లు అర్జునునకు తీసిపోక యుద్ధము చేయును. ఆయన మహాస్త్రము లేమియు ప్రయోగింపడు.

భీష్మునితో పేర్కొనదగిన యుద్ధమును భీముడుగాని ధర్మరాజుగాని చేయలేదు.

ప్రకృతివర్ణనలు

యుద్ధపర్వములలో ఏమి ప్రకృతివర్ణనలు చేయుటకు వీలుండును? యుద్ధము సూర్యోదయముతో ప్రారంభ మగును. సూర్యాస్తమయముతో పరి నమాప్త మగును. అందువలన ఎన్ని దినములు యుద్ధము జరిగినదో అన్ని దినములును సూర్యోదయ సూర్యాస్తమయములు సూచింపబడవలయును. ఈ పర్వములలో కవికి వర్ణించుట కున్న ప్రకృతి తావన్మాత్రమే. ఆ యవకాశమును పనిగట్టుకొని అదేపనిగా విస్తరించి వర్ణించరాదు. అవి యుద్ధారంభమునకును యుద్ధవిరమణమునకును సూచనలు అంతమాత్రమే. ఒకగంట కొట్టియైనను ఆ సూచనమును నిర్వహించవచ్చును. గంట కొట్టుటను ఎంత విస్తరించి వర్ణించుటకు వీలున్నదో తాదృశ్యములైన సూర్యోదయ సూర్యాస్తమయములను వర్ణించుట కంతకంటె ఎక్కువ లేదు.

ప్రకృతి జడము. వర్ణన మనగనే అది సగుణ మగుచున్నది అట్లు సగుణము చేయబడినప్పు డది ఆయాప్రకరణముల కనుకూలమై గ్రంథసందర్భములను దీప్తికి తేవలయును. ఆ విధమైన ప్రకృతివర్ణనమే వర్ణనము. అనగా కవి తన ఊహాశక్తి చేత జడమునందు చేతనతను కల్పించి దానిని కావ్యార్థము నుద్దీప్తిపేతువుగా నిర్వహించుటయే శిల్పము. తిక్కన్నగా రీ పర్వమున ఈ విషయమును చక్కగానే నిర్వహించినారు.

“సోమాన్వయ ప్రదీపకుఁ

డీ మెయి తేజోవిశేష మెనకం బెనగం

గా మెఱయుట గనుగొని నీ

గ్నే మఱువడు మాడ్కిఁ గ్రుంకె నర్కుం డంతన్.”

దీనికి మీద ఒక పద్య మున్నది. (1-293, 49)

‘శాంతనవుఁడు తేజోదు

ర్థాంతుం డై నా వెలుంగు ధర కెల్లను జా

లింతు నినుఁ డస్త శైలో

పాంతమునకు జనిన నేమి యని నట్టుండెన్.”

వై వద్యము తరువాత ఇం కొక వద్య మున్నది (300)

“జలరుహంబులు పాండవ సైనికుల మొ
గంబు లట్టుల విన్న నై కాంతి దళిగె
వారి మనముల భీత్యంధకార మడరు
కరణి జీకటి యెదనెడ గవియుదెంచె”.

ఈ మూడు వద్యములను మొదటిదినము సాయంకాలము యుద్ధము సమాప్త మగుటను చెప్పుచున్నవి. భీష్ముడు మొదటినాడు తీవ్రముగా విజృంభించి యుద్ధము చేసినాడు. అతడు రెండవసూర్యునివలె వెలిగిపోవుచున్నాడు. ఈ సూర్యు డస్తమించినచో ఏమియు కాదు. నే నున్నానుగదా అన్నట్లున్నాడు. భీష్ముడు చంద్రవంశములోనివాడు. తనముందు చంద్రుడే నిలువలేకుండ పోవుచున్నాడు. కాని ఇప్పు డీ భీష్ము డాతని వంశమున వుట్టినవాడు. తనను మించి వెలుగుచున్నాడు. ఈ పరిస్థితికి సూర్యుడు సిగ్గుపడినాడు. ఇక మొగము నూపించలేక చాటుచేసికొనినాడా అన్నట్లుగా అస్తంగతు డైనాడు. సూర్యాస్తమయము కాగా వద్యములు ముడుచుకొనును పాండవసైనికుల మొగములకు వలె ముడుచుకొన్నవి. చీకట్లువచ్చినవి. ఎట్లనగా పాండవపక్షము వారి మనసులనుండి భీత్యంధకారము వెలికివచ్చినట్లు.

మరియు నీ వద్యము లేమి చెప్పుచున్న వనగా ఆ రోజంతయు యుద్ధము చేసిన భీష్ముని చెప్పుచున్నవి. తత్ఫలము ననుభవించిన పాండవులను చెప్పుచున్నవి. మొదటినాటి యుద్ధము సమాప్తమగునప్పటి కున్న ఉభయపక్షముల పరిస్థితిని ఆ వద్యములు వ్యక్తముచేయుచున్నవి. భీష్ముడు సూర్యుడు జీవరోకమునువలె పాండవపక్షమును తపింపజేసినాడు. సూర్యుడు చూచి సిగ్గుపడవలసినంత తేజోవిశేష మునాడు భీష్మునియందు వెలికివచ్చినది. సూర్యుడు సిగ్గుపడుటను కవి ఆపాదించి చెప్పుచున్నాడు. ఇట్లు చెప్పుటద్వారా భీష్ముని యుద్ధతీవ్రతను స్ఫురింపజేయుచున్నాడు. నిజముగా భీష్ము డంతగా విజృంభించినాడా? అవును. అందువల్లనే ఆనాటి రాత్రికి ధర్మరాజు శ్రీకృష్ణునివద్దకుపోయి తానిక యుద్ధమును విరమించు కొనుటనుగూర్చి చెప్పెను. భీష్ముని యుద్ధమునుచూచి ధర్మరాజు భయపడినాడు. సూర్యుడు సిగ్గుపడుట యనగా ధర్మరాజు భయపడుట యని యర్థము

ధర్మరాజు వెలుగుపడుటను సమర్థించునట్లుగా కవి సూర్యాస్తమయము సూహించి వ్రాసెను. భీష్మునిచేతిలో దెబ్బతిన్న పాండునైనికుల మొగములు సూర్యు డస్తమించిన వద్యములు. భీష్మునితో పోరుట ఆసాధ్యముగా నున్న దని వారు భయపడినారు. ఆభయమే చీకటి. ఈవిధముగా ప్రకరణమునకు దీప్తి కల్గించు విధముగా ప్రకృతి విషయముల నుచిత రమణీయముగా వర్ణించుట శిల్పపారగుని వని.

భీష్ముని తొమ్మిదవనాటి యుద్ధమునను సూర్యాస్తమయ మైనది.

“తానస్తశిఖరి మఱువడఁ

బోనియపుడు పాండురాజపుత్రవిరాజు

తేనెన పొడ వడఁగు నను కృప

నో నలినావుండు గ్రుంకె సురీయానాథా !”

(3-270)

తొమ్మిదవనాడుకూడ భీష్ముడు తీవ్రముగానే యుద్ధము చేసినాడు. ఆపది దినముల యుద్ధములో శ్రీకృష్ణుడు చక్రము తీసికొని భీష్ముని సంహరింతు నని పూనికచేయుట రెండవసారి జరిగినరో జది. కృష్ణుడు యుద్ధమున మూడవనాడల్లే భీష్మునిమీదకు పోయినాడు. —ఈసూర్యాస్తమయ పద్యమును మొదటినాటి పద్యముతో పోల్చి చూడవలయును. ఆపద్యములో పాండవుల ప్రసక్తిలేదు. ఈ పద్యమున నున్నది. భీష్మునియుద్ధము పదిదినములు గనుక పది సూర్యాస్తమయము లున్నవి. ఈరెండురోజులలో తప్ప మరొకనా డవి ఈవిధముగా కథాపురుషుల తత్కాలపు స్థితిగతివిశేషముతో జోడించి వర్ణింపబడలేదు.

పాండురాజపుత్ర విరాజుతేనె పొడ వడఁగునను కృపతో సూర్యు డస్తమించుట ఉహింపబడినది. ప్రకాశించుచున్న సేన, విక్రమించుచున్న సేన అని విరాజుతేనె కర్థము. ప్రకాశింపఁగినసేన అనికూడ చెప్పవచ్చునా? ప్రకాశించుచున్న సేన విక్రమించుచున్న సేన నశించు నని సూర్యునకు దయకలిగినది. అంత వరకు పాండవసేన విజృంభించుచునే యున్నది. ఆ విజృంభణము పొడవడఁగుటకు దగ్గర వడుచున్నది. ఇక విక్రమము చూపలేనిస్థితి రాబోవుచున్నది. సూర్యు డస్తమించినాడు. దీనికంతకు తాత్పర్య మేమనగా పాండవసేన విక్రమించి శత్రునాశనము చేయవలయు నని సూర్యుని అభిలాష యని. అదే కృప. సూర్యునకు కృప యేమి? కవిచేత ఆపాదించబడినది.

ఆనాటిరాత్రి ధర్మరాజుచేత ప్రార్థింపబడి భీష్ముడు పాండవులయందలి ప్రీతిచేత తాను యుద్ధమునుండి విరమించుటకు వా రేమి చేయవలెనో చెప్పి మరునాడు యుద్ధమునుండి విరమించినాడు. తనవలన పాండవసేనాబలము రూపు మాసిపోగలదు. తా నట్లు విజృంభించి యుద్ధము చేయరాదు. వారు మాసిపోదగిన వారు కారు. వారు ధర్మాత్ములు. ఆవిధముగా భీష్మునకు పాండవులపట్ల కృప యున్నది. అందువల్లనే ఆయన మిక్కిలిగా విక్రమించుటయే లేదు. ఆమాత్రము తాకుటనే వా రోర్పుకొనలేక పోవుచున్నారు. భీష్మునకు పాండవులు జయించుట యిష్టము. తాను యుద్ధరంగమున ఉన్నంతకాలము పాండవులు జయించలేరు. అందువలన తాను యుద్ధమును విరమించుట కొక ఉపాయమును ధర్మరాజుకు చెప్పినాడు.

మొదటినాటి యుద్ధావసానమునకు భీష్ముడు తేజోవిరాజితు డైన సూర్యుడు. తొమ్మిదవనాటి యుద్ధావసానమునకు సూర్యుడు పాండవులయందలి దయచేత అస్తగిరిమాటుకు పోయినాడు. ఆనగా భీష్ముడు పాండవులయందలి దయచేత ఆరాత్రికి ధర్మరాజుచేత ప్రార్థింపబడి యుద్ధమునుండి విరమించుకొన బోవుటను వ్యంజింప జేయుచున్నది. నిజముగా పాండవులయందు దయగలవాడు భీష్ముడు. అది సూర్యునియం దారోపించబడినది. దీనిమొత్తము తాత్పర్య మిట్లు: భీష్ముడు సూర్యునివలె ప్రతాపోష్మము కలవాడు. తా నింక యుద్ధమునుండి విరమించనిచో పాండురాజపుత్రులయొక్క విరాజిత్యేన రూపుమాసిపోవును. అది కూడదు అని తొలగినాడు. అది ఎట్లున్నదనగా పాండవులందలి దయచేత సూర్యుడు తన వెలుగుల నుపసంహరించుకొని అస్తంగతుడైన ట్లున్నది. సూర్యాస్తమయమైన దనగా యుద్ధము ముగిసినట్లు. ఆతరువాతకూడ ఎనిమిది దినములు యుద్ధము జరిగినది. అయినను అది పాండవుల కంత భారము కాదు. భీష్మునితీవ్రతవంటి తీవ్రత తరువాతి కౌరవసేనావీరులలో లేదు. భీష్మునకు పాండవులయం దున్నంత కృప మరి యేకౌరవపక్షమునందలి ఇతర వీరున కును లేదు.

పాండవులయందు జాలిగొని సూర్యు డస్తమించుట ఆ పదునెనిమిది దినములయుద్ధములోను ఒక్క ఈ తొమ్మిదవనాడే చెప్పబడినది. భారతయుద్ధ మున భీష్ముడు ప్రదర్శించిన తీవ్రతను, పాండవులం దున్న వానిదయ మున్నగు వాటిని క్రమముగా సూర్యునియం దున్నట్లు అస్తమించుటయందు రూపించుచు

రెండు పద్యములు వ్రాసి తిక్కన్నగారు కావ్యగౌరవమును ప్రకరణాచిత్యమును గల వర్ణనము నిమిచ్చి సాధించినారు. వర్ణనములయం దౌచిత్యమునా నిట్లుండ వలెను.

శిఖండి

విచిత్రపీర్వుని కొరకని భీష్ముడు కాశీరాజుకూతుండ్రను మువ్వరను అంబ - అంబిక - అంబాలిక అనువారిని బలిమిమై గొనివచ్చెను. అంబ అంతకు ముందటినుండియు సాశ్వ డనువానిని ప్రేమించుచున్నది. ఆమాట ఆమె భీష్ము నకు చెప్పగా అందుకు సమ్మతించి ఆయన ఆమెను సాశ్వనివద్దకు పంపినాడు. ఇతరులకొరకు వరియింపబడి గొనిపోబడినందున అంబను సాశ్వ డంగీకరింప లేదు. ఒకరి నామె కా దన్నది. ఆమెకోరినవా డామెను కాదనినాడు. ఆమె రెంటికిం జెడినది.

అంబకు భీష్మునిమీద కోపము వచ్చినది. వానిఅంతు చూడవలయు నను కొన్నది. ఘోరముగా తపస్సు చేసినది. ఆమెకు రుద్రుడు ప్రత్యక్షమై ఆమె కోరిన వరము నిచ్చెను. ఆ కోరిక సిద్ధిండుట కామె ద్రుపదమహారాజుకు కూతురై పుట్టెను. వరముప్రకార మా తరువాత పురుషుడుగా మారును. ఎట్లును పురు షుడుగా మారుట కలదు గనుక చిన్నతనమునుండి ద్రుపదు డా పిల్లను పిల్లవా డట్లు పెంచెను. అందరును పురుషు డనియే అనుకొనుచున్నారు. ద్రుపదుడు తొందరపడి దశార్ణదేశాధీశుని కుమార్తెను తెచ్చి తనకొడుకునకు వివాహము చేసెను. ద్రుపదమహారాజు కొడుకు పురుషుడు కాదనియు స్త్రీ అనియు పెండ్లి కూతురు కనిపెట్టినది. ఆమె తనతండ్రి కావిషయ మెరింగించినది. ద్రుపదుడు తనను మోసముచేసినా డని మండిపడి యుద్ధమునకు సిద్ధమై వచ్చెను. పాపము ద్రుపదునికొడుకువేషముకూతున కిది అంతయు అవమాన మనిపించి ఆమె అడ సులువట్టిపోయినది. అచ్చట ఆమె కొక యక్షుడు కనిపించి ఆమెయందు జాలికల వాడై కొంతకాలమునకు తనపుం స్త్వమును ఆమె కిచ్చి ఆమె స్త్రీత్వము తాను స్వీక రించెను. ఆవిధముగా ఆమె తనస్త్రీత్వమును విడిచి పురుషుడైనది. స్త్రీగా ఉన్నప్పు డామెపేరు శిఖండిని. పురుషుడుగా మారగానే పేరును మారి శిఖండి యైనది. శిఖండి యనగా భీష్ముని వధించుటకుగాను ద్రుపదునకు కూతురుగా బుట్టి కొడుకైన

అంబ యన్నమాట. అట్లు పురుషుడుగా ఉండుటకు కొంతకాలమే శిఖండికి వీలున్నది. ఆ గంధర్వనకు శిఖండినికిని జరిగిన ఒప్పందములో ఆ కాలనియమమున్నది. కాని శిఖండి ఎప్పటికి పురుషుడుగానే ఉండిపోయెను. ఎట్లనగా—శిఖండినిశ్రీత్వము తీసికొన్న యక్షుడు తిరిగి నగరమునకు పోలేడు. ఆ వనమునందే యుండెను. కుబేరుడు వానిని వెదకుకొనుచు ఆవనమునకు వచ్చెను. కుబేరుడు తనను విలిపించునంతకు వాడు స్వామిని నూడబోలేడు. కుబేరునకు కోపము వచ్చి ఈ శ్రీవేషముతో నిట్లే ఎల్లకాలము నుండు మని శపించెను. అందువలన యక్షుడు పురుష డగుటకు లేదు. కావున శిఖండి శ్రీ యగుట లేదు. ఆ విధముగా శిఖండి పురుషుడైనాడు. శిఖండి మరణించినతరువాతగాని యక్షుడు పురుషుడు కాడు. శిఖండి ద్రోణాచార్యునివద్దనే ధనుర్విద్యలు నేర్చెను శిఖండితో భీష్ముడు యుద్ధము చేయడు. అది యొక ప్రతిజ్ఞ.

భీష్మవధ

యుద్ధ మింకను మొదలు కాలేదు. కాబోవుచున్నది. ధర్మరాజు పాదచారియై భీష్మునివద్దకు పోయి అతని కిట్లనెను.

‘అనఘ నీ కెదిర్చి యని సేయువాడ నై
ము న్ననుజ్ఞ గొనఁగ నిన్ను గాన
నెమ్మి వచ్చినాడ నీచేత దీవన
వడసి చనిన సేను వగఱ గెలుతు.’

(1-156)

‘అన విని గాంగేయుఁ డక్కట నీ విట్లు
సనుదేక తక్కిన శాప మిత్తు
వచ్చితి మే లయ్యె వైరుల నిర్జింపు
మిడిగాకయును వర మెద్దియైన
నడుగుము నీకుగా నని సేయు టొక్కటి
దక్కంగ నావుడు ధర్మనుతుఁడు
రాజుపక్ష మై రణము సేయుము నాకు
హిత మగు కార్యంబు మతిఁ దలంపు

మనుడు నట్లకాక యట సీతలం పేమి
 యనిన భీష్ముతోడ సతఁడు నిన్ను
 పోర గెలుచువిధము బోధింపు మనుటయు
 నస్మితాస్యః డగుచు శాంతనవుఁడు.’

(1.157)

భీష్మవధావిధానమున కివి రెండు పద్యములును బీజభూతములు. ధర్మరాజు యుద్ధము చేయుటకు భీష్ముని అనుజ్ఞ కావలయునా? అది దీవనవంటి దనియు ధర్మరా జునుచున్నాడు. అందువలన ధర్మరాజు శత్రువులను జయించును. ధర్మరాజు శత్రువులను జయించునట్లుగా భీష్ము డాశీర్వదింపవలయును. అదే యుద్ధముచేయుట కనుమతి.

ధర్మరాజు నమరకౌతుకి. ఆయనకు జయము కావలయును. భీష్ముడు కౌరవపక్షమున సేనానాయకుడై యుండియు ధర్మరాజు జయించుటను కోరుచున్నాడు. యుద్ధమునకు ముం దొకసారి. ధర్మరాజు వచ్చి తనతో మాట్లాడి పోవలయు నని భీష్ముడు మనస్సులో గాఢముగా ననుకొనినాడు. భీష్ము డనుకొన్నట్లే ధర్మరాజు పోయినాడు. భీష్మునకు చాల నంతోషమైనది. శత్రువులను జయించునట్లు యుద్ధముచేయుట కనుజ్ఞ యిచ్చినాడు. “వైరుల నిర్జింపుము” — ఎవరు వైరులు? తా నెవరికి సేనానాయకత్వము వహించినాడో వారే శత్రువులు. తనను జయించినదో పాండవులు శత్రువులను జయించినట్లే. పాండవులు శత్రువులను జయింపవచ్చును. పాండవులు తనను జయింపవచ్చును. తాను వారిని జయించుమాటయే లేదు ఈ వునాదిమీద భీష్మపర్వము నడచినది. పదిదినములయుద్ధము కొనసాగినది. ధర్మరాజు భీష్ముడు రారాజు పక్షమే యుండవలయును. అటుండి ఇటు తన కాయన హితమును చేయవలయును. శల్యునివిషయమునకూడ ధర్మరా జిట్లే కోరినాడు.¹⁸ శల్యునితో నీ విట్టిట్లు చేయమన్నట్లు ధర్మరాజు భీష్మునితో అనలేదు. అందుకే నీ ఆంతర్య మేమిటో చెప్పు మని భీష్ము డడిగినాడు. భీష్ముడు తనను యుద్ధమున గెలుచు నుపాయము బోధింపవలయును. అది ధర్మరాజు ఆంతర్యము. భీష్ముని ఎవరును జయించలేరు. ఆ విషయము ధర్మరాజుకు తెలియును. అందుకే ఇట్లు ప్రార్థించుట. నిన్ను యుద్ధములో గెలుచు ఉపాయము నీవు చెప్పకున్న మేము నిన్ను గెలువలే మనగానే భీష్మునకు చిన్ననపువ్వు వచ్చినది. తన మహనీయ

ఆనాటిరాత్రి ధర్మరాజుచేత ప్రార్థింపబడి భీష్ముడు పాండవులయందలి ప్రీతిచేత తాను యుద్ధమునుండి విరమించుటకు వా రేమి చేయవలెనో చెప్పి మరునాడు యుద్ధమునుండి విరమించినాడు. తనవలన పాండవసేనాబలము రూపు మాసిపోగలదు. తా నట్లు విజృంభించి యుద్ధము చేయరాదు. వారు మాసిపోదగిన వారు కారు. వారు ధర్మాత్ములు. ఆవిధముగా భీష్మునకు పాండవులవట్ల కృప యున్నది. అందువల్లనే ఆయన మిక్కిలిగా విక్రమించుటయే లేదు. ఆమాత్రము తాకుటనే వా రోర్పుకొనలేక పోవుచున్నారు- భీష్మునకు పాండవులు జయించుట యిష్టము. తాను యుద్ధరంగమున ఉన్నంతకాలము పాండవులు జయించలేదు. అందువలన తాను యుద్ధమును విరమించుట కొక ఉపాయమును ధర్మరాజుకు చెప్పినాడు.

మొదటినాటి యుద్ధావసానమునకు భీష్ముడు తేజోవిరాజితు డైన సూర్యుడు. తొమ్మిదవనాటి యుద్ధావసానమునకు సూర్యుడు పాండవులయందలి దయచేత అస్తగిరిమాటుకు పోయినాడు. అనగా భీష్ముడు పాండవులయందలి దయచేత ఆరాత్రికి ధర్మరాజుచేత ప్రార్థింపబడి యుద్ధమునుండి విరమించుకొన బోవుటను వ్యంజింప జేయుచున్నది. నిజముగా పాండవులయందు దయగలవాడు భీష్ముడు. అది సూర్యునియం దారోపించబడినది. దీనిమొత్తము తాత్పర్య మిట్లు: భీష్ముడు సూర్యునివలె ప్రతాపావృష్టము కలవాడు. తా నింక యుద్ధమునుండి విరమించనిచో పాండురాజపుత్రులయొక్క విరాజిల్లిన రూపుమాసిపోవును. అది కూడదు అని తొలగినాడు. అది ఎట్లున్నదనగా పాండవులందలి దయచేత సూర్యుడు తన వెలుగుల నుపసంహరించుకొని అస్తంగతుడైన ట్లున్నది. సూర్యాస్తమయమైన దనగా యుద్ధము ముగిసినట్లు. ఆతరువాతకూడ ఎనిమిది దినములు యుద్ధము జరిగినది. అయినను అది పాండవుల కంత భారము కాదు. భీష్మునితీవ్రతవంటి తీవ్రత తరువాతి కౌరవసేనావీరులలో లేదు. భీష్మునకు పాండవులయం దున్నంత కృప మరి యేకౌరవపక్షమునందలి ఇతర వీరున కును లేదు.

పాండవులయందు జాలిగొని సూర్యు డస్తమించుట ఆ పదునెనిమిది దినములయుద్ధములోను ఒక్క ఈ తొమ్మిదవనాడే చెప్పబడినది. భారతయుద్ధ మున భీష్ముడు ప్రదర్శించిన తీవ్రతను, పాండవులం దున్న వానిదయ మున్నగు వాటిని క్రమముగా సూర్యునియం దున్నట్లు అస్తమించుటయందు రూపించుచు

రెండు వద్యములు వ్రాసి తిక్కన్నగారు కావ్యగౌరవమును ప్రకరణాచిత్యమును గల వర్ణనము నిమిచ్చి సాధించినారు. వర్ణనములయం దౌచిత్యమునా నిట్లుండ వలెను.

శిఖండి

విచిత్రపీర్వుని కొరకని భీష్ముడు కాశీరాజుకూతుండ్రను మువ్వరను అంబ - అంబిక - అంబాలిక అనువారిని బలిమిమై గొనివచ్చెను. అంబ అంతకు ముందటినుండియు సాశ్వత డనువానిని ప్రేమించుచున్నది. ఆమాట ఆమె భీష్మునకు చెప్పగా అందుకు సమ్మతించి ఆయన ఆమెను సాశ్వతనివద్దకు పంపినాడు. ఇతరులకొరకు వరియింపబడి గొనిపోబడినందున అంబను సాశ్వత డంగీకరింప లేదు. ఒకరి నామె కా దన్నది. ఆమెకోరినవా డామెను కాదనినాడు. ఆమె రెంటికిం జెడినది.

అంబకు భీష్మునిమీద కోపము వచ్చినది. వానిఅంతు చూడవలయు ననుకొన్నది. ఘోరముగా తపస్సు చేసినది. ఆమెకు రుద్రుడు ప్రత్యక్షమై ఆమె కోరిన వరము నిచ్చెను. ఆ కోరిక సిద్ధించుట కామె ద్రువదమహారాజుకు కూతురై పుట్టెను. వరముప్రకార మా తరువాత పురుషుడుగా మారును. ఎట్లును పురుషుడుగా మారుట కలదు గనుక చిన్నతనమునుండి ద్రువమ డా పిల్లను పిల్లవాడట్లు పెంచెను. అందరును పురుషుడనియే అనుకొనుచున్నారు. ద్రువదుడు తొందరపడి దశార్ణదేశాధీశుని కుమార్తెను తెచ్చి తనకొడుకునకు వివాహము చేసెను. ద్రువదమహారాజు కొడుకు పురుషుడు కాదనియు స్త్రీ అనియు పెండ్లి కూతురు కనిపెట్టినది. ఆమె తనతండ్రి కావిషయ మెరింగించినది. ద్రువదుడు తనను మోసముచేసినా డని మండిపడి యుద్ధమునకు సిద్ధమై వచ్చెను. పాపము ద్రువదునికొడుకువేషముకూతున కిది అంతయు అవమాన మనిపించి ఆమె అడ సులువట్టిపోయినది. అచ్చట ఆమె కొక యక్షుడు కనిపించి ఆమెయందు జాలికల వాడై కొంతకాలమునకు తనపుం స్త్వమును ఆమె కిచ్చి ఆమె స్త్రీత్వము తాను స్వీకరించెను. ఆవిధముగా ఆమె తనస్త్రీత్వమును విడిచి పురుషుడైనది. స్త్రీగా ఉన్నప్పు డామె పేరు శిఖండిని. పురుషుడుగా మారగానే పేరును మారి శిఖండి యైనది. శిఖండి యనగా భీష్ముని వధించుటకుగాను ద్రువదునకు కూతురుగా బుట్టి కొడుకైన

అంబ యన్నమాట. అట్లు పురుషుడుగా ఉండుటకు కొంతకాలమే శిఖండికి వీలున్నది. ఆ గంధర్వనకు శిఖండినికిని జరిగిన ఒప్పందములో ఆ కాలనియమమున్నది. కాని శిఖండి ఎప్పటికి పురుషుడుగానే ఉండిపోయెను. ఎట్లనగా—శిఖండినిశ్రీత్యము తీసికొన్న యక్షుడు తిరిగి నగరమునకు పోలేదు. ఆ వనమునందే యుండెను. కుబేరుడు వానిని వెదకుకొనుచు ఆవనమునకు వచ్చెను. కుబేరుడు తనను పిలిపించునంతకు వాడు స్వామిని నూడబోలేదు. కుబేరునకు కోపము వచ్చి ఈ శ్రీవేషముతో నిట్లే ఎల్లకాలము నుండు మని శపించెను. అందువలన యక్షుడు పురుషుడగుటకు లేదు. కావున శిఖండి శ్రీ యగుట లేదు. ఆ విధముగా శిఖండి పురుషుడైనాడు. శిఖండి మరణించినతరువాతగాని యక్షుడు పురుషుడు కాడు. శిఖండి ద్రోణాచార్యునివద్దనే ధనుర్విద్యలు నేర్చెను శిఖండితో భీష్ముడు యుద్ధము చేయడు. అది యొక ప్రతిజ్ఞ.

భీష్మవధ

యుద్ధ మింకను మొదలు కాలేదు. కాబోవుచున్నది. ధర్మరాజు పాదచారియై భీష్మునివద్దకు పోయి అతని కిట్టనెను.

‘అనఘ నీ కెదిర్చి యని సేయువాడ నై
మున్ననుజ్ఞ గొనంగ నిన్ను గాన
నెమ్మి వచ్చినాడ నీచేత దీవన
వడసి చనిన నేను చగఱ గెలుతు.’

(1-156)

‘అన విని గాంగేయుఁ డక్కట నీ విట్లు
ననుదేక తక్కిన శాప మిత్తు
వచ్చితి మే లయ్యె వైరుల నిర్జింపు
మిడిగాకయును వర మెద్దియైన
నడుగుము నీకుగా నని సేయు టొక్కటి
దక్కంగ నావుడు ధర్మసుతుఁడు
రారాజుపక్ష మై రణము సేయుము నాకు
హిత మగు కార్యంబు మతిఁ దలంపు

మనుడు నట్లకాక యట సీతలం పేమి
 యనిన భీష్మతోడ సతఁడు నిన్ను
 పోర గెలుచువిధము బోధింపు మనుటయు
 నస్మితాన్యఁ డగుచు శాంతనవుఁడు.'

(1.157)

భీష్మవధావిధానమున కివి రెండు పద్యములును బీజభూతములు. ధర్మరాజు యుద్ధము చేయుటకు భీష్మని అనుజ్ఞ కావలయునా? అది దీవనవంటి దనియు ధర్మరా జనుచున్నాడు. అందువలన ధర్మరాజు శత్రువులను జయించును. ధర్మరాజు శత్రువులను జయించునట్లుగా భీష్మ డాశీర్వదింపవలయును. అదే యుద్ధముచేయుట కనుమతి.

ధర్మరాజు సమరకౌతుకి. ఆయనకు జయము కావలయును. భీష్మడు కౌరవపక్షమున నేనానాయకుడై యుండియు ధర్మరాజు జయించుటను కోరుచున్నాడు. యుద్ధమునకు ముందొకసారి ధర్మరాజు వచ్చి తనతో మాట్లాడి పోవలయు నని భీష్మడు మనస్సులో గాఢముగా ననుకొనినాడు. భీష్మ డనుకొన్నట్లే ధర్మరాజు పోయినాడు. భీష్మనకు చాల నంతోషమైనది. శత్రువులను జయించునట్లు యుద్ధముచేయుట కనుజ్ఞ యిచ్చినాడు. “వైరుల నిర్జింపుము” — ఎవరు వైరులు? తా నెవరికి నేనానాయకత్వము వహించినాడో వారే శత్రువులు. తనను జయించినదో పాండవులు శత్రువులను జయించినట్లే. పాండవులు శత్రువులను జయింపవచ్చును. పాండవులు తనను జయింపవచ్చును. తాను వారిని జయించుమాటయే లేదు ఈ వునాదిమీద భీష్మపర్యము నడచినది. పదిదినములయుద్ధము కొనసాగినది. ధర్మరాజు భీష్మడు రారాజు పక్షమే యుండవలయును. అటుండి ఇటు తన కాయన హితమును చేయవలయును. శల్యునివిషయమునకూడ ధర్మరా జిట్లే కోరినాడు.¹⁸ శల్యునితో నీ విట్టిట్లు చేయమన్నట్లు ధర్మరాజు భీష్మనితో అనలేదు. అందుకే నీ ఆంతర్య మేమిటో చెప్పు మని భీష్మ డడిగినాడు. భీష్మడు తనను యుద్ధమున గెలుచు నుపాయము బోధింపవలయును. అది ధర్మరాజు ఆంతర్యము. భీష్మని ఎవరును జయించలేరు. ఆ విషయము ధర్మరాజుకు తెలియును. అందుకే ఇట్లు ప్రార్థించుట. నిన్ను యుద్ధములో గెలుచు ఉపాయము నీవు చెప్పకున్న మేము నిన్ను గెలువలే మనగానే భీష్మనకు చిన్ననపువ్వు వచ్చినది. తన మహనీయ

బలపరాక్రమ విషయము ధర్మరాజెరిగి మాటాడుచున్నాడు. అది తనకు సంతోషముగా నున్నది. ఆ సంతోషముతో అనినాడు—‘నను మార్కొని గెలువగ నయ్యనిమిషులకు నరిది’ అని, ‘అనుడు అట్టగుటగదా నిను వేడెదను-’ (1-158) అని కుంతితనయు డందుకొని పలికినాడు. కాని తనను పోర గెలుచు ఉపాయ మప్పుడు భీష్ముడు ధర్మరాజుకు చెప్పలేదు. తరువాత రమ్మన్నాడు. ఆ ఉపాయము చెప్పుట కిప్పుడు తగినసమయము కాదు. అనగా తగినసమయము రానీ చెప్పెదనులె మ్మని యర్థము. భీష్ముడు తనను పొండవు లెట్లు యుద్ధమున జయింపవలెనో దానిని బోధించుట కుద్యుక్తుడైనాడు. దేనికైనను తగిన సమయము రావలయును. తొందరపడిన పనులు గావు. ధర్మరాజు తొందరపడినట్లే భీష్ముడు భావించినాడు. అది నిజముకూడ. యుద్ధమే మొదలు కాలేదు. నిన్నెట్లు జయింపవలయునో చెప్పము - అని అడుగుట తొందరపడియే కావలయును. కొన్నాళ్లు యుద్ధము చేసినమీదట ఎంతకును భీష్ముని జయించుటకు వీలుగా నప్పుడు అప్పుడు పోయి తాతా అనినచో అది తొందరపడకపోవుట యగును. సమయము వచ్చినప్పు డడుగుట యగును. అట్లడుగు మని భీష్ముడు ధర్మరాజుకు సలహా యిచ్చినాడు. యుద్ధము మొదలైనది.

భీష్ముడు యుద్ధము చేసినట్లే లేదు. యుద్ధము మూడవనాడు తొమ్మిదవనాడు భీష్ముని మహావీరవిహారమును సహింపలేక శ్రీకృష్ణుడు స్వయముగా చక్రము తీసికొని భీష్మసంహారమునకు కడంగినాడు. ఆనాడు భీష్ముడు భీషణాకారుడు. పాంచాలబలముల నానా డాయన చలించిమలను కాలచమరినట్లుగా కూలగొట్టినాడు. ఎవరును ఏమియు చేయలేక పోయిరి. పొండవులు నివ్వెరపడి ప్రక్క కొదిగిరి. అప్పుడు సూర్యు డస్తమించి ఆనాటికి యుద్ధ మాగినది. కాబట్టి పొండవులు బ్రతికి బయటపడినారుగాని లేనిచో ఒక్కజీవుడును చేతికి వచ్చెడు వాడు కాదు. ఆనాడు ధర్మరాజే యుద్ధమును మాన్పించినాడు. గాంగేయునిచేత తాము భంగపడినట్లే పొండవులందరును తలచిరి. ఆనాడు దుర్యోధనాదులు భీష్ముని తెగ పొగడినారు. ధర్మరాజు తనబలము చెండువడిపోవుటను గమనించి నిశానమయమున రహస్యముగా భీష్మునివద్దకు పోయినాడు. దుర్యోధనుని వక్షమున యుద్ధముచేయుచున్నను భీష్ముడు తనకు హిత మైనదానిని చేయుటకు సంసిద్ధుడని ధర్మరాజుకు మంచినమ్మక మున్నదికదా! శ్రీకృష్ణుని, తమ్ములను తీసికొనిపోయినాడు. ఒక్కవనికీగాను ఇంకమంచి పోవుటచేత ఆపనియొక్క

అవసరము తెలియుచున్నది, మరియు నాపని చేసిపెట్టువాని కిందరు పోవుట ఎంతో గౌరవము. భీష్ముడు నిజవధోపాయ మిట్లు చెప్పినాడు. “ఇందరు వచ్చి యిట్లు లడుగ మీకు ప్రియమైన కార్యంబు మెయికొనంగ గనుటకంటెను సుకృతంబు గలదెఁ నాకు. ఏ నాయుధవ్యాపారంబువలన నుదాసీనత్వంబు నొందినను నన్ను జయింప నమకూరు...మరియు నొక్కవ్రతంబు పూనినవాడ. పుట్టినప్పుడు లేక నడుమ దైవం బిచ్చిన పురుషత్వంబు గలవానితోడ కయ్యంబు సేయంగాన మీకు నుపాయంబు నెప్పెద. ద్రువదునపత్యం బైన శిఖండి యట్టి వాడగుట...విశేషించి ముందటి పుట్టువున అంగన యగుట వాని కెదురేయ కుండుదు. అర్జునుండు వానిం బురస్కరించుకొని వచ్చి ఏ నేయుట మానిన యెడ నొప్పించి పడలైచునది. పదంపడి బంధుమిత్రులగు ధార్తరాష్ట్రుల గెలుచుట సుకరం బగు నిది నాపనువు. ఏను పనిచినట్లు చేయుండు.” (3-302)

ఈ ఉపాయంబును భీష్ముడు సహృదయముగానే చెప్పినాడు. అనగా పాండవుల మనస్సులో సున్నదానికి అనుకూలముగా చెప్పినాడు. అనగా ఏమి చేసియైనను భీష్మునిబెడద వదలించుకొనవలసిన అవసరము పాండవులకు కల్గినది. భీష్మపద పాండవుల పరాక్రమమువల్ల జరిగినది కాదు. భీష్ముని పాండవుల యందలి దయచేత జరిగినది.

యుద్ధము పదియవనాడు భీష్మునకు యుద్ధ మనగా విసుగు పుట్టినది. ధర్మరాజు నుద్దేశించి యిట్లనినాడు. “ఆసురవిధి యైన యుద్ధములతోడనే జీవితము గడచిపోయినది. విసుగు పుట్టుచున్నది. మీరు నాహితమును కోరుదురు గాక. త్వరగా శిఖండిని ముందుబెట్టుకొని రండు. వచ్చి ఒక్కపెట్ట నాపై బడి యేయుడు. ఇక ఆలస్యము చేయవద్దు”- అని. పాండవుల విషయమున భీష్ముడు జాలిగానుటను దేవత లగ్గించివలికిరి. అట్టిచో “శిఖండిచాపము వెనుకం దన విల్లు నిల్పి వెన నాతం డేసిన భంగిగ నరుఁ డేసెను దొడ్డ నారనంబుల భీష్మున్.” (3-402)

అర్జునుడు భీష్ముని పడద్రోసినాడు. ఉత్తరాయణము పచ్చువరకు ప్రాణములను శరీరమును విడిచిపోసీయక భీష్ము డుంచుకొనినాడు. అంతకాల మును అంపశయ్యను వవలించినాడు. అర్జునుడే అమ్ములతో తగిన ఉపధాన మునుగూడ చేసిపెట్టినాడు.

అట్లుండియుండి కాలము పక్వమైవచ్చిననాడు—“ధారణానుక్రమంబున సమాహితాత్మం డయి వాయువుల నన్నిరుద్ధంబు జేసిన నవి యూర్ధ్వగతిం గైకొనియె నమ్మహాత్మం డవయవంబులం బ్రాణంబులు వాచీకొనుచు వచ్చునయ్యె చోట్ల శల్యరహితంబు లగుచుండె నట్లగుటం గాంచి కృష్ణాదు లగు నఖిలజనంబులు నాశ్చర్యభరితాంతఃకరణు లగుచు కీ ర్తించిరా సంయమచతురునిచే నర్వాయతన నన్నిరుద్ధం బై యాత్మ మూర్ధంబు భేదించి మహాబ్లాకారంబున నాకనంబు కెగసి కొంతద వ్వరిగి యంత సంతర్హితం బయ్యె నప్పడు పుష్పపుష్పి గురినె.”¹⁹

భీష్ముడు

ఒక అభినివేశముతో మహాభారతయుద్ధము జరుగక తప్పనిపరిస్థితులు కల్పించిన ధృతరాష్ట్రుడును అతని నూర్గురు కుమారులును వారి మిత్రుడు కర్ణుడును - యుద్ధము చేయకతప్పక చేసిన పాండవులును భీష్మునితో రక్త సంబంధము కలవారు. అసలు కౌరవరాజ్యసింహాసనము భీష్మునిది. ఆహక్కును ఆయన స్వయముగా వదలుకొనెను. మరియు తనకు సంతానము లేకుండ ఆయన చేసికొనెను. మహాభారతపురుషులలో ఆయన ఉత్తాలతాలప్రమాణ కీర్తి తనూయష్టి.

భీష్ముని తల్లిదండ్రులు గంగాదేవియును శంతనుడును. శంతనున కింకాకభార్య కలదు. ఆమెపేరు సత్యవతి. ఆమె కిద్దరు కొడుకులు. చిత్రాంగదు డొకడు. విచిత్రవీర్యు డొకడు. సత్యవతిని శంతనునకు వివాహము చేయుటలోనే భీష్ముడు తాను వివాహ మాడ నని ప్రతిజ్ఞ చేసినది. భీష్మునకు విచిత్రవీర్యుడు సవతి తమ్ముడు. చిత్రాంగదుడు బాల్యముననే పోయినాడు. విచిత్రవీర్యునకు అంబిక - అంబాలికలతో భీష్ముడు వివాహము చేసినాడు. శంతనునితో వివాహము కాక మునుపు సత్యవతికి పరాశరముసింధ్రునివలన వేదవ్యాసుడు పుట్టినాడు. ఆ విధముగా భీష్మునకు వేదవ్యాసు డన్నగారు గాని తమ్ముడుగాని యగును. వేదవ్యాసుడు - భీష్ముడు - విచిత్రవీర్యుడు - ఈ ముగ్గురును అన్నదమ్ముల వరుసవారు. వేదవ్యాస విచిత్రవీర్యు లేకగర్భజనితులు. తండ్రి ఒక డగుట చేత భీష్మున కాయుద్ధరును అన్నదమ్ములవరుసతోనివా రైరి. విచిత్రవీర్యుడు సంతానము లేకుండ మరణించినాడు. భీష్ముడు వివాహ మాడుటకు వీలులేదు గనుక విచిత్రవీర్యుని భార్యలయందు వేదవ్యాసునివలన సత్యవతి నియమించుట

చేత దేవరన్యాయమున జేసి వరుసగా ధృతరాష్ట్ర పాండురాజులు వుట్టిరి. ధార్తరాష్ట్రులు నూర్గురు కౌరవులు. పాండవులైదుగురు పాండవులు. కౌరవ పాండవులమధ్య జరిగినది భారతయుద్ధము.

భీష్మునకు వివాహమాడుట యున్నచో రాజ్యమున కాయనయే వారసుడు. సత్యవతిసంతానమునకు రాజ్యము రావలయుట కౌరవే భీష్ముడు వివాహమాడుట లేకుండచేయబడినది. ఆ విధముగా కౌరవపాండవులకు భీష్ముడు తాతగారు. శ్రీ మహాభారతమున భీష్మునిచరిత్ర యిట్టిది. భీష్ముడుగా వుట్టక మునుపుకూడ భీష్మునకు చరిత్ర యున్నది. అప్పు డాయన ఎనిమిదిమంది వసువులలో ఎనిమిదవవాడు. అతనిపేరు ప్రభాసుడు. ఈ ఎనిమిదిమందియు తమ తమ భార్యలతో విహారముపోయి వసిష్ఠుని హోమధేనువును దొంగచాటుగా పట్టుకొనిపోయిరి. ఆవిషయమున ప్రభాసుడుగా పనిచేసినది ప్రభాసుడు. తన భార్య ప్రేరణమువల్ల ఆయన అట్లు చేసెను. అందునిమిత్తమై వచ్చిన వసిష్ఠుని శాపమువల్లనే ప్రభాసుడు భీష్ముడై వుట్టి మర్త్యలోకమున పెద్దకాలముండి అనపట్టుడై, భారతయుద్ధమును ప్రారంభము చేసి వదిలినములు నిర్వహించి అంపశయనమున పండి తనయిష్టము వచ్చినప్పుడు చనిపోయినాడు.

భీష్ముడు తల్లివద్దనే పెరిగినాడు. వానికి విద్యాబుద్ధులు నామెయే తీర్చిదిద్దినది. భీష్మునకు గురువు వసిష్ఠుడు. పూర్వజన్మకథ అది వేరు. భీష్ముడు వేదవేదాంగములు చదివినాడు. సకలశాస్త్రములు చదివినాడు. శుక్రబృహస్పతుల కేమాత్రము తీసిపోనట్లుగా చదివినాడు. అస్త్రవిద్యను పరశురాముని యంతటివాడైనాడు. ఆత్మజ్ఞానరూప మైన బ్రహ్మవిద్యయందు సనత్కుమారాదుల యట్టివాడుగా నయ్యెను. ఈ విధముగా భీష్ముడు సర్వజ్ఞుడు.

భీష్ముడు గొప్ప పితృభక్తుడు. తండ్రియభీష్టము నెరిగి, దాశరాజు కడకు పోయి వానికోరిక తీర్చుటకు రాజ్యపరిత్యాగమును, ఆజన్మబ్రహ్మచర్యవ్రతపరిగ్రహమును చేసి సత్యవతిని తెచ్చి తనతండ్రికి వివాహము చేసెను. ఇంత పనిచేసినందుకని దేవతలు వానిని భీష్ముడు అని పొగడిరి. అంతకుముందాతనిపేరు గాంగేయుడు. అ తరువాతనుండియే భీష్ముడు. భీష్ముడు చేసిన వ్రతిజ్ఞ దేవతల కంతగా భయావహ మైనది. రాజ్యమును త్యజించుటచేత లోభమును, బ్రహ్మచర్యవ్రతము నంగీకరించుటచేత కామమును ఏకకాలమున

జయించినవానిని చూచి దేవత లంతగా భయపడుదురు. భీష్మునిచేసిన త్యాగము దేవతల కెంత భీతావహ మైనదో, శంతనున కంతకుమించి నంతోషావహ మైనది. అందుకనే కుమారునకు స్వచ్ఛందమరణముగా వర మిచ్చినాడు.

విచిత్రవీర్యునకు కాశీరాజుకూతులను స్వయంవరమున జయించు కొని వచ్చి వివాహము చేసినాడు భీష్ముడు. విచిత్రవీర్యుని మరణాంత రము సత్యవతి భీష్ముని వివాహమాడు మని బలవంతపెట్టినది. కాని భీష్ముడు లొంగలేదు.

పాండురాజు మరణాంతరము అడవులనుండి తిరిగి వచ్చిన పాండు కుమారులను ధృతరాష్ట్రు డాదరించుటకు ప్రోద్బలముగా నుండి కురుపాండవు లకు ద్రోణాచార్యులవద్ద విద్య చెప్పించినది భీష్ముడు. ఆయన ఎప్పుడును ధర్మ వక్షము నవలంబించి మాటాడును. పాండవులు ధర్మాత్ములు. పాండవులు ద్రౌపదిని వివాహమాడినతరువాత దురాలోచనలు చేయుచున్న తండ్రికొడుకులకు ధృతరాష్ట్ర దుర్యోధనుల కుచితమును భీష్ము డుపదేశించినాడు. వారు విన లేదు. ధర్మరాజు రాజసూయయజ్ఞము నొనరించెను. యజ్ఞపురుషునిగా శ్రీకృష్ణుని పూజింపు మని భీష్ముడు ధర్మరాజుకు బోధించెను. శిశుపాలు డా మాటను కాదని ఎదురుతిరిగియే శ్రీకృష్ణునిచేత హతుడై నది. — ఇంతవరకు ఇది ఆది సభావర్ణములలో నున్న భీష్మునిచారిత్రక రేఖాచిత్రము. ఆరణ్య సర్వము భీష్మునికథను చెప్పుదు. విరాటోద్యోగములలో తిరిగి భీష్ము డున్నాడు. ఉత్తరగోగ్రహణసందర్భమున పాండవుల అజ్ఞాతవాససమయకాల విషయమును నిరూపించి ఉన్నరూ పేర్పరచినది భీష్ముడు. ఉద్యోగవర్ణమున సంజయుడు రాయబారము పోయి వచ్చినతరువాత కర్ణుని దుర్నయములను ధృతరాష్ట్రుని దృష్టికి భీష్ముడు తెచ్చి వానిని మందలింపవలసినదిగా కోరినాడు. ధృతరాష్ట్రు డొకరిమాట వినడు గనుక భీష్మునిమాటయు వినలేదు. కృష్ణరాయబారమున దుర్యోధనునకుగూడ భీష్ముడు హిత ముపదేశించినాడు. కాని అతడును వినలేదు. తనమాటను వారు విన లేదని వారిపక్షమును భీష్ముడు వదలి పాండవులను చేర లేదు. కౌరవసైన్యమును యుద్ధమునకు నడిపించిన సేనానాయకుడు భీష్ముడు ఎవరిబల మెంతయో ఆయనకు తెలియును. ఆయన పెద్దరిక మాయన కుంచియే దుర్యోధనుడును ప్రవర్తించినాడు. తనను అర్ధరథు డని నిర్ణయించినందుకు నిరసనగా కర్ణుడు భీష్ముడు మరణించినదాక తాను యుద్ధమునకు రాననినాడు!

కర్ణుడు రాకపోవుటకై నను దుర్యోధను డంగీకరించి భీష్మునే తన సర్వసేనా ధ్యక్షుడుగా ఎన్నుకొనినాడు దుర్యోధనుని కోరికమేరకు భీష్ముడు పదిరోజుల పాటు మహాభారతయుద్ధమును నడిపించినాడు

మహాభారతయుద్ధ మైపోయినతరువాత శోకమోహగ్రస్తుడైన ధర్మరాజును ప్రశాంతచిత్తుడగునట్లు ప్రబోధించినది భీష్ముడు. ధర్మరాజు సర్వసంశయములను విచ్ఛేదము చేసి జ్ఞానసుస్థిరతను భీష్ముడు కల్పించినాడు. గంగాదేవి చిన్నప్పడు సనత్కుమారాదులయంతటివాడుగా బ్రహ్మవిద్యాసంస్కారము కలిగించినదిగదా! భీష్ముని ఆత్మవిజ్ఞానమే శాంతి ఆనుశాసనిక వర్ణములయందు పరచు కొనియున్నది. భీష్ముడు ధర్మరాజు రాజ్యతంత్రమునందు చక్కగా ప్రవృత్తుడగుటకు కావలసిన ధర్మోపదేశము శాంత్యానుశాసనిక వర్ణములయందు చేసెను. అర్జునునకు శ్రీకృష్ణుడు భగవద్గీత సుపదేశించుటవంటిదే ధర్మరాజునకు భీష్ముని ధర్మోపదేశము.

ఉత్తరాయణము వచ్చినవెంటనే భీష్ముడు శ్రీకృష్ణుని అనుజ్ఞతీసికొని శరీరత్యాగము చేసి ప్రాణోత్క్రమణము చేసికొనిపోయి వసువులలో కలిసినాడు.

ఇంతటి పూర్ణపురుషుడు భీష్ముడు చిట్టచివరకు శ్రీకృష్ణునితో ఒక మాట అనినాడు. ఆయన ప్రవృత్తినిబట్టి ఆమాట ఆయన నోటివెంట వచ్చునని ఎవరును ఊహించలేదు. కాని హఠాత్తుగా వెలికి వచ్చినది.

‘బలము నీవ నాకు భక్తుడ నీయెడ

ఆలు బిడ్డ లేనియట్టివాడ

కావు నన్ను నధికకారుణ్యమున ని మ్మ

నుజ్ఞ కమలదళమనోజ్ఞనయన!”

(ఆనుశా. 5-463)

ఆలుబిడ్డలు లేనియట్టివాడను స్వామీ అనుచున్నాడు. అందు కా జీవు డెంత వేదన పడినాడో? ఆ మూగవేదవ ఆయన జీవితకాలములో ఎప్పుడునుగాని పొర పాటునైనను వెలికి రాలేదు. అంతజాగ్రత్తగా బ్రతుకు వెళ్ళదీసికొన్న భీష్ముడు చివరిక్షణములో భగవంతునిముందు తనచి త్రమున అడ్డుగుపొరక్రింద పడి యున్న అనుభవైకవేద్య మైన జీవసంస్కారలక్షణమును తీసిపెట్టినాడు.

భార్యాపిల్లలు లేని జీవితముయొక్క దుర్భరత్వమును భీష్ముడు ఉచ్చ్వసించుచున్నాడు. జీవితము పరిపూర్ణ మగుటకు ఆలుబిడ్డలు కావలయునా? కావలయును కావలయును. భీష్మునికంటె ఆత్మజ్ఞాని యెవ్వడు?

ఒకవిధముగా శ్రీకృష్ణుని తరువాత మహాభారతములో భీష్మునే చెప్పవలయును. శ్రీకృష్ణుడు భగవంతుడు. భీష్ముడు భక్తుడు. శ్రీకృష్ణుని భగవత్తత్వమును లెస్సగా ఎరిగిన భక్తుడు. లోకహితార్థము బ్రతికిన మనిషి ఆయన. దుర్యోధనునిపక్షము వహించి పాండవులతో యుద్ధము చేయుటలో ఆయన తనవీరిక ఆజ్ఞాప్తిని ధర్మజునికంటె మిన్నగా భావించెను. భావించలేదు. ఆజ్ఞాప్తిని మన్నించి ప్రవర్తించుటనే ఎన్నుకొనెను. ధర్మపక్ష మెట్లును జయించు నన్న విశ్వాస మతని నట్లుగా ప్రవర్తింపజేసియుండును. శాంత్యానుశాసనిక పర్వములలో ధర్మరాజు కాయన చేసిన ప్రబోధము అదియొక విజ్ఞాన సర్వస్వము. వ్యక్తి నడవడికలు - సాంఘిక నైతికవిలువలు - రాజకీయ ఆర్థిక సూత్రములు - మత తాత్త్వికశాస్త్రములు - ఈ మొదలైన విజ్ఞానమునంతటిని ఆయన ఆ రెండుపర్వములలో ధర్మరాజునకు బోధించునెవమున సంపూర్ణముగా ప్రకటించెను. భీష్ముడు లోభకామములను త్యజించినవాడు. పరశురామున కీడైన పరాక్రమముకలవాడు. ప్రతిజ్ఞలను నిలబెట్టుకొనగలిగిన స్థిత ప్రజ్ఞుడు. ఆయన ఎంతటి యుద్ధవీరుడో అంతటి రాజకీయవేత్త. ఎంతటి రాజకీయవేత్తయో అంతటి మహర్షి. ఎంతటి మహర్షియో అంతటి మనీషి. ఆయన శాంతహారుడు.

ఇది భీష్మపర్వమునకు ఉపోద్ఘాతము. దీని కిట్లు అవకాశమును కల్పించి యిచ్చిన ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్యఅకాడమీవారికి కృతజ్ఞుడను.

శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతము

భీష్మపర్వము - ప్రథమాశ్వాసము

శ్రీ సంపాదిసదాఽబుజ

నాసాగ్రనివాసరసిక నాదామృతధా

రాసారరూప వేద

వ్యాసవ్యంజితవిహార హరిహరనాథా.

1

ధృతరాష్ట్రనికడకు వేదవ్యాసుండు వచ్చుట

సం, 6-2-1

క. దేవా ! జనమేజయవసు

ధావల్లభుఁ డధికవినయతత్పరుఁ డై సం

భావించి కుతూహలమునఁ

దా వై శంపాయనునకుఁ దగ నిట్లనియెన్.

2

క. ఒండొరుల గెలుచు తలఁపునఁ

బాండవులును గౌరవులును బాహాగర్వో

ద్దండత నెట్లు దొడంగిరి

భండన మెప్పాటఁ జెల్లెఁ బరమమునీంద్రా.

3

క. అనుటయు వై శంపాయనుఁ

డనుమోదరసార్ధ్యహృదయుఁ డై యిట్లనియెన్

జనమేజయుమశమున సం

జనితం బగు కాతుకంబు సఫలతఁ బొందన్.

4

వ. పుణ్యక్షేత్రోత్తమం బయిన యాకురుక్షేత్రంబున నారెండుదెఱంగుల
ఛారికటకంబులును విడిసి కయ్యంబునకు గాలుద్రవ్వనట్టి సమయంబున

ధృతరాష్ట్రుండు గొడుకుల దుర్వినయంబునకు నిర్వేదనంబు నొంది
సంజయద్వితీయుం డై చింతించుచున్నయెడకుం ద్రికాలవేది యగు
వేదవ్యాసుండు విజయంచేసి యమ్మహిపతి సేయు నర్చనంబులం
గైకొని యతని కిట్లనియె. 5

క. కాలం బగుటయు నృపులకు
నాలము సమకూరె దీని కడలకు మది నీ
వాలోకింపఁగ వలసిన
నే లోనికి దివ్యదృష్టి నిచ్చెదఁ బుత్రాఁగి. 6

చ. అనుడు నతండు ఘోరముగ నన్నలుఁ దమ్ములుఁ బోరు క్రూరతం
గనుఁగొనఁ జాల నేను వినఁగా వలతుం దదనుగ్రహంబు సే
సినఁ గడు లెస్స యన్న ముని చిత్తమునం గరుణించి సంజయుం
బనిచె మహారణంబు పరిపాటిమెయిన్ సకలంబుఁ జెప్పఁగన్. 7

వ. ఇట్లు ధృతరాష్ట్రునికుం గయ్యంబుతెఱంగు వినిపింప నియోగించి యా
సూతనందనునకు నారెండుదెఱంగులవారి దివారాత్రప్రవర్తనంబులు
గనునట్లును రహస్యప్రకారభాషణంబులు వినునట్లును మనోవృత్తంబు
తెఱుంగునట్లునుంగా వరం బిచ్చి యతిశీఘ్రమనంబు నొసంగి భారత
సమరధరణిం దిరిగినను శస్త్రాస్త్రంబు లెవ్వియుం దాఁకకుండునట్టి
ప్రభావంబుఁ బ్రసాదించి దివ్యుల యాలాపంబులు దూపఁబులుం దలం
పులుం దేటపడునట్టి మహనీయబోధంబును గలుగ ననుగ్రహించి
యావై చిత్రవీర్య నాలోకించి యిది ప్రాప్తకాఁం బై వచ్చిన భూ
ప్రజాక్షయంబు దీనికి వగవం బని లేదు ధర్మోజయ తనుచు నిశ్చింతం
బున నుండు మేనును గురుపాండవుల కీర్తిఁ బ్రకటింపగలవాఁడ నని
యతని నాశ్వాసించి సాత్యవతేయుండు వెండియు. 8

క. మొగులు లేకయు నులుములు
గగనఊభంబు సేసెఁ గరిహయతతిఁ బె
ల్లగ నశ్రు లురులఁ జొచ్చెను
మృగములు పక్షులను భసులు మృగముల నీనెన్. 9

క. నలుపురు నేపురుబిడ్డలు

గలిగెద రొక్కొక్కవనితగర్భంబున వా

రలు పుట్టినపుడ యాడుచు

గలకల నవ్వెచు జెలంగఁ గనియెద మెందున్.

10

తే. అర్కు నుదయా స్తమయములయందుఁ గృష్ణ

కాంతి ఘోరకబంధంబు గప్పఁ జొచ్చె

నిందులాంఛనస్థితి తలక్రిందు గాఁగఁ

దోచుచున్నది ప్రజ యెల్లఁ ద్రుంగ కున్నె.

11

వ. విశేషించియుం గౌరవనికేతనంబులఁ గేతనంబులఁ బొగ లెగయుటయు

నాయుధంబులు మండుటయు నివి మొదలుగా ననేకదుర్నిమిత్తంబులు

పుట్టుచున్నయవి కులక్షయంబును నానానరేంద్రనాశంబును నగు నుపే

క్షింపం దగదు దుష్పథవర్తులగు దుర్యోధనాదికుమారుల వారించి

నీతమ్మునిపా లతనికొడుకుల కొసంగి శాంతిసేయుట మేలు మము

బోంట్ల మనంబులకుం బ్రియంబుగాని యీరాజ్యంబు నీకేటి కనిన విని

యమ్మునుజేంద్రుం డమ్మునీంద్రున కిట్లనియె.

12

చ. హితమును ధర్మముం దలఁచి యిమ్మెయిఁ జెప్పితి రిట్లు మున్ను నా

సుతుల నయంబుమై దఱిమి చూచితి వారలఁ బంపునేయ నే

జతురుడఁ గాను బ్రాభవము సాలదు నాదెసఁ దప్పు లేమి మీ

మతిఁ దలపోసి యీపలుకు మానుడు పాకము దప్పెఁ గార్యముల్. 13

వ. అనిన విని పరాశరసూనుం డది యట్లుండని మ్మింక నేమేనియుం

జెప్పవలయునది గలదే యని పలికిన నాంబికేయుండు గయ్యంబున

గలుపు దెలుపు నిమిత్తంబు లడిగిన నమ్మునివరేణ్యుండు వహ్నులు

హోమకాలంబునం బుణ్యగంధంబులతోఁ బ్రదక్షిణార్పు లగుటయు

భేరీప్రముఖంబులు గంభీరఘోషంబు లగుటయు వాయువు లమకూల

మృదు మనోహర ప్రచారంబు లగుటయు నివి మొదలుగాఁ గొన్ని

శుభసూచకంబులు నిర్దేశించి కొంచెంబు పెద్ద యన లేదు సమగంబున

జయంబు దైవాధీనంబు గావునం బెద్దలు పెనఁకువ లొప్ప వని

చెప్పుదు రేను బోయివచ్చెద నని చెప్పి సముచితప్రకారంబున నంత
ర్థానంబు సేసెఁ దదనంతరంబ యక్కారవేండుండు గొండాకసేపు
చింతించి నీట్లూర్పు నిగుడించి సంజయున కిట్లనియె. 14

ఉ. భూమికే గాఁగఁ బ్రాణముఁబోక దలంపక రాద్రఘోర సం
గ్రామము సేయుచుండుదురు రాజులు దొల్లియు నెంత దీపాకో
భూమి మునీంద్రసంగతి సుబుద్ధము నీకు జగంబు నాకు నీ
భూమి తెలుంగు సెప్పము ప్రబోధనిరూఢముగా సమస్తమున్. 15

వ. అనిన విని సంజయుం డతని కిట్లను నాయెఱింగినంతయు నెఱింగిం
చెద భూతత్త్వప్రకారం బవధరింపుము. 16

సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రునకు భూపరిమాణంబు సెప్పట

సం. 6-5-9

తే. అధిప నానాప్రకారచరాచరంబు
లింద వేర్వేఱ జనియించు నింద పెరుంగుఁ
బిదప నింద యడంగు నీపృథ్వి దాన
సకలమునకుఁ బరాయణస్థాన మరయ. 17

వ. అదియునుంగాక యిను మాకాశంబునకు గుణంబు శబ్దంబు వాయువు
నకు శబ్దస్పర్శంబులును దేజంబునకు శబ్దస్పర్శరూపంబులును నప్పులకు
శబ్దస్పర్శరూపరసంబులును గుణంబులు వృథివికి శబ్దస్పర్శరూపరస
గంధాత్మకం జైన గుణసముదయం బంతయుం గలదు గావున
నిమ్మహాభూతంబు లేనింటిలోనం బృథివి యెక్కుడు దీనియున్న
విధంబు వివరించెద నాకర్ణింపుము. 18

సీ. ధాత్రిశ మేరువు డక్షిణంబున మద
ర్శన మను నఖిధానమునఁ బ్రభూత
విస్తారమై రెండువేలు సేనూలు యో
జనముల పొడువు నై సరసమధుర

విపులశాశ్వతఫలవితతిమేత మై
యెక్క జంబూతరు వొప్పియుండు
దానిపండులు మహిష్ఠలి మహారవముగ
ననిశంబుఁ బడి రాలి యవియుచుండు

ఆ. వానిరసము పొంగి వాహినీమూర్తి న
న్నగమునకుఁ బ్రదక్షిణంబు గాఁగ
నొరసికొనుచుఁ దిరిగి యుత్తరకురుభూము
లందుఁ జొచ్చి పాటు నంబునిధికి.

19

వ. జంబూనది యనం జరగిన యాతరంగిణినీరు సోకినచో టైల్లను సువర్ణం
బగుటం జేసి కనకంబునకు జాంబూనదం బను నామంబునుం గలిగె
దదీయ జలపానంబు సేసిన మానవులకు ముదిమియుం దెవులును
దప్పియు లేవని చెప్పుదు రయ్యేటి బడమటం బెరింగి పఱపు గలిగి
శరనిధిచందంబున జంబూనందంబు గాఱుకొనుచుండు నింతటికిం
గారణం బయిన యాజంబూవృక్షంబు పేర నీద్వీపంబు జంబూద్వీపం
బును సుదర్శనద్వీపంబు నన నెగడి లవణసముద్రముద్రితం బయి పొలుచు
నదీవియందు.

20

సీ. నిడువునఁ దూర్పును బడమర నై రెండు
గడలు నంభోనిధి గదిసియుండు
రత్నమయంబులు రమణీయములు సాధ్య
సిద్ధచారణగణ సేవితములు
నై హిమాచలమును నావల హేమకూ
టంబును నట నిషధంబు నొప్పు
లలితంబు లై ననీలశ్వేతశృంగవం
తంబులు గ్రమమునఁ దనరి పొలుచు

ఆ. నిపుల మూఁటి కవల నపుల యమ్మాఁటికి
నివలఁ దేజరిల్లు దివిజనగము
గమలకర్ణికానుకారి యై కాంచన
మణిమయత్వమహిమమహిత మగుచు.

21

తే. అతిదృఢం బగు పాఠు పదాఱువేల
యోజనము లండ్లు దానికి రాజముఖ్య
విందు మెనుబడినాలుగు వేలయోజ
నంబు లని పేమధాత్రీధరంబుపొడువు. 22

వ. ఇవిధంబున భూమధ్యంబున నున్న యమ్మేరుమహీధరంబున దేవత
లును దేవమునులును గంధర్వకింపురుషాది దేవయోనులును దేవేంద్ర
ప్రముఖ దిక్పతులును బరమేష్ఠియుం దత్తత్రప్తదేశంబులఁ బుణ్యవర్త
నంబులం బరమసుఖంబు లనుభవించు రుత్తరతటంబునం గర్ణికార
వనంబున గౌరీసమేతుడై సిద్ధగణంబులు పరివేష్టించి విశ్వేశ్వరుండు
విహరించుచుండు. 23

క. తొమ్మిదిఖండము లై వ
ర్షమ్ము లనం జాల నొప్పెసఁగు జంబూద్వీ
పమ్మున జనపదములు విను
మమ్మహితాంశములు దెలియ ననువర్ణింతున్. 24

వ. ఉత్తరసముద్రంబు శృంగవంతంబు మధ్యమం బైరావతవర్షం బన
నొప్పు శ్వేతపర్వతశృంగవంతంబుల నడుము ప్రారణ్యాయవర్షం బనం
బొలుచు నీలశైలోత్తర దక్షిణదేశంబులు గ్రమంబున రమణకవర్షం
బును నీలావృతవర్షంబును ననం జెలు వమరు మేరువునకుం బ్రాచ్య
ప్రతీచ్యంబు లగు భాగంబులు వరుసన భద్రాశ్వవర్షంబును గేతుమాల
వర్షంబును ననం బొగడొందు పేమకూటోత్తరభూమి హరివర్షం బన
నెగడు హిమవంతంబు నక్కడయు నిక్కడయు నోలిన కింపురుషవర్షం
బును భారతవర్షంబును ననం బెంపారు నిట్లున్న దీనియందు. 25

క. భారతవర్షముఁ దొడఁగి మ
హిరమణ యుదీచ్యము లను నెక్కుడు బలన
త్వారోగ్యాయుస్సుఖపు
ద్యారంభ గుణంబు లంత కంతకు నరయన్. 26

వ. అనిన విని వైచిత్రవీర్యుండు సమస్త ద్వీపంబులు సకలజలనిధులు నున్న పరిపాటియుం బ్రమాణంబులుం బ్రకాశంబుగ నెఱిగింపు మనుటయు సూతసూనుండు జంబూద్వీపవిష్కంభంబు కొలఁది యెనుబదివేలు నాఱు నూఱుయోజనంబులు దీని రెండుతలు దొడంగి లవణేక్షుసురా ఘృతదధిక్షీరశుద్ధజలమయంబు లయిన మహార్ణవంబుల విష్కంభంబులు గ్రమంబున నొకటి కొకటి రెట్టియై యుండుఁ బల్లతద్వీప శాల్మలదీప క్రౌంచద్వీప కుశద్వీప శాఃద్వీప పుష్కరద్వీపంబుల విష్కంభంబులును జంబూద్వీప విష్కంభద్విగుణప్రమాణంబు మొదలుగా నోలి నొకటి కొకటి యినుమడియై యుండు నయ్యాఱుదీపులును జంబూద్వీపంబు కంటె నెల్లదానను బొగడ్తపడి యనేకపర్వతంబులను నానానదులను బహుజనపదంబులను నొప్పి వరుస నొండొంటికి గుణనిశేషంబుల సధికంబు లై యండు నితకుం గర్తయు భర్తయు హర్తయు నై దుగ్ధాంభుధియు త్రరంబునం గనకమయం బై యష్టచక్రంబును బ్రభూతభూతయుక్తంబును మనోజవంబును నగు మహనీయశకటంబున వినోదపరాయణుం డైన నారాయణుండు వికుంఠనిధానుం డగుచు వైకుంఠాధిపానంబున విఖ్యాతుం డై విహరించుచుండు నని చెప్పటయు నతండు.

27

క. భారతవర్షమునకుఁగాఁ

గౌరవులును శాండవులును గాంక్షం గడుఁ బె

లై రాసి యొండొరులతో

బోరం దెగి రిట్టి లుబ్ధబుద్ధులు గలరే.

28

వ. అనిన విని యమ్మనుజుపతికి సంజయుం డి ట్లనియె.

29

అ. అధిప పాండుసుతుల కరయంగ నతికాంక్ష

లేదు లుబ్ధబుద్ధి నీదు సుతుఁడు

శకునికఱపు విని యసస్మార్గవృత్తికిఁ

జొచ్చి యిట్టియెడరు దెచ్చికొనియె.

30

సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రునకు భారతవర్షంబునం గల విశేషంబులు నెప్పుట

సం. 8-10-1

- క. తమతమదేశంబులకై
మిముఁ గొని పాండవుల గెలుచు మెయికోలున భూ
రమణులుఁ గొందఱు వచ్చిరి
సమగ్రసఖ్యమునఁ గూడుచందమునఁ దగన్. 81
- తే. వారి నన నేల తొల్లియు వసుధకై య
నేకన్యపతులు పోరాడి రిట్లు నేల
వ్రాలి కాదె భగీరథ రఘు యయాతి
నహుపముఖ్యులు విశ్రుతోన్నతులు గనిరి. 82
- ప. భారతవర్షంబున నువారవిభూతివిలాసంబున కానపడి యీనునం
బెనంగ కుండుదురె దీని విస్తారంబు విను వివరించెద. 83
- ఆ. మలయ మనఁగ శుక్తిమంతంబు నా వింధ్య
మనఁగఁ జారియాత్ర మన మహేంద్ర
మనఁగ ఋతవంత మన సహ్యా మన నిందుఁ
గులనగంబు లేడు వొలుచు నధిప. 84
- ప. వీనియందు వివిధమణిగణఁబులు సమకూర్పనచ్చు ననిన ఖనివిశేషం
బులు సెప్పనేల మఱియు నుపమహీధరంబు లనేకంబులు గలిగియుండు
వానియందు, 85
- క. ఇనుమును రాగియుఁ దగరం
బును వెండియుఁ బసిండియుం బ్రభూతము తై వే
ర్చిన సిరిఁ జేయగ నొప్పెడు
ఖను లెడనెడఁ బెక్కు గలవు కారవనాథా. 86
- క. వెండియు ధనార్జనంబులు
గొండలవలనన ఘటించికొన నగు నేర్పున్
దండితనంబును బాడియు
నొండొంటికి మిగుల గలిగి యున్నట్లయినన్. 87

వ. గంగయుఁ దుంగభద్రయు వేత్రవతియు వేదవతియుఁ గృష్ణవేణియుఁ బెన్నయు యమునయుఁ దమనయు శిరావతియు గావేరియు గోదావరియు నర్బదయు బాహుదయును సరయువును శతద్రువును వితస్తయు విపాశయుఁ దామ్రవర్ణియు నను మహానదులు మఱియు ననేక సరిద్వితేషంబులును గలిగి వీనివలన నానాముఖింబులు ధనధాన్యాది సంపదాగమంబులు సొంపు మిగిలి యుండు.

88

క. ఎడనెడఁ బఱవై యొప్పెడి
యడవు లనేకములు పానియం దర్థము నే
రెడువెరవులు పెక్కులు సొ
ప్పడి యుండు నయంబుతోడి బలిమి గలిగినన్.

89

వ. పాంచాల పాండ్య బర్బర వత్స మశ్వమగధ మశయాశ కళింగ కుళింగ కుకురు కోంకణ తేంకణ త్రిగర్త సాముద్ర సాశ్వ శూరసేన సుదేష్ఠ సుహృ కురు కరూశ కాశ కోసల యవన యుగంధ రాంధ్ర సింధు చేది చోళ పుళింద పుండ్రక పాండ్యాభీర సౌపీర సౌరాష్ట్ర మహారాష్ట్ర విదేహ విదర్భ ద్రవిళ దశార్ణ కర్ణాట గౌళాంగ వంగ మరాట లాట బాహ్లిక బహుదాన కిరాత కేకయాశ్మంత కాశ్మీర గాంధార కాంభోజ కేరళ మాళవ నేపాళ ఘూర్జర కుంత లావంతికానూపాది జనపదంబులు సమస్తవస్తసంపత్సంపాదనంబు లయిన గుణవిశేషంబుల వెలసి పురుషార్థంబు లగు ధర్మార్థకామంబులకుం గారణంబు లై కమనీయంబు లగుచుండు.

40

క. వినికి గలిగి రక్షించుచు
ననువున దయతోడిపాడి నాయతు లెల్లం
గొనుచు దగ నేలి పొగ డొం
దిన రాజున కుర్వి గామధేనువు గాదే.

41

ఆ. వెరవు లావుఁ గలుగు నరనాథు లింతదే
శంబు గలదు తమకుఁ జాలు ననరు
దండ్రీ బిడ్డ యన్నదమ్ముడు నా కెత్తి
పోయి పోటులాడి పుడమిఁ గొండ్రు.

42

- క. కావునఁ గౌరవపాండవు
 లీవసుధకు నై పెన గు లెగ్గే దైవం
 బేవంక వ్రాలె వా రిక
 పోవుం గా కిది నరేంద్ర పొగులకు మింకన్. 43
- వ. అనిన విని యాచికేయుండు సంజయుతో నీ వింక సంగరంబు
 జూడం బొమ్మని నముచితంబుగ వీడుకొలిపినట్లొప్పు భారతరణ
 ప్రకారం బనుసంధించి యతండు కతివయదినంబులకుం జనుదెంచి
 తగినతెఱంగునం గాంచి. 44
- క. కొడుకులదెర నెవ్వగఁ జే
 డ్పడి వందురి యున్న యానృపాలునడుగులం
 బడి భీష్మపాటు సెప్పుచు
 నడలి కరుణనాద మెరఁగ నాక్రందించెన్. 45
- వ. అయ్యేడ్పుతో నిట్లని విలాపంబు సేయు. 46
- సీ. ఆత్మయోధుల కెల్ల నాధార మగునట్టి
 తనకు నస్త్రంబు లాధార మయ్యె
 బరశురామునకు మే ల్సరియైత తనయందు
 గలిగె భంగంబు శిఖండిచేత
 జనపతి దను నచ్చి మును జూద మొనరించె
 దాను గయ్యంపుజూదమున నోడె
 దనయార్పు తెలుఁగునఁ ద్రేకువైరులు వొంగ
 నొఱులుచు నేలకు నొఱుగ నేడు
- ఆ. తీవ్రభాణజాడీప్తులు పరగించి
 పాండుతనయ నైనృబహుళతమము
 లీలఁ బదిదినంబు లోలి వినోదించి
 యధిప భీష్మభానుఁ డస్తమించె. 47

క. పదివేపురు రాజులు దన
కెదిరి పొలిసి రా శిఖండి యేమిటివాఁడై
తుదిబోయి తన్ను నాజిం
గదియుచుఁ బొలియించె నియతిఁ గడవగ వశమే. 48

తే. చాపవక్త్రుండు భల్లదంప్రావితాన
ఘోరమూర్తి నారాచనఖుండు ఖడ్గ
జిహ్వాకాభీషణుండు నరసింహమూర్తి
గాక కేవలనరుఁడె గంగాసుతుండు. 49

ధృతరాష్ట్రుండు భీష్ముమరణంబు విని విలపించుట.

సం. ౧—14—1

వ. అని సంజయుండు పలవించుపలుకుఁకుఁ జిత్తంబు జల్లని యెల్లంబోయి
మూర్ఛిల్లి కొండొక నేవునకు శిశిరవిధానంబుల నేద దేటి ధృత
రాష్ట్రుండు గన్నీరు దొరంగ గద్గదకంతుండై. 50

క. దేవాసురవరు లొక్కటి
యై వచ్చినఁ జిక్కువఱుచు నాహవమున నా
దేవప్రతుండు శిఖండి శ
రావలిపా లయ్యె నేమి యనఁ గల దింకన్. 51

ఉ. అంచితతాలకేతుకిరణాళి మెఱుంగులు గాఁగ మౌర్య మ్రో
యించుట గర్జచందముగ నేచి విరోధిదవానలంబు మా
యించు శితాస్త్రవర్షమున నిట్టిది భీష్మమహాశ్ర మెట్లకం
గించెనొకో శిఖండి యనుకృత్రిమవాయువు దాఁకి దైవమా. 52

తే. పెరిగి పాండవాంబుధి వెల్లివిరిసినపుడు
నిలువ నిమ్మగు దీవిగా నిన్నుఁ దలఁచి
యుండ నత్యంతతుచ్ఛశిఖండిపల్వ
లొక్రమంబున మునిగితే యకట తండ్రీ. 53

ఉ. వీరరసాంబుపూరమును విశ్రుతబాహుమహోగ్రసత్త్వముం
జారుగదాధ్వజాచలవికాలము నంబకజాలవీచికా
స్ఫూరము నై న భీష్ముఁ డను సాగరముం గడవంగ నీదఁగా
నేరిమి యెట్లాకో కలుగ నేర్చె శిఖండికి నేమి నేయుదున్. 54

తే. అంబకై పూని వచ్చి బలాధికుండు
జామదగ్నుండు సాధింపఁ జాలకున్న
వాని భీష్ముఁ జాండవులకై పూనివచ్చి
కడిమి సాధించి తొర శిఖండి పోర. 55

క. ఆ శౌర్యం బా సత్త్వం
బా శీలం బా పరాక్రమాభీలత్వం
బా శుద్ధవ్రత మెందు న
సూశము లని భీష్ముఁ బెద్ద నమ్మితిమి గదే. 56

వ. అని బహువ్రకారంబులం బలవించి యా సూతనందను చేసేతం
గీలించి. 57

సీ. అతఁడు నొచ్చినతఱి నడ్డంబు సొచ్చెర
మని వచ్చువారు లేరై యచట
నడిరి పోరాడక యన్ని యఁజూపిం
లొప్పరికించెనె యొకనిఁ గలన
నతని నోర్వఁగఁజాల వని నిశ్చయించితి
మంతకు నోపెనే యరిబలములు
ద్రోణుండుఁ గృపుండును ద్రోణసుతుండును
శల్యుండుఁ గ్రేడించి చనిరె యపుడు

తే. పాండుసుతులు శిఖండియుఁ జండశక్తి
మెఱయ నొక్కటఁ బైబడ్డ వెఱచి తాత
విడిచి నాపుత్తులందఱు విఱిగి యడవిఁ
గలిసిరాకొ యాతనికిఁ బడవలసె నకట. 58

వ. దేవప్రతుఁడు దెగినయస్పద తక్కి నయంతవట్టును, దెగియెనకాఁ
దలంచెద నని మఱియు నిట్లనియె 59

సీ. కుంగురు వృద్ధ నిర్మలచిత్తు గాంగేయుఁ
జంపి గాజ్యము సేయ సమ్మతించి
తొడరిన పాండుపుత్రులకును దైవంబుఁ
దోడయ్యె ధర్మంబు గీడుపఱిచి
పరగి యధర్మంబు పెరిగిన ట్లున్నది
వార లాతనిఁ గూల్చి సమధఁ గొనఁగ
నిశ్చయించుట గడు నిష్ఠురత్వము దాని
కంటెను జాపంబు గాదె మనకు

తే. సంగరంబున నాతండు సచ్చ టార్చి
సంపదకుఁగూఁ జెనంగినచంద మరయఁ
గులము లందెల్ల నీ రావకులము సాల
జెట్టిదం బిక్కులంబునఁ బుట్ట నగునె. 60

వ. అని పలుమాట లాడివెండియు. 61

ఆ. మగఁడు లేని మగువమాడ్కి గాకున్నె నా
సేన భీష్ము లేమిఁజేసి నేఁడు
కురుకుమారు లెంత గుందిరో యెవ్వరే
మైరో యింక నెట్టు లగుదు రొక్కొ. 62

క. రాజులు మంత్రులు ననియెడు
నాజుదరు లాత్మ నేమి యని తలఁచిరో యే
యోజం బలికి రొక్కో తమ
కాజికి నిట మీద నెవ్వ దాధారంబో. 63

వ. అని పలికి సంజయుకరంబు విడిచి కయ్యం బెయ్యెడం బొడిచిరి పదిదినం
బులు నుభయబలంబులవారును నెవ్విధంబున మోహరించి రెవ్వ రెవ్వ
రెప్పు డెప్పు డేమి నేసి రిన్నాళ్లుగా గాంగేయుఁ డెబ్బంగుల సంగరంబు

సేసెఁ దుది నెత్తెఱంగునం దెగియె నంతయు వివరించి పరిపాటిం
దేటవడంజెప్పుము. 64

ఉ. నెట్టన యాపగాసుతుఁడు నేలకు వ్రాలె ననంగ విన్న నా
కట్టిఁడి వీను లేమి వినుకాఱియ కోర్వవు దుర్వీనీతికిం
బుట్టినయిల్ల నై వినక పోవఁగ వచ్చునె యింక నాకు నే
దిట్టఁడ నైతి నెల్లవియుఁ దెల్లముగా విననేర్తు సంజయా. 65

వ. అనిన విని సంజయుం డతని కిట్లనియె. 66

ఆ. అధిప నీవు నెప్పినట్టిద నీయవి
నీతిఁజేసి ధర్మనిరతు లైన
పాఁడుసుతుల కన్ని పాటులు వాటిల్లె
నింత చెచ్చికొంటి వంత సేసి. 67

క. కీ దొనరించినవారికిఁ
గీ డగు టరుదయ్య మేలు గీ డేమియు నీ
వాడక విను ననుఁ గయ్యముఁ
జూడఁగఁ బుచ్చుట వినంగఁ జూచియ కాదే. 68

క. వేద వ్యాసమ నీశ్వరు
పాదంబులు దలఁచి మ్రొక్కి భక్తిరసై కా
స్వాదనసుకరానందో
త్యాదనదివ్యమతి నగుచుఁ దగ నెఱిఁగింతున్. 69

వ. అనిన వాంఠికేయుండు నట్లకాక యెఱింగింపు మనుటయు సంజ
యుండు. 70

సంజయుఁడు గృతరాష్ట్రునకు భారతయుద్ధంబు నెప్పఁబూనుట
సం. 6-16-7

ఉ. ప్రాంశుఁ బయోచనీతమభాసితు మజ్జిలదండధారుఁ ఖిం
గాంశుజటాచ్ఛటాభరణ నాగమపుంజవదార్థత త్వని

స్వఃశయకారుః గృష్ణమృగచర్మకృతాంబరకృత్య భారతీ
వంశవివర్ధనుం ద్రిదశవందితు సాత్యవతేయుః గొల్పదన్. 71

వ. అని పలికి పారాశర్యుం జిత్తంబున నిలిపి నమస్కరించి ధృతరాష్ట్రుని
ఁటనియె. 72

క. వినినదియును నెయ్యెడ నేఁ
గనినదియును మునికృపం బ్రకాశం బై తోఁ
చిన యదియును విశదంబుగ
వినిపించెద మొదలుకొని నక్షత్రముగన్. 73

వ. ఆరాత్రి నిన్ను వీడుకొని మనదండుచకుం జని నీకొడుకునగరు సము
చితప్రకారంబునం బ్రవేశించునప్పు డతండు గాంగేయాది కౌరవు
లునువగు రాజులును బరివేష్టించం బరిమితస్థానంబున నుండ నేనునుం
బొడసూపి యతని యాదరణంబు వడసి కొలిచియుండితిం బదంపడి
సమరవిషయంబు లైన సంభాషణంబుల నమయంబున నమ్మేడినీళ్ళరుండు
దుశ్శాసనుం గనుఁగొని యిట్లనియె- 74

ఆ. మనకుఁ జాండురాజతనయవర్ధమునకు
గయ్య మయ్యెఁ బెద్దకాలమేని
నెదురుచూచుచుండ నొదవె నివ్విధ మిందుఁ
బూని చేయవలయు దాని వినుము. 75

క. కన్నాకు మనకు భీష్ముం
డిన్నరవరుఁ గావవలయు నెమ్మెయి నైనం
దన్నుం గాచిన నితఁడు జ
గన్నతముగ రణమునం బగఱ నడగించున్. 76

ఆ. ఎల్లవారిఁ గాచు నితఁ డని యెప్పుడుఁ
దలఁతు మితనిఁ గావవలయు చేమి
యని తలంచెదేని విను మిందఱకు నిది
వినఁగవలయు నట్టిపని కుమార. 77

- వ. సత్యవ్రతుం డగు నిమ్మహానుభావుండు. 78
- క. వినుఁ డన్యు తెవ్వరను నా
మునుమునఁ బడి బ్రదుక రాలమున నేను శిఖం
డిని నోర్వఁ జాలఁ జూండి
యని మనయుద్యోగవేళ యప్పడ చెప్పెన్. 79
- ఉ. ఏమటి రక్ష సాలని మృగేంద్రుని నక్కయుఁ గోలుపుచ్చు సం
గ్రామములోనఁ గన్గలిగి కావక తక్కిన నాశిఖండిచే
నీమనుజేంద్రుఁ గోల్పడమె యిట్టిది గోల్పులి నిద్రవోవ ను
ద్దామబలంబుమై గొఱియ దాఁకి వధించినయట్టు లుండదే. 80
- క. కాపున నీయుద్భటరథి
కావలి నివ్విభునిఁ గాచునట్లుగఁ బనుపం
గావలయు మీర లందఱు
నేవలఁ జూచిన శిఖండి కెదురుం డెప్పుడున్. 81
- వ. అని నియమించి కొలుపు విరిసి చని యుచితవిధంబున నుండె నంతఁ
బ్రభాతం బగుటయు నమ్మహీపతి పడవాళ్లం బనిచి బలుమానీసులను
బలంబులను బవరంబునకు వెడలి నియోగించిన శంఖదుందుభి ప్రముఖ
మంగళతూర్య నిస్వనంబులను నయ్యైసాధనంబులు సమకట్ట సముచిత
పరిచారంబునకుం జెప్పెడు దొరల పలుకుల గంభీరనాదంబులను
గట్టుమట్టు కదలఁ దిగిచినం జెలంగు కరితురంగంబుల బృంహిత పేషిత
ఘోషంబులను బూన్పం దిగుచు రథంబుల నేమిస్వనంబులనుం
జెలుచ నొండొరులం బిలుచు పదాతుల యెలుంగుల విపులధ్వనులనుం
జేర్చిన మహారవంబున శిఖిరంబు చంద్రోదయఘూర్ణమానమహోర్ణవం
బును గ్రేడి నేయుచుండ సూర్యోదయం బైన నైన్యంబులు సెలంగుచు
వెడలునప్పుడు. 82
- తే. కనకభూషణజాలంబుకతన గజము
తెరవకులు వోవు కొండల నెనసి యొప్పె
వల్గనంబుల హేషలవలన నబ్ధి
ఘనతరంగంబు లనఁ దురంగములు వొలిచె. 83

క. అరదములు సవరణఁతోఁ
బర వై యొక్కొక్క యూరిపరపున నరిగెం
బరుసనిపలుకుల నాకృతి
వరుషత నసురాలివోలె భటతతి మెఱసెన్. 84

వ. అట్టియెడ, 85

మ. పరిధానంబును దేరు నశ్వములుఁ జాపంబుం బరిస్థితవ
జ్రుచివ్యాప్త సువర్ణతాళమయచంచక్కేతువున్ వర్తముం
గర మొప్పం దెలుపారు వెల్గొడుగుతో గంగాసుతుం డా సుధా
కరుఁడుంబోలె వెలింగె దర్ప మెఱంగుం గౌరవ్యసైన్యాబ్ధికిన్. 86

సీ. కాంచనమయవేదికాకన త్కేతనో
జ్వలవిభ్రమం బొప్పఁ గలశజుండు
గనకగోవృషసాంద్రకాంతికాఁతధ్వజ
విభవవిలాసంబు వెలయఁ గృపుఁడు
మణిసింహలాంగూలమహిత కేతుప్రభా
స్ఫురణంబు మెఱయంగ గురుసుతుండు
రత్నశిలారశ్మి రాజితకదళికా
మహిమ శోభిల్లంగ మద్రవిభుఁడు

తే. వెడలి తమతమ చతురంగవితతు లెల్ల
నుచితగతి నూల్కొనంగఁ జేయుచుఁ గడంగి
సంగరోత్సవసంభృతోత్సాహు లగుచు
నగుచు దగుమాట లాడుచు నడచి రెలమి. 87

క. సమరక్రీడాసన్నా
హము లొప్పుగఁ దక్కుఁగలుగునట్టి దొరలు ద
ర్పము పల్లవింప వెడలిరి
తమతమ కేతువులు గ్రాల ధరణీనాథా. 88

వ. వారెవ్వ రంచేని వినుము. 89

- క. కల్పితదృఢచతురంగా
నల్పం బై గండు మిగిలి యాదవబల మా
కల్పోజ్జ్వలతఁ గొలువ నవి
కల్పండు గృతవర్మ సనియె గాఢస్ఫూర్తిన్. 90
- క. రథములు దఱచై చెలువగు
పృథునై న్యముతోడ బంధుబృందముఁ దానుం
బ్రథనోత్సుకవృత్తి మనఁ
రథుండు జయద్రథుండు వొలిచెఁ బ్రస్ఫురితగతిన్. 91
- మ. చలదుర్వీధరశీఁఁ గ్రాలుమదవత్సామోర్భవస్తామ మ
గ్గల మై యేచినసేన లొప్పగ దిశల్ గంపింప విందానువిం
దులుఁ గాళింగ మహీవిభుండు భగదత్తుండున్ భవత్సేనయో
ధులకుం గన్నులవండు వై నడచిరుత్తుంగాంగసంరంభులై. 92
- క. కొడుకులుఁ దమ్ములుఁ గుఱ్ఱపు
దడములుఁ బెక్కిన బలవితానముఁ దగుమై
నడపించుచు మెలపున సం
గడములతో నరుగు శకుని గడునొప్పారెన్. 93
- మ. తనతోఁ గాల్వరు సాలఁ గల్గు బలసంతానంబుతోఁ బ్రీతిఁ బు
త్రుని వీరోత్తము సోమదత్తు విఁ సద్దోర్ధర్మదుర్దాంతుఁ బౌ
త్తుని భూరిశ్రవసుం గనుంగొనుచు నింద్రుం గ్రేణిసేయంగ నే
చినపెం పొప్పగ బాహ్నికుం డరిగె నిశ్చింతంబునం బోరికిన్. 94
- వ. కాంభోజరా జగు సుదక్షిణుం డక్షిణవిభవంబున వెడలె మఱియుం
గౌసలపతి యగు బృహదృబుండును మాహిష్మతీపురనాథుం డగు నీలుం
డును ద్రిగ రైశ్వరుం డగు సుశర్మయు నసురేంద్రు లగు నలంబన
హలాయుధులును సాల్య సౌవీర కూరసేనాభీరయవన వసుధాధిపులును
లోనుగా ననేక దేశాధీశు లాస్మీయచతురంగబలసమన్వితులును నిజ
ధ్వజవిరాజమానులును నానాభరణోజ్జ్వలాంగులును నయి సంగర
కౌతుకంబు మొగంబులం దొంగలింప నరిగి రివ్విధంబునం బది

యథాహిణులు నడవం బదునొకండవ యథాహిణితోఁ గురుక్షోణీవల్ల
భుండు విస్ఫురితభూవణభూషితంబైన గంధసింధురంబు నెక్కి వెలి
గొడుగులు మెఱయం దొడవులం దఱచైన వజ్రంబుత యుద్ధామంబు
లగు దీధితిస్తోమంబులును జామరంబులుం గలయం బొలయ బహురత్న
ప్రభావిభాసితం బయిన భుజంగకేతనంబు గ్రాలఁ గెలంకుల దుశ్శాసన
దుర్మర్షణ వివింశతి పికర్ణాదు లగు సోదరులు వాహనవల్గనంబులు
మెఱసి మెఱుఁగారు తమతమసిడంబు లుల్లసిల్లం జెలుపు మిగిలి చను
దేరం జనియె నిట్లు కౌరవనైన్యంబు గూడికొని కోదండగదాదండ
కుంతడురికాముసలముద్గరతోమరపరశుభిందిపాలకూలప్రముఖ నిఖిల
హేత్వీవ్రాతంబులను భర్మపరికర్మ నిర్మాణశోభిత వర్మంబులును వివిధ
వర్ణవిచిత్ర తనుత్రాణంబులును మణిగణోజ్జ్వలజ్వాలాజటిలకేతనం
బులం బరమాశీలసుందరసమ్మర్దంబైయ్యె నట్లునన్న యప్పుడు. 96

తే. అమరుతొడవుల వజ్రాంశు లంచపిండు
కరణి హరినీలములఁ జేర్చుకాంతి యశుల
పగిది మాణిక్యరుచి పద్మభంగి మెఱయఁ
గురుబలంబు గెందామర కొలనిఁ బోలె.

98

వ. అట్టియెడ భీష్ముండు భూవల్లభులనెల్లం గూడం బిలిపించి వారలతో
నిట్లనియె.

97

భీష్ముండు నిజయోధులకెల్ల నుత్సాహంబుగాఁ దెగువ నెప్పుట
సం. 6-17-7

క. ఆరయ వివృతస్వర్గ
ద్వారము రాజులకు నాహవం బందు మహో
దారులు దొల్లియు నరిగిరి
మీ రీమార్గమున నడవ మెయికొను టొప్పున్.

98

క. ఇంటం దెవులునఁ జచ్చుట
కంటెను బాపంబు లొండు గలవె నృపులకున్

బంటకలను పొలికల నిది

కంట నిధానంబు కంట గాదే మనకున్.

౯౯

తే. అనిన విని వార లందఱు సగ్గలికలు

నెఱయుమాటలఁ దనతనతెఱఁగు మెఱయ

బహువిధంబుల నతనికి జాస యిచ్చి

యేచి నిజనైస్యములలోని కేఁగి రథిఁ.

100

వ. అయ్యవసరంబున గాంగేయుండు గాంధారేయు హలోకించి మదీయ
సంగర సమయంబునఁ గర్ణుండు పుత్త్రమిత్రామాత్యబంధుఁహితం
బుగాఁ గయ్యంబునకు రాక్షండం గలవాఁ డని తేటపడం బలికిన. 101

క. చలముకొని యెరుల నుడుపుట

బలియుం డై తెంపు నేసి బవరమునకుఁ దా

దెలియుటగాదే యని కురు

కులముఖ్యుండు వొంగి యతనిఁ గొనియాడె దగన్.

102

వ. ఇట్లు పితామహునై త్రికోటనకుం జిత్తంబు వికసిల్ల ననుజనహితంబుగా
నతనిం బరివేష్టించి యన్నరజతి నిబిడచారుఁన్నాహంబుగా నుచిత
వ్యూహం బమర్చు మని యతనికిం జెప్పిన నతండును బడమరమొగం
బయి తానును ద్రోణుండును దాలధ్వజంబును వేదికాకేతనంబును
గ్రాలుచుండ ముందట నిలిచి వలవటఁ గృపాశ్వత్థామలును దావటం
గృతవర్మమద్రేశ్వరులును వెనుక జాహ్నిక సోమదత్త భూరిశ్రవసు
లును నడుమం గురుకుమారసమేతంబుగా నమ్మహీనాథుండును నతని
యగ్రభాగంబున నర్జునుఁ జంపుదుము చత్తు మింతియ కాని యొండు
లే దని శపథంబులు పలికి సంతకై కు లనం బ్రభావులు లయిన సుకర్మ
మొదలుగాఁ గల పదివేపురురథికము ఖ్యులును గలయ నెడనెడం దక్కిన
యోధవీరులును నిలుచునట్లుగా నియమించి తగ నయ్యై నైస్యంబుల
కేనుంగులు నేనుంగుల కరదంబులు నరదంబులకుం దురంగంబులఁ
దురంగంబులకు విండ్లవారు విండ్లవారికి నద్దాయుధులు నడ్డం బగు
తెఱంగున నిజఃప నియోగించి మానఃపవ్యూహంబు సమకట్టిన నెన్నం

డును నిట్టి దృఢవ్యూహంబు గనియును వినియు నెఱుంగ మని యెల్ల
వారు నచ్చెరువుకం బొరయుచుఁ బ్రియంబందుచుండిరి బృందారక
ప్రముఖ దేవయోనులును దివంబున నున్న పురాతనధరారమణులును
భారతరణంబు గనుంగొను కుతూహలంబున వివిధవిమానారూఢులై
యేతెంచి రంతకుమున్న యక్కడ.

108

పాండవయోధులు యుద్ధంబునకు వెడలుట

సీ. ఏనికమదమున కెనియుఁజేటుల మొత్త
ములు వెలిగొడుగులచెలుపు గెలువఁ
దురగఱురోద్ధాతదూళి యస్సరసల
యలకపూవులతోడఁ జెలిమిసేయఁ
గేతనంబుల మణివ్రాతంబురోచులు
రవికిరణంబుల నవలఁ ద్రోవ
జైత్రభేరుల మహాస్వంములు సకల ప
ర్వతములఁ బ్రతినిరాసముల నీన

తే. నంబరము రథఘోష భీమాభిరామ
కింకిణీగణర్పుఁగర్పుణతృప్తిమయముగఁ
బటుపదాతిపాతిప్రభాపటలి యెల్ల
దిశలు వెలిగింప వెడలె యుధిష్ఠిరుండు.

104

మ. ప్రమదం బాసనకాంతిఁ గ్రొత్తవఱుపం బాదాతిభూయిష్ఠ నై
న్యముతో భీముండు భూషణద్యుతినికాయంబున్ గదాద్యాయుధో
గ్రమరీచిప్రకరంబునుం గలిసి చిత్రస్ఫూర్తి శోభిల్లఁ గా
సమరక్రీడకు వచ్చె జృంభితభుజాస్తంభోజ్జ్వలాకారుడై.

105

సీ. దివ్యరథస్ఫారదీప్తిజాలంబులు
పద్మరాగోజ్జ్వలిప్రభలు గాఁగ
మహనీయరథ్యవిగ్రహముల జిగిసొంపు
ఘనవజ్ర వసుసముత్కరము గాఁగ

నొగలపై నున్న కృష్ణుని మేనినును జాయ

హరినీల కాంతివిస్ఫురణ గాఁగ

బ్రసీతకేతనాగ్రస్థితకపిదేహ

రోచులు గరుడాశ్మరుచులు గాఁగ

ఆ. సంపాదుల నిగుడు సంకుచితానంబు

దీప్రమరకతముల దీధితులుగఁ

దాలిమియును బెంపుఁ దనకు నై జములుగ

విజయరోహణాద్రి వెడలి వెలిగె.

106

క. అతులితరథప్రతానో

ద్వితనైన్యము గొలువ దేవదత్తం బంగీ

కృతసకలతూర్వనాదో

ద్గతి యగుచుఁ జెలంగఁ గ్రీడి గడు నొప్పారెన్.

107

తే. గాండివం బింద్రచావంబుకరణి నొప్ప

మెఱసి దివ్యకీరీటంబు మెఱుఁగు లడర

జ్యోనినాదంబు గర్జగా మేనికృష్ణ

కాంతిఁ బొలిచెఁ గవ్వడియను కారుమొగులు.

108

మ. వివిధోద్ధామహయావళీబహుళ మై విక్రాంతికేశీసము

త్సవకౌతూహలసుందరం బగు మహానైన్యంబుతో మేదిని

ధవనందోహము ప్రీతిఁ బొంద మహిమోదాత్తోగ్రయానంబులం

గవ లేతెంచిరి వేడ్క నొండొరులకుం గయ్యంబుమై జెప్పుచున్. 109

మ. రథసంఖోభితమేదినితలముపై రథ్యప్రచారంబు లొ

ప్ప భుజాగర్వము నెమ్మొగంబులఁ దలిర్పం గన్నెకయ్యంబు న

ర్థి భవత్పుత్రులమీఁది కోపమున నుద్దీపింప నేతెంచి ర

య్యభిమన్యుండును ద్రౌపదీయులును మాద్యద్దంతియూథాకృతిన్ 110

వ. ఇవ్విధంబున బ్రతివిందుర్బండును శ్రుతసోముండును శ్రుతకీర్తియు

శతానీకుండును శ్రుతసేనుండును సౌభద్రుండును దమకుం గన్నా

కుగాఁ జెన్నమిగిలి చనుదేరఁ గనుంకొని కౌంతేయబలంబులు సంత
సంబునం బొదలె నప్పుడు. 111

సీ. కరులసందడి నొప్పు ఘనసేన దుర్దమ
లీలఁ దోనడవఁ బాంచాలవిభుఁడుఁ
దనుజులు ననుజులు దర్పదుర్జయనై న్య
మహిమఁ దో నేతేర మత్స్యపతియు
యాదవానీకంబు లవని గ్రక్కదలఁ దోఁ
జనుదేరఁ బొలుపారి సాత్యకియును
యోధవీరులు ప్రతాపోగ్రవాక్యములతోఁ
దనుఁ జుట్టిరాఁ జేకితానవిభుడు

తే. బాసఁబై వీరరథికులు బలిసి యెలమి
నొండొరుల గరువంబుగ నుల్లసంబు
లాడుచును జేరి నడతేర నత్యుదార
గతి శిఖండియు నడచిరి కౌరవేంద్ర. 112

చ. బధిరితదిబ్బుఖం బగుచు బంధురతూర్యనికాయనాద మం
బుధియును బోలె సేనకు విభూతి యొనర్పఁగ నేగుదెంచె మా
గధనహదేవుఁ డడ్డు రణకౌతుక సల్లపనంబు నుజ్జ్వలా
యుధవిభవంబుఁ జెన్నొసఁగ నొప్పెడుతమ్మునిఁ బ్రీతిఁ జూచుచున్ 113

ఉ. చండభుజాబలంబుఁ బటుశౌర్యసముల్లసనంబుఁ దోప ను
ద్దండత నాత్మనై నికుల దర్ప మెలర్పఁగ నెమ్మిఁ బల్కుచుం
బాండవకోటి చూడ్కులకుఁ బండువుగాఁ జనుదెంచె ధృష్టకే
తుండు సహోదరుండు దనతో నడతేరఁ బరాక్రమోద్ధతిన్. 114

మ. విచలద్దండధరోపమాశ్రయవపుర్విస్ఫార మై దానవ
ప్రచయం బుద్ధతలీలఁ గొల్పఁగఁ దమోరాశిప్రతీకాశఘో
రచలద్రూపము భంగికిం దగిన దంష్ట్రాయుగ్మ మొప్పన్ ఘటో
త్కచుఁ డేతెంచె గరస్తకూలరుచు లాకాశంబునం బర్వంగన్. 115

వ. పాండ్యుఁడతియును గేకయపంచకంబును కైబ్యుండను మఱియుం
గాశకరూశాది బహుదేశాధీశులును దమతమబలంబుల దళంబుల నవ
రణల యొప్పును గయ్యంపుఁగడంకయు నెఱయం గేతనంబులు
మెఱయం దోఁతెంచి రిత్తెఱంగునం గూడ సప్తాక్షాహిణీబంధురంబుగాఁ
జేర్చిన పాండవసేనమొగంబునకుం దిలకం బై . 116

శా. పుష్టోదంచితసారవీరరససంపూర్ణాంగమున్ సంగరా
వప్తంభోజ్యుల వీరరేఖయును భాష్ట్రద్వాహ సవల్గనో
త్కృష్టప్రసృందనముం గనద్దనువు నుద్దీప్తధ్వజంబుం దగన్
ధృష్టద్యుమ్నుండు వొల్చె నైఁజిలిన త్రైకోవిరాజద్గతిన్ . 117

వ. ఇట్లాప్పి సేనాపతి యగు నాద్రుపదసుతుండు ముంగలియై నడపించు
చుండ. 118

సీ. ఇలధూళి యెఱసినఁ బలుచగా కుండంగ
రాసినతోడవుల రజము దొరంగు
సమరవికాసంబు చెమట నొప్పలుకుండ
హేతిదీధికులు రేయెండ నొడుచు
భేరీధ్వనుల నింగి బీటలు వో కుండఁ
గరికరశీకరోత్కరము దడుపు
దర్పంబు గనుఁజాటు దాఁకకుండఁగ గొడు
గుల పెల్లు ఖచరదృక్కోటి నాగు

తే. ననిన నిజమైనయట్లుండె మనుజునాథ
ధరణి వడవడ వడకె దెక్కిటము లద్రువ
భూరిచతురంగచండవిస్ఫూర్తి బాండు
నందనులసేన గలనికి నడుచు నపుడు. 119

వ. ఇట్లు నడచి కురుక్షేత్రంబులోన నుత్తమప్రదేశం బగు శమంతపంచక
సమీపస్థలంబు సేరుసమయంబున ధర్మనందనునకు దోచు దక్షిణాక్షి
స్పందనాది శుభసూచకంబులకు మెఱుంగు వెట్టినచందనంబున. 120

క. ఏనుఁగుల వదము తాబియు

సైనికనికరానులేపసౌరభ్యములుం

దానుపలాించుచుఁ బవ

మానుం డనుకూలమ్మదుగమనమునఁ బొలసెన్.

121

వ. దాని కయ్యుధిష్ఠిరుండు ప్రముదితచిత్తుం డగుచుఁ బ్రీతచేతస్కులగు
తమ్ములుం బాంచాలమాత్యుధిపతులును సకలజనంబులును బరి
వేష్టింపం దూర్పుమొగం బై కౌరవులున్న చక్కటికిం గట్టెదురుగా
నిలిచి యెల్లవారి నైన్రంబులుం గ్రమంబునఁ గొలంది వెట్టుకొనుచు
నందఱకు సంజ్ఞలు నడియాలంబులుం గల్పించి దొరలదెసం గమంగొని
మన మీరణంబునందు ధరణీరాజ్యంబు వడసెద మొండె బూజ్యం
బగునాకలోకనివాసంబు గనియెదమొండె నని నిశ్చయించి నాకెలం
కుల నిలువుం డని పలికిన విని వారలు ధీరోదాత్తంబు లగు వివిధ
వాక్యంబులం బ్రతిజ్ఞలు నేసి నిజశంఖంబులు పూరించి తమతమ
బలంబులలోనికిం జని రజ్జనపతియును దన కమర్చిన కజ్జంబులును
బుప్పఫలకర్పూరకస్తూరికాదులును వారలకుం బుచ్చుచుండె. 122

క. అనిన విని యాంబికేయుఁడు

మనమొన గడుఁ బెద్ద దీని మార్కొనఁ గుంతీ

తనయులు గొంచెం బయ్యును

ననుమానింపక కడంగు టది యెట్లాక్కో.

123

వ. అనుటయు సంజయుం డదియునుం జెప్పెద విను మని యతని
కిట్లనియెఁ గౌంతేయాగ్రజుండు గురుబలంబు గమంగొని కొండొక
విన్ననై వివ్వచ్చు నాలోకించి. 124

చ. ఘన మయి తోచుచున్నయది కౌరవనైన్రము చూడ్కి కందు శాం
తనవుని తాలకేతన ముదగ్రత ముందటఁ బొల్పెఁ జూచితే
యనవుడుఁ బిన్ననవ్వు నగి యన్నరుఁ డన్నమొగంబుఁ జూచి నె
ట్టన బలుమాట లాడఁగఁ గడంగఁగ నొల్లక యత్యుదాత్తతన్. 125

ధర్మజునకు నడ్డునుఁ డుత్సాహంబు గలిగించుట

సం. 6-1-93.

వ. అతనితో నిట్లనియె. 126

చ. మునివరుఁడైన నారదుడు ము న్నొకయప్పుడు సెప్పె ధర్మనా
శను లగువారలం బ్రబలనైన న్యము గల్గెనయేనిఁ గొంచె మై
నను రిపుసేన గెల్చు నని నాకు గురుండును దేవతానదీ
తనయుఁడు నేర్పడన్ వినఁగఁ దాను బరాశరసూనుఁడుం గృపన్. 127

వ. అది యట్లుండె నమానుషశక్తి సముద్దామం బగు భీముగదావిహారంబు
వైరిదుస్సహంబు ధృష్టద్యుమ్నశిఖండిప్రముఖపాంచాలివర్గం బనర్గళ
విక్రమంబు విరాటశంఖముఖ్యమాత్స్యనికరం బరిభయంకరంబు
సాత్యకిచేకితానాది యాదవనివహంబు భవజ్జయాయవహం బభిమన్యు
హైడింబప్రభృతి కుమారలోకం బలోకసామాన్య బలశార్యధుర్యంబు
నీ కటాక్షంబును గృష్ణు సంతక్షణంబునుం గలిగి గాండివం బను
పామునకు తొక్కలు వచ్చినట్లున్నయది యట్లుంగాక యేనుఁగుంబోలె
నీలావు నీవెఱుంగవు దివిజులకు నజయుండవు నీ వలిగిన నెవ్వ
రెట్లయ్యెదరో యటు సూడు మనినం దెలివొంది సంక్రందననందను
నకు ధర్మనందనుం డిట్లనియె. 128

తే. కౌరవపూర్వహమునకుఁ దగంగ నొక్క
బంధురపూర్వహ మొనరింపఁ బంపు మనిన
నతఁడు ద్రుపదాత్మజుని నచలాఖ్య మైన
ఘనతరపూర్వహ మొనరింపఁ బనుచుటయును. 129

వ. ఆ ధృష్టద్యుమ్నుండును గలయ మెలంగి మోహరం బమర్చె నయ్య
చల పూర్వహంబునందుఁ దానగ్రభాగంబున నభిమన్యు ప్రభృతికుమార
నకుల సహదేవసహితంబుగా భీమసేనపరిపాలితుండై నిలిచెఁ దమతమ
బంధువులకును బలంబులకును బలుపుతోడి చెలువు గలుగఁ జేకితాన
సాత్యకి సమేతంబుగాఁ బాంచాల మాత్స్యదివతులు దక్షిణోత్తర
భాగంబుల నిలిచిరి నడుమ నడగొండగమియుబోని గజరాజితో రాజు

రథారూఢుండై ధవళచ్ఛత్రోచామరంబులు మెఱయ విప్రవర్గంబునకు
నంబరజాంబూనదంబు తొసంగుచు విజయాశీర్వాదంబు తాదరించు
చుండె ముందటఁ బురందరనందన సంరక్షితుండై శిఖండి గాంగేయు
నకుఁ గట్టెదురుగా నిలిచి గండుమిగిలి యొప్పె నపరభాగస్థులై
మాగధసహదేవధృష్టకేతు లవష్టంభవిజృంభణంబునఁ బొలిచి రివ్వెధం
బునం జారుభీషణంబై.

130

క. అరదములు దీవు లున్నత
కరులు గిరులు హరులు వీచిలు సుభటసము
త్కర ముగ్రసత్త్వములుగా
శరనిధిగతిఁ బాండుపుత్రునైనన్ బొప్పెన్.

131

క. ఉభయబలదీప్తకేతు
ప్రభలం గీడ్పఱచి కురుధరావల్లభ నై
న్యభయంకరమై శక్ర
ప్రభువుకపిధ్వజము వెలిగె బ్రకటస్ఫురణన్.

132

తే. అరుణములును సితంబులు నసితములును
నైన జోడులతో దొరలందు నిందు
నాలలోనియాఁబోతులఁ బోలి పొలిచి
రెసఁగు బెడిదంపుమాట లాకసము ముట్ట.

133

తే. కొన్నిభూముల బలములు గురునృపాలుఁ
పాండవులఁ గొన్నిభూముల బలము లీను
గలిగి పాయలై కొన్నిభూముల బలములు
రెండుదిక్కులయందుఁ జేరినవి యధిప.

134

వ. కావున.

135

క. బాలురు వృద్ధులుఁ దక్కఁగ
వ్రాలి యిలం గలుగు పురుషవర్గంబు జయ
శ్రీలోలత నేతెంచుట
నేల యవిసి మూఁగినట్లు నెఱసె బలంబుల్.

136

- వ. అనిన విన ధృతరాష్ట్రం డప్పు డప్పాండవకౌరవనై న్యంబులలో
నెయ్యది యుబ్బు గలిగి యుండె నని యడిగిన సంజయుం డతని
కీటనియె. 137
- క. రెండుబలంబులవారలు
నొండొరువులకంటెఁ జాలనుక్కు మిగిలి యొం
డొండ కడ. గుచు నుజ్జ్వల
చండస్థితి నొప్పి రవుడు జగతీనాథా. 133
- వ. అని వెండియు. 139
- క. ఆ రెండుబలములందును
దోరం బై యున్న యట్లు దోచెం బాండు
హ్మారమణసుతు బలము నర
నారాయణు లునికిఁ జేసి నాకుం జూడన్. 140
- క. ఎలసి పయి వారి దంకిఘ
టలు మదముల రాహు వెట్టుటయుఁ కౌరవ సే
నలయేనుంగుల మదధా
రలు డొంకెం బొలయు మధుకరము లు బృడగన్. 141
- తే. అధిప నీతనయుండు గయ్యంబు వొడుచు
తెంపు వదలక విభవంబు పెంపు మెఱసె
సారసానకు వచ్చినచందమునను
నెలమిఁ బొందిరి పాండవేయులును హరియు. 142
- వ. అట్టియెడఁ గృష్ణార్జునులు పాంచజన్యదేవదత్తంబులు పూరించిన. 143
- క. అనినదము విని పాండవ
సేన లలరె ధార్తరాష్ట్రసేనాగతయో
ధానీక ములికె నెత్తురు
వాన గురిసె నంతఁ గౌరవవ్యూహమునన్. 144

వ. మఱియు ననేక దుర్నిమిత్తఁబులు పుట్టెఁ బుట్టి కేల తక్కు దేవవ్రతుం
డును గురుండును గురునందనుండును గృవుండను నిచ్చలుఁగయ్యం
బునకు వెడలు నప్పడు పాండవులకు జయం బవశ్యంబు నయ్యెడు
మనుచు వెడలుదు రది య ట్లుండె నయ్యశుభసూచకఁబులకు ధార్త
రాష్ట్రీలు దలంకక తూర్థంబులు మొరయింప నియోగించిన. 145

ఉ. అప్పడు రెండునైన న్యములు నాహవకేళికి నుత్సహించి పె
ల్లొప్పెఁ జెలంగి యుబ్బినముద్ధతిఁ బొల్పుగు తొంటిచందముల్
దప్పి యుగాంతకాల చలితత్త్వము నొంది పరస్పరాకృతుల్
గప్ప నెదుర్కునఁబుధియుగంబు మహోగ్రతఁ గ్రేణిసేయుచున్. 146

వ. తదవసరంబున నుభయబంధంబులవారును. 147

చ. బవరము సేయుచుండియును భాషణముల్ దగఁ బల్కుచుండఁగా
నవినయవృత్తిమై వలప దాయుధ మార్పుటఁ దాఁకి పడ్డఁ గై
దువు వడినం దొలంగి ను దోర్బల మేది భయంబుఁ బొందినం
గవియక బిలువోయినను గాదు వధింపఁగ నెట్టిశత్రునిన్. 148

వ. అని సమయంబు సేసి రాసమయంబున. 149

క. పలుచాయల నొప్పిన యా
బలము లొకటికొకటి కెదురఁ బల్లవపుష్పా
వలి గలవనములక్రియ ని
శ్వలత నిలిచి పొలిచె నఁమనమధైర్యములన్. 150

క. అత్తఱి సురభిచరాదుల
చిత్తము లనిఁ జూచువేడ్కఁ జిడిముడి వడఁగా
నొత్తొగవుర లిరుదెఱఁగుల
యుత్తమవీరులును దాఁక నుంకింపంగన్. 151

ధర్మరాజు పాదచారియై భీష్మనియొద్దకుఁ బోవుట

సం 41-3

తే. సమరకౌతుకి యైన యజాతశత్రుఁ
దొప్ప మిగిలెడు మైమలు వూడ్చి యాయు

ధములతోఁ గూడఁ దనయరదమునఁ బెట్టి
యిలకు డిగి మౌని యై కరఁబులు మొగిడ్చి.

152

వ. భీష్ముడెసకుం జనుచున్నం గనుంగొని యమ్మహీవల్లభు తమ్ములును
శౌరిసాత్యకులును బరమాపు లగు ధరణీకులు నతని చేతోవృత్తం
బెటుంగమి నుత్తలపడు చిత్తంబులతో వాహనంబులు డిగ్గి యతనిం
గూడం జని యుప్పడు.

153

సీ. ఏ మెల్ల నుండ నీ వి ట్లొంటి గాల్పడ
శేఁగుచున్కి గత మెద్దియొక్కొ
ఁన్నినపగఱవై సన్నాహ మంతయు
నెడలించి నడచుట యెట్టులొక్కొ
రిపులు దేకువ నెడఁ గృపణత దుర్బలు
చాడ్పునఁ జను లేమిచంద మొక్కొ
యడరి పోరాటకు నదనై నచో నొప్పు
పొలివోవఁ బోవుట వోలునొక్కొ

తే. యని క్రమఁబున నామరుత్తనయ విజయ
నకుల సహదేవు లడుగ భూనాథుఁ డొక్క
పలుకుఁ బలుకక యరుగంగఁ బద్మనాథుఁ
డక్కుమారులతో నిట్లు లనియె నగుచు.

154

వ. ఇతనితలం వే నెఱింగితి నితండు భీష్మద్రోణకృపశల్యులకు నమస్క
రించి వారలచేత ననుజ్ఞాతుం డై భండనంబు సేయువాడు గాఁ
దలంచి చనియెడుఁ బెద్దలయనుజ్ఞగొని కయ్యంబు సేసిన జయం బగుట
నిశ్చయం బని యార్జును సెప్పుదురు గావున నాసుకర్తం బాచరించుట
మేల కాక యనిన విని యజాతశత్రు వెనుక నప్పు డరిగినవారలు
పలుకు లుడిగి నిలిచి వెఱుగుడి చిత్రరూపంబుల చందం బై చూచు
చుండిరి కృష్ణార్జునులును భీముండును గవఱును దోస చనం గొంతే
యాత్రఁజుండు గాంగేయుతేరు సేరంబోవం గౌరవ నైనవ్రజనంబు లేవు
మిగిలి మెడ తెత్తి కనుంగొని రయ్యవసరంబున నందిలి యోధవీరు
లితం డింత వెఱచునే యనువారును వెఱవ నిప్పు డితని కేమి వచ్చె

ననువారును వ్యూహముండు విష్వచ్చుండు గవలు సౌభద్రుండు సాత్యకి
విరాటుండు ద్రుపదుండు ధృష్టద్యుమ్నుండు శిఖండియుం గలుగఁ దన
కింత యేల యనువారును ధర్మతనయుండు భీతుండు గాఁ డేమి
తలంపున వచ్చెనో యనువారును మఱియు సనేక స్రకారంబులం
బలుకువారును నై యుండిరి పాండవసైన్యకులు మానధనుం డగు
నిమ్మానవనాథుండు నదీనందనుతో నే మనువాఁ డతం డితని నేమి
భంగి సమ్మానించు మాధవధనంజయు లెట్లు పలుకువారు మారుత
సుతుండును మాదీనూనులును సెత్తెఱంగున మాట లాడదురు వీ
రేమిటి కివ్వధంబునకుం దొడంగి రనుచు వగచి వెండియు వివిధవచన
ముఖరు లగుచుండి రయ్యుధిష్ఠిరుండు సమద్యతనానాయుధబహుళం
బైన కురవ్యూహంబు దఱిసి పితామహుపాలికిం బోయి తత్పాదంబు
లకుఁ బ్రణామంబునేసి సవినయంబుగా నతని కిట్లనియె. 155

అ. అనఘ నీ కెదిర్చి యని సేయువాఁడనై
మున్నున్న గౌనఁగ నిన్నుఁ గాన
నెమ్మి వచ్చినాఁడ సీచేత దీవన
వడసి చనిన నేను బగఱ గెలుతు.

156

సీ. అన విని గాంగేయుఁ డక్కట నీ విట్లు
సనుదేక తక్కిన శాప మిత్తు
వచ్చితి మే లయ్యె వైరుల నిర్జింపు
మిది గాకయును వర మెద్ది యైన
నడుగుము నీకుఁగా ననిసేయు టొక్కటి
దక్కంగ నావుడు ధర్మసుతుండు
రాజాజుపక్షమై రణముసేయుము నాకు
హిత మగు కార్యంబు మఱిఁ దలంపు

అ. మనుడు నట్ల కాక యట నీతలం పేమి
యనిన భీష్ముతోడ నతఁడు నిన్నుఁ
బోర గెలుచువిధము బోధింపు మనుటయు
సస్మితాస్మృత డగుచు శాంతనవుఁడు,

157

- క. నను మార్కొని గెలువగ న
య్యనిమిషులకు నరిది యనుడు న ట్లగుటగదా
నిను వేడెడ నని కుంతి
తనయుడు వలుకటయు విని పితామహుడు గృహన్. 158
- ఉ. చుట్టరికబునన్ మనసు సొచ్చి ననుం గరగించి వేడినన్
దిట్టతనంబు నోడిచి తీవ్రరణంబుకడంక దక్కి నే
బట్టినయాయుధంబు పెడఁ జాసినఁ గాని వధింపఁ బోల ద
ట్టిటవ కేగు మిప్పురుస యింతక కాలము గాదు దానికిన్. 159
- ధర్మరాజు గురుకృపశత్రులచేత యుద్ధమున కనుజ్ఞాతుం డగుట
సం. ౩-4 - 13
- తే. క్రమృతంగ నేతెంచెడు గాక యనుడు
నతిముదంబునఁ బ్రణమిల్లి యతనివాక్య
మపుడు దలనిడుకొనినవాఁ డగుచు నప్పి
తామహుని నెమ్మి పీడ్మొని ధర్మసుతుఁడు 160
- వ. కృష్ణార్జునాదులుం దోడన చనుచేర గురుకృపశత్రుల కడకుం గ్రమం
బున నరిగి పాదప్రణామంబు లొచరించి వారలచేత రణంబునకు
ననుజ్ఞ వడసి యమృతజపతి దనకు జయం బాశాసింపు మని యభ్య
ర్థించిన నయ్యాచార్యుండు నీకుం గృష్ణుండు మంత్రిత్రయై యుండ
నొరుల జయం బాశాసింపు మన నేల ధర్మం బేవలనం గలుగు నవ్వలన
కృష్ణుండు గైకొను నవ్వలనికి జయం బగు ననియె నిజవధోపాయంబు
వేడిన నతండు నాచేత నాయుధం బున్నంతసేపు నన్నుం జంప నెట్టి
వారికి నశకల్యం బేను బ్రాయోపవేశంబున సన్న్యస్తశస్త్రుండ నైన
జంపుటకు నోపు నట్టివారికి నది దొరఁకొనుఁ బెద్దయు నమ్మఁ గల
వాఁడు చెప్ప నత్యంతదుస్సహం బైనకీడుమాట వింటివేని నట్టివాఁడ
నగుదు నప్పు డట్టి పగఱకు నప్పని దీర్ప ననువై యుండునని చెప్పినఁ
గృపాచార్యునిం బరిమార్చుతెలుగు నడుగం దొడంగి యేర్పడం
బులకనేరకున్న నతం డెట్టింగి తాను వధ్యుండు గామి యెఱింగించి

గెలుపు మవి దీవించె మద్రపక్షితో నీవు రాధేయునకు సారథి వగుట
సంభవించ నోపు నని చెప్పి కయ్యంబు నప్పుడు కర్ణతేజంబు దూలం
బలికి యతనిఁ జిక్కువఱుపవలయు నని వరంబు గోరిన నతం డవ్వి
ధంబు నీ యుద్యోగసమయంబున నియ్యకొనినయది గాదే యట్ల
చేయుదు నని పలికె నితైజంగున నందఱ వీడ్కొని యజాతశత్రుం
డనుజవర్గానుగతుం డై మరలె నయ్యవనరంబున. 161

క. మొనల వినోదంబునకుం
గనుఁగొన నేతెంచి యున్న కర్ణునికడకుం
జని హరి యిట్లను నొండొరుఁ
గని యప్పటియుచితభంగి గడతేర్చి తగన్. 162

తే. అమరతటినీతనూజుపై యలుకఁ జేసి
యనికిఁ జొరవఱె యల్లెన నతఁడు సచ్చ
నంతదాఁకఁ బాండవులకై కొంత సమర
కేలి వేడుకఁ జలుపుట వోల దొక్కొ. 163

వ. అనిన విని దేవకీనందనునకు రాధానందనుం డి ట్లనియె. 164

క. కినుక వొడమి గంగాపు
త్తుని కయ్యమునప్పు డనికిఁ దొలఁగితి నేనిం
జనుఁగా కేఁ గురుపతి కి
చ్చినప్రాణం బొండువలనఁ జేర్పం దగునే. 165

వ. అనవుడు నప్పలుకులకు సంతోషించినవాఁ డయి వాసుదేవుండు
గౌంతేయులం గూడఁ జనుదెంచె నిష్విధంబున ధర్మనందనుండు
గౌరవ సైన్యంబు వెడలి నిలిచి యద్దిక్కు మొగంబు నేసి యెలుం
గెత్తి యిట్లనియె. 166

తే. మమ్ము నెమ్మిమైఁ గలయఁ జిత్తమ్ము గలుగు
వార లెవ్వరు గలిగిన వచ్చి కలయుఁ
డట్టివారిని నాతమ్ములంతవారిఁ
గాఁగఁ బాటెంతు నెంతయు గౌరవమున, 167

వ. అనిన విని నీపుత్తుండు యుయుత్సుం డేను వచ్చెద నన్నుం గలిపికొను
మని పలికిన దానికిం శాండవాగ్రజుండు ప్రియంబందిన పలుకులు
పలుకుటయును నతండు దుర్యోధనాదుల దుశ్చేష్టితంబు లుగ్గడించుచుఁ
గొంతేయుల గుణంబు లగ్గించుచు నిజసేనాసమేతంబుగా నిస్సాధాది
రావంబులు నెలంగం జని ధర్మనందను బలంబులం గలనె నది యట్టిద
కాక సవతా లి ప్రజలు పొంద నేర్తురే యది యట్లుండె నిట్లు దన్నుం
గలసిన సంతృప్టాంతరంగుం డగుచు నయ్యుధిష్ఠిరుండు యుయుత్సునకు
నత్యుపచార సమాచారంబులం బ్రమోదం బొనరించి. 168

తే. రథముమీదికి జనుదెంచి పృథుల సైన్య
హర్షభాషణధ్వనులుఁ దూర్వస్వనములు
నెగసి దివి ముట్ట మెరుఱు విడి తలిర్చు
నెలమిఁ గోడండతూణీరములు ధరించె. 169

వ. తవవసరంబున నితనితమ్ములుం దక్కటిదొరలును దమతమరథంబు
లెక్కి యెప్పటి నెలవుల నిలిచినం దదీయవ్యూహంబు పూర్వప్రకార
సన్నాహం బైయొప్పె నట్టియెడ రెండుబలంబులవారును శాండ
వులు దొల్లి పడినపాట్లు నెప్పికొని వగచుచు వారు సంధికై చేసిన
యత్నంబు వాక్రుచ్చి మెచ్చుచు నప్పుడు గురుజనంబులయెడఁ
జాటించిన వినయంబు వర్ణించి యనురాగించుచుండి రని చెప్పిన విని
ధృతరాష్ట్రుండు సంజయున కిట్లనియె. 170

క. మానుగ ధర్మక్షేత్రం
బైన కురుక్షేత్రమున మహాహవము నకుం
బూని మనబలముఁ శాండవ
సేనయు నిటు వన్ని యేమి సేసెం జెపుమా. 171

వ. అనిన విని సంజయుం డతని కీట్లను దుర్యోధనుండు పాండవవ్యూహంబు
గనుంగొని గురునికడకుం బోయి. 172

తే. చూడు మాచార్య నీదుశిష్యుండు ద్రుపద
సుతుఁ డమర్చినయది పాండుసుతుల సేన

పెంపు బలుపును గలిగి యెప్పినది యందు

భీము నర్జునుఁ బోలిన బిరుదుమగలు.

173

వ. సాత్యకి విరాటుండు ద్రుపదుండు ధృష్టకేతుండు చేకితానుండు గాఢి
రాజు పురుజిత్తు కుంతిభోజుండు శైబ్యుండు యుధామన్యుండు నుత్త
మోజుండు నభిమన్యుండు ప్రజౌపదీయులు వార లందఱుం జాలు
మానిసుల యిట్లు గూడి భీమాభిరక్షితం బగు నబ్బలంబు సాలి సమ
ర్థంబునుం బోలె మెఱసె మన సేనానాయకులం జెప్పెద నిన్నును
భీష్ముని నెన్న నేల కృపాచార్యుం డశ్వత్థామ శల్యుండు వికర్ణుండు
భూరిశ్రవసుండు మఱియు జెక్కండ్రు రథికులు గలరు నానాస్త్రకో
విదులు వివిధయుద్ధవిశారదులు వీర లందఱు నాకై ప్రాణంబులు విడి
చెద మని యున్నవా రిట్లు జెరసి భీష్మపరిపాలితం బయిన యీ
సైన్యంబు పెద్దయు సమర్థంజై తోచుచున్నయది మీరెల్లను వలయు
నెడల నిలిచి భీష్మునకు గావలి గావలయు ననిన ద్రోణుం డట్లకాక
యింత నెప్పు నేమిటి కనియె నప్పలుకులు విని యమ్మహిపతికిఁ
బ్రయింబు వుట్ట శాంతనవుండు సింహనాదంబు నేసి శంఖంబు
పూరించిన.

174

క. తనతనశంఖంబును ద

క్కును గల దొర తెల్ల ననికి గొనకొని పూరిం

చిన వివిధతూర్ణనాదం

బును జెలఁగె నభంబు దిశలుఁ బూర్ణంబులు గాన్.

175

వ. అప్పుడు కృష్ణార్జునులు పాంచజన్యదేవదత్తంబులును భీమసేనుండు
పౌండ్రంబును యధిష్ఠిరుం డనంతవిజయంబును నకులసహదేవులు
సుఘోషమణిషుష్యకంబులును పాంచాలవిరాటసాత్యకిధృష్టదుర్యము
శిఖండి ప్రముఖ దండనాయకులు దమతమశంఖంబులఁ బూరించిన. 176

క. అనయము నుగ్రం బగు త

ద్దవి గాంధారేయహృదయదారణ మై పాం

డునరేంద్రపుత్రునిక

వ. తదనంతరంబ శస్త్రసంపాతంబునకు సమయం బగుటయుఁ గవిధ్య
జుండు గాండివంబు పుచ్చికొని గుణంబు సారించి జాణపాణి యై నీ
కొడుకులం జూచి కృష్ణునితో ని ట్లనియె. 178

తే. కారవులలోన నిప్పు డెవ్వారి తోడ
ననికీ గడఁగుదునో చూచికొనఁగ వలయు
నరద మల్లన యుభయ సైన్యములనడిమి
నేల కటు వోవఁగా నిచ్చి నిలుపు మచట. 179

అర్జునుఁడు స్వజనసంహారంబునకు శంకించి మోహవిష్టుం డగుట

సం ౬-౨౩-౩౦

వ. అనిన గుడాకేతుపలుకులకు హృషీకేకుండు భీష్మద్రోణప్రముఖ
యోధవీరులు గనుంగొనుచుండ నత్తెరంగున రథోత్తమంబు నిలిపి
యతనితో నీ వీ కూడిన కారవులం జూడు మనవుడు నప్పార్థుండు
రెండు బలంబుల యందు నున్న సోదర సుత మాతులాచార్యుడు
లగు బంధుశిష్టజనంబుల నాలోకించి పరమకృపావేశంబున నత్యంత
విషాదంబు నొంది గోవిందు మొగంబు గనుంగొని దుర్మదాంధుండయిన
దుర్యోధనుదుర్విచయంబున నింత పుట్టెం జూచితే యని పలికి
వెండియు. 180

చ. సరసిజనాభ బంధుజనసంతతిఁ గయ్యపునేలఁ జూడఁగా
విరవిరఁ బోయి మేను నిడువెండ్రుక వెట్టుచుఁ గంప మొందె జే
నిరతము గాదు గాండివము నిల్వఁగ నోర్వపు గాళ్లు నేను ని
ష్ఠురతకఁ జాల నొల్ల నొకఁడున్ మహి యేలుట యేటిసౌఖ్యముల్.

తే. ఎవ్వరికీఁ గాఁగ ధరణియు నెల్లసుఖముఁ
గోరెదము వార లందఱు వీరె వచ్చి
ప్రాణములు నర్థములు నొల్లఁజాటు నేను
కయ్యమునఁ జూప నలుముట గఁటి గాధె.

- ఉ. తాతల మామలన్ సుతులఁ దండ్రులఁ దమ్ముల నన్నలఁ గురు
వ్రాతము శిష్టకోటి సఖవర్గముఁ దుచ్చజనానురూపదు
ర్నితి వధించి యేఁ బడయునెత్తుటఁ దోఁగిన రాజ్యభోగముల్
ప్రీతి యొనర్చునే యశము పెల్లోడఁగూర్చునె పెం పొనర్చునే. 183
- క. అక్కడి బంధులఁ జంపుచు
నిక్కడి బాంధవులు సచ్చ టియ్యకొనుచు నిం
దెక్కడి పెంపొందెదఁ దుది
ద్రెక్కొనుఁ బాపంబు రణముతెరు వే నొల్లన్. 184
- ఆ. ఎల్లభువనములను నేలుట కై నను
నట్టి క్రూరకర్మ మెట్లు సేయ
వచ్చు గడఁగి యెదిరివా రేమి సేసిన
మాటుసేయ నాకు మనసు రాదు. 185
- చ. అకట నితాంతలోభమున నానలఁ బాటిలుకీడు గానఁ జా
లక ధృతరాష్ట్రసూనులు కులక్షయ మయ్యెడుదాని కోర్చి పో.
రికిఁ దెగి వచ్చి ర న్కలుచ రెండు నెఱింగెడు నీవు నేను దీ
నికిఁ జొర నేల వీరి నిటు నిర్దయఁ జంపిన నేమి యయ్యెడున్. 186
- క. కులనాశము సేసినఁ ద
క్కులధర్మము లడఁగు నష్టకులధర్మలకుం
గలుగును దుస్సంకర ము
క్కులఘ్ను లేఁగుదురు నరకకూపంబులకున్. 187
- తే. ఇంత పాపంబు సేయంగ నెత్తికొందు
మయ్య రాజ్యలోభంబున నఖిలబంధు
జనుల వధియింపఁ దొడఁగితి మనీ రథంబు
మీఁదఁ గూర్చుండఁ బడియెఁ జే యూఁదికొనుచు. 188
- వ. ఇన్విధంబున శోకసంవిగ్నమానసుండును విషాదవిహ్వలుండును బరమ
కరుణాభరితుండును నై శరశరాసనంబులు విడిచి కన్నీరు దొరంగ

- నూరకున్న సవ్యసాచిం జూచి మధుసూదనుం డి ట్లనియె. 189
- క. చెప్పరవుఁజోట నీ కీ
యొప్పనివిధ మెచటినుండి యొకవెను విను మీ
చొప్పవివేకలయది యిది
దప్పించును సద్గతియు నుదాత్తయశంబున్. 190
- వ. అని మఱియును. 191
- తే. తగునె యర్జున యీ పెంటితనము నీకు
దండివై లెమ్ము మనసు పేరరిమి విడిచి
యనిన నట్లున్న భంగిన యల్ల నిట్టు
లనియె నాతండు పుండరీకాక్షుతోడ. 192
- సీ. అక్కట పూజార్హు లగు ద్రోణభీష్ముల
నమ్ముల నొప్పింప నగునె చెవుమ
మాన్యులఁ జంపుట మగపాటి గాదు భి
క్షాశనం బైన నత్యంత సుఖము
కడఁగి యెవ్వరిఁ జంపఁగాఁ జెద్ద బ్రదు కయ్యు
సూహింప బ్రదుకు గాకుండు నాకు
విను మట్టి ధృతరాష్ట్ర తనయులు గారె యీ
యొడ్డిన మొనలలో నున్నవార
- ఆ. లింద్రియముల నెల్ల నిపురంగఁ జేయుచు
నడరు శోకవహ్ని యాట నేర
దిండ్రపదవి నేర నేనియుఁ గావున
భండనంబు నేయ కుండు వాడ. 193
- వ. ఎల్లభంగుల గురుజనంబుల నొప్పించుటకుం జాల వారిని గెలిపించుట
యును మనము వారల గెలిచినవారల మగుటయు నను నీ రెంటి
యందును జెద్ద మే లెయ్యెది యేను గార్పణ్యదోషోపహతస్వభా
వుండను ధర్మసమ్మూఢచేతస్కుండను నై నిన్ను శరణు సొచ్చి

యడిగెడ నీశిష్యుండ నగు నన్ను శాసించు మనిన విని కలకల నవ్వి
నారాయణుండు నరున కిట్లనియె. 194

చ. వగవగ నేమియుం దగనివారికి నై హృదయంబు గుండఁగా
వగచెదు బుద్ధిమాటలును వావిరి నాడెదు నీవు పండితుల్
వగతురె యున్నవారికి నవశ్యవిధేయతఁ జన్నవారికిం
దెగు వగ తెల్లఁ జిత్తము ప్రదీప్తవివేకమయత్వ మొందినన్. 195

వ. అని పలికి పార్థునిం బరమజ్ఞానంబునకుఁ గారణంబు లగు వాక్యంబులు
వినుటకుం జొనిపి యిద్దేహంబునందు బాల్యంబు యౌవనంబు వార్ధ
కంబుననం గలుగు నవస్థలం బొందినట్లు జీర్ణంబు లైన వస్త్రంబులు
విడిచి నూతనంబు లైనవానిం గైకొనిన చాడ్పుననుం గాని దేహాంతర
గమనం బాత్మహానిం జేయ దనియుఁ బుట్టువుఁ జూపు ననునివి లేమిం
జేసి శరీరంబువోలె శస్త్రచ్చేదనంబు మొనలైన వికృతకారణంబులకు
నాత్ముండు లోనుగాఁ డనియు నప్పురుషుండు నొప్పించువాఁడును
నొప్పింపఁబడియెడు వాఁడును గాఁ డనియుం జెప్పి మఱియు ననేక
వాక్యంబుల నాత్మకు నభావంబును శరీరంబునకు భావంబును గలు
గమి దెలిపి యాత్మతత్త్వంబు శాశ్వతం బగుట యెఱింగించి యి
ట్లనియె. 196

శ్రీకృష్ణుఁ డర్జునునకుఁ దత్త్వజ్ఞానోపదేశంబు సేయుట

సం. ౪-24-19

అ. ఇట్టులగుటఁ జేసి యెవ్వరిదెసకు శో
కంబుఁ బొందఁ గారణంబు లేదు
జీవుఁ డెల్లభంగిఁ జెడియెడువాఁడు గాఁ
దలఁచితేని వగవవలదు మున్న. 197

క. పురుషుండు సెడు ననువాఁడును
పురుషుండు సెఱచు నని పలుకు పురుషుండును న
య్యిరువురు నవివేకుల య
పురుషుండు సెఱుగండు సెడఁడు భుజవీర్యనిధీ. 198

- క. పురుషుఁ డన వే తొకండే
పురుషోత్తముఁ డైనయేన పురుషోత్తమతా
స్ఫురణకుఁ బురుషత్వం బను
మెరమెర గల దదియకాదె మెయికొనుఁ గ్రియన్. 199
- వ. అని వెండియు వివిధవాక్యంబుల నాత్మునకు జాధ్యజాధకత్వంబులు లే
కునికి వివరించి వివ్వచ్చునకుం గృహశోకంబులకు మూలంబు లగు
నహంకారంబులు వారించి యతనికి రణోత్సాహంబునకుం గారణం
బైన స్వకర్మావలంబనంబు వదలం దగమి దెలియుటకు వలయు
వాక్యంబులు పెక్కు లుపన్యసించి. 200
- క. సమరంబు రాజులకు ను
త్తమకర్తం బది యపావృతస్వర్గచ్ఛా
రము సుమ్ము తెమ్ము డగఁ గ
య్యము సేయుము దీని కేల యనుమానింపన్. 201
- క. ఫలములయెడ బ్రహ్మార్పణ
కలనపరుం డగుచుఁ గార్యకర్తము నడపన్
వలయుం దత్తజ్ఞానము
తలకొనినం గర్వశమము దానై కలుగున్. 202
- వ. అని మఱియు నీదృశంబు లగు వాక్యంబు లనేకంబు లనుగ్రహించుచు
వివిధప్రకారంబుల వికల్పించి విజయుం డడిగినవాని కెల్ల సదుత్త
రంబు లిచ్చి సందేహంబు వాపుచు. 203
- క. వైరమున నులిచి త్రైంపక
కారాకులు డల్లినట్లు కర్తము తెల్లం
దార పెడఁజాయవలయుట
సారకృపం దెలియఁ జెప్పె శౌరి యతనికిన్. 204
- వ. ఇవిధంబునం తెప్పిన విని కవ్వడి సముత్థితం డై జగన్నాథున
కిట్లనియె. 205

మ. అతిగుహ్యం బిది నీవు భూరికృప నీ యధ్యాత్మముం గానఁ జే
సితి నా కిమ్మెయి విన్కిఁ గొంత భ్రమ వాసెన్ యోగిహృద్ద్యేయ మై
యతులై శ్వర్ణవిభూతి నొప్పు భవదీయంబైన రూపంబు సూ
చుతలం పెత్తెడుఁ బోలునేని దయఁ జక్షుఃప్రీతిఁ గావింపవే. 208

వ. అనిన విని యచ్యుతుం దతని కి ట్లనియె. 207

క. నానాస్ఫుట వర్ణంబులు
నానాభంగులును గలుగు నారూపములొ
నానాశ్చర్యవిధంబులు
గానఁగ నగుఁ జూపెనం బ్రకాశస్ఫూర్తిన్. 208

క. విను మానుషచతుర్గతి
గనుఁగొన శక్యంబు గాదు గావున దానిం
గనుట కయి దివ్యచతు
ర్జననం బొనరింతు నీకు శత్రువిధారీ. 209

వ. అని యతనికి దివ్యదృష్టి యొసంగి యోగీశ్వరేశ్వరుం డైన యా
లక్ష్మీశ్వరుండు దనదివ్యరూపంబు సూపె నా విశ్వరూపుని దివ్యతేజంబు
సహస్రసూర్యప్రభానిభం బనుటయుం జాల కుండుం గావున వాత్రు
వ్వం గొలదిగా దట్టిమహామూర్తిఁ గనుంగొని ధనంజయుండు విస్మయ
రోమహర్షణప్రహర్షోత్కర్షంబులతో దండప్రణామంబులు నేసి
నిలిచి కేలు మొగిడ్చి యి ట్లనియె. 210

అర్జునుండు శ్రీకృష్ణుని విశ్వరూపంబు గనుంగొని స్తుతించుట.

సం ౧౦-౪౩-5

సీ. దేవ నీదగు దివ్యదేహంబునందు ను
రాసురగంధర్వు లాది గాఁగ
గల దేవమౌనులుఁ గమలాసనుండును
సచరాచరం బైన జగము నాకు

దోచె మొగంబులు దోర్లండములును తా
దములుఁ గన్నులు ననేకములు గంటి
మకుటాది భూషణనికరంబుఁ జక్రగ
దాద్యాయుధములు మాల్వ్యాంబరములుఁ

ఆ. బెక్కు గానవచ్చె నక్కజ మై యిది
నడుము మొదలు దుది యనంగ రాదు
తేజ మప్రమేయదేదీప్యమానని
ర్వికృతి మహిమ దుర్నిరీక్ష్య మయ్యె.

21.

క. జగములకు నాదికారణ
మగు పరమజ్ఞేయ మీవ యని కనియెద భూ
గగనదిగంతర మంతయు
నగణితమూర్తి భవన్మయం బై తోచెన్.

212

వ. చంద్రార్కులు లోచనంబులు గాఁ గలిగి దంష్ట్రాకరాశంబు లైన
నీ ముఖంబులు ప్రజ్వలించున్న యవి నిన్ను రుద్రాదిత్య మరుద్వసు
వులు ప్రవేశించెదరు సంఘంబులై వచ్చి మహామునులు ప్రస్తుతించెదరు
సిద్ధసాధ్యవియచ్చరులు వెఱంగంది వీక్షించెద రిట్లు దీప్తోగ్రం బగుభవ
దీయదివ్యరూపంబు గనుంగొని నాకు విభ్రాంతి పొడమి ధృతి దూరి
సుఖంబు వడయ నేరక చిక్కువడి యున్నవాడఁ బ్రసన్నుండ
వగుము రక్షింపుము.

213

మ. అనలజ్వాలలు పశ్చి నీముఖములం దా ధార్తరాష్ట్రప్రజం
బును భీష్మాదులు నిద్దెసం గలుగు నీభూపాలలోకంబు గ్ర
క్కున నొక్కుమ్మడి వచ్చి చొచ్చెదరు నాకుం జెప్పవే యెవ్వరో
యని శకించెద నిన్ను భూరికరుణాయ తైకచిత్తుండ వై.

214

వ. అనవుడు నప్పరమేశ్వరుం డేను లోకక్షయకర్త యగు కాలుండ
నిచ్చి జనసమాజ సమాహరణంబునకుఁ బ్రవృత్తుండ నైతి నీవు సంప
వలయు నని లే దీగురుభీష్మాదు లెట్లును లేకుండువార నాచేతం
జచ్చిన వీరి నెల్లను జయించినవాడ వగుటకు నిమిత్తమాత్రమ్ము

గమ్ము లెమ్ము రాజ్యమ్ము గైకొను మనిన విని వడవడ వడంకుచుం
జేతులు మొగిడ్చి గద్గదకంఠంబుతో గాండివి యిట్లనియె. 215

తె. అంబుసవమానసూర్యచంద్రానలాది
వివిధతత్త్వంబులును నీవ విశ్వశోక
సంప్రవర్తనకరుడవు శాశ్వతుండ
వచ్యుతుండవు పుండరీకాక్ష నీవు. 216

క. నిను నెఱుంగకుండి యాదవు
డని సఖుఁ డని మేనబావ యని యే సహభో
జనములు సల్లాపంబులు
నొసరించుచు మేలమాడుచుండుదు నెవుడున్. 217

తే. మఱియుఁ బెక్కులు లోకసామాన్యభంగు
లాచరించితి నీదెస నంతవట్టుఁ
దల్లిదండ్రులు ప్రజలకుఁ దప్పదారు
తెల్ల పైరించునట్లు సహింపవలయు. 218

వ. అని సంప్రార్థనంబు సేసి పార్థుండు వెండియు నిట్లను నదృష్టపూర్వం
బైన భవదీయరూపంబు గనుంగొనం బడయుటం బ్రమోదంబును బిట్టు
చూచిన వెక్కిరింబును హృదయవ్యథయునుం బట్టియున్నయది నీ
తొంటిసామ్యాకారంబు గైకొని నిలిచి నాకు నావ్లదంబు
సేయుము. 219

చ. అనుడు దయార్థ్రచిత్తుఁ డగు నప్పరమేశ్వరుఁ డక్కిరిటి కి
ట్లనుఁ దప మాచరించి నిగమాధ్యయనం బొనరించి కానరా
దనఘ మదీయదివ్యపరమాశ్చరి పేర్చిన యేకభక్తిభా
వనమునఁ దోచు దీని జనవర్ణము గానదు నీక చూపితిన్. 220

వ. నీకు హృదయవ్యథం బొంద నేల మూఢత్వంబు విడిచి విగతభయుండ
వై సంప్రీతచేతస్కుండవు గమ్మని చెప్పి పూర్వప్రకారరూపంబు
దాల్చి నిల్చినం గనుంగొని కౌంతేయుం డాసౌమ్యరూపంబు సూచి

సచేతనత్వంబు నొందిలిఁ బ్రకృతిస్థుండ నైతి నని పలుకుటయు వాసు
దేవుండు మహ్మత్మ్యపరుండును మద్భక్తుండును నైనవానికి నన్నుఁ
బడయవచ్చు నని యతని నాశ్వాసించి. 221

తే. అతఁడు మఱియును బ్రహ్మవిద్యాస్వయమునఁ
దనకు సందిగ్ధ మైనట్టి దాని నెల్ల
నడుగఁగా నమృహాత్ముఁ డత్యంతకరుణఁ
దెలియఁ జెప్పుచు హృదయసంచలత మాస్సె. 222

వ. ఇవిధంబునఁ జార్దున కువనిపదర్థజాతం బవగతంబు సేసి మనసుకనటు
వాసి వివేకంబునకుం జేవ గలిగించి కృష్ణుం డీ గుహ్యతరజ్ఞానం బుప
దేశించితి దీని నెఱింగికొని నీ కెట్లు సూడం బోలె నట్లు ప్రవర్తింపు
మను పలుకు వలికి యింతకంటెం బరమరహస్యం బొక్కటి నెప్పెద
విను మని యతని కి ట్లనియె. 223

తే. క్రందుకొను సర్వభర్తృవికల్పములను
నెడల విడిచి దృఢంబుగ నే నొకండ
శరణముగ నాశ్రయింపుము సకలదురిత
ములకుఁ దొలఁగింతు నిన్నుఁ బ్రమోద మొంద. 224

వ. ఇ ప్పరమోపాయంబు. 225

క. నియతియుఁ దపమును నీచెన
భయభక్తులుఁ గలిగి నాకు భక్తుం డై ని
శ్చయనిపుణుఁ డయినవానికిఁ
బ్రియమున నెఱిగింపు వలదు పెటవారలకున్. 226

వ. అని వెండియుఁ బుండరీకాక్షుండు నా చెప్పిన యది తెన్నగా నాకర్ణిం
చితే నీ యజ్ఞానసమ్మోహం బంతయుం బాసెనే యనవుడు నర్జు
నుండు. 227

ఉ. మోహతమంబు వాసెఁ దుది ముట్టిననీదుప్రపత్తి వీతసం
దేహుడ నైతి గాధపరిడీప్తమహాకృతిఁ గాంచి బోధన

న్నాహనిరామయస్థిరమనస్థితిః బౌందితి సర్వలోకని
ర్వాహవిరోధ నీ విమలవాక్యము చొప్పున నెల్ల జేసెదన్. 228

5. అని పలికి యప్పురమపురుషునకు సభక్తికసాష్టాంగదండప్రణామంబు
నేసి పార్థుండు గృతార్థుం డై ధృతాయుధుం డయ్యె నని చెప్పి
సంజయుండు వెండియు నిట్లనుం గురుకులేశ్వరా యేను మునిగడే
శ్వరుం డైన పారాశర్యుకాదణ్యుబునఁ గృష్ణార్జునుల యద్భుతపుణ్య
సంపాదంబు వినుటకు మహాయోగీంద్రహృదయానందకరుం డైన
యదేవుని దివ్యరూపంబు గనుటకుం బాత్రభూతుండ నైతి నమ్మహా
త్ముండు దన మధురవాక్యంబుల నుపదేశింప నత్యంతగుహ్యం బైన
యోగప్రకారంబు విశదంబుగా ననుసంధించితి నమ్మహామహాపుల
సంఖాపణంబులు నవ్విశ్వరూపుని మహనీయాకారంబునుం దలంచి
తలంచి యచ్చెరు వందుచుఁ బ్రియం బందుచు నుండుదు నని
మఱియును. 229

తే. అధిప యోగీశ్వరేశ్వరుం డైన కృష్ణుఁ
డును ధనుర్ధరవర్యుఁ డర్జునుఁడు నెచట
నిలిచి రచ్చట విజయంబు నీతి సిరియు
భూతి నిత్యంబు లగు నిది నాతలంపు. 230

వ. అనిన విని ధృతరాష్ట్రుని డిట్లనియె. 231

క. ఇవిధమున నాయిత మై
క్రొవ్వెలరారంగ నిలిచి కురుపాండవులం
దెవ్వరు మును గడఁగిరి రణ
మెవ్వధి నూలుకొని చెల్లె నెఱిఁగింపు తగన్. 232

భీష్ముని ప్రథమదివస యుద్ధము.

సం. ౪-12-1

వ. అనుటయు సంజయుం డతనికి ట్లనియె భవదగ్రనందనుం డత్యంతో
దగ్రవ్యగ్రుం డై యాగ్రహంబునం బనిచినం బ్రకటదోర్గర్షదర్శముం
డగు దుశ్శాసనుండు పురికొలుపం గురునై న్యుంబులు శంఖభేరిమృదం

గాదినిష్వనంబులు సెలంగ గాంగేయుండు దొలుతం గదలఁ గేతు
శోభాభిరాముం డగుచు నుద్దామగతిం గవిసినం గనుంగొని. 233

ఉ. పాండుస్వపాలనందనులు పావని మున్నుగ నేచి యష్ట భీ
ష్ముండు గడంక మై నడచుచోటికిఁ జక్కటి గాఁగఁ ద్రోచి యొం
డొండ కడంగి సేన తమయుబ్బున కుబ్బంగ నన్యనైన్యవే
దండముఖాంగముల్ దృఢవిశానముగాఁ గొని నిర్వికారు లై. 234

వ. ఉరవడించు సమయంబున. 235

క. ఘనతరగర్జాధ్వనులును
ఘనవధ మఖిలంబుఁ దూఁటుకట్టెడు తూర్య
స్వనములునుం గబలించుచు
ననిలతనయుసింహనాద మడరెం బెలుచన్. 236

వ. ఇట్లు ప్రతిభటతురంగమాతంగంబుల గుండియ లవియ నందంద
యార్చి పేర్చిన భీము నెదిర్చి దుశ్శాసనుండును దుర్బుఖుండును
దుష్ప్రహుండును దుర్మర్షుండును నివేశతియు వృషసేనుండును
జిత్రసేనుండును వికర్ణుండును బురుమిత్రుండును దుర్యోధనుచూడ్కి
వేడ్క సేయుచుం దాఁకిన. 237

క. ఉద్యతు లై కవలును ధృ
ష్టద్యుమ్నుఁడఁ గడఁగఁ దోన సౌభద్రుండున్
మాద్యధ్గతిఁ గవియుడు నే
కోద్యోగత ద్రావిడిసుతోత్కర మడరెన్. 238

వ. ఇవిధంబున వృకోదరునకుం దలకడచి తాఁకి వ్రజనిభమ్ము లగు వాల
మ్ములు కైలోపము లగు కౌరవవీరులపయిం గురియ నక్కుమార
వర్గంబు ననర్గళప్రసారం బగు శరాసారంబుల వారలఁ గప్పె నట్టి
యెడం గొండొకసేపు. 239

క. తిచ్చవడి యుభయబలములు
నచ్చెరువుగఁ జిత్తరూపు లట్లుండ శర

ప్రోచ్ఛలితచండదీప్తిస

ముచ్చయములు పెలుచఁ బరగె మునుఁగు వడంగాన్.

240

క. పదపడి దుర్యోధనుఁ డు

స్మదుఁ డై తఱుమంగ ధన్వనందనుఁడు జయా

స్పదముగఁ బుకొల్పుఁగ బె

ట్టిదముగ నొండొంటిఁ దలపడియె నైన్యంబుల్.

241

సీ. కప్పారు రేణువు గమలాప్తబింబంబు

రాహుమండల మన రమణఁ గప్పుఁ

దెల్లనిరజము శోభిల్లు సంగ్రామ రం

గమునకుఁ దగుమేలుకట్టునట్లు

ఖచరకాంతల యలకములందుఁ గెందూళి

యశులవై పుప్పొడి నచుకరించు

నడరి పచ్చనిపాంసు వమరు దిశాభిత్తి

తలములఁ గనకంపుఁ దగడుపగిది

తే. బాండవానీకమును గురుబలము నొక్క

పెట్ట రథగజహయభటాభీలచటుల

గతిఁ బరిశుణ్ణసంగరక్షితితలముగ

వీక బెగసిన యత్రాలుతాఁకు నవుడు.

242

మ. కరిఘంటానిచయస్వనంబులుఁ దురంగస్థిత హేషాసము

త్కరనాదంబులు హేతిపంక్తిపటుసంఘట్టోతరావంబులున్

ధరణీభాగనభోంతరం బడరి యుద్యత్తార్థ నానాధ్వని

స్ఫురణం బేమియుఁ దోఁప నీవ మొనలన్ భూపాలచూడామణి. 243

వ. తదనంతరంబ.

244

క. కరికరశీకరతురగో

త్కరలాలాజాలరక్తధారాపటలీ

పరిషిక్తం బై సంగర

ధరణీరజ మడఁగె నద్భుతం బలధారన్.

245

- క. కురుపాండవ నై న్యంబుల
దొర లడియాలముల నొప్పుతో మెఱయు సము
ద్ధరపీరధ్వజములఁ బొలి
చిరి శౌర్యస్ఫూర్తి మూర్తి సేకొన్నక్రియన్. 246
- వ. అట్టియెడ, 247
- క. మీతండ్రి భవత్సుతులకుఁ
జేతోముద మొదవఁ గడఁగి సేన మిగిలి ప్ర
ద్యోతనుఁడు నభోమధ్య
స్థితుం డైనట్లు వెలిగె భీషణమూర్తిన్. 248
- వ. ఇట్లు మెఱసిన. 249
- ఉ. అర్జునుఁ డప్పు భీష్ముఁ గని యగ్గలికన్ గుణచావసంగమ
స్ఫూర్జితచేవదత్తరవళోభితుఁ డై రణకేళికౌతుకా
వర్జితచిత్తవృత్తి ననివార్యపరాక్రమశీలఁ డాఁక న
త్యూర్జితరౌద్ర మయ్యె బహుళోగ్రమహాస్త్రిగతాగతంబులన్. 250
- తే. తరిమి సాత్యకి గృతవర్మఁ డాఁక నతఁడు
నేచి మార్కొన నిరుమేను పూచి యొప్పు
మిగులు మోదుగు మ్రాఁకుల పగిది గాఁగ
నడరె మార్కొన్న రెండు వాలంపగములు. 251
- చ. మదమునఁ గోసలేంద్రు నభిశున్యుఁడు డాఁకిన నాబృహదృలుం
డెది కడంగి సూతుఁ బడ నేసి హయంబులఁ జంపఁ జూడ్కిఁ గెం
పొదవఁగఁ జార్దసూనుఁడు మహోగ్రత నట్టుల చేసి కేతనం
బు దునిమి విల్లు ద్రుంచి శరపూరితగాత్రునిఁ జేసె నాశనిన్. 252
- తే. భీమసేనునివై మనభీష్ముఁ డలుక
నడరె నక్కురుముఖ్యుల యస్త్రశస్త్ర
కౌశలంబులు సూడ నక్కజము లైన
నచ్చెరువు నొంది సేనలు పిచ్చలింప. 253

సీ. వీరకమై నకులునిఁ దాఁకి దుశ్శాసనుఁ
 డత్యుగ్రజాణచయమునఁ బొదివె
 నక్కుమారుఁడు దరహాసాభిరాముఁ డై
 భల్లమొక్కటి దొడ్డి విల్లు దునిమె
 యే డైట నిరువదియేనుదూపులు వడి
 నడరింప రయమున నతడు నొండు
 వి ల్లెత్తికొని శరవిఠతి నంతంతన
 నఱికి పాండవు కేతనంబు ద్రుంచె

తే. దుర్ముఖుఁడు సహదేవునితోడఁ దొడరి
 మెఱుఁగు వాలమ్ము లేసిన నుఱక యాతఁ
 డన్నియును మగిడించి రథ్యముల నొంచి
 యతనిసారథిఁ దెగటార్చి యార్చి పేర్చె.

254

చ. సరభనుఁ డై యుధిష్ఠిరుఁడు శల్యునిఁ దాఁకుడు నాతఁ డమ్మహీ
 శ్వరు మహనీయచాప మనివారణఁ ద్రుంచిన నొండువిల్లు భీ
 కరతరశీఘ్రలీలఁ గొని కన్నుల నవ్వచుఁ బాండవాగ్రజుం
 డరిబల ముక్కు దక్క వడి నాతనివైఁ గురిసెన్ శితాన్త్రముల్. 255

సీ. ఏచి భృష్టద్యుమ్నుఁ డేఁడైర ద్రోణువై
 నడరిన నవలీల నాతఁ డతని
 ఘనశరాసనముఁ ద్రిఖండంబుగాఁజేసి
 నారాచ మొక్కటి నాటె మేన
 వేటొక్కవి ల్లెత్తి వెళఁ బదునాలుగు
 శాతబాణములఁ జాంచాలసుతుఁడు
 గలశఙ్ఖ నేసె మాగధసహదేవుండు
 భూరిశ్రవునిఁ దాఁకి భుజశిఖరము

తే. మెఱుఁగుటమ్ముల నొంచి నుఱక యతఁడు
 వాని యుర ముగ్రశరమున వ్రయ్యఁ జేయ
 వార లిరువురు వృత్తుండు వాసవుండుఁ
 బోలెఁ బోరిరి నేనలు వొగడుచుండ.

256

- తే. ధృష్టకేతుండు కారవోత్కృష్టుఁ డైన
బాహ్లికని మాటుకొని తీవ్రబాణనవక
మేసె నాతండు లాఘవ మెసక మెసగ
ఘనశరంబులు పదినవకములు గురిసె. 257
- క. అచలనిభుఁ డగు నలంబసుఁ
బ్రచలితభూభాగుఁ డగుచుఁ బటతెంచి ఘటో
త్కచుఁడు దలపడిన నారజ
నిచరేంద్రులపోరు కీర్తనీయం బయ్యెన్. 258
- సీ. గర్వంబు మెఱయ శిఖండి యశ్వత్థామ
నెదిరిన నాతండు మద మెలర్చ
నారాచ మురమున నాటింప నొచ్చియు
ద్రుపదనందనుఁ డతిక్రూరశరముఁ
దద్యక్షమునఁ గీలితము సేసె భగదత్తుఁ
డుఱక విరాటుపై నురవడించి
కదిసిన గగనంబు గప్పె బాణాసార
యుగమును బెరసి మహాగ్రభంగిఁ
- గీ. కైకయాధీశుఁ డగుబృహత్త త్రివిభుఁడు
గృవుఁడుఁ దలపడి యొండొరుకేతనముల
హరుల ధనువులఁ దునిమి నిష్ఠురకృపాణ
దారుణాకారు లై యరదములు డిగిరి. 259
- ఉ. అట్టియెడం గనుంగొని జయద్రథుఁడన్ ద్రుపదుండు వచ్చి యా
కట్టుపకాసు లిద్దఱకు గ్రక్కున నడ్డము సొచ్చి యొండొరున్
బెట్టుగఁ దాకి తీవ్రశరపీడితదేహులఁ జేసి రెట్టి లా
వెట్టి పరాక్రమస్ఫురణ యెట్టి రయం బని పిచ్చులింపంగన్. 260
- ఉ. మన్యునముజ్జ్వలుండు నభిమానియు నైన వికర్ణుఁడన్ యుధా
మన్యుఁడు సేచి యొండొరుఁ మార్కొని రాద్రరసం బలోకసా
మాన్యము గాఁగ నష్టలితమత్సరముల్ మెఱయంగఁ బోరి ర
నోన్యనిశితసాయకనిరంతరవర్ష ములన్ మునుంగుచున్. 261

- అ. ధరణినాథ చేకిత నుండు గడగి సు
శర్మమీద నిశితశరచయంబు
గురియ నితఁడు నతనిఁ గ్రూరాస్త్రనికరసం
పిహితగాత్రుఁ జేసి పేర్చి యార్చె. 262
- క. శకుని ప్రతివిందుఁ దాకిన
బ్రకటబలుం డా యుధిష్ఠిరప్రియసుతుఁ డు
దృఢకుటి యగుచుఁ గవిసేను సిం
హాకిశోరము గజముఁ బొడవున ట్లతనిపయిన్. 263
- తే. భీమనందనుఁ డగుశ్రుతసోముఁ గడిమి
దాఁకెఁ గాంభోజనృపతి సుదక్షిణుండు
వార లిరువురు నొండొరుం గ్రూరబాణ
జాలముల నెట్లుఁ దెరులుపఁజాల రైరి. 264
- ఉ. అంశకవిక్రముండు మహిమాస్పదమూర్తి భుజంగకన్యకా
సంతతకీర్తనీయబలశాలి గిరిటితనూభవుం డిరా
వంతుఁడు బాహుగర్వధనవంతు శ్రుతాయువుఁ దాఁకె వార ల
త్యంతరయంబునన్ విరఘు లైరి పరస్పరబాణఘట్టనన్. 265
- సీ. విండానువిందులు గ్రందుగ వెఁచ గుంతి
భోజుని నాతనిపుత్రుఁ దాకి
రా పురజిత్తు బాణాసారమున విందుఁ
బొదివె నుగ్రతఁ గుంతిభోజుఁ డేయు
తూపులు పెనుగద దొలఁగంగ జడియుచు
ననువిందుఁ డతనివై నడరె బెలుచు
గై కేయు లేవురు గాంధారరాజు లే
పురతోడఁ గ్రూరసంగర మొనర్చి
- తే. రుత్తరునిమీద నితనయుండు దీర్ఘ
బాహుఁ డురవడిఁ గదిసి యుత్సాహాలిల
నెఱపె నకులాత్మజుఁడు శతానీకుఁ డేచి
వడి నులూకునిఁ దలపడి కడిమి మెఱసె. 266

వ. ఇవ్విధంబున వెండియు రెండుసేనలం జేయుంగల దండిమగ లొండొరులం దాఁకిన నధికసంరంభదవ్వందవ్వయ్యుద్ధంబు సిద్ధచారణభేచరులు సూచి పొగడుచుండ నిగిడి చతురంగంబులుం దనతనజాతిం బదులు పదులును నూలులు నూలులును వేలు వేలును బెక్కులు పెక్కులునుం దలవడి యెడనెడంగలయన్ బెరయం గ్రమంబున సందడికయ్యంబు నూలు కొనినఁ గ్రంధునం దమకించి యుభయనై నికు అన్యత్తులగతిం గవియ తాణంబులుఁ గృపాణంబులుఁ గరిదంతంబులు నరదంబుల నొగలు నొండొంటిం దాఁకి తుత్తుమురు లయిన తుములంబు కతన భయఃకరం బగునతినంకులంబున సామజ వాజి రథంబుల యురవడికి నోసరింపని కాలుబలంబులు నుత్తుంగమాతంగస్యందనసందోహంబులవయిం బటపు రాహుతులును గరటిఘటావిఘటనంబు గావించు రథికులును నిది యది యనక నెల్లబలంబులం జొచ్చినమొగంబునఁ జిందటవందట సేయు గజారోహకులు నగుచు నిర్మూల్యదంబుగాఁ బెనంగు నైనన్యద్విఘటయంబు మందరక్షుభితాంబుధిచందం బగుటకుం దగి యుచ్చిపోయెడు శరంబులు నిరుమెయిన్ గెలిచిన కుంతమరికాదులును బ్రవాళజాలంబులుం బోలెఁ బోలుపు మిగులుచుండ విశిఖంబులు ముఖంబులన్ బెట్టు నాటిన జిజ్ఞనం దిరుగు శుండాలంబులు ప్రళయకాలంబున సుర గరువలిచే దిద్దిరం దిరిగెడు కులనగంబులఁ గ్రేడిసేయఁ గరవాల గదాభల్లప్రముఖంబు లగు శస్త్రాస్త్రంబులఁ గుంభికుంభతురంగముఖ భటకపాలాదు లవియు చప్పుళ్లును వివిధాయుధప్రహతుల నొలు హరి నరనాగంబులరావంబులును దారుణప్రకారంబున దిక్తటదారుణంబు సేయుచుం తెలంగఁ జేయి దునిసినం దక్కటిచేతం గైదుపు గొని కవియువారును గాలు దునిసిన నెదిరిమీఁదికి లంఘించువారును దల దునిపినం దారు మును గన్నిడినవారిం బొడిచి పడువారును దెగి వడియు నవుడుగఱచుటయు బొమ్ముడి వడుటయును సడలని తలల నొప్పువారును మావంతులు నేనుంగులు వికలంబు లైన సమీపవర్తుల వాహనంబుల సమారోహణంబు సేసి పరాక్రమించువారును నొచ్చియు నీడం బోక చెలులకుం జుట్టంబులకు నడ్డపడువారును మార్చలంబునం జేరి చుట్టం బని తప్పింపక నొప్పించువారును సుభటులు సొచ్చి చెండిన వండం దటిగిన టుండు వేదండహయచయంబు

లును నాశ్వికులు వైకొని మీదిమానిసులం దునిమిన మ్రోడుపడు
రథంబులును రథనేమిఘట్టంబున దట్టంబులగు పదాతిగాత్రంబులును
నిశంబులు వొదిలి నేలతో ప్రేసియుఁ జమరియుఁ దూల వైచియుఁ
గొమ్ముల గ్రుచ్చి యెత్తియు శారీరమరిన వికటాకారంబు లగు ఘోట
కంబులు నై ఘోరభంగి యగు సంగరంబు నెల్లచుండ మధ్యాహ్న
సమయంబున.

267

భీష్ముడు దుర్యోధనప్రేరితుం డై విజృంభించి పాండవవీరుల నొప్పించుట.
సం. ౪.45-1

సీ. మనుజేంద్ర వినుము నీతనయుండు పనుపంగ
దుర్ముఖ కృప కృతవర్మ మద్ర
పతి వివింశతులు విస్ఫారజాఢార్పులఁ
బంచాగ్నులునుబోలఁ బ్రజ్వరిల్ల
తనకెలంకులఁ గోలుతల సేసి తఱుమంగఁ
దాలకేతువు మహోత్తాలమూర్తి
నాభీలమై క్రూర నడరి పాండవసేనఁ
దఱిసి మందాకినీతనయుఁ డేచి

తే. చేదిపాంచాలకేకయు లాది గాఁగఁ
గల్గు భూపాలకోటి మొగ్గరము తెల్లఁ
గలఁగఁ దిరుగుడువడ నోరగిలఁగఁ బెల్ల
గిల్ల డల్లడవడ రణక్రీడ సల్పె.

268

క. పాయవడఁ జొచ్చు గుంపులు
సేయును మలఁకలఁ జరించి చించును గోఁ
వ్యాయామగతుల వలయము
లై యుండం దిరిగి కలఁచు నరిసైన్యంబున్.

269

క. డొల్లెడుతలయును దునిసెడు
విల్లును ధర కొఱగుమేను విఱిగెడు సిడముం
బెల్లు దొరఁగు నెత్తురు నై
పల్లటిలం దొడఁగె నపుడు పాండవబలముల్.

270

వ. ఇట్లు ప్రళయకాలతాండవంబునం బ్రచండమూర్తి యగు నష్టమూర్తి
యుంబోలె విజృంభించిన భీష్ము మార్కొను మగలు లేక పాండవ
నై న్యంబు బెండువడియున్నయెడ నభిమన్యుండు గనకవర్ణతురంగం
బులుం గర్జికారధ్వజంబును మెజుయం దాఁకి. 271

సీ. శల్బు నారాచపంచకమున నొప్పించి
యొకకోలఁ గృతవర్మయురము నొంచి
క్రూరభల్లమున దుర్ముఖసూతులఁ ద్రుంచి
తఱిమి పవిత్రమీదనువుఁ దునిమి
వెడదయమ్మున నేసి వెండియు మూఁడు వా
లికయమ్ము లొడలఁ గీలించి కృపుని
హయముల శరచతుష్టయతాడనమున ను
బృడఁగించి భీష్మువై నడరి మేన

తే. విశిఖనవకంబు నాటించి వెగడుపఱిచి
వేర్చి యార్చిన సురకోటి పిచ్చులించె
మెచ్చి భీష్మాదు లెల్ల వివ్వచ్చుఁ బోలు
నెక్కు డగుఁ గాని యసదుగాఁ డీతఁ డనిరి. 272

చ. అమరతరంగణితనయుఁ డర్జుననందనుసూతుఁ గేతునం
డము నిరుమూఁడుదూపులఁ బడం గడుబెట్టిద మేసి యుజ్జ్వలా
స్త్రము లడరింపఁ గూడికొని తక్కుటియేవురుఁ బెక్కు లమ్ము లొ
క్కమొగి రయంబునం గురియఁగా గిరివోలె నతం డుదగ్రుఁ డై.

క. వారల శరవర్షంబులు
వారించుచు వేటవేట వాలంపగముల్
వారలవైఁ గురియుచుఁ గురు
వీరుని తాలధ్వజంబు విటుగఁగ నేసెన్. 273

ఆ. తాటిసిడము విటిగి ధరణివైఁ గూలినఁ
బాండురాజసుతుల బలము లెల్ల
నొక్కపెట్ట యార్చె నుక్కుటి కౌరవ
సేన జోదుపిండు చిన్నబోయె. 275

తే. సింహనాదంబుతో భీమసేనుఁ డప్పు
డనుజతనయునిఁ జేకొని యరిబలంబు
దరలఁ దాఁకిన నతనియుత్తాలసింహ
కేతనముఁ గూల్చె సుగవదీచూతి యలిగి. 276

క. పవనజుఁడు మూఁడుశరముల
దివిజనదీనూను నేసి దృఢగతిఁ గృపుమే
నవియ నొకటఁ గృతవర్ముని
యవయవతతి నెనిమిదింట నార్పుచు నేసెన్. 277

వ. మఱియు నమ్మారుతతనయుండు. 278

శా. మద్రేశున్ వెగడొంద నేసె నతనిన్ మన్నించుజోదుల్ ప్రతా
పోద్రేకంబున నొక్కపెట్ట రథవేగోద్ధీపు లై తాఁకినన్
రౌద్రం బాకృతిఁ బొంద సూతహయగాత్రంబుల్ వెసం ద్రుంచి చం
చద్రక్తోదకవీచులం దడపె నాశ్చర్యంబుగా నందఱన్. 279

వ. తదనంతతంబ సాత్యకియు ధృష్టద్యుమ్నుండును గేకయపంచకంబును
విరాటుండు నతనికొడుకులం దలకడచి యురవడించిన. 280

క. అందఱమేనుల గంగా
నందనుఁడు శరత్రయములు నాటించెను శ
ల్బం దాఁకె నుత్తరుఁడు గరి
సందోహముతోడ నధికసంరంభమునన్. 281

క. నిజఘటకు మిగిలి యుత్తరు
గజ మమ్మద్రేశురథము గదిసి తురంగ
ప్రజముపయి కడరి కడున
క్రజముగ వెస నేలఁ బెట్టి కాలం జమరెన్. 282

తే. శల్బుఁ డుగ్రకోపంబున శక్తి యెత్తి
రయము మెఱయ వైరాటి యురస్థలంబు

- దూఱ వై చిన నంకుశతోమరములు
విడచి నడుమన చచ్చుచు బుడమిఁ బడియె. 283
- క. మద్రేశుఁ డంత నిలువక
రౌద్రంబున వాలు వెఱికి రయము మెఱయ న
త్యుద్రేకత డాసి యుటికి
భద్రకరిం గరముఁ దునిమి పడవై చె నిలన్. 284
- క. తనవిక్రమంబు సేనలు
వినుతింపఁగ నిట్లు సేసి వేగమ కృతవ
ర్మని రథము పైకి లంఘిం
చెను శల్బుఁడు గిరికి దాఁటు సింగము భంగిన్. 285
- చ. అనుజుడు వడ్డ శంఖుఁడు మహాగ్రహవృత్తి గడంగి శల్బుఁడై
దనరథరాజితోఁ గవియుచారుణదర్పముఁ జూచి దంతి ము
ట్టినఁ బరికాడుమొత్తము వడిం బఱతెంచినమాడ్కి నాపగా
తనయుఁడు లోనుగా రథికదంబము బిట్టడరెన్ సముద్ధతిన్. 286
- తే. భీష్మునంపఱ కోర్వక పెల్లగిల్లి
శంఖుతోడి రథావళి జలదపంక్తి
భూరిమారుతహతిఁ దూలపోవునట్లు
వఱచెఁ గని క్రీడి యడ్డంబు వఱపెఁ చేరు. 287
- క. కొఱవియుఁ గొఱవియు దాఁకిన
తెఱఁగున నర్జునుఁడు సురనదీసూనుఁడఁ జూ
పఱు వొగడఁ దాఁకుటయు ని
ద్దఱదిక్కుల సైన్యములును దలపడియె వడిన్. 288
- వ. అంత నపరాహ్ణం బయ్యె నట్టియెడ. 289
- క. కృతవర్మరథము డిగి యు
ద్ధతుఁ డై మద్రపతి ఘనగదామండితహ

స్తత మెఱయఁ గవిసి రథ్య
ప్రతతిఁ ధరఁ గూల్చె శంఖుబలము దలంకన్. 290

క. విరఘఁ డయి మాతస్యైత్రుఁడు
గరవాలము గొని రథంబు గ్రక్కున డిగి యా
తురత సురరాజనందను
నరదముమాటునకు నతిరయంబున నరిగెన్. 291

క. దిక్కులఁ దనబాణంబుల
'పిక్కుటిలఁగ నుల్లిసిల్లి భీష్ముఁడు నరుతే
రక్కడ డించి ద్రుపదవిఘ్నఁ
డుక్కుఁ దత్సేనమీద నురవడిఁ గవినెన్. 292

వ. ఇట్లు గవిసి, 293

క, ఎండినయడఁగిన్ దరికొని
మండెడుకార్చిచ్చుమాడ్కి మారి మనఁగిన
ట్లొండొండ నేచి హయవే
దండస్యందనపదాతితతిఁ బొడ వడఁచెన్. 294

క. కేకయు లేపురబలములు
నాకులతం బొంద మార్గఠాసారమునం
జీకాకుఁజిచె భీష్ముఁ డ
నేకగతులఁ దనరథంబు నేడ్డెఱ మెఱయన్. 295

క. ఉఱక విరాటుబలమువై
గొఱియలపిండునకుఁ గవియు కోల్పులిక్రియ బి
ట్టఁ గవిసి నదీనూనుఁడు
నులుమాడె వియచ్చరులు వినుతి సేయంగన్. 296

తే. ఇట్లు పొండవనై న్యంబు తెల్లఁ గలఁగి
యిక్కడక్కడఁ బడుచుండ నక్కజంపుఁ

గడిమి కచ్చెరువడి యొక్కడకు వచ్చి
పాండుసూనులు సివ్వెఱపాటు నొంద.

297

క. శాంతనవుండు దేజోదు

ద్దాంతుండై నావెలుంగు ధర కెల్లను జా
లింతు నినుఁ డస్త్రశ్రో

పాంతమునకుఁ జనిన సేమి యనిన ట్లుండెన్.

298

క. సోమాస్వయవ్రదీపకుఁ

డిమెయిఁ దేజోవిశేష మెచకం బెనఁగం

గా మెఱయుట గనుఁగొని సి

గై మఱువడు మాడ్కిఁ గ్రుంకె నర్కుం డంతన్.

299

తే. జలరుహంబులు పాండవసైనికుల మొ

గంబు లట్టుల విన్న నై కాంతి దఱిగె

చారి మనముల భీష్మంధకార మడరు

కరణిఁ జీకటి యెడ నెడఁ గవియుచెంచె.

300

వ. అప్పుడు గయ్యంబు సాలించి.

301

తే. ఉభయ సేనలుఁ దమతమ యునికిపట్ల

కరిగెఁ దాతపరాక్రమస్ఫురణమునకుఁ

గురువిభుండును దమ్ములుఁ బరమహర్ష

భరితహృదయు లై యుండిరి భరతముఖ్య.

302

వ. అని సంజయుండు భీష్మాటోపంబు నెప్పై నని పలుకుటయుఁ దొలు
నాఁటి కయ్యంబున గాంగేయుచేత న ట్లయినఁ బాండునందనులు
పదంపడి యేమి సేసి రని యడిగిన,

303

చ. నిగమశిఖావిహారమహనీయ మునీశ్వరభావనీయ స
ర్వగురుమహానుభావ మధురప్రకటాప్రతిమస్వభావ దే
వగణనిషేవ్య వారిగిరివాసవిరోధవిభావ్య విశ్వలో
కగతవపుర్వికస్థర వికారవిదూరవిలాసభాస్వరా.

304

క. దూరాంతికదుర్గమవి

స్తార సుగమసన్నివేశతావదచలన

ర్వారంభక నిష్క్రియ సం

స్కారోజ్జ్వల విశ్వసంప్రకాశనమూర్తి

305

మాలిని. నిరతిశయమహత్వోన్మేష నిర్దూతదోషా

విరతిహృదయరమ్యావేశ నిత్యప్రకాశా

భరితభువన తేజోభవ్యయోగానుభావ్యా

స్ఫురితగుణసమశ్రీపుణ్యనైర్గుణ్యగణ్యా.

306

గద్యము :

ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్ర కొమ్మనామాత్యపుత్ర

బుధారాధనవిరాజి తిక్కనసోమయాజి ప్రణీతం బయిన

శ్రీ మహాభారతంబున భీష్మపర్వంబునందుఁ

ప్రథమాశ్వాసము.

శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతము

భీష్మపర్వము - ద్వితీయాశ్వాసము

శ్రీ

నిర్మాణ విచక్షణ

తానిష్ఠాపరకటాక్ష ధర్మసరోజా

సీన నిరంజన భక్తో

ద్యానవసంతాయమాన హరిహరనాథా.

1

ధర్మజుఁడు గోపాలదేవుపాలికిం జనుట

సం. 8-48-1

వ. దేవా వై శంపాయనుండు జనమేజయున కి ట్లనియె,

2

తే. ఆట్లు దనవారు మేలుచే యైనభంగి

వినిన ధృతరాష్ట్రుఁ డాసూతతనయుతోడ

నెలిమి నఁట మీఁదివృత్తాంత మెట్లు సెప్పు

మనినఁ గురువంశవర్య యి ట్లనియె నతఁడు.

8

వ. ఆరాత్రి ధర్మతనయుండు విషణ్ణచిత్తుం డై తమ్ములం దగువారలం
గూర్చికొని గోపాలదేవుపాలికిం జని యతనితో ని ట్లనియె.

4

చ. ఎరగలిచిచ్చు గాఱడవి యెల్లను బెల్లగ నొక్కపాయగా

దరికొని రూపడంచినవిధంబున నిక్కడిసేన యంతయుం

దరమిడి చంపె భీష్ముబలదర్పమహోగ్రత గంటె నింక నే

ఖరుదొకొ నీలమేఘ మనఁ బేర్చి యనిం దెగటార్చు నాతనిన్.

5

చ. అలవి యెఱుంగ నేరక మహాత్ముని లోకముతోడిపాటిగాఁ
దలఁచితి బేల నైతి శరతాడనపీడితు లైరి నీమఱుం
దులు నమరాపగాతనయుతోడిరణంబునకున్ దిశాధినా
థులు నఱుమంగఁ జాల రని తోచుచునున్నది నామనఁబునన్. 6

చ. అతని జయించు నంచు మన మధ్వును నెంతయు నమ్మియుండఁగా
నితఁడును సంగరంబున నుపేక్షకుఁ డయ్యె వృకోదరుం డొకం
డ తఱికిఁ జొచ్చి దోర్బలము డాఁపక పోరెడు నేమి నేయు నా
కితనిని నీతనిం దడవ నేటికిఁ గయ్యపుజోలి మానెదన్. 7

క. నరపతుల నెల్ల భీష్మున
కెరగా నొప్పింపఁజాల నే నడవులకున్
మరలం బోయెద నచటం
దిరిగెదఁ గూరాకు గోసి తినియెద ననఘా. 8

క. నీమాట మెయిన చేయుదు
మే మెయ్యది యెర నెందు నెప్పుడు మాకున్
దామోదర యశుభస్థితి
లేమి శుభము కలిమి నీదులీలయ కాదే. 9

వ. చేయం గలవని యెయ్యది పనుపు మనినం బద్ధనాభుండు పాండ
వాగ్రజున కి ట్లనియె. 10

ఉ. నెవ్వగ యింత యేల విను నీ కెదు రెవ్వరు నీదుతమ్ములం
దెవ్వరు సూచినన్ జగము లన్నియు గెల్వఁ గలారు లావునం
గ్రొవ్వి న భీష్ము నోర్పు రణకోవిదుఁ డైన శిఖండి యేను నీ
కొవ్వనివారి నెల్లఁ గ్రమయుక్తి లయం బొనరింతు నెమ్మెయిన్. 11

క. సత్యపరాక్రముఁ డగునీ
సాత్యకిబాహోబలంబు సమరవిహారౌ
ద్ధత్యముఁ జూచెదు గాదే
యత్యాశ్చర్యంబు లితనియస్త్రవిధంబుల్. 12

- కా. ఉద్యద్విక్రము లై నయీద్రుపదమతోన్ స్వర్ణపతుల్ నిన్ను సం
పద్యోగోజ్జ్వలుఁ జేయఁ బూని కడఁకం బ్రాణంబు లీనున్న ని
ట్లుద్యోగం బెడలంగ నేమిటికి నీ కుర్వీక వే యేల ధృ
ష్టద్యుముని డొకరుండ విద్విషదవష్టభంబు మాన్పింపఁడే. 13
- ప. అనవుడు ధర్మతనయుండు ధృష్టద్యుముని నాలోకించి. 14
- ఉ. పాండవనై న్యసంఘసరిపాలన సేయు నితండ యంచుఁ గృ
ష్ణుం డభిషేకసంపదుపశోభితుఁ జేయఁగ నాధిపత్య ము
ద్దండతఁ బూని తీన్మపులుఁ దమ్ములు నేనును జుట్టి రాఁ జమూ
మండలి నూలుకొల్పికొని మార్తుర నోర్చినఁ గాక యొప్పునే. 15
- ప. అని యగ్గించినం బొంగి పృషతపాత్తుండ గుంతీపుత్తున కి ట్లనియె. 16
- చ. జగ మెఱుంగంగ ద్రోణు ననిఁ జంపుటకై సృజించె ధాత న
న్మగఁటిమి గాఁగ దీనిఁ బలుమాటు ననం బని లేమ భీష్ముఁ డా
దిగఁ గురుసేనలోన గణాతింపఁగఁ జేర్చినయోధకోటి నా
మొగమునఁ బడ్డ నె ట్లడరి ముట్టెనోయటు సూచుచుండుమీ. 17
- తే. పృషతకులముఖ్యుఁ డిమ్మెయిఁ జేర్చి పలుకు
సంగరోత్సాహకరవాక్యభంగి కపుడు
పాండుసుతులును సకలభూపతులు సంత
సంబు నొందిరి హరియుఁ బ్రియంబు నొందె. 18
- ప. తదనంతరంబ యుధిష్ఠిరుండు ధృష్టద్యుముని కి ట్లనియె. 19
- ఉ. తొల్లి గురుండు దానవులతోడిరణంబున వజ్రపాణికిం
దెల్లమి గాఁగఁ జెప్పె నది దీప్తతరం బగునొడ్డనంబు శో
భిల్లుచు వై రిదృష్టులకు భీకర మై చనుఁ గ్రొంచవామకం
బెల్లి ఘటింపు నీదువెర చేర్పడ నమ్మొన యద్భుతంబుగన్. 20
- ప. అనిన విని యతం డట్ల చేయువాఁడ నని పలికె నట్లు గలంకదేటి
కృష్ణు పిడ్కొని యెల్లవారల నిజనివాసంబులకుం బోవం బనిచి ధర్మ

తనయుం డభ్యంతరావాసంబున కరిగెఁ బ్రభాతం బగుటయుఁ బాండవ
సైనికుల డెందంబులతోడన యరవిందంబులు వికాసంబు నొందెం
బదంపడి తదీయ ప్రతాపోదయసహవర్తి యగుచు మార్తాండోద
యంబు వెలుంగుటయుం గాలోచితకృత్యంబులు నిర్వర్తించి కాంతే
యాగ్రజుండు వెడలఁ గ్రొంచపూర్వంబు సంఘటించు నెడం జంచు
త్వంబు భజించి ఫలునుండు గాంధీవకపిద్వజంబులు మెఱయం బొలిచి
నిలిచెఁ గుంతిభోజుండును శైబ్యుండను జతుస్థానంబులం దేజరిల్లరి
ద్రుపదుండు శిఖకు నమరె దశార్ణకూరసేనకిగాతదేశాధీశులు కంతా
కారంబుఁ దాల్చిరి భీమసేనుండును ధృష్టద్యుమ్నుండును దక్షిణవామ
పక్షంబు లయిరి సౌభద్రసాత్యకిద్రాపదేయ పౌండ్రచోళపాండ్యులు
భీమసేనువలను నకులసహదేవప్రాడింబశంబరవత్సమహీపతులు ధృష్ట
ద్యుమ్నుద్భీషణం బన్నిరి కేకయకాశిరాజులతోడం గూడి విరా
టుండు జనునశాగభంగికిం దగియుండె హూణవతిప్రముఖులు పరి
వేష్టింప వెన్నయి యుధిష్ఠిరుం డొప్పె నిర్విధంబున మోహరించిన
యప్పుడు.

21

భీష్మని ద్వితీయదివస యుద్ధక్రమము

సం. 6-47-1

- తే. పుండరీకంబు లుద్దండపుండరీక
చారుభంగి లేయెండ కెంజాయ నొప్పె
నంత నక్కడఁ గురుబల మధికరభః
తుములముగఁ ద్రోచి నడతెంచె సమరమునకు. 22
- వ. అయ్యవసరంబున దుర్యోధనుండు భీష్మద్రోణాశ్వత్థామకృపశల్యకృత
వర్మల నాలోకించి. 23
- క. ఒకఁ డొకడ పాండుపుత్తుల
సకలబలంబులను గెలువఁజాలుదు రుగ్రా
ధికశౌర్యసత్తులందఱు
నొకతల యె మిమ్ము నోర్వ నోపునె హరుడున్. 24

- క. ఐనను గ్రొంచవూహవి
ధానంబున మోహరించి దారుణచారు
స్థానక మై కుంతీసుత
సేన వొలిచె మనము నిర్విశేషంబునకున్. 25
- క. అను రూపము లగు మాతౌ
డ్డనముల్ ప్రస్ఫురితములు దృఢంబులుగాఁ దీ
ర్చినఁ గాక తెఱంగు గగునే
యని మొన లేర్పరిచెఁ గౌరవాన్వయముఖ్యా. 26
- వ. దుశ్శాసన వికర్ణ విందానువిందులును శూర సేనయవన త్రిగ ర్రకుకురు
దేశంబులవారు నొక్కవలనను ద్రోణాచార్యుండును గుంతలదశార్ణ
విదర్భులును గాంధారసింధుసౌవీరపతులు నొక్కదిక్కునను భీష్ముండు
మహానైన్యంబుతో నడుమనుం గా మూడుమోహరంబు లయ్యెఁ
గృతవర్మయు శల్యుండును నశ్మంతకాశ్మీరులు గొందఱు దమ్ములుం
దానును మానవేంద్రుండును వెనుకదెస నిలిచె నిత్తైరంగున రెండు
బలంబులు నాయితంబులై శంఖభేరీమృదంగాది తూర్వస్వనంబులు
సెలంగ నొడొంటిం గదియ నడచె ననిన విని ధృతరాష్ట్రుం డివ్విధం
బునం గదిసి యెప్పు రెట్లు గయ్యంబు సేసి రని యడిగిన నతనికి సంజ
యుం డిట్లనియె. 27
- తే. ఏచి దుర్యోధనుండు చేపీచి యెలుఁగు
సూపి పురికొల్ప నెంతయు నేపుమిగిలి
మనబలంబులు పాండుకుమార నైన్య
సమితితోఁ దాఁకె నత్యంత సంకులముగ. 28
- వ. అట్టియెడ. 29
- ఉ. టెక్కలు సించి కంఠమున తేకులు వాపి శిరంబు వ్రచ్చి పే
రుక్కునఁ గ్రొంచచంది మగు నొడ్డు గలంగఁగఁ జేసి భీష్ముఁ డే
దిక్కునఁ దాన యై దిశలు దీటుకొనన్ శరకోటి నింపఁ గెం
పెక్కినకంటిక్రేవ చెలు వెక్కుడు సేయఁగఁ గ్రీడి కృష్ణతోన్. 30

అర్జునుఁడు భీష్ముమీదికి రథంబు దోలించి విజృంభించుట

సం. 6-48-2

మ. మనసేనం గలగంగఁ జేయుచు మదిన్ మందాకినీనందనుం
డు ననుం గైకొనకున్న వాఁ డితనియాటోపం బడంగించెదన్
నిను మెప్పించెదఁ జూడు భేచరులు వర్ణింపన్ విజృంభించెదన్
ఁనుజధ్వంసి రథంబు వే పరపు ముగ్యద్విక్రమప్రక్రియన్. 31

క. అనిన విని విష్ణుఁ డాజి
ష్టసిఁ గనుఁగొని యేను నీమనోరథము తెఱం
గునకుఁ దగ రథము గడపెద
విను తిర మై నాదు పలుకు వీరవినోదీ. 32

చ. గజిబిజి లేక యుబ్బక యఖండితశార్యము నస్త్రవీర్యమున్
భుజబలముం బొగడ్త వడ భూరిపరాక్రమశాలి భీష్ము న
క్కజముగఁ దాకి యద్దైవ నకంపితులై నడతెంచు శల్యకుం
భజకురురాజు లచ్చెరువుపాటు భయంబును బొందఁజేయుమి. 33

వ. అని పలికి యచ్యుతుం డుచితరయఁబున రథంబు నడప ధనంజయుండు
దన కడ్డం బైన శూరసేనసేనాకాననంబు పటుబాణవరంపర
యను మహావాతవేగంబున బడలుపడం జేయుచుఁ గవిననం గని
గాంగేయుం డెదిర్చి పేర్చి డెబ్బదేడు క్రూరనారాచంబు లేసిన నప్పుడు
గూడుకొని ద్రోణుం డిరువదేనింటను శారద్యతుం డేనూటను విక
ర్ణుండు మూటను శల్యుండు తొమ్మిదింటను దుర్యోధనుం డటువది
నాల్గింటను రథసోల్లాసంబున నేసిన. 34

క. అవి యెల్లను బైత్తుగురియఁగ
నవికలమూర్తి యగు ననిమిషాధిపతనయుం
డవిరళవర్షము మీఁదం
గవియంగా నొప్పునగము కరణిం బొలిచెన్. 35

వ. ఇట్లు సుస్థిరుం డై. 36

సీ. ఇఁ వదేనమ్ముల సురనదీనందను
 ద్రోణుని నరువదిపాణములను
 దొమ్మిదిసునిశితాస్త్రమ్ములఁ గృపుని వి
 కర్ణకల్బుల విశిఖత్రయముల
 రారాజు నైదునారసముల నొప్పించె
 నప్పడు గడఁగి సాత్యకియు మత్స్య
 జనపాలకుండు ధృష్టద్యుమ్నుఁడును ద్రౌప
 దీసూనులును సుభద్రాసుతుండు

తే. భీష్మునకుఁ దోడుపడువారి జెట్టు దాఁక
 నతఁడు ఫల్గును నేఁబది శితశరముల
 నేసి పేర్చినఁ గౌరవు తెల్ల నార్య
 ముఱక యాతఁడు గురుసేనఁ దరియఁ జొచ్చె.

87

వ. ఇట్లు క్రేడించి గాంగేయు డించి గాండీవి దనయరదంబు రయంబున.

క. పఱపి రథికులను సూతుల
 నఱిఁన మ్రోడుపడి యుండె నానారథముల్
 వెఱ చరచిరి కురువీరులు
 పఱిపటి యై మనబలంబు భయముం బొందెన్.

89

వ. అట్టియెడ నీకొడుకు నీ తండ్రితో నిట్లనియె.

40

చ. తన భుజసార మేర్పడఁగ దర్పితుఁ డై మనయందుఁ జేయఁగ
 ల్గిన నృపకోటి నెల్ల నవలీలమెయిన్ మును మించి త్రుంచె న
 ర్జునుఁ డదె నీవు చూడ ననుచు పమె నీ కిది మున్ను కర్ణ భం
 డనము దొలంగఁ జేసి తకటా యిటు లొప్పరికింపఁ జాడియె.

41

వ. అనిన విని యనిమిషనదీనందనుం డితం డింత యొప్పనివల్కు వల్కునే
 యని మనంబునం గుత్పించుచు భీభత్సుదెహకు నడరుటయు దుర్యోధన
 వికర్ణులు వెలపటను గురుపుత్రుండు దాపటను గూడుకొని యా క్రీడి
 మ్రై బటుశరపరంపరలు పరగించి రతనికి నన్నలుఁ దమ్ములు కానట

యయి కడంగి కవిసి రిట్లు దొరలు దలపడిన నిరువాఁగును జింద
మ్ములు గడ్డిల్ల సందడికయ్యంబుగాఁ జెనంగిన గాండీవి గాంగేయు
లొండొరుల చండబాణంబులఁ ద్రుంచుచు వర్మంబులు సింపుచు నొక
శ్మశ్మ వెలిమావులం బడగలం దాఁక నేయుచుం జేరి పోరుసమ
యంబున. 42

తే. ఆపగానందనుండు మురారియురము
బాణవిఠిని భేదింప శోణితమునఁ
దోఁగి యతఁ డొప్పె దలిరాకు దురఁగలింప
మెరయు నవపారిజాతంబు తెరఁగు చాల్చి. 48

క. కనుఁగొని కోపంబున న
ర్జునుఁ డమరనదీతనూజునూతుని నొప్పిం
చిన నాతఁ డతనియరదము
మునుఁగంగఁ జేసె బాణముల వెల్లువలన్. 44

క. ఆవెల్లువ శరజిహ్వల
ద్రావి ధనంజయ మహాగ్ని దరికొని కవിയం
గా వెగ డొందెడు కురుబల
దావము శాంతనవు. డంబుదము క్రియఁ గాచెన్. 45

వ. ఇతైఱంగున నెక్కువదక్కువలు లేక యక్కజంబుగాఁ బోరు వారిం
జారణసిద్ధగంధర్వాదులు గనుంగొనుచుండి తమలో నిట్లనిరి. 46

ఉ. ఒండొరు చండవిక్రమము లోర్తురు పీఠల కాక పీఠో
నొండొకరుండు మార్కొనఁగ నోపునె పూని కృతాంతుఁ డైన నా
ఖండలుఁ డైన నివ్విధపుఁగయ్యము లెక్కడ నైనఁ గంటిమే
పాండవకౌరవోత్తముల బాహువిలాసము లిట్లు లుండునే. 47

ధృష్టద్యుమ్న ద్రోణాచార్యుల యుద్ధము

సం. 49-1

వ. అని యగ్గించి రంత మార్తాండుండు గగనమధ్యవర్తి యయ్యె నప్పుడు
ధృష్టద్యుమ్నుండు ద్రోణాచార్యుపయిం గవిసిన నతండు. 48

- తే. మాతృ నొక్కవాఁమ్మన స్రుక్కనేసి
యశ్వముల నాబుగింట నుబ్బడఁగఁజేసి
సిదము నడిమికి వెనఁ ద్రుంచె వెడఁదవాతి
దొడ్డతూపునఁ గురుసేన దొంగలింప. 40
- క. ఆధృష్టద్యుమ్నఁడు స
క్రోధుండై శాణవితతి గురిసిన దృఢసం
వేదం బగు నారస మ
య్యోధాగ్రణి యేసి నఱకె నుఱక యతండున్. 50
- క. ఆచార్యుఁ డీప్రభుననా
రాచము లేయంగఁ ద్రుంచె గ్రక్కున నవి వ
మ్రై చెడిపోయిన నార్యేం
జూచి భవద్బలముఁ బాండుసుత నెన్యఁబున్. 51
- వ. ద్రోణుం డలిగి శరాసనంబు ద్రుంచిన. 52
- ఆ. పార్వతుండు శక్తిఁ బరగింప నతఁడు ము
త్తునియఁ జేసె మఱియు ద్రువదసుతుండు
సెక్కుశక్తు లొక్కపెట్ట పైచినఁ దును
మాడె రయము మెఱయ నగురుండు. 53
- తే. పృథతపాత్రుండు గద వై వఁ బిడుగుఁబోలె
నడరునెడఁ బొడిగాఁ జేసె నస్త్రగురుండు
భల్లముల గట్టిమైమఱు వెల్లఁ జించి
యతని నెత్తుటిలో ముంచె శితశరముల. 54
- ఉ. ఒండొకచాప మెత్తికొని యుగ్రత నాపృథతాన్వయాగ్రగ
ణ్యుం డడరించు నారసము లుచ్చి చనంగ గురుండు గ్రొవ్విరుల్
నిండినకింకుకంబురమణీయతఁ జూడఁగ నొప్పి వానివి
ల్వండియు రెండు సేసి యవలీల హయంబుల సూతుఁ జంపినన్. 55

మ. విరళుం డై పొలివోనిబంటుతనమున్ వేగంబు నొప్పంగ బి
ట్టరదంబున్ డిగునప్పు చేతిగద ను గై రాల సేసెన్ ధను
ర్గురుఁ డప్పీరుఁడు వాలునుం బటుకయున్ ఘోరాకృతిం బుచ్చికోం
చు రయంబారఁ గడంగి బె ట్టకర సంఘోభించె నీ సైన్యముల్. 56

క. గురుఁ డను నురుతరగిరి ని
ఘోరభంగిం బుట్టి వచ్చు సునిశితబాణో
త్కరచండవేగనదికి నె
దురు చన రా దయ్యె నబ్బడు దృపదసుతునకున్. 57

క. గతి గుందియుఁ బైఁ దొరఁగెడు
శితశరములు పలక జడియఁ జేయుచు ద్రుపద
ఊతిపతి సుతుండు మెఱయఁగ
నతిరయమున ననిలతనయుఁ డడ్డము పొచ్చెన్. 58

వ. ఇట్లు పొచ్చి వృకోదరుండు గురుం గ్రూరాశ్రుత పైకంబున నొప్పించి
పాంచాలపతిసుతు నొండొకయరదం బెక్కించుటయుఁ గనుంగొని నీ
కొడుకు కళింగపతికిం జేయి వీచి వాయుతనయుం దలపడ నియోగిం
చిన నతండు మహాసైన్యసహాయత్వంబునం బేర్చి భీమసేనువై నురవ
డించి నడచెఁ గుంభసంభవుండును విజృంభితుం డై విరాటద్రుపదులం
దాఁకె ధర్మతనయుండు ధృష్టద్యుమ్నుం గలసికొని వెన్నుదన్ని నిలిచెఁ
జేదికరూశ దేశంబులబలంబులు మహాబలనందను ముందటికి వచ్చె నట్టి
యెడ. 59

తే. అడఁరె గాళింగనాయకుం డగు శ్రుతాయు
వునకుఁ దో డయి వీక మైఁ దన నిపాద
సైన్యమును దాను భీమువై సరభసముగఁ
గేతుమంతుండు ఫణిశాసకేతుఁ డలర. 60

క, భీమునిముందటిబల ము
ద్దామతఁ గాళింగసేనఁ దలపడి చేతి

స్తోమావృత మై వ్రాలెను

భూమిపయః సగమునగము పొలుపటి విఱిగెన్.

81

అ. మదము మిగిలి కేతుమంతుఁడు గాంచేయు

వైకిఁ గవిసి యతని బాణశిఖల

మ్రందిపోయెఁ గడఁగి మంటలో నుఱికిన

మిడుతవోలె మెలఁగ మిడుక లేక.

82

చ. పవనసుతుం గళింగనరపాలసుతుం డగు శక్రదేవుఁడు

గ్రవిశిఖవృష్టిఁ దేల్చి తురంగంబులఁ గూల్చినఁ గ్రోధదీప్తుఁడై

యవిహతభంగి భూరిగద నాతఁడు వై చినఁ గూలె వాఁడు వ

జ్రవిహతిఁ గూలుకైల మన సారథి కేతుయుతంబుగా నిలన్.

83

వ. ఇవ్విధంబున నద్భుతభయావహం బగు పరాక్రమంబునం జేర్చి భీమసే

నుండు ఘటిత కాంచనబిందుసఁదోహసుందరంబును ధృఢవికాలంబును

నగు పలకయుం గల్పాంతకృతాంతజిహ్వభీలం బగుకరవాలంబును

బుచ్చికొని హతహయం బగు నరదంబు డిగ్గిన.

84

అ. కొడుకుపాటుఁ జూచి కోపించి కాళింగ

పతి రయమునఁ దేరు వజ్రపి భీముఁ

బొదివి పిడుగుఁ గొదమ వోని నారసము బి

ట్టేసె నది యతండు వేసెఁ దునియ

85

క. మదమున శ్రుతాయు వొక్కటఁ

బదునాలుగు తోమరములు వరంగించిన నే

ర్పొదవఁగ బవనజుఁ డన్నిటిఁ

జిదురుపలుగఁ జేసె ఖడ్గచిత్రనిహతులన్.

86

భీమసేనునిచేత భానుమంతుండు నచ్చట

సం 6-59-30

వ. అప్పు డాకళింగపతియనుజుం డగు భానుమంతుండు దంతినికరంబుతో

నగ్రజునకుం దలి మిగిలి పవమానసూనువై నడరి నిజఘటలకుం దలి

కడచి యతనిమేన నారాచంబులు నాటించుచుఁ గదిసి తన యెక్కిన
యేనుంగు నేపునం బురికొల్పిన. 67

కా. కుంతీసూనుడు సింహనాదమున దిక్కుల్ పిక్కటిల్లంగ దు
ర్దాంత స్ఫారగతిం గరిం గదిసి రౌద్రస్ఫూర్తి లంఘించి త
ద్దంతంబుల్ వెన నెక్కి త్రొక్కి తునిమెఁ ధారాశర క్తచ్ఛటా
క్రాంతం బై నభ మొప్పు వానిఁ జటుఖడ్గస్ఫారధారాహతిన్. 68

ప. ఇట్లు భానుమంతు నంతకుపురికిం బనిచి. 69

తే. మలఁగి గజకంధరము ద్రుంచి తొలఁగ నుటికి
కెంపు దళుకొత్త వానితోఁ గ్రేళ్లువాలు
నావృకోదరువైఁ గవియంగఁ జేయి
వీచె సేనకుఁ గాళింగవిభుడు గడఁగి. 70

ప. ఇట్లు శ్రుతాయువు సేయి వీచినఁ దచ్చతురంగంబులు వొదిలినం బవన
తనయుండు నిజభుజశిఖరంబులు వెలుగం దాను జాదచారి యగు
టయు నొంటి యైవ తెలుగునుం దలంపనిదర్పంబునం బేర్చి రణక్రీడ
కుం జొచ్చి కరవాలంబు శుండాలకుంభస్థలంబులు పగుల వ్రేసిన
మెద డంటి మొదక నై నం గేతునండంబులు నటికి చులుకంజేయుచు
రథికసారథి సహితంబుగా నరదంబులు చక్కడంచి మొక్కలువోయిన
నస్థిసారంబు లగునశ్వశరీరంబులు గోసి పారవైచి వాడి సేయుచు
నుబ్బున గుఱ్ఱంబుల కుటికి బడలుపడ నణిముటి విసరిన నోరవోయిన
సురియం జెరివి యవలీలం గాలుబలంబులవైఁ బడి చక్కంజేయుచు
మఱియు నానాప్రకారంబు లగు చిత్రవధవిహారంబుల నమ్మోహరంబు
విఘటితవిభ్రాంతపతాయితంబు గావించి యపరాహ్ణంబునం గళింగ
పతిం గవియు నవసరంబున. 71

తే. వివిధసన్నాహాయుతముగాఁ బవనతనయు
తేరు దగురథ్యములఁ బూన్చి తెచ్చి సూతుఁ
డతనిముందట నిలిపిన నతడు వాని
నాదరంబునఁ గనుగొని యరద మెక్కి. 72

ఉ. చాపము వేడ్కఁ బుచ్చికొని సజ్యము సేయు నెడం గళింగుఁ డ
 ప్తాపదదీప్తపుంఖనవశాతశరంబులు నాట నేసినం
 గోపితుఁడై కడంగి బరిగోలల పోటుల నుగ్రచారణా
 టోపము పేర్చునట్లుగఁ గడువె వెరఁగగఱి భీముఁ డుద్ధతిన్. 73

ఆ. అయిదునారసముల నాతనిఁ జదికిలఁ
 బడఁగ నేసి మూర్ఛపాలు నేసి
 యతని చక్రరథులైన సత్కుని సత్య
 దేవుఁ జంపి నభము దివుర నార్యై. 74

వ. అట్లు శ్రుతాయువు మూర్ఛిల్లినం దదీయసారథి రథంబు దొలంగం
 దోలికొనిపోయినఁ గర్ణధారుండు లేని యానపాత్రంబునుం బోలెఁ
 దద్బలంబు దిరుగుడు వడియె నప్పుడు కిమ్మిరవైరి శంఖంబు
 పూరించిన. 75

క. విని గాంగేయుం డడరినఁ
 గని ధృష్టద్యుమ్నుఁడును శిఖండియు నరిభం
 జనుఁ డగు సాత్యకియు మరు
 త్తనయుఁ గడచి యతనిఁ దాఁకి దర్ప మెలర్పన్. 76

తే. బెడిదముగ నేయ రథములపిండు మఱియుఁ
 గవిసి తోడ్పడ నతఁడు శిఖండి యొక్కఁడు
 దక్క సందఱతనువులఁ బెక్కు నిశిత
 విశిఖములు నాటి బకరిపు వెగడుపఱిచి. 77

వ. అతని యరదంబు గుఱ్ఱంబులం గూల నేసిన నతండు కోపించి. 78

క. ఘనశక్తి వైవ నది కాం
 తనవుఁడు ముత్తునియ నేయ దానం గోపం
 వినుమడిగా నుజ్జ్వలగదఁ
 గొని యరదము డిగ్గి కవినె ఘోరాకృతి యై. 79

- క. తదవసరంబున సాత్యకి
మదమునఁ గాంక్షేయుఁ గడచి మంత్రంబున బె
ట్టిదముగఁ బడవై చిన యె
ప్పిదమున నస్త్రమునఁ గూల్చె భీష్మునిసూతున్ . 80
- న. ఇట్లు సారథి వీడుటయు. 81
- తే. వాయువేగంబు లైన తద్వాహనములు
భీష్ముతే రెత్తికొని పాతఁ బృథివి యద్రువ
నపుడు మనసై నిఘట గీచకారి నెదుర
నలికి పాసిన బయ లయ్యె నతనిమునుము. 82
- వ. అట్టియెడ ధృష్టద్యుమ్నుండు గారవంబున నమ్మారుతిం దనరథం
బెక్కించుకొనియె నంతఁ గృష్ణానుజుండు దనతేరు సేరం దెచ్చి
యావృకోదరు మపలక్షించి. 83
- అ. ఒంటిమైఁ గలింగు నురవడిఁ దలపడి
పుత్రసోదరా ప్రభూరినైన్య
హీనుఁ జేసి కారవానీకములు సూడ
నుఱక భంగపెట్టి పఱపు టొప్పె. 84
- వ. అని యగ్గించె నంతఁ గడంగి వచ్చు శల్యకృపాశ్వత్థామలం గని పార్వ
తుండు దనయరదంబున మన్న భీమసేనుని సవినయంబుగా డించి నీవు
నన్ను వెన్నుదన్ని చూడు మని పలికి యద్దెసం దేరు వఱపి యశ్వత్థామ
రథ్యంబులం బదిబాణంబులం బడ నేసిన నతండు శల్యునిరథంబు
వైకింబోయి పాంచాలపతిసూనుమేన నిశితాస్త్రంబులు నిలిచెఁ దక్కటి
యిరువురు నట్ల చేసి రివ్విధంబున నమ్మువ్వరచేత నతం డొక్కరుండును
బొడువంబడి యుంట దవ్వలంజూచి విజయనందనుండు నిజస్యందనంబు
దోలుకొనివచ్చి కృపాశ్వత్థామలం దొమ్మిదేసి యమ్ముల నొప్పించి
మద్రపతి యంగమునఁ బంచవింశతివిభింబులు నాటించె వారును
నతని బండ్లెండు శరంబు లేసి రాసమయంబున భవదీయపౌత్రుండగు

లక్ష్యణకుమారుం డయ్యభిమన్యుం దలపడి మర్మభేదు లయిన నారా
చమ్ముల 'నొప్పించివ నతం డక్కుమారుఁ బంచాశతాన్వయకంబులం
గప్పి తనహస్తలాఘవంబు ప్రకటించిన. 85

తే. లస్తకంబున కొలఁదికి లక్ష్యణుండు
వెడఁదయమ్మున నభిమన్యువిల్లు దునియ
నేసి యార్చినఁ గౌరవు లెల్ల నార్వ
నతఁడు వేటొకబలువింట నతని నొంచె 86

క. తనయుఁడు నొచ్చిన దుర్యో
ధనుఁ డర్జునతనయుమీఁదఁ దనతే రఱుకం
జన నిచ్చుట గనుఁగొని కాం
తనవద్రోణముఖరథికతతి వెనఁ గవిసెన్. 87

క. అఱిముఱి నడరినరథకుల
తఱచునకు సుభద్రకొడుకు దలఁకక తా నం
దఱ కన్నిరూపు లై యే
డై ఱ నవ్వుచు నేటులాడె ధీరత మెఱయన్. 88

వ. తదవసరంబున. 89

మ. కని తే రుప్పరపీఠిఁ దోలుకొని యాకారవ్యసైన్యంబు న
జ్జననాథుం దటినీతసూజ గురుఁ జంచద్బాణవర్షంబులన్
మునుఁగం జేయుచు దేవదత్త మెరిమిన్ ప్రహాయించుచున్ సంగరా
వని యల్లాడ వియచ్చరుల్ వొగడ వివ్వచ్చుండు వచ్చెన్ వడిన్. 90

వ. అంతయుఁ గనుంగొని యధిష్ఠిరుండు గడంగి సేనల కెల్లను జేయి
వీచిన నొక్కపెట్ట యురవడించి కురుసైన్యంబు దలంకం దలపడియె
నప్పు డాదిత్యుం గప్పి ధరణీరేణువులు చీకట్లు గవియింపం గరితురగ
నరగాత్రగళిత రుధిరధారాసారం బది యడంగునట్లు సేసె నంత నద్దును
వివిధబాణపాతంబులఁ గౌరవానీకంబునం దునియలై న శరాసనశరకర
వాలిపరిఘపరశ్వధామలును బఱియలియిన హరిశిరఃకుంభికుంభపదాతి

కపోలప్రభృతులును దుమురులైన రథాంగధ్వజచ్ఛత్రాచామరప్రముఖంబులుం గలిగి కయ్యంపునేల కరంబు ఘోరం బయ్యె నట్టియెడఁ దమమీది మానుసులు వడినఁ జెడి తిరిగెడు హయగజస్యందనంబులును దురంగమాతంగస్యందనంబులు రూపఱిన నేపఱి మెలంగు నయ్యె యారోహకులును నై యాకులతం బొంది మనబలంబు దెరలి మరల వెఱచఱచి కనుకనిం బఱచినం గృష్ణార్జునులు పాంచజన్య దేవదత్తంబులు పూరించిన మందాకినీనందనుండు గుంభసంభవున కిట్లనియె. 91

తే. కృష్ణసారథ్యమున నొప్పు క్రీడి యిపుడు

కౌరవానీకముల నెల్లఁ గనీమసంగి

కృష్ణసారథ్యమున నొప్పు క్రీడి యైన

నెట్లు సేయంగవలయుఁ దా నట్లు సేసె.

92

క. విను మలుక వొడమి మిక్కిలి

కనుదెఱచిన త్రిపురవైరికైవడి యాయ

ర్జునునందుఁ దోచుచున్నది

మన మొనఱఁ వశము గావు మరలుపు మింకన్.

93

వ. పోక నిలిచిన బలుమానుసులుం బెద్దయు డస్సి యోహటించిన యట్లున్నవారు వారిజమిత్తుండు నవరగిరిశిఖరంబునకుం జేరె నేటిఁ గయ్యంబు సాలింత మని చెప్పి యతం డియ్యకొన నెల్లవారలం దివియ నియమించి నడపించె నప్పుడు పాండవులు పాంచాల మాత్స్య దివరి వార సహితంబుగా నార్జునులెలంగి నింగి ముట్ట మరలి రిట్లు రెండవ నాటి సంధ్యాసమయంబున రెండుదెఱంగులవారును దమతమ శిథితంబులకుం జనిరి మఱునాడు.

94

భీష్ముని తృతీయదివస యుద్ధము

సం. 6-52-1

క. రేపకడ రథసమున గం

గాపుత్తుండు సేనఁ గూర్చి గరుడవ్యాహం

జేపారఁ దీర్చికొని ము

క్రై పొలుపును బలుపు మెఱయునట్లుగ నిలిచెన్.

95

వ. దానికి ద్రోణకృతవర్మలు కన్ను లయిరి కృపాశ్వత్థామలు శిరంబయి నిలిచిరి ఔగర్తులతోఁ గూడి భూతిక్రవశ్శృంగభగదత్తులును సౌవీరజయ ద్రథులును గంతత్వంబు నొందిరి మనుజువతి యనుజులుం దానును వెన్న య్యై విం దానుచిందులుం గాంభోజుండును శూరసేనుండునుం బుచ్చం బై రి మాగధ కళింగాది గణంబులు దక్షిణపక్షం బయ్యును గర్జాట కోసల ప్రముఖనికాయంబులు వామపక్షం బయ్యును బొలిచిరి తక్కు నుం గలవారలుఁ గలయం బన్ని రంతం బాండవబలంబులును భండ నంబునకు వెడలె నయ్యువసరంబున నర్జునుండు. 96

క. మనమొనఁ గని ధృష్టద్యు
మున కి ట్లనుఁ బన్నఁ బంపు మోహర మర్దేం
దుని చందంబున దుర్యో
ధనునైనన్యముఁ బొదువుననువు దలకొనవలయున్. 97

వ. అనిన విని యతం డట్ల చేసినం బాండ్యమగధబలపరివృతం దై భీమ సేనుండు దక్షిణశృంగంబున నిలిచెఁ దదనంతరంబ విరాటద్రుపదులును మఱియు నీలుండును గాశకరూశగణసమేతుం దై ధృష్టకేతుండును నిలిచిరి శిఖండి సహితుం డగుధృష్టద్యుమ్ను మున్నిడికొని యుధిష్ఠి రుండు శుండాలమాలికాభీలంబుగా మధ్యప్రదేశం బలంకరించె సవ్య లన సాత్యకి మొదలుకొని యోలిన కవలును ద్రౌపదేయులు నభి మన్యుండు ఘటోత్కచుండుఁ గేకయపతులుం బన్నిరి సకలలోకంబు లకు రక్షకుం దైన రాజీవాక్షుం డెవ్వనికి రక్షణం బొనర్చు నట్టి రథిశ్రేష్ఠుండు దాపలికొమ్మునం బన్నెఁ దక్కుటి దొరలుం గలయ మోహరించి రి ట్లుభయనై న్యంబులు సన్నద్ధంబు లయి నడచి నిస్సా ణాదులరావంబులు సెలంగ రౌద్రంబు దలకొనం దార్కొనియెఁ దత్స మయంబున ధనంజయుండు మన పదాతులు బడలువడం దనరథంబు వఱపించి శరంబులు నిగిడించి. 98

క. అగదములు రథిశవరులును
హరిసారథి కేతుసహిత మై పొడిపొడిగా

గరులును జోదులు దొల్లంగఁ

దురగంబులు రావుతులును దుత్తునియలుగన్.

99

క. చేయఁ దొడంగిన గాంధా

రేయులు వెస నొక్కపెట్ట రేఁగి యతనివై

గో యని కవిసినఁ గని కాం

శేయులు నందఱు గడంగి తేరులు వఱపన్.

100

వ. కని తమకించి బలంబులు రెండును గలయక జెరయఁ గెందూలి
యెగసిన.

101

క. నామములఁ బిత్తపితామహ

నామంబుల ముగ్రబిరుదనామంబుల సాం

గ్రామికు లెఱింగింతురు దము

నామొన నీమొనను జూపు లడరక యున్నన్.

10

తే. ఇవిధంబున గ్రంధుపా టింత యైన

భీష్మకడఁక నీసైన్యంబు భీముఁలిమిఁ

జేసి యాసేనయును నపు సిక్కు వడక

పోరె నే మని చెప్పదుఁ గౌరవేంద్ర.

108

క. శోణితము వెల్లి గవిసిన

రేణు వడంగుటయు మొనలు ప్రేయపడి వెస గీ

ర్వాణాసుర సమరముక్రియ

బాణాదినికాతపేతిపంతులు మెఱయన్.

104

వ. పెనంగునట్టియెడ గాంగేయుండును గురండును బురుమితుండును
సైంధవుండును సౌబలుండును వికర్ణుండును బాండవసేనపయి నడరిన
భీమసేనఘటోత్కచసాత్యకిశై బృచేకీతాన ద్రౌపదేయులు వారిం
దలపడినం బోరు ఘోరంబయ్యె నప్పుడు రథబృంహంబులతో భవద
గ్రనందనుండు వాయుఁడందనతియనందను లన్నయెడకు మరవడిం
చినం గని భీష్మద్రోణు లతని మించి వారలం దాడినం జూచి సవ్య
సాచి యగ్రజునగ్రభాగంబునకు వచ్చి.

105

క. భూరిశరాసారంబునఁ
గౌరవులకడంక యుడిపె గాంధార బలాం
భోరాశిఁ దఱియఁ జొచ్చిరి
వీరాగ్రణి సాత్యకియును విజయసుతుండున్. 106

క. పొదివికొని శకునిబల ము
న్నదగతి సాత్యకిరథంబు నఱికిన నాతం
డది దిగ్గదాఁటి దైర్యా
స్పదమతి నభిమన్యుతేరివైకిం జనియెన్. 107

క. వా రిరువురుఁ జలమున గాం
ధారపతిప్రముఖరథికతతులఁ జఁచ
న్నారాచతతుల నొంచిరి
క్రూరతఁ గవినెన్ యుధిష్ఠిరుఁడు భీష్ముపయిన్. 108

క. భూరిబలఘోర మగునా
భూరమణుని కోలుతలుకుఁ బోవక భీష్మ
స్ఫారబలము ద్రోణునిదో
స్సారంబును నచ్చి నీమపై న్యము పెనఁగెన్. 109

దుర్యోధనుఁడు భీమునితో యుద్ధము సేసి మూర్ఛిల్లుట

సం. 6-54-15

చ. తదవసరంబునం బతి యుదగ్రత భీమునిఁ దాఁకి విస్ఫుర
త్ప్రదరము లేసెనన్ నగుచుఁ బాండవవీరుఁడు రాజు మేన బె
ట్టిద మగుపాణ మొక్కటి వడిం గొని తూఱఁగ వేయఁ దేరివైఁ
జదికిలఁ బడ్డ మూర్ఛ నృపపత్తము లేవగ నీక కప్పినన్. 110

ఆ. సంభ్రమమున నపుడు సారథి యచ్చొట్టు
దొలగ బెలుచఁ దేరు దోలుటయును
గని భయంబు నొంది కలఁగి యొక్కుమ్మడి
బలము లెల్ల దెరలి పాఱఁ జొచ్చె. 111

క. వెనుకొని విఱిగినసై న ము
గనుకనిఁ బాటంగఁ జేసి క్రొర్యోద్రేకం
బున ధృష్టద్యుమ్న డును
దనకెల ం దటుమ వాయుతనయుం డెగిచెన్ 112

క. అదలిచి ద్రోణుఁడు భీష్ముఁడు
మదమున నిలునిలు మనంగ మఱియును మొగక
ట్టద సేన భీమసేనుఁడు
గదిసి పిఱుద నంట నార్వఁ గౌరవనాథా. 118

క. సభయ మయి శకునిసైన్యం
బభిమన్యుఁడు సాత్యకియు రయంబునఁ దోలం
బ్రభ సెడి పఱచుట గని యా
ప్రభువు చలం బెడలి విఱిగె బంధులుఁ దానున్. 114

క. ఊర్జితశాత్రవసేనా
దుర్జయుఁ డగునర్జునుండు దోర్బలబీలా
స్ఫూర్జితుఁ డై యొక్కచెసన్
గర్జారాద్రముగఁ దోలఁ గౌరవబలమున్. 115

తే. అంతఁ దెప్పిటి నీకొడు కనికి రథము
దొలంగఁ దెచ్చుట గనుఁగొని యలిగి సూతుఁ
బలికి సరభసముగ నెడుకలని కేఁగి
యెలుఁగు సూపిన బలమఁ బు నిలిచి పొదివె. 116

తే. ఉన్నచోటున కదలకయున్నద్రోణ
భీష్ములును గోలుతల సేయఁ బెఱిగి సేన
చంద్రుఁ డుదయింపఁ బెఱిగిన శరధియట్లు
దోడుతోడుతఁ బొంగారి చూడ నొప్పె. 117

వ. ఇట్లు బలంబుల నిలిపి సుయోధనుండు సత్వరంబుగా భీష్మద్రోణుల
పాలికిం జని వారలతో ని ట్లనియె. 118

- ఉ. ఉక్కున మూఁడులోకములు నొక్కటఁ దాఁకెన యేనిఁ బోర మీ
రొక్కఁ డొకండ గెల్పుటకు నోపుదు రశ్రమవృత్తి నిట్టి మీ
ముక్కున నూర్పు గల్గి మనమోహర మీదురవస్థఁ బొందునే
యక్కట మున్న పాండవుల కల్గఁగ నొల్లమి సెప్పరైతిరే. 119
- వ. అని పలికి గాంగేయుం గనుంగొని. 120
- అ. నాఁడె చెప్పఁ గన్న నాకు రాధేయున
కెట్లు సూడఁ బోలె నట్లు వోలెఁ
బడినపాటుఁ బడుదు మడియాస నీచేత
భంగపడితి మింకఁ బలుకు లేల. 121
- వ. అనిన విని చిటునవ్వు నవ్వుచు మీతండ్రి నీకొడుకును బ్రయభాషణం
బులం చేర్చి యిట్లనియె. 122
- క. పురుహూతసహిత మగు ని
ర్జరబలిమున కైన గెలువ శక్యమె సమర
స్థిరు లగు పాండుకనూజుల
నరనాయక నీకు నిట్లనం దగ వసునే. 123
- క. వృద్ధులు గతాయువులు దు
ర్బుద్ధులు నగువారిచేతఁ బోదురె శస్త్రా
స్తోధితియు కాశుగర్వన
మృద్ధియుఁ గల పాండుసతు లమిత్రధ్వంసీ. 124
- క. ఐనను నోపినభంగిని
భూనాయక పాండురాజపుత్రసముద్య
త్సేనలఁ గూల్చెదఁ గనుఁగొను
మీ నీవును బంధులును సమీపస్థుల రై. 125
- వ. అని పలికి సంరంభంబున విజృంభించిన ధార్తరాష్ట్రులు ముదితమా
నసులై శంఖంబులు పూరింప భేరిమృదంగాది తూర్వస్వనంబులు
సెలంగుటయును. 126

- క. విని పాండునందనులు శం
ఖనినాదము లుల్లసిల్లఁగా బహుతూర్య
ధ్వను లడరఁగఁ దిర మై తమ
మొన నిరతముగా నొనర్చి ముదము దలిర్పన్. 127
- వ. నడచి రనిన విని సంజయునకు ధృతరాష్ట్రం డి ట్లనియె 128
- క. దుర్యోధనుమాటకు భుజ
వీర్యోద్ధతి భీష్ముఁ డేచి విక్రమబీభా
ధుర్యతఁ గడఁగిన గయ్యం
జార్యస్తవనీయ యెట్టు లయ్యెం జెపుమా. 129
- వ. అనిన విని సంజయుం డతని కి ట్లనియె నప్పుడు ప్రభాకరుండు నభో
మధ్యంబునకు వచ్చి వెలుంగుచున్న నతనితోడిపురుడునం దేహోమహిమ
దలకొన్న తెఱంగుం దనమెఱుంగు వాలమ్ము లను కిరణమ్ములు వర
గించుచుఁ బ్రతాపదీపితుం డగు దేవప్రతుండు దేవేంద్రసుతుం డాఁకిన.
- చ. కడఁగి సుయోధనప్రభృతికారవవీరులు భీష్ముతోన బె
ట్టడరిన భీమముఖ్యు లగు నక్కడియోధులు నొక్కయుమ్మడిన్
వడిఁ దలపడ్డ నైన్యము లవారణ రెండును నేచి త్రోచి య
ప్పుడు రభసంబునన్ బెరసి పోరె వియచ్చరకోటి మెచ్చఁగన్. 181
- వ. అట్టియెడ. 182
- క. హుంకారములు నదల్పులు
జంకెలు ధిక్కరణములును సంస్తుతులును వీ
రాంకోక్తులు నిస్సాణజ
ధాంకృతులును గలసి యున్ఫటంబుగఁ బెట్టిగెన్. 183
- క. తునిసిన బాహుస్తక
తనుచరణంబులును బాణతరవారిగదా
ధనువులుఁ గిరీటకంకణ
కనదంగదములును దఱచుగా ధరఁ దొరఁగెన్, 184

తే. సగము సచ్చిన యొడకులు జలచరములు
రక్తపూరంబు దోయంబు ప్రచురమాంస
పటలిపంకబుగఁ గల బహునదీప్ర
వాహములు వాతె సంగరావని నృపాల.

185

క. అఱవఱ లైన రథంబులు
నెఱి దప్పగఁ బడినయశ్వనికరంబులు బెం
దఱచుగఁ గూలిన కరులు
నిరిగొనియెన్ సమరమేదినితల మెల్లన్.

186

వ. ఇష్టిధంబున విషమం బగురణభూభాగంబునం జరియింప జతురులు గాక
రథికజను లంతంత గుంపులు గట్టిరి గాంగేయుండు ప్రతియోధులం
బేరువేరం బిలుచుచు నుక్తమిగిలి దిక్కు అమ్ములం బిక్కిటిల్లం జేయుచు
నెక్కడఁ జూచినం దాన యై మెఱుంగు మెఱసిన తెఱంగునం గొఱవి
ద్రిప్పినయొప్పున నింద్రజాలంబు సూపిన చందంబునం దనరథంబు
మెఱయ శక్తి శార్యంబులు నెఱయ నెవ్వరికి నిలువరింపరాక యెదిరిన
రూపంబులం బెక్కింటినొక్క బాణంబునం బెక్కు బాణంబుల నొక్కంటిఁ
గూల్చి కేళి సలుపుచు నఱమిషయం బడిన వీరులం గీ లెడలిన జంత్రం
బులుంబోలె నేలం గూలనేయుచు దృఢత్వలక్ష్యకుర్దిలాఘవంబులకు
వియచ్చురులు పిచ్చలింప ననేకప్రకారంబు లగు క్రూరశరంబులఁ జతు
రంగంబులం దునియలుం బఱియలుం దుమురులుం గుదులు నై బడలు
వడం జేయుచుం గార్చిచ్చు పొదివినపోలిక మాయ గావించిన మాడ్కి
మంత్రించి పడవై చిన పగిదిం గసిమసంగి కాంతేయసేనం గనువు
కొట్టుచుఁ బ్రళయకాలతాండవప్రవర్తి యైన ఫాలిలోచనులీలాజిరం
గంబునం బరాక్రమశృత్యంబు సేయుచున్నం బాంచాలయాదవాది
యోధులు వెఱగుపడి చూచుచుండఁ బాండవులునుం జేయునదిలేక
చేష్టలు దక్కినం దదీయనై న్యంబులు రూపఱి భయభ్రాంతంబు లై దీన
దశకు వచ్చె నప్పడు శారి యుగ్ధంబుల పగ్గంబుల బట్టి పార్థునితో
నిట్లనియె.

187

- చ. కృపగురుభీష్మయు కముగ గెల్తు సుయోధనుసేన నంచు నీ
వవరిమితోగ్రశక్తి మెఱయం దఱి గోరుచు నుండు దెప్పుడుం
గుపితయుగాంతరుద్రుగతిఁ గోలుమనంగినవాఁడు భీష్ముఁ డే
చి పటుభుజాబలంబు విలసిల్లఁగ మార్కొన కున్కి యొప్పునే. 138

అర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణప్రేరితుం డై భీష్మునివై గవియుట
సం 6-55-40

- క. అనిన విని యర్జునుం డి
ట్లను నీ విం తనఁగ నేల యాతనిమీదన్
మనరథముఁ బఱపు మిప్పుడ
సునిశితజాణముత నతని సొం పడఁగి-తున్. 139

- చ. అనుటయు నట్లకాక యని యచ్యుతుఁ డుద్ధతిఁ చేరు వోవ ని
చ్చినఁ గని పొంగి యారథికసింహుఁ డుదంచితసింహనాదుఁ డై
నినిచెఁ దురంగదేహముల నీరజనాభునిమేనఁ జాండునం
దను నొడలం బ్రదీప్తఘనదారుణమార్గణపుంజముల్ వడిన్. 140

- తే. తనదు నొప్పున కలుకక ధైర్యవృత్తి
నయ్యుపేంద్రుండు నొచ్చిన హయచయంబుఁ
దడవి తేర్చి యుదగ్రతఁ దఱుముటయును
గుణరవం బుల్లసిల్లి ఫల్గునుఁడు గడఁగి. 141

- క. భల్లం బొకటఁ బితామహు
విల్లు దునుమ వేటొకండు వెన నెత్తిన న
వ్విల్లును దునిమిన లాఘవ
ముల్లంబునఁ బొగడి యేసె నొండొక వింటన్. 142

- తే. ఇట్లు గాంగేయుఁ డేయు ననేకవిశిఖ
వితతి యసురారి రథచిత్రగతులఁ దప్పి
పోవఁ జేయంగ నతఁ డంతఁ బోక నొంచె
నరుని నారాయణుని బలునారసముల. 143

- క. నొచ్చియు భీష్మునివై వి
వ్యచ్చుడు బెడిదముగఁ గురిసె వాలమ్ము లతం
డచ్చెరువుతోడ వెసఁ గా
ర్చిచ్చు గవీసినట్లు పొదివె శివవిశిఖములన్. 144
- వ. అంత నవరాహం బయ్యె నట్టియెడ. 145
- క. హరి దాను నొచ్చి నొచ్చిన
నరునితెఱం గెఱిగి భీష్మునకు నించుకయుం
గరలాఘవ మెడలమియుం
దిరమై పరికించి తనమదిం దలపోయున్. 146
- ఉ. పాండవనైన్యముల్ గలఁగి పాతెడు సిగ్గటి వీరిలోన నొ
క్కండను భీష్ము మార్కొని మగంటిమి సూపగ లేడ యింద్రపు
త్రుండును జాలనొ వ్వడరి తూఁగెడు నిట్టిద యైన నేడ తీ
ర్పండె యితండు కౌరవనృపాలుసమ స్తమనోరథంబులున్. 147
- క. యాదవకేకయపాంచా
లాదులు వాటుటలు సూచి యస మెక్కి జయో
న్మాదంబుఁ గురునైన్యము
లేదిక్కునఁ దామ యగుచు నేడైఱఁ బొదివెన్. 148
- వ. ఇప్పు డే నూరకున్నం బోవ ది దేవప్రతుం జంపి ధర్మతనయు గెలి
పింపవలయు నని యిట్లు దలపోయునెడ మఱియు మందాకినీనంద
మండు బెట్టిదమ్ములగునారసమ్ములు గురియం దేకువ నెడి యున్నం
గని కృపకృతవర్మాశ్వాత్థామలును భూరిశ్రవస్సైంధవవికర్ణులును
నొక్కమొగం బై రథమ్ముల మొత్తమ్ములతోడం గడంగి వచ్చి
కవ్వడిపయిం బడి రాసమయంబున సాత్యకి సామజఘటలతో నురవ
డించి యిరుగెలంకుల యోధుల నాలోకించి. 149
- క. మఱితురె యాడిన మాటలు
ఖిలునని పోఁ దగునె ఘోరు బెదరక యెదురె

తఱుముఁడు భీష్ముని గీష్ముని

నెఱుఁగరె మున్నేను గలుగ నేలా వెఱవన్.

150

వ. అనుచు నేచి యెదిరిన బలంబుల నిలు నిలు మని యల్పుచు నర్జును
తేరికిం దలకడచి వచ్చునతనికి దనుజాంతకుం డిట్లనియె. 151

క. తిరిగినవందల నేటికిఁ

బురికొల్పఁగ నున్న వారు వోదురు గా కేఁ

గురుపతి జయంబు గొని యి

ద్దర యేలం జూడ నేర్చెదనె విను నన్నున్.

152

శా. గంగానందనుఁ గూల్చి ద్రోణుపని సక్కుంజేసి కౌరవ్య పీ
రాంగమ్ముల్ నుఱుమాడి తత్ప్రబలనైన న్యం జెల్ల మాయించి
త్తుం గాంతేయుల కిమ్మహివలయమున్ దుర్దాంతచంచద్భుజా
సంగస్ఫూర్ణితచక్రవిక్రమకళాసంక్రీడనోన్మాది నై. 153

శ్రీకృష్ణుఁడు చక్రంబు ధరించి భీష్మునిమీఁది కుఱుకుట

సం ౮-55-94

వ. అని పలికి సువర్ణనంబు దలంచినం దక్షిణంబి యది సన్నిహితం బగుట
యుం బద్మనాభుండు సునాభం జగు నాచక్రంబు గైకొని దక్షిణ
కరంబున నమర్చి పేర్చి యుగ్ధంబుల వగ్గంబులు నొగల ముడిచి యర
దంబు డిగ్గ నుటికి. 154

తే. అవని గంపింప లలితపీఠాంబరంబు

చెఱఁగు దూలఁ జక్రాంశులు దుఱఁగలింప

సింహనాదంబు క్రోధరంజితభయంక

రాననంబునఁ జెలఁగంగ నడరుఁ బెలుచ.

155

శా. అహోమర్దనుఁ డాజనార్దనుఁడు మాద్యధీష్మకుంభింద్రునై
సింహోల్లాసవిలాసి యై కవియు నుత్సేకంబు నాటోపమున్
రంహస్ఫూర్తియు దీప్తమూర్తియును సంరంభంబుఁ జూడన్ జగ
త్సంహారోన్ముఖుఁ డైన రుద్రగుణి రౌద్రప్రక్రియంబొల్పినన్. 156

చ. పులిఁ బొడగన్న లేళ్లగమివోలె సుయోధను నగ్రనై నికుల్
దలఁకి కలంగి నివ్వెఱంగు దక్కినఁ జేష్టలు దక్కి చిత్రరూ
పులక్రియ నుండి రక్కురువిఘండును మాటు దలంప లేనికొం
దలమునఁ బొందుడెందమునఁ దానును రూపఱియుండె వెల్ల నై. 157

ఉ. అప్పుడు భీష్ముఁ డెంతయుఁ బ్రియఁబున నిట్లకు సంత్రమఁబు లే
కప్పరమేశుతో నిటు కృతార్థునిఁ జేయుదె నీవు వచ్చి న
న్నిప్పుడు నీకుఁ బోలినటు తెల్లను జేయుదు గాని వేగ ర
మ్మొప్పుదె నాకు నిట్టితెఱఁ గుజ్జ్వలపుల్లసరోజతోచనా. 158

వ. అను నట్టియెడ నద్దుమండు రయంబున రథంబు డిగ్గనుటికి పఱచి
పురుషోత్తము పిఱిందిదెసఁ గ్రుచ్చి పట్టిన నతండు దీర్ఘశామం డగు
నతని నాయతశాఖం బగు విపులశాఖం గొనిపోవు మహావాతంబునుం
బోలఁ గొనిపోవ నాతండు పదియడుగులకొలఁది నిలాతలంబు చిక్కిం
ద్రొక్కి యాడిగిలంబడి నిలువం బట్టి యిట్లనియె. 159

ఉ. కోపము సంహరింపు యదుకుంజర పాండవకోటి తెల్లనుం
దేవపు గావె నీ విటు లధీరతఁ బూనిక దప్పినం బ్రతి
జ్ఞాపరుఁ డైన ధర్మసుతుశౌర్యము ధైర్యము శామపీర్యమున్
రూపఱిపోక కాదె యనురూపమె నీ కిది లోకనాయకా. 160

చ. ఇటు దగునయ్య కృష్ణ శమియింపుము సాత్యకిఁ జంపినాడ విం
కట చనితేని నీవగుసహాయతఁ గౌరవసేన రూపు మా
పుట యవలీల నాకు ననుఁ బొల్లుగఁ జేయుట నీకుఁబాడియె
కటకట నా పరాక్రమము గాసిగఁ జక్రము చేత నంటితే. 161

వ. అనిన నవ్యసాచిసమయనిష్ఠకు శౌరి సంతోషించి రోషం బుడిపికొని
యతనికిం బ్రియంబుగా మగిడి నొగలపైకి వచ్చి దిక్కులు పిక్కు
టిల్లఁ బాంచజన్యంబు పూరింప నాధనంజయుండును దేవదత్తం
బొత్తి గాండీవగుణ చండనిస్వనం బొండ్రిండ నిగిడించుటయుం
గౌరవబలంబులు భేరిమృదంగాదితూర్యనాదంబులు సెలంగ మార్పొని
కడంగిన. 162

క. అగ్గలిక దూది దరికొను

నగ్గితెఱుం గమర నప్పు డర్జునుఁడు గడున్

డగ్గటి మెఱుంగుటమ్ముల

ప్రగ్గించె వియచ్చరోత్కరం బగ్గింపన్.

168

వ. అనేనకుం దలకడచి భీష్మభూరిశ్రవశ్శల్కదుర్యోధను లడరి యర్జునువై
శక్తిగ దానప్రసాదాచతోమరంబులు ప్రయోగించిన నతండు శక్తియు
గదయును దోమరంబును నొక్కొక్కభల్లంబునను నేడునారాచంబు
లేడింటను దునిమి పేర్చి యెంద్రాస్త్రంబు ప్రయోగించిన నది నానా
ప్రకార క్రూరశరకలాపరూపంబునం గవిసి కౌరవనైన్యంబు నొప్పింప
మఱియును దాను మందాకినీనందను నిశితనారాచజాలంబునం బొదివి
భూరిశ్రవసుని చావంబు ద్రుంచి తొమ్మిదివాలరమ్ములు శల్కుమేనం
గీలించి కురుపతివక్షంబు వెడంద వాతియుమ్మున ఛేదించె నప్పుడు పాంచా
లపతివిరాటప్రముఖు లగు జోదులు గోలుతల సేసిరి మనబలంబులు
గాండివగుణనిష్ఠురనినదంబునం జేడ్పడి యెల్లంఠోయి వెల్ల నయి
యుండ భవదీయసుతులు శౌర్యద్రేకంబున నాకేశనందనునరదంబుఁ
బొదివి రట్టినంకులసమరంబున మ పాం ద్ర బాణంబు చేత
మనదిక్కువ.

164

ఆ. కెడసె హయము లొడ్డగెడ వయ్యె రథములు

చావకట్టు వడియె సామజములు

చదిసెఁ గాలుబలము చామరచ్చత్త్రకే

తువులు నాయుధములుఁ దునియ లయ్యె

165

వ. అప్పు డర్జునుఁడు కేశకలాపంబు శైచాలంబును బ్రేవులప్రోవులు ఛేన.
పుంజంబులును మేదోమాంసమన్తిష్ఠ పటలంబు పంకంబును నగురక్తనదీ
ప్రవాహంబు భవదీయసేనామధ్యంబునం బఱిపి బేతాళక్రవ్యాదిభూ
తంబుల నోలలాచ్చె నతండు దేవదత్తంబును దామోదరుండు పాంచజ
న్యంబును బూరించి సింహనాదంబులు సేసిరంత నరుణగభన్తియస్తగిరి
మస్తకాంతరితుం డయ్యె నాసంధ్యాసమయంబున నిజనైన్యంబు
నొప్పునుం గవ్వడి దివ్యబాణజాలంబుల దుర్నిచారత్వంబును విచారించి

భీష్మద్రోణబాహ్నికదుర్యోధనులు బలంబులఁ దివియం బంచి మరలి కర
దీపికలు వెలుంగ విడిదలకు వచ్చిరి పాండవులును గృష్ణసహితంబుగా
నుబ్బినం బొంగుచు వందిజనకీర్తనంబులు సెలంగ మగిడి శిఖరంబు
నకుం జని రమ్మాడవనాటిరాత్రి గురుపతిపీఠీజనంబులు గిరిటి
పరాక్రమప్రకారంబులం దమదెస నానాదేశంబులచతురంగంబులు
వొలిసినపెల్లును నంతంతం గుములుగట్టి చెప్పికొనుచుండ. 166

భీష్ముని చతుర్థదివస యుద్ధము

సం 6-56-1

క. వేగుటయు సత్వరంబుగ
నాగాంగేయుండు మించి యనికి నడచినన్
సాగరతరంగములగతి
వేగమ తరతరమ మొనలు వెడలఁ దొడంగెన్. 167

క. అతిరయమున గురుఁడు భవ
త్సతుఁడును బాహ్నికుఁడు నెయిదితోడో బలసం
తతి గూడికొనఁగఁ బటుబృం
హితపేషానేమిరవము లెసఁగం దఱి చై. 168

క. కారుకొని మేఘమాలా
కారంబునఁ జాల నొప్పెఁ గౌరవనై న్యం
బారూఢపీఠరసవి
స్ఫారం బై యంతఁ దోచె బాండవబలమున్. 169

క. కురుసేనఁ జూచి యప్పుడు
నరనారాయణులు దమమొనకు మిగిలి సము
ద్ధరలీల సూర్యచంద్ర
స్ఫురణము లొక్కెడన మెఱయుపోలిక నమరన్. 170

క. వెలిగిరి బలములు దూర్యం
బులు నార్పులుఁ జెలఁగ రెండుఁ బరికొని చతురం

గతనదగతు లొప్పగ వడి

దలవడియెం గై దువులు నడరు తెగయంగన్.

171

వ. ఇట్లు దాకి తోమరప్రాసప్రముఖంబులం డొల్లవై చుచుఁ గుంతమరికా
దులఁ గూలం బొడుచుచుం గరవాలపరశ్వథప్రభృతులం దునియ
ప్రేయుచు గదాముసలముద్గరంబులఁ జదియ మోదుచు నఖరప్రా
సంబులం బగుల వ్రచ్చుచు.

172

క. పురికొనుచుం దెరలుచు నో

హరిసాహరి నొక్కచోట నలవడు నొకచో

విరియు నొకచోటఁ దిరుగుం

దిరుగక యొకచోట రెండుదెఱుగులు నొచ్చున్.

173

క. పలుచోటులఁ బలుభంగులఁ

బలుమొన లిమ్మాడ్కిఁ బోరఁ జార్థునివై న

గ్గలిక నడరెఁ దాటిసిడము

తలతల మని మెఱయఁ గురుపితామహుఁ డధిపా.

174

క. పతియును ద్రోణుండు వినిం

శతీయుం గృహసోమదత్తశల్యులు గంగా

సుతుతోడఁ గడఁగి రర్జున

సుతుఁ డయ్యెడ్వరను దాకె సురలు నుతింపన్.

175

క. వారలశరనిచయము దు

ర్వారవిళిఖ పంక్తిఁ దునిమి వాసవపౌత్రుం

డారూఢశేజుఁ డై వెలుఁ

గారెను హుతవహ్నిక్రియ రణాంగణవేదిన్.

176

తే. భీష్ముఁ డభిమన్యుఁ గడచి యాభీలజాణ

జాలములు దీప్రతరముగ నవ్వసాచి

మీదఁ గురియంగ నాతఁ డమేయభల్ల

తతుల నన్నింటిఁ దునుమాడె దరతరంబు.

177

- వ. ఇట్లు దొడంగి యుద్ధటప్రకారంబునఁ జెల్లు సెల్లు భీష్మాద్భుతులకయ్యెం
బయ్యెరువాఁగును గొండొకసేపు నివ్వెఱవడి చూచుచుండె నశ్వత్థామ
భూరిశ్రవశ్శల్యపుత్రచిత్రసేనులు మత్తమాతంగంబులు సింగంబుకొద
మం బొదువుపోలిక నభిమన్యుం బొదిలిన నతండు. 178
- క. కని యల్లన నవ్వుచు గురు
తనయుని యుర మేసి శల్యతనయునీడిమం
దునిమి వెన నీదుతనయుని
ధనువు నఱికి సోమదత్తతనయుని నొంచెన్. 179
- క. వారును ముందటి యాహ్వురు
నీరసమున నొక్కపెట్ట యేయఁగఁ బటుదో
స్సారుం డగు సౌభద్రుఁ డు
దారస్ఫురణమున నదృతంబుగఁ బోరెన్. 180
- ఆ. హస్తలాఘవమున నతులబలంబున
శౌర్యమహిమ నధికధైర్యమునను
నవ్యసౌఢితనయు సరి గార యమ్మహా
వీరు లంతవట్టుఁ గౌరవేంద్ర. 181
- వ. ఇట్లు వెక్కండ్రతోడం జెరంగు పుత్రుం గనుంగొని యర్జునుం డంట
నార్చి యడరి యందఱ కన్నిరూపు లై నొప్పించి చిక్కువఱిచె
నప్పుడు నీ కొడుకుపంపునం ద్రిగర్తులుఁ గృతవర్మయుఁ గేకయులును
ముప్పదేనువేలరథంబులవారును గవిపి కిరీటిం గొడుకునుం బొదివి
రట్టియెడ. 182
- మ. తఱికిం జొచ్చి కడంగి పోరు విజయుఁ దొదవ్వలం జూచి యే
డైఱఁ బాంచాలసుతుండు సత్వరగతిం దే రద్దెసన్ సారథిం
బలపం బించి నిశాతజాణపటలీపాతంబునన్ వైరులు
క్కుఱఁ దాఁకెం దమనైన్యముల్ సెలఁగ శౌర్యస్ఫూర్తి
శోభిల్లఁగన్. 183

వ. ఇట్లు ధృష్టద్యుమ్నుండు పురందరనందనునకుం దలకడచి తాఁకి. 184

క. శరములు మూటం గృపుఁ బది
శరముల మద్రేకు నొంచి శర మొక్కట ను
ద్ధరగతి యగుకృతవర్జుని
యరదముఁ దురగముల నొకట నవనిం గూల్చెన్. 185

వ. అప్పుడు శల్యనందనుండు. 186

క. పదిటన్ ధృష్టద్యుమ్నునిఁ
బదియమ్ముల నతనిసూతుఁ బటురయమున ను
న్మదుఁ డై నొప్పించినఁ గెం
పొదవిన మో మలఁతినవ్వునొప్పున నొప్పెన్. 187

క. ఆవృషతపౌత్రుఁ డుద్ధత
కోపానలుఁ డగుచు శల్బుకొడుకుధనువు నా
టోపమునఁ దునిమి ఫణిరా
జోపమితాస్త్రంబు లతనియొడలం జొసెపెన్. 188

వ. ఇవ్విధంబున. 189

క. నోనేసి సూతు హయఁం
తానముఁ జంపుటయు శల్యశనయుఁడు విరఘం
డై నిరుఁహన మగు తన
మానమ వాహనము గాఁగ మన మెలరారన్. 190

శల్యనందనుండు ధృష్టద్యుమ్నునితో యుద్ధంబు సేసి చచ్చుట
సం. 8-57-25

క. పలకయు వాలును గొని తె
క్కలు గలపెనుఁజాము పగిదిఁ గవినఁ గౌంతే
యులు సూచి వెఱుగువడి రా
బలమును నీబలముఁ బొగడెఁ బటుశౌర్యంబున్. 191

- వ. ఇట్లు గవిసి. 192
- క, వెరవున ధృష్టద్యుమ్నుని
శరనికరం బెల్లఁ బలక జడియుచుఁ గిరణ
స్ఫురణాతిభీషణం బై
కరవాలము మెఱయఁ జిత్రగతులం గవిసెన్. 193
- తే. కవిసి వ్రేసిన గ్రక్కున గద యమర్చి
యాఁగి వజ్రప్రహారంబు ననుకరింప
ద్రుపదనందనుఁ డడిచినఁ దునియ లయ్యెఁ
బలక రెండవవాటునఁ బగిలె శిరము. 194
- క. తల వ్రయ్య లై నఁ బ్రాణం
బులును గృపాణంబు విడిచి భువిఁ ద్రెళ్లె నతం
డలుకొంది కురుబలం బా
కులతం బొందంగఁ గొండ గూలినభంగిన్. 195
- తే. ఇతైఱంగున నిజపుత్రుఁ డీల్గుటయును
గ్రోధదీప్తుఁ డై శల్యుండు ద్రుపదసూతి
మీదఁ గవిసిన నాతఁ డమేయబాణ
పంక్తి వరగించె నుజ్జ్వలవ్రభలు నిగుడ. 196
- వ. ఆనిన విని ధృతరాష్ట్రుండు సంజయున కి ట్లనియె. 197
- క. మానుష మేటికి దై వా
ధీనము సర్వంబు నస్మదీయస్థాయ
తేనలఁ బాండునృపాలక
సూనులు గెల్పెదరు కంటె సూతతనూజా. 198
- క. చావును నోవును మన యో
ధావలికిన్ గెలుపునుబ్బు నావలికిని నీ
చే విని యెదఁ దుది నెట్టులు
శ్రీవిభవము పాండవులకుఁ జేపడున కదే. 199

వ. దుర్యోధను దుర్జయంబున నేను దుర్వార్తలు వినుచు దుఃఖంబు లనుభ
వింపు వాడ నైతి గాంతేయుల గెలుచునుపాయం బెద్దియుం గన్న
వారముగా మనిన సంజయుం డది యట్టిద నీనైన్యంబుల నేనాం
గంబు లనేకంబులు వొలిసె దొరలు మడిసెదరు దిర మై విను మని
యిట్లనియె నట్లు శత్రుచేత బహుశాణఃబులం బొదువంబడి పార్ష
తుం డతని నపరిమిత నిశితశరంబులం బొదువ నతం డతనివిల్లు
దునిమి వివిధాస్త్రంబుల వెగడు వఱచిన నాధృష్టద్యుమ్నుండు
నొచ్చుటయుఁ జూచి సుభద్రాసూనుండు మద్రపతిం చాకె
నప్పుడు కరుపతి పురి కొల్ప దుర్ముఖుండును దుస్సహుండును
దుర్మర్ష ణుండును సత్యవ్రతుడును జిత్రసేనుండును బురుమిత్రుం
డును వివింశతియును వికర్ణుండును నయ్యభిమన్యు మార్కొనుట కలికి
పాంచాలనందనుపై నడరి యొక్కొక్కండ పెక్కుమ్ము లేసిన
నాపుషతపౌతుండు చలింపక యొక్కొక్కరినిం బెక్కుమ్ము లేసికగ
లాఘవంబు నెఱపి యందఱకుం జాలి సమంబు సేయుచుండె. 20

క. నకులుండు సహదేవుండు మా
మకు నచ్చెరువాటుఁ బ్రియము మదిఁ దలకొన నం
బకవృష్టి గురియ నస్త్రు
ప్రకరంబునఁ బొదివె మద్రపతియును వారిన్. 20

వ. వారికి జానటయై పాంచాల మత్స్యపతులు నై న్యోపేతంబుగాఁ దఱి
మిన మనయందుఁ గల దండిమగలు శత్రునకు సాహాయ్యంబు సేసి
రంత దినమణి యంబరమధ్యం బలంకరించె నట్టియెడ. 202

తే. భీమసేనుండు నేడు సంగ్రామమునకుఁ
దీటుదల యగుఁగా కని తీవ్రకోప
దీప్తుడై గద సూచుచుఁ దేరు నీడు
తనయునకు సమ్ముఖంబుగఁ దఱుముటయును. 208

క. నీకొడుకు లందఱును వెఱ
నాకులతం బొంది రప్పు డగ్రజుండు గజా

- నీకఘను మగధు వీరో
ద్రేకంబునఁ బనిచె మారుతిం దలపడఁగన్. 204
- వ. పనుచుటయు నతం డురవడించిన. 205
- చ. గజఘటలం గనుంగొని వికాసము మోమునఁ బల్లవింపఁగా
భుజశిఖరంబునందు గద పూన్చి మదంబునఁ దేరు డిగ్గి వా
యుజుఁడు గడంగి భీషణసముద్ధతిమైఁ దలపడ్డఁ బర్వత
ప్రజముపయిన్ వెసం గవియు వాసపుచందము దోచె నత్తఱిన్. 206
- క. నిజసింహనాదమున న
గ్గజములు గుండియలు వలిగి కలగుండు వడన్
విజయాగ్రజుఁ డి ట్లేచి ది
విజవర్గము పిచ్చలింప విస్ఫురితగతిన్. 207
- వ. విక్రమవిహారంబునకుం జొచ్చె నప్పుడు ద్రాపదేయులు నభిమన్యుం
డును గవలును ధృష్టద్యుమ్నుండును గరిసముత్కరంబువై శరనికరం
బులు నిగిడించుచు భీముని నిరుగైలంకులం జేసి కవిసి రందు నకుల
నందనుండగు శతానీకుండు హస్తికులమస్తకంబులు భల్లంబుల డొల్ల
నేయుచు నడచె నట్టియెడ. 208
- చ. మగధమహీశుఁ డేచి యభిమన్యుని వైఁ గరిఁ గొల్పు న్న్యజ్జలం
బగు నొక నారసంబు దొడి యాతఁ డుదగ్రత ఫాలకుంభసం
ధిగతము గాఁగ నేయ నది దీనత మ్రొగ్గఁగ నప్పు డక్కజం
బుగ వెస మాగధుం దునిమె భూస్థలి నయ్యిరుపీనుఁగుం బడన్. 209
- క. ధృష్టద్యుమ్నుండు నుజ్జ్వల
దప్టాపదపుంభిమార్గణాఽశి నయ్యు
త్కృష్టగజఘటలఁ గలఁచె న
వప్తంభవిజృంభణంబు వైరులు వొగడన్. 210
- ఉ. కొన్నిటి హస్తముల్ సదియఁ గొన్నిటిఁ గొమ్ములు దుమ్ము దూళిగాఁ
గొన్నిటిఁ గుంభముల్ వగులఁ గొన్నిటిఁ గాళులు నుగ్గునూచగాఁ

గొన్నిటిఁ బార్శ్వముల్ నలియఁ గొన్నిటి వీఁపులు పిండుపీచుగా
నన్నిటి భీముఁ డుద్భటగదాహతి నేనికవేట లాడఁగన్. 211

క. అభిమన్యుదుపదసుత
ప్రభృతు లతనితోన మెలఁగి బడలువడఁగ న
య్యిథవయము నిశితవిశిఖ
ఘభితముగాఁ జేసి రేపు సొంపారంగన్. 212

క. ద్వీరదము లొఱగెడివియు నె
త్తురు గ్రక్కుచుఁ గూలెడివి గదుపు లై కలయం
దిరుగుడు వడియెడివియు భువి
బొరలెడివియు నయ్యెఁ బవనపుత్రమునుమునన్. 213

క. ఏనుఁగునెత్తుట గదయుం
దానుఁ దడిసి విలయకాలదండధరుని చం
దానం బావని మాగధ
సేనం బీనుఁగు పెంటఁ జేసి చెలంగెన్. 214

క. శరములవేగంబున గద
పరుసదనంబునను గలఁగఁబడి చేడ్పడ నా
కరులం దోలెను భీముఁడు
వెరపున గోపకుఁడు గదుపు వెలిచినమాడ్కిన్. 215

క. పెనుగాలిఁ దూలు మొగిళులొ
యన నిభములు విటిగి నిజబలావలి సదియం
దనమీదఁ బాఱ దుర్యో
ధనుఁ డదలిచి పర్వనైవ్యతతిఁబురికొల్పెన్. 216

క. పతిపురికొలిపిన నమవన
నతిశయముగఁ బొంగు జలధి యనఁ గ్రమ్మినయు
ద్ధతబలము నిలిపె నమ్మా
రుతి నెలియలికట్టక్రియ నిరూఢస్థితి యై. 217

- వ. ఇట్లు నిలిపి యార్చి తఱియం జొచ్చు వృకోదరునకుం దో డయి ధృష్ట
ద్యుమ్న సౌభద్ర ప్రముఖు లగు రథి కజనంబులు. 218
- క. విడువక దాపట వలనటఁ
గడిమి మెఱయ నిలిచి యపుడు కౌరవ సేనం
గడుఁ జిక్కు వఱచి రొక్కు
మృడి నమ్ములవానఁ గురిసి మద మెలరారన్. 219
- క. అడవి దరికొనిన పావకు
వడవున భీముండు గౌరవ వ్యూహంబుం
బొడి సేయుచుఁ జేచ్చెం దన
యొడలు మనము నంతకంత కుబ్బుచు నుండన్. 220
- క. ఉరమునఁ గటిమై దొడలం
జరణములం గౌరవేంద్రు చతురంగంబుల్.
ధరఁ జూపకట్టు వడ ని
ష్ఠురగతిఁ దాఁకుచు సమీరసుతుఁడు చరించెన్. 221
- తే. తుంగమడువున నాడుమాతంగవిభుని
భంగి భవదీయ నైనన్యంబు బడలువడఁగ
లీల నిస్సంభ్రముం డయి కేలి సలిపె
గాలిచూ లప్త గగనచరాలి వొగడ. 222
- క. వెఱచఱచి వెగడువడి ని
వ్వెఱఁ గందుచుఁ గురుబలంబువీరు లతని డ
గ్గఱ కంత నంతఁ జూడఁగ
నుఱక నదీసుతుఁడు దాఁకె నుద్భటభంగిన్. 223
- క. అరదంబురవము నెలఁగఁగ
శరములు వాయుజునిమీఁద సాంద్రముగ వెసం
గురియుచు నడరెడు భీష్ముని
సరభసముగ నూఱుకొనియె సాత్యకి గడిమిన్. 224

- వ. ఇ యైదిర్పినం జూచి. 225
- క. అంబరము వగుల నార్చి జ
నంబు వొగడఁ గృష్ణుననుజునకు మార్కొని తీ
వ్రాంబకములు పదియింట న
లంబునుఁడు దదంగకంబులం గీలించెన్. 226
- వ. ఇవ్విధంబున దాకి బెట్టు నొప్పించినం గోపించి. 227
- చ. శినిమనుమండు నద్దనుజు శీఘ్రము నాలుగు నారసంబులన్
వెనుక కొదుంగఁ జేసి పటుచక్రమ మొప్పుగ నార్చె నార్చినన్
విని కనుఁగ్రేవఁ గెంవడర పీఠరసోద్ధతిఁ జూచి సోమద
త్తునితనయుండు బిట్టతనితోఁ దలపడ్డ నుతించె నైన్యముల్. 228
- వ. ఇతైఱంగునం దలపడి. 229
- క. భూరిశ్రవుండు దొమ్మిది
నారాచము లతనిమేన నాటించిన నా
కౌరవ్యునిఁ బలువిశిఖా
సారంబున ముంచి నొంచె కై నేయుండున్. 230
- ఉ. ఈసునఁ దానుఁ దమ్ములు నరేంద్రుఁడు గ్రంధుగ సామద త్తికిన్
తానట యై కడంగ నట పాండవులన్ హరితమ్ముఁ కూడి పె
ల్లెసిరి వారిచై నధిప యేడైఱమీఱ బకారి యష్ట సం
త్రాసన భాసురుం డగుచుఁ దాకి తెరల్పె భవత్కుమారులన్. 231
- దుర్యోధనుఁడు భీముని మార్కొని మార్చుఁ బొందించుట
సం. 6-80-7
- ఉ. తమ్ములు పీఠినం బతి యుదగ్రత భీము నెదిర్చి యార్పుచుం
దొమ్మిది యమ్ములం దనువు దూఱులు నేసిన సూతుఁ బిల్చి వే
గమ్మ రథమ్ముచై కరిగి కన్నుల నిప్పులురాల నవ్వి యొ
క్కుమ్మడి నాతఁ డేనె నృపు నుగ్గగతిం బదినారసంబులక. 232

సీ. అంతః బోవక నూతుఁ డగు వందకుని మూఁడు

శరముల నేసిన ధరణినాథుఁ

డరువది యమ్ముల నతని నాతనిరథ

చోదకుం డైన విశోకు మూఁట

నటిముఠి నో నేసి మఱియు నొక్కమ్మున

ఘనశరాసనము ద్రుంచినఁ బ్రదివ

కోపుఁ డై యొండొకచాపంబు గైకొని

యుగ్రశల్లమున వృకోడరుండు

అ. విల్లు దునుముటయును వేటొక్కవింట వ

క్షంబుఁ బోని నారసంబు దొడిగి

రాజరాజు వెన నురం బాడ నేసిన

మూర్ఖ వచ్చి యతఁడు మ్రొగ్గె నిధివ.

233

క. కని కడు నలిగి సుభద్రా

తనయుడుఁ బాంచాలరాజతనయుఁడు గృష్ణా

తనయులు నొక్కమ్మడి నీ

తనయునిఁ బొదివిరి పట్టుప్రదరపుంజములన్.

234

ఉ. అంతకు సేద దేటి విలయాంతకునాకృతి భీముఁ డేచి దు

ర్ధాంతపరాక్రమస్ఫుఠాఁ దాఁకి నరేంద్ర తనూజు శల్యు న

త్యంతరయంబునం బటుశరావలి నొంచిన నీదుసైనికుల్

సెంతలఁ జేరరైరి బలుసింగముఁ గన్న గజంబు లట్ల యై.

235

వ. అప్పు డపరాహ్ణం బయ్యెడ దత్తమయంబున భవత్సానులు సేనాపతి
సుషేణజలసంధసులొచనులు భీమ భీమరథ భీమశాహు దుష్ప్రధర్ష
దుర్ముఖులును వివిష్ణు వికటోగ్రాలోలుపసములు నీ పదునలుపురు
బహుశరంబు లడరించుచు నతనిం బొదివిన నజ్జరాసంధమర్దనుండు
ఘనశార్దూలంబు బాలమృగంబులం గని కవియుచందంబున నెదు
ర్చొని సేనాపతిగంబు భల్లంబునం ద్రుంచి పాణత్రయంబున జలసంధు
నంతకాలయంబున కనిచి సుషేణు వక్షస్థలంబున వలుఁదనారసంబు
నాటించి పడవైచి భీమశాహు నస్త్రపంచకంబునం జంపి యుగ్రు

నుత్తమాంగంబు వెడఁదవాతియమ్మునం గుండలమ్ములతోఁ గూల్చి
భీమ భీమరథుల నొక్కుమ్మడిం బెక్కుమ్ములం గూల నేసి నగుచు
మిక్కుట మ్మగు నాలుగమ్ముల సులోచనుఁ గీ టడంగించిన. 236

క. పెఱవార లధికభీతిన్
విఱిగి చనిరి భీష్ముఁ డేచి వీరరథికు లం
దఱఁ జూచి రాచకొడుకుల
నలుమాడెడు భీముఁ డిట్లు నడుఁకం దగునే. 237

వ. అని పురికొల్పికొని తొడరునట్టియెడ. 238

క. మిగిలి పవమానసుత్తువై
భగదత్తుఁడు మత్తగజముఁ బఱపి యతని నా
శుగములఁ బొదివిన నమ్మెయి
మొగిళులు రవిఁ బొదువు దగ్ధముం దలఁపించెన్. 239

చ. కని యభిమన్యుముఖుల్ బవికంపితవృత్తిఁ గడంగి యేసినం
దనువున నెల్ల రక్తజలధారలు గ్రమ్మఁగ వారణేంద్రుఁ డే
పున నెలయేఱు లొక్కమొగి బోరనఁ బెక్కుడరంగ లీలఁ గై
కొని ఘనకేళి సల్పునడగొండగతిఁ సముదగ్రమూర్తి యై. 240

క. కవిసి బలముఁ జంపఁగఁ జాం
డవయోధులు నిల్పరించుటకుఁ జాలక టి
చ్చపడినఁ గని పెల్లగఁ గౌ
రవనైన్రము లడరె నుద్ధృతస్ఫురణమెయిన్. 241

తే. అప్పు డుబ్బి దుర్యోధనుఁ డతిరయమునఁ
డేరు వఱపించి మారుతిఁ దెగువతోడఁ
గదిసి బలునారసంబు వక్షమున నాట
నొల్లఁబోవుచు సిడ మతఁ డూత గొనియె. 242

వ. అయ్యవసరంబున. 243

ఘటోత్కచుండు మాయాబలంబునఁ గౌరవసేనపై విజృంభించుట

సం. ౧-69-40

క. మనసేన పేర్చి పెల్లా
ర్చినఁ జూచి ఘటోత్తచుండు సెలఁగి జనకుఁ జే
కొని యిది మాయ ఘటంపగ
ననురూపంబై న వేళ యని తలఁచి చెప్పన్. 244

వ. కైలాస కైలాకారంబును జతుర్దశసారోదారంబును సుద్ధామగమన
దుర్వారంబును నగు వారణంబు నెక్కి వజ్రజ్వాలాభీల బాహుదండుం
డగుచు నయనసహస్రం బొప్ప నప్పాండవులకుం దోడుపడ నైరా
వణా రూఢుఁడై యింద్రుండు చనుదెంచె ననుబుద్ధి వైరులకుం
బుట్టనట్టుగా సంజన వామనాది దిగ్గజంబు లెట్టెట్టివి యని వినంబడు
నాభంగి మత్తేభంబుల నెక్కి తక్కటి దిక్పాలుగపోలికం దోడిదాన
వులు గెలంకుల నేతేరం గురువతిపైఁ దోతెంచి యతని కడ్డుపడు భగ
దత్తుదంతిం బొదివి. 245

క. అమ్మల సేనుఁగుకొమ్మల
నమ్మత్తగజమ్మ నొంచి యఱిముఱి మననై
న్యమైల్లఁ జదియఁ బఱచె భ
యమ్మున మొగతిరిగి దిక్కు లద్రవ నొరలుచున్. 246

వ. ఇ ట్లాభీలంబుగా భగదత్తుకుండాలంబుఁ దోలి యురవడించి. 247

క. దనుజవతి యేచి దుర్యో
ధనుడెసకడఁటయుఁ దత్త్వి తామహుఁ డాచా
ర్యున కీట్లను మ్రోడింబుఁడు
దనమాయా గర్వమున నుదగ్రుం డయ్యెన్. 248

క. భగదత్తు నెగిచి కౌరవ
జగత్తీర్థరుమీదఁ గవినె సరభసవృత్తిం
దగ నడ్డపడక తడయుట
మగఁటిమి యే పొదువవలయు మనుజాశనునిన్. 249

చ. తలఁకెడువాఁడు గాఁడు భద్రుఁడు భీమతనూజుతోడ ని
ట్టలముగఁ బోరఁ జాలు నకటా కరి యోరువ దేమి సేయు వి
చ్చలవిడి భూవిభుం గవిసె సామజమున్ వెస సేయుఁ డంచు జో
దులక ను జేయి వీచి మును దోలె నతండు రథంబు బల్విడిన్. 250

వ. ఆచార్యప్రభృతు లగు రథికవేరులునుం గూడికొని కురుభూపతి కడ్డపడి
హిడింజానందనువైఁ గ్రందుకొని వివిధాస్త్రంబులు వరగించి రంత
నక్కడ నతనికిఁ దోడై యుధిష్ఠిరాది పాండవులును బాంచాలమాతస్య
ప్రముఖుడందనాయకులును బ్రతివీరులవై ననేక విభింబులు గురియ
నప్పుడు పోరు ఘోరం బయ్యె నందు మందాకినీనందనుం డమంద
వరాక్రమక్రీడం గౌంతేయ బలంబులం గనుపుగొట్టె నట్టియెడ నా
ఘటోత్కచుం డుత్కటోద్ధామవిక్రమాభిరాముం డగుచు సింహనా
దంబు సేయ బృంహితోదాత్తంబులైన తదీయదంతావళంబులు నలి
రేఁగి నీసైన్యంబుల బడలువడం జేసినం గని గాంగేయుండు గుంభ
సంభవున కి ట్టనియె. 251

క. ఈయనతో రణ మిప్పుడు
సేయఁగ మది గొల్పదస్త్రభరికిఁ జేరెం
దోయజమిత్రుఁడు సేటికిఁ
బోయి మనము వత్త మెల్లిప్రాద్దుర ననికిన్. 252

ఆ. అనిన నట్లకాక యని ధనురాచార్యుఁ
డప్పు డాత్మపక్ష మైన రథిక
కోటి కెఱుంగఁ జెప్పికొని యని సేయుట
నీలిపి తినియఁ బంచె బలము నెల్ల. 253

వ. ఇన్నిధంబున. 254

క. కౌరవబలములు దిరిగిన
భేరిశంఖాదితూర్వభీషణరావో
దారపటుసింహనాద
స్ఫార విలాసంబు లయ్యెఁ బాండవబలముల్. 255

- తే. చిన్నఁబోయి నీ కొడుకులు సేయఁగలుగు
దొరలు విడిదల కరిగిరి పరగ భీమ
సేనుకొడుకు నగ్గించుచుఁ జెఱఁగి వారు
చెన్నుసొంపారఁ జని రాళ్ల శిబిరములకు. 256
- వ. అని యిట్లు నాలవనాఁడు ధార్తరాష్ట్రులు దూలపోవుట సెప్పిన విని
సంజయునకు నాంబికేయుం డి ట్లనియె. 257
- చ. అనితల నీవు పాండుతనయావలి కెప్పుడు మేలు చేయు నా
తనయులకుం బరాక్రమము శక్తువయుం బ్రకటింప విందు భీ
ష్ముని గురు శల్బుఁ దక్కుఁగలశూరుల నెల్లను వారు సీరికిం
గొన కిటు లింతవా రగుటకుం గత మెయ్యది నాకుఁ జెప్పుమా. 258
- క. అనుటయు నాతం డిట్లను
విను మౌషధగుణము మంత్రవీర్యము మాయా
జనితసమగ్రోద్ధతి గా
దనఘా నీ కేను మున్న యది యెఱిఁగింతున్. 259
- ఉ. పాడియు సశ్యముం గలరు పాండుతనూజులు నీదుపుత్తు ల
ప్పాడికి నోడ రత్నైరఁగు పాపము సేయఁగఁ జూచి తీవు న
క్కి డిటు సేయ కే లుడుగు గెల్వదెధర్మువు వారిగెల్పు మీ
యోడుటయున్ ద్రువంబు విదురోక్తులు వింటిమిగాదె యేర్పడన్. 260
- క. నీయడిగినభంగిన గాం
గేయు నడిగె నట్లు వారు గెలిచి చనినయా
రేయి కురునాథుఁ డాతని
కాయన సెప్పినవిధంబు నభివర్ణింతున్. 261
- వ. భీష్ముండు దుర్యోధనున కి ట్లనియెఁ దొల్లియుం బలుమాటుం జెప్పుదుఁ
బాండవులకు వాసుదేవుండు సహాయుం డై యుండు నట్లగుట నెయ్య
దియు నపాధ్యంబు లే దప్పరమేశ్వరు మహత్వం బున్నరూ పెఱిం
గెడు వారు పెక్కండ్రు లే రెఱింగినవారల కాపదలు లేవు క్కంతేయు

లతని నెఱింగి యాశ్రయింతురు నీవు సదుకుసేయవు వినుము చెప్పెద
మానససరస్సు నుత్తరపర్వతంబు నగ్రప్రదేశంబున దేవతాముని
గంధర్వాప్సరోగణంబులు గొలువం గొలుపుండి కమలసంభవుండు.

తే. మణిగణోజ్జ్వల మైన విమాన మొకటి
యంబరంబునఁ గాంచి సర్వాత్ముఁ డందు
సన్నిహితుఁ డగు తెఱిగి హర్షంబు సంభ్ర
మంబుఁ దలకొన లేచి నమస్కరించి. 263

క. లోకోత్పత్తి స్థితివిల
యాకలనవినోదమునిగణార్చితగుణర
త్నాకల్పనిర్గుణాత్మక
శోకభయాపహపదాజ్ఞ శుభకరమూర్తి. 264

వ. అని మఱియు ననేకప్రకారంబుల సంస్తుతించి యిట్లని విన్నవించె.

క. నారాయణ నీ కేఁ గడు
గారవమునఁ బుట్టి యిజ్జగము అన్నింటిన్
సారమతిం గావించితి
నీరక్షణ వీని కెల్ల నిలు చై యుండున్. 266

క. ఇత్తటి మనుష్యభువనం
బుత్తలపడుచున్న యది మహోగ్రాసుర దు
ర్వృత్తముల నీవు కరుణా
యత్తమతిం బుట్టవయ్య యదువంశమునన్. 267

క. నరసఖుఁడ నీవు సఖుఁడును
నరలోకమునన్ జనించి నానాదై త్యే
శ్వరులదెసఁ బీడ లుడుపుము
ధరణిభారంబు వాయుఁ బాత్పర్యమునన్. 268

వ. అని వేడికొని వినతుం డయి యచ్చేపుని తోడినీడయుం బోని నర
నామధేయుం డగు మహాపురుషుం బ్రార్థించిన నన్నారాయణుండునుం

గారుణ్యార్ధ) కటాక్షంబున వీక్షించి యట్ల యయ్యెడుం గాక యని
యానతిచ్చి యంతర్ధానంబు సేసిన నక్కొలువువా రెల్ల నచ్చెరువంది.

క. పరమేష్ఠి నీవు గడుద
త్పరతను వినయంబు సేసి ప్రార్థించితి వె
వ్వరొకో వీరలు నావుడు
సరసిరుహాసనుడు సెప్పె సంప్రీతిమెయిన్. 270

క. పరమమును లాదిపుర ఘలు
నరనారాయణులు వీరు నా కారాధ్యుల్
నరహితముగఁ బ్రార్థించితి
ధరఁ బుట్టుం డనుచు దానిఁ దలకొనిరి దయన్. 271

క. ఇలఁ గ్రీడగఁ బుట్టినవీ
రలఁ గేవలమర్త్యు లని సరుకు సేయనివా
రలు నెడుదు రెఱిగి భక్తిం
గొలచినవారలకు శుభ మగును వినుఁ డెందున్. 272

వ. అని యెఱింగించి బ్రహ్మ దనలోకంబున కరిగెఁ గొలువువారలు నిజ
స్థానంబులకుం జని రిక్కడ నీకథ వారదజామదగ్న్యవ్యాసాదులచేత
వింటిం దొల్లియు మహామునులు నిన్ను నరనారాయణులతోడివైరంబు
వలవ దని వారించిర కాదే నీవు మదాంధుడవై మాన వైతి వింక
నైనను గృష్ణు నాశ్రయించి పాండవులతోడిపొత్తున మెలంగి బ్రదుకు
మని చెప్పి భీష్ముం డూరకుండె గౌరవపతియు నప్పలుకులు పెడ
చెవులం బెట్టె మీరు దగువారు సేయు హితోపదేశంబు లాచరించెదరె
యని పలికి సంజయుం డమృహీపతి కి ట్లనియె. 273

భీష్ముని పంచమదివనయద్ధక్రమము

సం. ౪-౪౪.1

క. వేగినఁ గౌరవసేనలు
వేగము కై సేసి యనికి వెడలెం దీప్రవో

ద్యౌగత భీష్మని మున్నిడి

సాగరములు మేర దప్ప చందం బొందన్.

274

వ. ఇట్లు వెడలి మకరవ్యాహం బమర్చుకొని నిలిచె నంతఁ బాండవులను శ్రేణవ్యాహంబుగా మోహరించి రందు ముఖంబున భీమసేనుండును నయనంబుల ధృష్టద్యుమ్న శిఖండులను శిరంబున సాత్యకియును గంతంబున గిరిటీయు వామపక్షంబున విరాట ద్రుపదులును దక్షిణ పక్షంబునఁ గేకయులును వీచున నభిమన్యు ద్రౌపదీయులును బచ్చంబున నకుల సహదేవఁహితుం డయి యుధిష్ఠిరుండును నిలిచి రివ్విధంబున సన్నద్ధంబు లయిన యుభయవ్యాహంబులు మేదురతూర్ణనినాదంబులు రోదసీకుహరంబు నిండ నొండొంటిం గదిసిన.

275

క. మకరవ్యాహం బనియెడు

మకరాలయ మపుడు దర్ప మహిమోజ్జ్వలుఁ డై

మకరక్రీడం జండత

మకరాభిలముగఁ జొచ్చె మారుతి యధిపా.

276

ఉ. చొచ్చి పితామహుం గని యిషు ప్రచయంబునఁ గప్పె నాతఁడుం

జిచ్చున నేయి వోసినవిశేషము దోవఁగ భీము నొంచి ము

చ్చిచ్చును నేర్చునట్టులుగఁ జేసె దదూర్జితసేన నంత వి

వ్వచ్చుండు వచ్చి దివ్యశరవర్గనిర్గళ విక్రమంబునన్.

277

క. భీష్మనిగర్వం బుడిపి మ

హోష్టులుఁ డై కౌరవేంద్రయోధుల కెల్లన్

గ్రీష్మాదిత్యుని క్రియ న

ర్చిష్మత్వము సూపి యడరె సేవలు దెరలన్.

278

వ. అట్టియెడ నీకొడుకు గురునిం గదిసి యతని కిట్లనియె.

279

తే. పట్టి పాలార్చెదరు మీరు పాండుసుతుల

నీవు భీష్ముండు నలిగిన దేవతలకు

నైన మార్కొనవచ్చునే సేన నరుండు

నొంపగా నిట్టు లొప్పురికింపఁ దగునె.

280

వ. అనిన విని కుంభసంభవుండు టకటం బడి యతనితో నిట్లనియె. 281

తే. ఎన్నఁడును మున్ను వారలయేపు నోపఁ
గాన మెట్లు ముద్రంబులొన బుట్టి
వైవఁ గొన్నంత గొనుఁ గాక వార గెల్వ
మాకు శక్యంబె చవి గానిమాట లేల 282

క. అనుచు మొన గడచి నడచినఁ
గని పొందుతనూజనైనిక ప్రాతఁబుత్
గనుకని విచ్చిన సాత్యకి
యనిలజవం బెనఁగఁ దాఁకె నస్త్రాచార్యున్. 283

ద్రోణుండు దుర్యోధన ప్రేరితుండై పొందవనైన్యంబుపైఁ గవియుట

సం. 85-21

సీ. తాఁకి యుజ్జ్వలభాణతతి గవియించిన
నవ్వుచు బెడిదంపు నారసములు
గురుఁడు కై నేయుపైఁ గురిసిన నొచ్చియుఁ
దెరలక యాతండు తీవ్రభంగిఁ
బెనంగఁగఁ జూచి పావని యేచి గురునివై
నిశితాస్త్రసంతతి నించి నొంచె
నంత శల్కుండును శాంతనవుండును
నతనికిఁ దోడ్పడి యడరి భీము

ఆ. నేయఁ దొడఁగుటయును నే దైత్ర ద్రావదే
యులును దానుఁ గవిసి యుగ్రలిలఁ
బటరయంబుమై సుఖద్రాసుతుండు దు
ర్వారవిశిఖతతుల వారిఁ బొదివె. 284

చ. కడువడితోడ నప్పుడు శిఖండి ధనుర్గుణనిస్స్వరంబు పె
ల్లడరంగ బాణజాలము వియత్తటిఁ గప్పంగ నీదు నైన్యముల్
సుడివడ భీష్ముఁ దాఁకుటయుఁ జూచి మనంబున నాట దానితోఁ
బొడుతునె యంచు మార్కొనక పోయె దొలంగి యతండు భూవరా

- క. కనుఁగొని కురువతి యాచా
ర్యునిఁ బరికొలుపుటయు నాతఁ డుద్ధామగతిం
జని కడిమి మెఱయ నుజ్జ్వల
ఘోమాగ్ధపుంజముల శిఖండిఁ దెరల్పెన్. 286
- క. అమ్మెయిఁ గౌరవులును ద
ర్ప మృలరఁగఁ జెలఁగుటయును బాండవబలముల్
సమ్మృఖమునఁ దలఁపడినను
సమ్మర్దం బుగ్ర మయ్యె సంగ్రామమునన్. 287
- క. ధూళుల మేఘంబులుఁ గర
వాలాదినిశాత పేఁతివర్గాంశుతటి
స్మాలయు గుణరవగర్జలుఁ
గీలాఁపువృష్టికిం దగియె నట్టియెడన్. 288
- క. ప్రోవులు గట్టిన గుఱ్ఱపుఁ
జ్రేవులు నేనుఁగుల తఱచుఁ బీనుఁగులు ర
క్తావిత వెల్లచీరలు
గావులు నై భటనికాయ కాయంబులునై. 289
- క. సమరాంగణంబు గడుఘో
రముగా నిరువాఁగుఁ బోరు రభసంబున ది
క్సమితి వడఁకాడె బొగడెడు
నమరులయులి వడఁరె జడల నతినిబిడముగాన్. 290
- క. అనిలజభీష్ములు దమతమ
మొనలకుఁ గన్నాకు లగుచు మునుకొని వడి న
ర్జునకుంభసంభవులప్రా
పునఁ జూపిరి విక్రమంబు భూరిబలంబున్. 291
- క. భీమునిదెసఁ గాళింగో
ద్ధామగజానీక సంగత త్వస్ఫురణా

భీమగతిం దఱిమెం గురు

భూమీశుడు భీష్మగురులు పోరెడుబలిమిన్.

292

చ. అఱిముఱి నీ కుమారవగు లత్తరి నందఱు నాబకారిపై
నుఱక రథంబులం బఱప నుజ్జ్వలై అము మేఘబృందముల్
గిఱికొనఁ గప్పిన ట్లయినఁ గ్రీడి గుణస్వన ముల్లసిల్ల నే
డైఱ విశిఖప్రతాన మను తీవ్రసమీరము నేపు సూపినన్.

293

క ఆరథ నివహంబులు న

వ్వారణములుఁ దెరలి మరలి వడిఁ బఱచుటయుం

గౌరవబల మెల్లను రణ

శూరుఁడు గాంగేయుముఱుపు సొచ్చె వికల మై.

294

వ. ఇట్లు సేన మొగతిరిగిచం గని సుయోధనుండు బరవసంబునం బురి
కొల్పి చేయి వీచుచు నగ్గలిక నడచినం గాంభోజగోపాలసింధు
గాంధారసావీరత్రిగర్తకళింగక్షముఖబలసంగతు లై శకునినైంధ
పులు దుశ్శాసనుం బురస్కరించుకొని యురవడించి భీమపార్థులం
బొదివిన ధర్మనందనుండు వెన్నుదన్ని యవల్పిసం జేదికాశకరూశ
పాంచాల సైన్యంబులతో ధృష్టద్యుమ్ను పురోగములగు రథికముఖులు
గడంగి కవిసి రప్పడు విదానునిందులు గాశిరాజును సైంధవుండు
భీమసేనుని వికర్ణుండు సహదేవుని జిత్రసేనుండు శిఖండిని దుర్యోధ
నుండు విరటునిఁ ద్రిగర్తులు నకులుని ద్రోణుండు చేకితానసాత్యకులను
గృహహరిక్యులు ధృష్టద్యుమ్నుని సౌభద్రుండు సాల్వకేకయులను ధృష్ట
కేతు ఘటోత్కచులు నీ కొడుకులం దలపడిరి యుధిష్ఠిరుండు దాను
మద్రేక్ష్యరుం దాఁకె నిట్లు సంకులసమరం బైన నన్రక్షన్ర సంచుట్ట
నంబున వెడలుమంటలు మింట నడరి మధ్యాహ్నప్రచండంబు లై
యున్న చండకిరణుకిరణంబుల మగిడింప నరదంబులు దాఁకి పడి
పొరలు కరులును గరిహస్తాకర్షణవిధ్వస్తంబు లగురథంబులును దురగ
ఖురపుటవిఘట్టితగాత్రు లగు పదాతులును బదాతివర్గానర్గళ ప్రహార
ధారాళరక్తసిక్తంబు లగుఘోటకంబులు నై చూచుభేదరులకు వెక్కి
సంబయ్యె నట్టియెడ.

295

- క. భీముని పోరుట గడు ను
ద్రామం బై మెఱయుటయుఁ బితామహుఁడు శర
స్తోమవిదారితుఁ జేసె మ
హామర్షోక్తుఁ డగుచు నతనిం బెలుచన్. 96
- క. నుఁగొని సాత్యకి యేనుం
గునకు సిడులు చూపింట్లు కోపంబున భీ
ష్మునిమీఁదఁ గవిసి యుజ్జ్వల
సునిశిత భల్లంబు లేసె సురలు నుతింపన్. 97
- ఆ అలికి యతఁడ నూతునఁ దెగ నేసిన
నధిప వృష్టివీరు నరద మిట్టు
నట్టుఁ దిగిచె నన్న డాకులగతి ఘోట
కములు దద్దరింబు గలఁగఁ బడెన్. 98
- క. మరలువుఁడు పట్టుఁ డిటు తెం
డరదమనకు వేగ వేగ యడ్డము ననుఁ డా
తురుఁ డయ్యెను సాత్యకి నె
చ్చెరఁ జొరుఁ డను మలిపు నారినేనఁ జెప్పంగెన్. 99
- తే. వికలరథుఁ డగు నావృష్టివీరుమీఁద
నేయ నొల్లక మీ తండ్రి యెరక మెరక
బాహుబలమునఁ బాండవపూహవిదళ
నంబు నేయఁ దొడఁగె భూనాథముఖ్య. 100
- క. అంత విరాటుఁడు లయ కా
లాంతకుఁడుంబోలె జేర్చి యతిరభఃమునన్
కాంతనవుఁ గదిసి యేసెం
గుంతిసుతు లలిర ముఁడు కూరాస్త్రములన్. 101
- క. ఏసి తురంగంబులనో
నేసినఁ గోపించి భీష్ముఁ డిషుదళకమునం

- జేసె నతని రక్తజలీ
దాభిసితగాత్మడుగ రెండుబలములుఁ బొగడన్. 802
- వ. అట్టియెడ. 803
- కా. గంగానందనుఁ దాఁక నర్జునుఁడు వోఁగా నడ్డమై రాజు మె
చ్చుం గేలిగతి యుల్ల సిల్లఁ జని యశ్వత్థామ పడ్డాణవి
ద్ధాంగుం జేసెఁ గిరీటి నవ్వుచుఁ దదీయం బైన చాపంబు ద్రుం
చెం గోదండము వే తొకండు గొని యేసెన్ ద్రాణి పెక్కుమ్మలన్. 804
- క. గురుసుతు బెడిదపుటంపఱ
నరనారాయణులు నొచ్చినన్ నరుకడక
న్నరుణం బగుటయుఁ దద్రుచి
పరంపరలతోన నిగిడ బాణచయంబుల్. 805
- క. ఉఱక నరుఁ డట్లు మైమఱు
వఱువుల్కుగఁ జేసి లీల నంగము నెల్లం
బఱియబుగఁ జేయ నాతం
డఱు మెడలక మఱియు నేసె నధికరయమునన్. 806
- క. నొచ్చియుఁ బెనఁగినఁ గృపయును
మెచ్చు గదిరి విక్రపుతోడ మెయికొని పోలి
ట్లచ్చువడ నేటి కని వి
వ్వచ్చుఁడు గ్రీడించి యొండువలనికి నడచెన్. 807
- వ. తదనంతరంబ. 808
- ఉ. భీముఁ డుదగ్రదర్పమున భీష్మునివైఁ జన నడ్డ మై కురు
గ్రామణి భల్లపంచకయుగంబున నాతనిమేను సింఱుడున్
భీమవృధకురప్రచయభిన్నతనుండుగఁ జేసె నాతఁ డా
భూమిపు నిట్లు నీడు ప్రియపుత్రకు లొండురుతోడఁ బోరఁగన్. 809
- వ. కనుంగొను జనంబులు. 810

- క. చండవిరోధతిమిరమా
ర్రాండు లనంగఁ దగిన వీరు దమలో ని ట్లు
ద్దండతఁ జెనఁగుట ధృతరా
ష్ట్రం దవినయలోభముష్కండుం దగుటఁ జుమి. 311
- వ. అని రట్టయెడ. 312
- క. కురుపతికిఁ జిత్రసేనుఁడుఁ
బురుమిత్తుండు వేల్పుచేటిపుత్తుండుఁ బ్రా వై
యురవడిఁ దరిమిన వారికి
నరనందనుఁ డెదురుపడె గుణధ్వని సెఁన్. 313
- క. పురుమిత్తుని నే దుజ్జ్వల
శరముల గంగాతనూజు సప్తతిజాణ
స్ఫురణమునఁ జిత్రసేనునిఁ
బరమాంబకదళకమున వి.పాటితుఁ జేసెన్ 314
- తే. ఎన్నిశరముల నభిమన్యుఁ డేసెఁ దమ్ముఁ
దారు నన్నియు శరములఁ దరిమి చిత్ర
సేనపుగుమిత్తు లతని సేసిరి నవోగ్ర
విశిఖములు నాచె భీష్ముఁ డవ్వీరుమేన. 315
- ఉ. అతఁడు చిత్రసేనునిశరాసన మేడై అఁ ద్రుంచి ఘోటక
ప్రాతము నొంచి మైమఱుపు వ్రచ్చి శరంబులు మేనఁ గ్రుచ్చి యు
ద్ధోతితుఁ డైనఁ జూచి కర ముద్ధతి రాజతనూజవర్గముల్
వే తటియంగఁ జొచ్చి పొదివెం బటుమార్గణవృష్టి నాతనిన్. 316
- క. ఆ సౌభద్రుం డుగ్రపు
వేసవిదావాగ్ని శుష్కువిపినమ్ము నిరా
యాసంబుగ దరికొనుగతి
భాసితశరశిఖలు వారిపైఁ బరగించెన్. 317

- క. రంగతృథనస్తుత్యతు
రంగముఁ డై తాండవాభిరతుఁ డగు హరులీ
లం గడఁగి వీరనృత్యము
సంగరరంగమునఁ జేసె శత్రులు మెచ్చన్. 818
- వ. ఇట్లు పేర్చి కురుబలంబు నేర్చు నభిమన్యుఁ జూచి జనితమన్యుండై
శుభలక్షణుం డగు లక్ష్మణుండు. 819

అభిమన్యు లక్ష్మణకుమారుల యుద్ధము

సం. 6-99-30

- క. తలవడి నానాస్త్రిము ల
గ్గలికం గురియుటయు నతఁడు కాండము లా టి
టల మైన యలుక నాతని
లలితోరస్థలమునం గలయ నాటించెన్. 820
- చ. తెరలక లక్ష్మణుండు దృఢదీప్త శరావలి పార్థవట్టిపైఁ
దొరఁగఁగఁ జేసినం గినిసి తొల్లహాయంబులఁ జంపి సారథిఁ
ధరఁ బడ నాతఁ డేసె విరథత్వము నొందియు నీదుమగ్నఁ డు
ద్ధరగతి శక్తి వైవ నది ద్రుంచె మహేంద్రునిమన్మఁ డమ్ములన్. 821
- ఆ. శక్తిఁ ద్రుంచి తీవ్రసాయక హతదేహుఁ
జేయఁ దొడఁగు నతనిచేతి బలుపు
సూచి కృపుఁడు రాజసుతుఁ డన జేరిపై
నిడి తొలంగఁ దెచ్చె నెల్లఁ జూడ. 822
- క. కురురాజు యోధవీరులఁ
బురికొలుపుచు భీష్ముఁ డపుడు పోరికి నడరం
గరి హయ నర శర నిబిడత
ధరణి జలదనిబిడగగనతలముం బోలెన్. 823
- ఉ. సాత్యకి యప్పు డేచి శరజాలము చిత్రలఘుస్ఫుటత్వసాం
గత్యవిరాజమానముగఁ గౌరవసేరఁ గలంగ జేసి యా
ర్థత్యమునం దనర్చిన సుదాత్తమనస్కుఁడు సామదత్తి యా
హుత్యభిరామవహ్ని క్రియ మజ్జిలుఁ డై వెరఁ దాకె నాతనిన్. 824

- చ. తలవడి యంత్యకాలశిఖ దారుణభంగి నమేయమార్గణా
ర్పులు వరగించుడున్ భయము సొచ్చి జనార్దనుతమ్ముతోడియో
ధులు పిలువన్నఁ దత్సుతులు దోర్బలదుర్దము లై పదుండ్రు న
గ్గలిక నెదిర్చి యిట్లనిరి కౌరవసత్తముతో నుదగ్రతన్. 325
- క. భూరిశ్రవసుఁడ యొక్కటి
వీరవిరోధంబు నలుపు వేడుకమెయి దు
ర్వారత వచ్చితి మొక్కరుఁ
గోరికొనుము సంగరమునకున్ మాలోనన్. 326
- చ. అన విని నవ్వి యొక్కఁడు మదస్త్రబలంబున కోర్వఁ డోపినన్
సునిశితబాణముల్ వఱపి సూరెల నందఱు నొక్కపెట్ట యే
పు నెఱువుఁ డన్న నారథికపుంగవు లేయ నతండు నమ్ము లె
ల్లను దునుమాడి వారిఁ జటులస్ఫురితాంబకవృష్టి ముంచినన్. 327
- క. పొలి వోని కౌర్యరేఖం
జెలఁగుచు వాస్తేయు లతనిఁ జేడ్పడఁ జెక్క
మ్ముల నొవ్వ నేసినం గడు
నలిగి శతాసనము లెల్ల నాతఁడు ద్రుంచెన్. 328
- క. కోదండదళకళిఘ్రి
చ్చేసం బొనరించి యపుడ శిరఃములు పదియున్
భూదేవికి బలిగా ని
ప్పొదించెం గౌరవేంద్రుబలములు నెలఁగన్. 329
- వ. ఇట్లు వడిన కొడుకులం గని వృష్టిపీరుండు. 330
- చ. వగవును గోపముం గదుర పైరిబలంబు దలంకఁ చేరు చై
నొగనొగ దాఁకఁగాఁ బఱపి నుగ్గుగఁ గౌరవసూతు నేసి బె
ట్టుగఁ దురగంబుతం దునుముడఁ వెస నాతఁడు నట్ల చేసెఁ బా
టిగఁ గరవాలముల్ గొని వడిన్ దిగి నేలకు దాటి రిద్దఱున్. 331

- వ. అట్టి సమయంబున. 332
- ఆ. వేగ మెయిది వృష్టిపీరు భీముడు గురు
వీరు గురువిభుండు గారవమున
వెనుకఁ జనఁగఁ దిలిచి తనతనరథముపైఁ
బెట్టికొనుచుఁ దొలఁగఁ బ్రీతిఁ జనిరి. 333
- వ. అంత. 334
- క. అపరాహ్ణానంగతుం డగు
తపనుం గని ప్రొద్దు గ్రుంకఁ దడ వేగుదు రీ
రిపు లని కడఁగి నరుఁ డ
స్త్రవరంపర వజపి నీదురథకుల నెల్లన్. 335
- వ. నిహతులం జేయుచు విహరించుచున్నం గనుంగొని. 336
- క. నైరింపక యేడ్డెఱు గురు
వీరాగ్రణి యిరువదేనువేలరథంబుల్
పోరికిఁ బురిఁకొలిపిన వి
స్ఫారగతిం గూడి కవిసెఁ జాద్యునిమీదన్. 337
- క. కడువెనుఁ గవిసిన యవి గ
వృడి బాణజ్వాల లడర నడి దావాగ్నిన్
మిడుతలు వొలిసినక్రియఁ బొడి
పొడి యయ్యెం గురుబలంబు పొం గడఁగంగన్. 338
- క. కిరణంబు లడఁగి యంతకు
నరుణత్వము మెఱయఁ దరణి యపరాధిశిరః
స్ఫుగణను నధికరణాలం
కరణం బొనరించుటయును గాంగేయుఁ డెడన్. 339
- క. శ్రాంతం బయ్యెను వాహన
సంతానం బెల్ల నిపుడు సంధ్యాసమయం

బింతట నేటికి నని సా

లింతము గా కింకఁ బోర తెన్నె యున్నే 340

వ. అని తలంచి కుంభసంభవాదియోధముఖ్యుల కెఱింగించి బలంబులఁ
దివియ నియమించి. 341

క. సమరక్రీడనలీలం

దమక తమక తనిసి మరలి తమతమ యావా

సములకు నరిగి రుభయనై

నృములజనంబులును దీవియలు వెలుఁగంగన్. 342

తే. రెండువీళ్లజనంబులు రేలు వివిధ

హృద్యసంగీతములను సాహిత్యమధుర

లలితగోష్ఠివినోదంబులను బ్రమోద

భరితు లై ప్రొద్దు పుత్తురు భరతముఖ్య. 343

భీష్ముని షష్ఠదివస యుద్ధక్రమము

సం 6-71-1

వ. పనవనాఁటిరాత్రి సనుటయు దెలతెల వేగునప్పుడు ధనంజయుండు
సేనాపతి రావించి మకరపూహంబు సంఘటింపు మని నియమించిన
నఖలజనంబులకుఁ బ్రీతి నెక్కిన నతం డమోహరంబు దీర్చునెడ
దానికేఁ జార్థపాంచాలపతులు శిరంబును గవలు గన్నులును భీమ
సేనుండు దుండంబును సౌభద్రద్రాపదేయఘటోత్కచులు గండస్థలం
బులును సాత్యకిసహితుం డై యుధిష్ఠిరుండుఁ గంతంబును ధృష్ట
ద్యుమ్నపురస్సరంబుగా విరాటుండు వెన్నును గేకయులు వామ
పార్శ్వంబును ధృష్టకేతుండును గరూఢపతియును దక్షిణపార్శ్వంబును
గుంతిభోజశతానీకులు జఘనంబును శిఖండియు నిరావంతుండును
బుచ్చంబును నై పన్నిరి భీష్ముండు దానికేఁ బ్రతిపూహం బూపించి
క్రొంచపూహం బమర్చి యందుఁ జంచువునం దాను గురుసహాయుం
డై నిలిచి సేత్రంబులఁ గృపగురుపుత్తులును మస్తకంబునఁ గృత

వర్షయుఁ గాంభోజబాష్పికులును గళంబున శూరసేనపరివృతుం డై
 సుయోధనుండును నురంబున సౌవీరసమేతుం డై భగదత్తుండును
 వీవున విందానువిందులును వామపక్షంబున సుశర్మయు దక్షిణపక్షం
 బున యవనపతియు నపరభాగంబున శ్రుతాయురుపేతుం డై భూరి
 శ్రవసుతుండును నిలిచి రిట్లుభయనై న్యంబులు సన్నద్ధంబు లై నడచి
 శఙ్ఖభేరీప్రముఖతూర్యనాదంబులు నెలంగం దలవడియె నట్టి
 సమయంబున.

844

క. తలకడచి నడచుద్రోణుని

యలపుఁ బలంబును సహింప కనిలతనయుఁ డి

ట్టలమగు రోషంబునఁ ద

దృలమువయిం బఱపె రథముఁ బటువేగమునన్.

845

వ. ఇట్లు వఱపిన నతనికోల్లలకుం గాక.

846

క. తనముందటియోధులు పిలు

సనుటయుఁ గుంభజుండు గినిసి శరనవకము భీ

మునిమేన నాట నాడఁడు

సునిశితభల్లమున నతని సూతుం దునిమెన్.

847

క. వాహనముఁ దాన నడపుచు

సాహసికత్వమున గుఱఁజు సమరక్రిడో

తాహము వదలక వైరి

పూహము దలఁకంగ భుజసముద్ధతిఁ గవిసెన్.

848

క. మీతండ్రి ద్రోణునకుఁ దో

డై తఱిమినఁ గేకయులు భయాకుఁత మరు

ద్దూతాంబుదగతిఁ దెరలఁగ

నాతతస్సంజయబలంబు లఱిముఱి విరిగెన్.

849

అ. అధిప భీమసేనుఁ డడరినఁ గౌరవ

నై న్య మతనిచేతఁ జూపఁటు

వడియె నవుడు ధరణిపతు లిద్దరును జేయి

వీచి తటిమి రధికవిక్రమమున.

350

వ. ఇవ్విధంబున ధర్మనందనదుర్యోధను లగ్గలికం బురికొలుప మొగ్గరం
బులు రెండును గండు మిళిలి తలపడియె ననిన విని ధృతరాష్ట్రుండు
సంజయున కి ట్లనియె.

351

ఆ. మనబలంబునందు మంచిమగల్ సాల

గలిగి యాబలంబు గెలువలేమి

దైవకృతము గాదె తలఁపఁ జోద్యము మున్న

యెఱుంగఁ జెప్పె వీదురుఁ డిట్టు లగుట.

352

క. అతఁ డెంత సాటి చెప్పిన

మతి హితముగఁ గొనఁడు కీడు మానఁడు కడుదు

ర్మతి యైవ నాతనూజుఁడు

మతి కర్మము వెనుకఁజనక మానునె యెందున్.

353

వ. విధికృతం బెవ్వరికి నుడువవచ్చు నెట్లు గా నున్నది యట్లయ్యెడుం
గాక యనిన సంజయుం డతని కిట్లనియె.

354

ఆ. నీతనూభవుఁడు నెఱిగుఱి యెఱుంగమి

యెఱిఁగియెఱిఁగి యతని నేలచెప్ప

మనయుపేక్షవలన విను నాఁటిజూదంబ

నేఁడు గయ్య మయ్యె నృపవరేణ్య.

355

వ. ఇంకఁ బశ్చాత్తాపం బుడిగి ధీరుండ వై సమరప్రకారంబు విను మట్టి
యెడ భీమసేనుండు భవత్సేనాసాగరంబు పాయవడం దటిమి
చొచ్చి దుశ్శాసనుండును దుర్విషశుండును దుర్మదుండును దుస్స
హుండును జయుండును జయత్సేనుండును వికర్ణుండును జిత్రసేనుం
డును సుదర్శనుండును జారుచిత్రుండును సువర్ముండును దుష్కర్ణుం
డును నొక్కచో నున్నం గనుంగొని యక్కుమారులం దాఁకిన

356

- తే. వారలందఱు నొండొరుఁ జేరుపేరఁ
బిలిచికొని వీడె ననుడెంచె భీముఁ డీతఁ
డొంటి యగపడ్డచోటన యుక్కడంగఁ
బొదివి చంపుద మని యతిస్ఫురణ సేసి. 357
- క. ఉగ్రగ్రహములు లయకా
లగ్రహపతిఁ బొదువుక్రియ నలఘువిక్రమగ
ర్వాగ్రహమున ముట్టిరి రిపు
నిగ్రహాలంఛకుని భీమునిం జటులగతిన్. 358
- వ. ఇట్లు నీకొడుకులు చతురంగబలంబుతోడం జుట్టుముట్టిన వృకోద
రుండు సంతసంబున బొదలి సారథిం గనుంగొని నీ వీరథం బిచ్చట
నిలిపికొని యుండు మని నియోగించి గద పుచ్చుకొని ధరణికి
లంఘించి. 359
- చ. కవిసి యుగాంతదండధరుకైవడిఁ గోలు మసంగి కుంభముల్
పవులఁగఁ దుండముల్ దునియఁ బ్రక్కలు వ్రక్కలు గాఁగ దర్పముం
జవము బలంబు నొప్పంగ గజంబుల వ్రేసిన నెత్తు లొల్కఁగా
నవి వడె ధాతునిర్దురమయాచలపంక్తులఁ బోలి మేదినిన్. 360
- క. అరదంబులు పొడిపొడి యై
హరలగములు నుగ్గునూచ మై మొత్తపుఁ గా
ల్వరు సిదురుప లై పడ ని
ష్ఠురగతి వివారించె వాయుసూనుఁడు గదతోన్. 361
- క. పెక్కండ్రతోడ నిమ్మెయి
నొక్కరుడ రథమ్ము డిగ్గి యురవడిఁ జని పే
రుక్కునఁ బోరుట సూడఁగ
నక్కజ మై యుండఁ గౌరవాన్వయముఖ్యా. 362
- ఆ. భీమసేను నపుడు పెక్కుబలంబులు
పొదువు తెఱిగి ద్రుపదపుత్రకుండు

శస్త్రగురునితోడ సరభసవృత్తి మైఁ
బోరిపోరి యుడిగి బుద్ధి గలఁగ.

363

క, భూరిరయంబున నద్దెఁ
దేరు వఱవఁ బనిచి యతనితేరిపయిం ద
తానరథిన కాంచి శోకము
గూరన్ గద్గడికనెలుఁగు గుత్తుకఁ దగులన్.

364

తే. అర్చుఁడై యవ్విశోకుని నడిగె భీముఁ
డెచట నున్నాఁడు నాయొడ లెట్లు ప్రాణ
సహిత మై యుండు నతఁ డొక చందమైన
నేమిగతిఁ బోదు నక్కట యెఱుఁగఁ జెపుమ.

365

వ. అనిన విశోకుండు ధృష్టద్యుమ్నున కిట్లనియె.

366

చ, గొదగొని ధార్తరాష్ట్రు లతిఘోరవిధంబునఁ జుట్టుముట్టిన
నృదమునఁ దేరు డిగ్గి హరిణంబులపైఁ జను సింహమో యనన్
గదఁ గొని నన్ను నియ్యెడ నకంపితసుస్థితి నిల్వఁ బంచి బె
ట్టదముగఁ జొచ్చె నాహవపటిష్ఠుఁడు భీముఁడు వారిసైన్యమున్.

వ. అని యవ్వల నెఱింగించిన నతండు.

368

ధృష్టద్యుమ్నుఁడు భీమసేనునకుఁ దోడ్పడుట

సం. 6-72-31

క. కడుఁవడిఁ జని యంతంతం
బుడమిఁ బడిన కరులగములు వొరలుటకతనన్
వడముడి యరిగినతెరు వే
ర్పడఁ గని వేవేగ రథము వఱవెం గదియన్.

369

వ. ఇట్లు భీమసేనుఁ జేరం బోయి.

370

- క. ఇదె యేనుఁ గూడ వచ్చితిఁ
బదిలుఁడ వై పోరు మింక బకమర్దన యీ
కదిసిన వీరుల నెల్లం
గుడియించెద ననుచుఁ గవిసె గురువితతివయిన్. 371.
- క. అత్తటి నీతనయుం డెలుఁ
గెత్తి రథికవరులతోడ నిట్లను నీదు
ర్వృత్తునిఁ బొదువుఁడు భీముని
యుత్తలపా టుడుపుకడఁక నుడువుఁడు గడిమిన్. 372
- వ. అనిన విని యోధవీరులం గుమారులు నొక పెట్ట ధృష్టద్యుమ్నుం
బొదివిన నతండుఁ ద్రోణదత్తప్రమోహనబాణంబున వారి నందఱ
నిశ్చేష్టితులం జేసిన నప్పుడు దప్పిదీర్చుకొన నెడగని యనిలనందనుం
డొక్కమడుపున మధురశిశిరజలంబులఁ బానంబు నేసి యుల్లిసిల్లి యా
ద్రుపదపుత్రుం గూడికొనియె నట్టియెడ నాచార్యుండు గయ్యంబు
నేయుమునుమున ధృష్టద్యుమ్నుండు దొలంగిన తెఱపిం గదియఁ
బాంచాలపతి దఱిమిన నప్పు డగ్గురుండు నవ్వుచు. 373
- తే. అన్త్రవర్షంబుఁ గురియంగ నతఁడు పూర్వ
వైరబంధంబుకతన దుర్వార మైన
యతనిరోషంబు నైరింప నలవిగాక
జడిసి పోయిన నాతండు శంఖ మెత్తె. 374
- వ. ఇట్లు ద్రోణుండు ద్రుపదుం దెరల్చి ధృష్టద్యుమ్ను చనినవఱ నరసి తదీయ
ప్రమోహనమార్గణమూర్ఛితం బయినశూరలోకంబు నాలోకించి
కరంబు రయంబునఁ బోయి. 375
- క. వినుతప్రజ్ఞాబాణం
బున మోహనబాణశక్తి వోఁ జేసిన సుం
జనితపాణోజ్జ్వలులై
యనికిం గ్రమ్మఱఁ గడంగి రయ్యోధవరుల్. 376

వ. ఇవ్విధంబున నాచార్యప్రాపునం జేసి యేచి నీకొడుకులు పవన
ద్రుపదుల కొడుకులవై నడరినం గని యుధిష్ఠిరుండు గేకయు లేవు
రను ద్రౌపదేయు లను ధృష్టకేతునిం జూచి మీ రభిమన్యుండు
ముంగలిగా రథంబులు వఱపి భీమసేన ధృష్టద్యుమ్నులకుఁ దోడుపడుం
డని పంచిన.

877

క. అపన్నద్దఱు సైన్యా
టోపసమేతముగఁ గవియుడును జాంచాల
ఙ్గాపాలసుతుఁడు భీముడు
నేపారిరి నీదుసేన యెసకం బడఁగన్.

878

వ. తదవసరంబున.

879

తే. క్రందుఁ గయ్యంబులోన నరాతిభయద
జాహువిక్రమ నీ విట్లు పాదచారి
వగుట వల దని కేకయునరద మెక్కఁ
బనిచె భీమునిఁ జాంచాలపతిసుతుండు.

880

క. అప్పుడు మధ్యందినమున
నొప్పిన యినుతోడఁ జాల నొరవచ్చి గురుం
డప్పాండవబలములవైఁ
దెప్పదెరలఁగురిసె శరతతిం దీవ్రముగన్.

881

చ. కనుఁగొని పార్షతుం డపుడు గట్టుపకా సయి వీఁకఁ దాఁకినం
దునిమె నతండు తద్దనువుఁ దోడన పెక్కుశరంబు లేసె నా
తనిమెయి నొందువిల్లు ద్రుపదక్షితిపాలసుతుండు గ్రక్కునం
గొని శరసప్తతిం గురిసి కోపముఁ బెంచిన నాతఁ డుగ్రతన్.

882

క. అవిల్లు ద్రుంచి రాద్రర
సావేశం బొప్ప నాలుగమ్ముల రథవా
హావలిని సూతు నొక్కట
దేవగుణము వొగడ వసుమతిం బడ నేసెన్.

883

మ. విరభుండై యభిమన్యు తేరిపయికిన్ వేగంబ పాంచాలభూ
వరసూనుం డరుగం దదీయబల మోర్వం జాల కొక్కుమ్మడిన్
మరలిం బాటె నతండు వాయుసుతుడున్ మానింప మానింప న
పు రథానీకముతోడ భీముఁ బొదివెన్ భూమీశ్వరుం డుద్ధతిన్. 384

ధృష్టద్యుమ్నుండు ద్రోణునితో యుద్ధము సేయుట

సం. 8-73-47

తే. అంత నొం డొకసారథి యతిరయమున
జటులహయములఁ బూన్పఁ బాంచాల సుతుండు
దనరథమునకు గ్రక్కునఁ జని పరాక్ర
మాభిరాముండై గురునివై నడరెఁ జెలుచు. 385

వ. ఇట్లు ధృష్టద్యుమ్నుండు గడంగి యెప్పటియట్లు కుంభసంభవుతోడం
జెనంగుచుండ భీమసేనుండును. 386

క. తనయరదంబు విశోకుండు
గొని వచ్చిన నెలమి కెక్కి క్రూరోత్సాహం
బునఁ దనుఁ బొదివిన దుర్యోధ
ధనుషీడ నిశాశవిశిఖతతి నిగిడించెన్. 387

క. కురువతి యొకనారాచం
బురమున నాటింప భీముఁ డుగ్రత సేసెన్
గురుతరశరత్రయంబున
గరములు వక్షమును నాఁటఁ గౌరవనాథున్. 388

వ. దాని కతండు చలింపక వృకోదరువై వివిధశరంబు లేసె నతని
తమ్ములు దలకడచి యాభీమసేనుం బట్టికొన నుత్సహించి యెప్పటి
యట్లు జెట్టిదంబుగాఁ గవిసినం గని యక్కుమారుల నభిమన్యురౌప
దేయులును ధృష్టకేతుకేతయులునుం దాఁకి రట్లు వారును నమ్మా
రుజియుం గూడి దారుణభంగిం దఱుముట నై రింపం జాలక. 389

- క. విటిగి భవత్పుతునివహం
బటిముటిఁ గనుకనిఁ జనంగ ననిలనుతుం డే
డైఱ నెగచి వగచె వా రం
దఱుఁ దనచేఁ జచ్చు టపుడు దప్పుటకుఁ గడున్. 390
- క. తమ్ములఁ దోలిన నతిరా
ద్రమ్ముగఁ గోపించి యన్న దలపడియెను నై
న్యమ్ముఁ బురికొలిపికొని రభ
సమ్మున భీమాదియోధసంఘముతోడన్. 391
- క. అపరాహ్ణాసమయమున న
ట్లుపమాతీతాతిహోరయద్దం బయ్యెన్
రిపుభయదభుజుఁడు భీమున
కపరిమితబలుండు గురుధరాధీశునకున్. 392
- సీ. తదవసరంబునఁ బొదివి వికర్ణుండుఁ
జిత్రసేనుండు శార్థపుత్త్రుమీదఁ
గవిసిన నతఁడు వికర్ణరథ్యంబులఁ
గూల్చి యాతనిపయిఁ గుప్పె కోల
లిరువది నాఁటింప నరదంబు డిగి భీతి
యూన నాతఁడు చిత్రసేనురథము
వై కేఁగె ద్రౌపదిపట్టు లేవురు భీము
నకు నడ్డపడి కురునాథుఁ డాఁకి
- తే. మేను నెత్తురు వఱ్ఱగా మెఱుఁగుటమ్ము
లేయ వారలఁ దలపడి యేనునార
సముల రారాజువో నేసి సరభసముగఁ
దటిమె గాంగేయుఁ డరిసేనఁ దటియఁ జొచ్చె. 393
- క. చొచ్చి చతురంగ వితతులు
విచ్చునటులు సేయుటయును వివ్వచ్చుఁడు వే
వచ్చి తలపడినఁ బురికొని
యచ్చట నిరువాఁగు నట్టలాడం బోరెన్. 394

అ. రక్తనదులలోన రథయానపాత్రముల్

వఱపి యోధవరులు జాహుబలము

వెలియ సమరకేళి నలిపిరి శూరత

నేచి కడఁగి యోల రాని రాచి.

౩95

వ. అత నరుణాకిరణుం డన్వర్థాభిధానుం డగుచు వచ్చిన వేగిరపడి

చాయునండనుండు సుయోధను నేడ సమయింతు నను సంరంభం

బున నతనికి నమ్ముఖంబుగాఁ దేరు పఱపించి కదిసి క్రోధమోదంబులు

మనంబునం బెనంగొన నతనిం గనుఁగొని

౩96

నీ. కడుఁబెద్దకాలంబు గాంక్షించి యున్న యు

త్సవ మిప్తు సమకూర దైవ మిచ్చె

గొఱిసంకటపాటుఁ గోడలిబన్నంబుఁ

దీర్చెడఁ గృష్ణుండు దెలుప నీవు

నడకు సేయమియును సభలో నులూకునిఁ

బంచి యాడించిన పరుసములును

గక్కించి బీరంబు దక్కించుకొన నీక

తెగఁజూడఁ గాంచితి మగతనంబు

తే. గలిగి మగుడక నిలు మని పలికి యుగ్ర

గతి నెదుర్కొని రథతురంగముల సూతుఁ

జంపి చావంబు ద్రుంచి విస్ఫారకేతు

దండ మేదైట నటక భీముండు నెలఁగి.

౩97

ఉ. వేటొకవిల్లు పుచ్చుకొను వేగము లోనన కారవేంద్ర మైఁ

దూట వృకోదరుండు పదితూపులు పాములు పుట్టలోనికిం

దూటినయట్లుగాఁ బ్రబలదోర్బల మేర్పడ సేయ నెమ్ములన్

గీటిన మూర్ఖ వచ్చి యొటగెం దటచై రుధిరంబు గ్రమ్మఁగన్. ౩98

వ. అట్టియెడ జయద్రథుండు రథివరులతోడం గడంగి వడముడిపై

నడచె నప్పుడు కృపాచార్యుండు దుర్యోధనుఁ దనరథంబుమీఁదం

బెట్టికొని తొలంగం గొనిపోయె నభిమన్యుండును ద్రౌపదేయులును

గోయులును మారితిని మీటి నై యధవు దొరవడినఁ జిత్రసేనుండును
జిత్రుండును జిత్రాడుండును జాత్రుండును సులోచనుండును
నందుండును నుపనందుండును రౌద్రంబుగా సౌభద్రుఁ బొందిన కిరి

క. బలియుఁ డగు పార్థపుత్రుఁడుఁ
వలనేర్పక నొకనినొకని వడి నైదైద
మ్ముల నేసి నొంప వారలుఁ
దలఁకక వెన ముంచి రస్త్రధారల నతనిన్. 400

వ. సహోదరులకు సహాయత్వంబు సేయం బూని మున్ను విరథుం డై
పోయినవాఁ డగుటం జేసి. 401

చ. తటిమి వికర్ణుఁ డప్పు తనుఁ దాఁకిన నాయభిమన్యుఁ డల్లి బి
ట్టలు విలు ద్రుంచి సారథి వడం దురగంబులఁ జావ నేసి క్రొ
మ్మెఱుగులతోడఁ దద్వజ్రము మేదినిఁ గూలఁగఁ జేసి యంగముల్
గిరికొన శాణముల్ నినిచెఁ గేలిమెయిం బటుదర్ప మేర్పడన్. 402

వ. ఇట్లు నొచ్చిన వికర్ణుం గనుంగొని కురుకమారు లొక్కపెట్ట కవ్వడి
కొడుకుపై నురవడించిన. 403

ఉ. ఏవురురౌద్రదేయులును నేడైత నాతని కడ్డ మై తురం
గావళి నొంచియుం బడగ లన్నియుఁ ద్రుంచియు నంపచానలం
జేవ నెడంగ ముంచియునుఁ జేడ్పడఁ జేయఁగ నీతనూభవుల్
వోవక వారితో మఱియుఁ బోరిరి పిగ్గున బీర మెక్కుఁగన్, 404

వ. అట్టియెడ నకులనందనుం డగుశతానీకుండు బహుప్రకారశాణంబుల
వివిధ విక్రమకీడ నలుపుబలుపుఁ గనుంగొని కేకయపాంచాలవతులు
శాసట యై చటులతరతురంగమాతంగస్వందనందోహంబులం బఱపి
కడిమి నెఱపి రిప్పరుసునం బ్రతిపీరుల నఱుముటయు నప్పడు పతం
గుండు వశ్చిమాచల శృంగంబు మఱుంగుపడుటయుం జూచి గాంగే
యుం డంత్యకాలకాలాకృతిం గడంగి పటువిశిఖవితానంబుల వేడిమి
సూపి యమోహరంబు దెరల్చి తనమొనల మరల్చి కొని సమరంబు

సాలించి శిఖరంబున కరిగెఁ బాండు సూనులును మేనులు వెడవెడ
చెమర్చ విడిదలకుం జని రని యిట్లు సంజయుం డాటవదివసంబు నాహ
వంబుతెఱం గెఱింగించె నప్పడు. 405

క. క్షీరమర్దనునిచే
నిమ్మెయి నోటారఁ బెక్కు లేటులు వడి ద
ర్ప మ్రొడలి మూర్చ మునిగియుఁ
గ్రమ్మఱఁ గురునాథుఁ డెట్లు గడఁగెనొ యనికన్. 406

వ. ఆని సకౌతుకంబుగాఁ బలికిన. 407

ఉ. భూరితపోవి శేషపరిపూర్ణమృదుస్థిరహృత్కరండవి
స్తార నివాసతంత్ర ఘనసారవిధావరమాభిరామరే
ఖారమణీయ లోకహితకారిమహాకరణీయ ఘోరసం
సారదురామయాపదవసాంసుక నిత్యఫలప్రదాయకా. 408

క. పారాశర్యప్రముఖో
దారమునీంద్రాంతరంగధామాంతర్వి
స్ఫార ప్రభా పటల వి
స్తారోజ్జ్వల దీపరూపతా స్తవనీయా. 409

మాలిని. అసురదళనలీలా వ్యాప్తి దీప్తారశోచి
ర్లసిత పరశుగాఢాలంకృతప్రాఢముద్రా
భ్యసనమహితబాహోవ్రస్ఫురత్కాంతిహృద్యా
హాసనసురభివిద్యా హంసనాదైకవేద్యా. 410

గద్యము. ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్ర కొమ్మనామాత్యపుత్ర
బుధారాధనవిరాజి తిక్కనసోమయాజి ప్రణీతం బయిన
శ్రీ మహాభారతంబున భీష్మపర్వంబునందు
ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతము

భీష్మపర్వము - తృతీయాశ్వాసము

శ్రీవిలసత్పద్మగురుగౌ

రీవిభ్రమ రమ్యచాతురీస్వీకృతస

ద్భావ నిరుపాధికానం

దావహకరుణానుభావ హరిహరనాథా.

1

భీష్మ గాంధారేయుల సంవాదము

సం. 6-76-8

వ. దేవా వై శంపాయునుండు జనమేజయున కి ట్లనియె.

2

తే. భండనంబునఁ దనయుండు గం డడంగి
పోక విని తీవ్ర భేదంబుఁ బొంది యంబి
కాతనూభవుఁ డప్ప డానూతపుత్తు
నడిగె నుత్తరవర్తన మాదరమున.

3

వ. అడుగుటయు నతం డతని కి ట్లను నాఁటిరేయి గాంగేయుతోడ
గాంధారేయుండు.

4

ఆ. మనము పూచి పట్టి మొన లేర్చికొని పోవఁ
జాండురాజనుతులబలము గవిసి
గాసి చేయునదియుఁ గాక నీముందటఁ
బవనతనయుచేత భంగపడితి

5

క. నీనుఁ గొని గెలిచెదఁ గుంతీ
తనయుల నని యున్నతలఁపు దప్పించెదు నీ

వనిమిమల నైనఁ జేకొన

వని మొన వా రింతబలియు రగు లేమి యొకో.

6

క. అనిన విని నవ్వి యతఁ డి

ట్లను నిం తన నేల నన్ను నని నాయొడ లో

మినచోటుఁ గలదె పెఱయో

ధనికాయం బైన నకట తలఁకదె చెవుమా

7

వ. పాండవుల జయింప నలవి గా దని యెప్పుడుం జెప్పుదు నైన నఱలేక
నీకు జయంబు గోరి పోరెద వగవ కుండుము.

8

భీష్ముని నప్తమదివనయధ్యక్షమము

నం. 6-77-11

క. అన విని యూజుడి నిద్రా

జనితసుఖం బంది రేప జనపతి యనికిం

జనుటయు భీష్ముఁడు బలమె

ల్లను నెఱయఁగఁ దీర్చె మండలవ్యూహముగన్.

9

వ. అందు నడమ నరనాథుం డొప్పి యుండెఁ దమ్ములుఁ జేయం గల
దొరలును సూరెల నిలిచి రంతం బాండవులును భండనంబునకు వెడలి
రయ్యుధిష్ఠిరుండు మనమొనలం గనుంగొని వజ్రవ్యూహంబు గల్పింపు
మని సేనాపతిం బనుప నతండును దత్ప్రకారంబున నైన్యంబు
సన్నద్ధంబు సేసిన నది పరబలంబు మెచ్చక తఱిమి తూర్వధ్వను
లెసఁగం దాఁకె నప్పుడు ద్రోణుండు విరాటుని ద్రాణి శిఖండిని
దుర్యోధనుండు ధృష్టద్యుముని మద్రపతి గవలను విందానువిందులు
యుధామన్యునిఁ బెక్కండ్రురాజులు బీభత్సుని మార్కొనిరి భీమ
సేనుండు గృతవర్మను సౌభద్రుండు చిత్రసేన దుశ్శాసన వికర్ణులను
ఘటోత్కచుండు భగదత్తుని సాత్యకి యలంబునుని ధృష్టకేతుండు
భూరిశ్రవసునిఁ జేకితానుండు గృపాచార్యుని ధర్మసూనుండు శ్రుతా
యువును బలువురు భూపతులు భీష్ముని దలపడి రట్టియెడఁ గృష్ణు
నితో జిష్ణుం డి ట్లనియె.

10

- తే. భీష్ముఁ డొడ్డన మేర్చిన బెడఁగు సాల
నొప్పెఁ గౌరవయోధుల యుబ్బు మెఱసె
నృపు లనేకులు వామీద నిగిడి రేసు
జిక్కు వఱచెదఁ జూడఁమీ యుక్కు మెఱసి. 11
- వ. అని పలికి గొనయంబు సారించి. 12
- క. జననాథులవైఁ బెల్లె
సిన వారలు నొక్కపెట్ట చెలఁగి ముకుందా
ర్జునులఁ బటుభాణవర్షం
బున ముంచిన నార్చె నీదుపుత్రబలంబుల్. 18
- వ. అప్పు డింద్రనందనుండు గోపించి యైంద్రాస్త్రింబు ప్రయోగించిన. 14
- మ. అది యాశాణము లెల్ల మాన్చి నరనాథాంగంబులన్ గీటి యు
న్మదకుండాలహయాశిఁ గూల్చి రథసోన్నాదక్రియన్ సంభ్రమ
ప్రద మై మందర మంబుధిం గలఁచు దర్పం బొప్ప నొప్పించుడుం
దదనీకంబులు వాటి భీష్మరథ మాధారంబుగా నిల్చినన్. 15
- వ. త్రిగర్తవతి మెద లయిన యమ్మహీశతులం దెరలి తమతమ సైన్యం
బులు సన్న నెలవులకుం జని యెదుంగుటయు గాంగేయుండు గడం
గుటయుం గని రాజులతో రారా జిట్లనియె. 16
- క. నేనాసమేతుఁ డగు నరు
వై నొక్కఁడ భీష్ముఁ డడర బలువిడిమైఁ దో
డై నడవ వలచె యింతటి
మానిసులకు నేను జూడ మరలం దగునే. 17
- వ. అనిన విని యాభూపాలనికరం బాలంబునకు నూలుకొని సురనదీసూను
నిరుగెలంకలం గూడుకొనియె నప్పుడు. 18

సీ. గురుఁడు విరాటుని కోదండకేతుదం

డఁబులఁ ద్రుంచె రెండంబకముల
నతఁడు వేటొకవింట నాచార్యమేనును
సూతుని మూఁడేసి సునిశితాస్త్ర
ముల నొంచి ఘోటకమ్ముల నాబుగింటనో
నేసి చావముసిడ మెడల రెంటు
నేసిన నతఁడు ద మ్మెనిమిదియమ్ముల
విరఘుఁ జేసిన సుతునరద మెక్కి

తే. యతఁడు దానును గూడి వాలంప వెల్లి
ముంచుటయుఁ గుంభజుండు గోపించి దొడ్డ
నారసం జేయ నమ్మత్స్యనాథతనయు
నురము వడిఁ గాడి వీపున నుచ్చిపోయె.

19

వ. ఇట్లు క్రూరనారాచంబు బెట్టు దాఁకిన.

20

క. విల్లును నమ్ములు విడుచుచుఁ
ద్రెళ్లుటయును శంఖుఁ జూచి ధృతి గలఁగి జనం
బెల్లను జూట విరాటుఁడు
దల్లడమునఁ బాట విచ్చెఁ దత్సైన్యంబుల్.

21

వ. అట్టిసమయంబున శిఖండి గురువుత్త్రుఁఫాలంబునఁ బటునారాచత్ర
యంబు నాఁటించిన నతం డలిగి యొక్క పెట్ట పెక్కుమ్ములఁ
దురంగసూతకేతు చావంబుల నుగ్గు నేసినం బలికయు చాలునుంగొని
నేల కుటికి పాంచాలనందనుఁడు సాకువంబు చందంబునం గవిసి
యశ్వత్థామ యేయుపాణంబులు గృపాణంబునఁ ద్రుంచుచుం గదిసిన
నతఁడు కోపించి.

22

తే. పలిక పటియలుగాఁ జేసి యలుఁగు దునిమి
యొడల వాలంపపొది నింప నొల్లఁబోక
ద్రుపదపుత్రుండు గరవాలు దునియ వైవ
నడుముఁ బొడి నేసె నాచార్యనందనుండు,

23

వ. శిఖండియు సాత్యకిరథం బెక్కిఁ దదవసరంబున ధృష్టద్యుమున్నుండు.

ధృష్టద్యుమునిచే దుర్యోధనుండు విరథుఁడై పోవుట

సం. ౮-78-44

క. శరములు కురుపతిమీఁదం

గురిసిన నతఁ డతనిమేనఁ గ్రూరాస్త్రఁబుల్

సరభసమున నింపఁగ స

త్వరముగ నాద్రుపదసుతుఁడు దచ్చాపంబున్.

25

వ. తుండంబులు గావించి.

26

క. మఱియు నొకవిల్లు గొనున

త్తైఱపిన విరథుఁడుగఁ చేయ ధృతిఁ గరవాలం

బుఱక గొని విఘ్నఁడు నేలకు

నుఱికి యతనిమీఁద నడచె సుగ్రాకృతి యై.

27

వ. అట్టియెడ సౌబలుండు రయంబున నెయిది యన్నరఘతిం దనరథంబు
మీఁదికిఁ దిగిచికొని పోయె సాత్యకి యలంబునుని నలఘువిశిఖవృష్టిం
బొదివిన నద్దనుజుం డర్థచంద్రతాణంబున దద్బాఠాసనంబు దుండం
బులు నేసి యంగమ్ముల వాలమ్ములు గీలించి మాయ లొనర్చి యతి
ఘోరంబుగాఁ బెర్చిన నాశినివంశవరుం డచలుం డై యెంద్రాస్త్ర
ప్రయోగంబున నమ్మాయ మాయించి యతని వెగడుపఱచిన నతఁడు
వెఱచఱచి పఱచిన నయ్యాదవసింపఁబుండు సింహనాదంబు నేసి కురు
బలంబులపయిం గవిసె నప్పడు.

28

క. కృతవర్మ యేచి మారుత

సుతుపయిఁ దఱుముటయు నతఁడు సూతుని దురగ

ప్రతతిం బడ నేసి మహా

ద్ధతి మార్గణమయము నేనెఁ దద్ధాత్రంబున్.

29

వ. ఇట్లు విరథుండును విశిఖతదేహుండునునై యతం జేదువెరిగినట్లు
నీదుమఱింది యగు వృషకునరదంబుమీఁది కరిగె ననిలతనయుండును

మనగజఘటలపైఁ జటురయంబునం దనరథంబు బఱచె ననిన విని
ధృతరాష్ట్రుండు సంజయున కిట్లనియె. 80

క. విలుగుట నొచ్చుట మనదెసఁ
దఱచుగ నాడెదవు పాండుతనయులబల మే
డైఱ దఱుగక పెనఁగుట పలు
మఱుఁ జెప్పెద వకట యేమిమాయయై తలఁపన్. 81

వ. అనిన విని సంజయుం డతని కిట్లను మనవారుఁ డా మోపినభంగి
జెనంగుదురు సముద్రంబు సొచ్చిన యేరులుం బోలెఁ జాండవసేనం
జొచ్చి తమ దర్పంబులు మెఱయ లే రది తప్పుగాఁ గొనరాదు నీ
తప్పునఁ జాటిల్లిన చేటునకు శోకింపం బని లేదు సమరప్రకారం బవ
ధరింపు మవంతిదేశాధీశు లగు విందానువిందులం బటుజాణపరం పరలం
గప్పి యుధామన్యుం డేచి యనువిందు విరథుం జేసిన నతండు విందు
స్యంధనం జెక్కుటయు నప్పొంచాలవంశవరుండు. 82

క. విందునిసారథి నొక డొ
లం దునిమిన వాహనములు గలంగంబడి పా
తెం చేరు దిగిచికొని మగు
డం దద్బల మెల్లఁ దల్లడముఁ బొందె వడిన్.

వ. అట్టి సంకులనమరంబున. 84

క. భగదత్తునేనుఁ గడరిన
వెగడునఁ జాండవులమొనలు విలుగుటయు మహా
నగ మేటివేగ మాగిన
పగిది ఘటోత్కచుండు దాని పరు ఘడిగించెన్. 85

సీ. దనుజేంద్రు నిలుచుట గని నైన్యమెప్పటి
యట్టుల పురికొని యనికె జొచ్చె
నా ఘటోత్కచుడు జాణాపతి వఱపిన
భగదత్తుఁ డదియెల్ల మగుడఁ జేసి

పటుతోమరంబులు పదునాలు గడరింప

నవి ద్రుంచి డెబ్బదియమ్ము లేసి
యసుర యార్చినఁ జేర్చి యాతఁడు విరభుఁ జే
సినవాఁడు శక్తి వైచిన నతఁడు

వే. నడుమఁ దునుమాడి వడిఁ బెక్కు నారసముల
నొంప దై త్యుండు నముచి నిలింపవతికి
బాఱినట్లోడి పాతె నబ్బలముఁ గడిమి
నెగచెఁ బ్రాగ్జ్యోతిషాధీశుఁ డీభముఁ బఱపి.

86

ఆ. శల్భుమీడఁ గవలు శరవృష్టి గురిసిన
నగుచు విరభు జేసె నకులు నతఁడు
వార లప్పు డొక్కతేరెక్కి యడరిన
రౌద్ర మెసఁగ నొంచె మద్ర విభుఁడు.

87

చ. ధృతి బలు పొప్పు నిల్చి సహచేవుఁడు వ్రేకనినారసంబు గ్రూ
రత నుర మాడ నేయ నది రక్తము సోకక యుచ్చి పోవుదున్
మృతుఁడునుబోలెఁ దేరిపయి మేటిమగం డగు మద్రమేదిసి
పతి వడినం గలంగె నరపాలక కౌరవరాజునైనై న్యముల్.

88

ప. ఇట్లు మూర్ఛితుం డయిన శల్భుం జూచి సారథి రథంబు దొలంగందోలి
కొని పోయిచం గనుంగొని కవలు సింహనాదంబు నేసి శంఖంబులఁ
బూరించి రంతం గమల బాంధవుండు దివస మధ్యోపేతుం డయ్యె
నట్టిసమయంబున యమసూనుండు శ్రుతాయువువైఁ దొమ్మిదియ
మ్ములు నిగిడించిన నతఁడు వాని మగిడించి నిశాతసాయకసప్తకంబు
శరీంబున గ్రుచ్చినం గోపించి యుధిష్ఠిరుండు వరాహకర్ణశరాసా
రంబున వాని వక్షస్థలంబు వ్రచ్చి వెడందవాతి యమ్మునం గేతు
వుం దునిమిన నతఁడు.

89

ఉ. వెండియు నేడుబాణములు వే తొడి ధర్మజు నొవ్వ నేయ నా
తండు మహోగ్రకోపమునఁ దత్తురగంబులఁ జంపి తద్దను
ర్దండముఁ ద్రుంచి తత్తనువు రక్తమయంబుగఁ జేయ వాఁడు భీ
తుం డయి పాతె నీబలము దూలఁగ నబ్బల ముఖ్వి క్రాలఁగన్.

40

చేకితానకృపాచార్యుల ద్వంద్వయుద్ధము

సం 6-81-10

- తే. చేకితానుండు గృపునివై శివశరములు
గురిసె నాతండు విల్లును గుట్టుములను
ప్రయ్యలుగఁ జేయ గద గొని రథము డిగ్గి
సరభసంబుగఁ జని కృపు విరథుఁ జేసి. 41
- వ. అయ్యాదవసించుడు వెనుకకు లఘించి పోయినం గృపాచార్యుండు
పదాఱుమ్ము లెమ్ములం గీలిండుటయు నతండు గదాదండంబు వైవ
నగ్గోతముండు తుండంబులు సేసినం జేకితానుండు రయంబున
రథంబుమీదికరకరవాళంబు గొని మెఱుంగు మెఱిసినట్లు పఱతెం
చిన శారద్యతుండు నిశాతకృపాణపాణియై ధరణి కెఱుగి యేడ్చెఱ
నతనిం గవిపి నొప్పించి యతనిచేత నొచ్చెన ట్లరువురు మూర్ఖిల్లి
మేదిని వ్రాలిన. 42
- క. ఇద్దెన సుబలతనూజుడు
నద్దెఁ గరక ర్షణుండు రయం బెనఁగఁగ న
య్యిద్దఱుఁ దమరథములవై
గ్రద్దన నిడికొని తొలంగఁగా జని రథిపా. 43
- వ. చేదిపతి యగుశృష్టకేతుండు భూరిశ్రవసునిం దొంబదితూపుల నేపారి
యేసిన నొచ్చి కోపించి యాసోమక త్తతనయుండు. 44
- క. నానాస్త్రంబుల హయముల
మేనులు దునియలుగఁ జేసి మెయి నారసముల్
వే నాటించిన నతఁడు శ
తానీకునిరథమువైకి నరిగెం బెలుచన్. 45
- వ. దుశ్శాసన వికర్ణ చిత్రసేనులతో సుశద్రాసూనునకు మహాయుద్ధం
బయ్యె నందు వారల నందఱ నాసంక్రందనపాత్తుండు విరథులం
జేసి వృకోదరు వచనంబులు దలంచి యలంచుచుండెం గాని సమ

యింపం డయ్యెనట్టి సమయంబున శాంతనవుండు వారిం గైకొని
యనేక రాజరథికులతోడం గూడ నన్నరనందనువై నురవడించిన
నాభూపతులు పలువురు ప్రౌఢు లగుటయు నయ్యభిమన్యు డొక్క
రుండు బాలుండు నగుటయుం జూచి సవ్యసాచి శారితో నిట్లనియె.

క. ఉక్కు మిగిలి జగతీకులు
పెక్కుండు రయంబు మెఱయ భీష్మ సహితు లై
యొక్కటఁ దోఁతెంచెద రా
దిక్కునఁ బోనిమ్ము రథము దీప్తస్ఫురణన్. 47

వ. అని వారలవలను సూప నచ్యుతుం డట్ల చేయం ద్రిగర్తవతి దన
మొనఱకుం దలకడచి కవ్వడి మార్కొనుటయు నతండు. 48

క. మీటిటికెల్ల మేటివి
నీ విట్లు గడంగి తిచట నిక్కమ పోరం
గావలయుఁ జూపి యనుచు శ
రావృతుఁ గావించె సూతహయసహితముగన్. 49

వ. అట్టియెడం గౌరవనై న్యంబు గాండివివై నొక్కపెట్ట యడరినం
బాండవ బలంబు అతనికిం దలకడచి తలవడిన సందడి కయ్యం బయ్యె
నా సంక్రందననందనుండు రాజులగములకుం గవిసి కేతనంబులు నటి
కియు సారథిరథిరథ్యంబులప్రాణంబులు వెఱికియు నాతపత్రచామ
రంబులు పొడిసేసియుఁ జూపంబులు రూపఱఁ జేసియుఁ వర్మంబులు
వ్రచ్చియు మర్మంబుల మార్గణంబులు గ్రుచ్చియు సర్వాంగంబులు
నొంచియుఁ దలలు ద్రుంచియు విహరించుచుండ నవరాష్ట్రం బయ్యె
ద్రిగర్తనాథుండు వెండియుం జేర్చి యెదిర్చిన. 50

తే. అతనిరథరక్షకులు శత్రుసతునిమీఁద
గడఁగి ముప్పదియిద్దఱు గవియుటయును
నవ్వి యఱువదినాలుగు నారసముల
నక్కిరీటి యారథికుల నవనిఁ గూర్చె. 51

క. ఇలఁ బడిన సహచరులఁ గని

యలిగి సుశర్ముండు దాఁకె నర్జును నతనిం

దలకడచి శిఖండిప్రభృ

తులు నిగిడిరి వారిమీఁద ద్రుపదజ్ఞాతుల్.

52

వ. ధనంజయుండును దనకు దుర్యోధననైంధవు లగ్గం బై యున్నను
గ్రేగంటం జూచుచు గాంగేయుచై నడరె నప్పడు దన్నుఁదొడర
వచ్చు శల్యు నాదరింపక ధత్మతనయుం డనితలనయమాద్రీతనయ
సహితుండై పార్థునకు జానట యై భీష్ముని దెసకు నడరె నిట్లు
పాండవపంచకంబుతోఁ బెనంగు శాంతనవుం గనుంగొని కురువతి
యును సింధురాజును బరవసంబు నేసి యప్పాండవేయులం దాఁకిన.

క. శలశల్యచిత్రసేనులు

బలియుం డగు కృపునిఁ గూడి పాండుకుమారా

వలిమీఁదఁ గవిసి వాల

మ్ములు గురిసి రతండు సూచి మోదం బందన్.

54

వ. తదవసరంబున శిఖండి దేవప్రతాప కెదిర్చిన నొండు సేయ నొల్లమి
నాతండు కోదండంబు దుండంబులు నేసి పిలుసనఁ జేయుటయుఁ
బాండవాగ్రజుండు వానిప్రతిజ్ఞాపచనంబు లెత్తి చెప్పి మొగమోడక
యదల్చినం బురికొని యప్పాంచాలపతిసూనుండు సురనదీసూను
మార్కండుటయు మద్రనాథుం డెడసొచ్చి మహానలాస్త్రంబు ప్రయో
గించిన దానికిం దలంకక వారించి వాఁడును వారుణాస్త్రం బేసిన
నతండు తత్రప్తిహతి గావించె గాంగేయుండును ధర్మతనయుకేతు
చాపదండంబులు ద్రుంచి యార్చినం బేర్చి భీముండు గదగొని రథంబు
డిగ్గి రారాజుపయిం గవియుటయుఁ దత్సమయంబునం దలమిగిలి
జయద్రథుండు రాద్రం బెసంగ వేగంబు మెఱసి మెఱుంగుటమ్ము
లేనూ అతనివై నడరింప నతండు సరకు సేయక శరంబులు గద
జడియుచుం గదిసి యమ్మారుతి సింధురాజ హయంబులం జదియ
మోఁదిన నానైంధవుండు.

55

క. ఉక్కుటి యొందొకని రథం
బెక్కుటయున్ దొరలు దెరలి యే దైట సెడి రా
దిక్కు ప్రజ విచ్చె నప్పుడు
గ్రక్కునఁ బతి భీముమీదఁ గవిసెం బెబుచన్. 56

క. ఎడఁ జొచ్చి చిత్రసేనుఁడు
వడముడివై నేయ నతఁడు వైచెం గోపం
బడరఁగ గద నది యుగ్రపుఁ
బిడుగుక్రియన్ మెఱసి పటచె బిట్టుగఁ జవలన్. 57

తే. అట్లు వచ్చు నాగదఁ గని యచటియోధు
లనికి తమతమమీదన యడరు ననియుఁ
దలఁచి యొదిగిరి రారాజుఁ దలఁప రైరి
ప్రాణభయ మెట్టివారిఁ గిడ్పలుప కున్నె. 58

క. అడిదముఁ బలుకయునుం గొని
చిడిముడి వడ కవుడు చిత్రసేనుం డుటికెం
బుడమికి రథహయసూతులఁ
బొడిపొడి గావించెఁ బనసపుత్తునిగదయున్. 59

వ. ఇట్లు చిత్రసేనుండు విరథుం డైన వికర్ణుం డతనిం దనరథం బెక్కిం
చుకొని పోయె నట్టియెడ. 60

శా. గంగాపుత్రుఁడు పాండవాగ్రజునియ్యగ్ధంబుల్ మహిం గూల్చి న
ర్వాంగంబుల్ వెన నొంప నాతడు సముద్రత్రోధుఁడై శక్తి వై
చెం గంపింపక త్రుంచెఁ దాత విభుఁడున్ శీఘ్రంబ మాద్రీసుతో
త్తుంగస్యందన మెక్కు నొంచెను సరితూనుండు మాద్రేయులన్. 61

క. తమ్ముల నొంచిన నగ్రజుఁ
డుమ్ములికముతోడ బెరయు నుత్సాహమునం
ద మ్మంతటఁ బురికొలుపఁగ
నమ్మున నృపు లెల్లఁ దాఁకి రప్పడు భీష్మున్. 62

వ- ఇట్లు పలువురు ధరణీశు లురవడించినం బెక్కుమ్మగంబులు మార్కొని
నం జెలంగు సింగంబుచందంబున నలిరేగి సురనదీసూనుండు వెరవు
గలవనపాలకుండు తాళఫణంబులు దిగఁ ద్రోడు చందంబున మెఱుంగు
లడరువెడందచాతీయమ్ముల నమ్మహీశుల తలలు డొల్ల నేయుచు
మండలచారి యై విహరించుచున్న వెఱుగుపడి పాండవులు సూచు
చుండ శిఖండికోపంకపాండిత్యంబు మెఱయుచుం గదిసినఁ గ్రీడించి
యతండు సృంజయనై న్యంబు పయిం దఱియి దైన్యంబు నొందించె
నట్టిసమయంబున.

68

సీ. సాత్యకి యేచి ధృష్టద్యుమ్నుడును దానుఁ
గురునై న్యములఁ గలగుండు వెట్ట
విందానువిందులు వెనఁ దాకి ద్రుపదుని
కొడుకుగుఱ్ఱంబులఁ గూల్చుటయును
విరథుఁ డై హరితమ్మునరదంబుపై కతఁ
డేగిన ధర్మజుఁ డెల్లబలముఁ
గవియించి యిరువురఁ గైకొని తఱిమినఁ
బ్రజకుఁ జేపీచి రారాజు గడఁగఁ

తే. దమ్ములును భీష్ముడును ధర్మశనయు సమద
సేనఁ బొదివిన వానవసూనుఁ డడర
ద్రోణుఁ దాతని మార్కొని బాణజాల
విహితముగఁ జేసె రోదసీకుహర మెల్ల.

64

వ. ఇవ్విధంబున నాచార్యుం డేచిర నతనిప్రాపున భవత్సేనలు సెలంగి
వైకొనియె నయ్యనసరంబున ధర్మతనయుండు దనయెలుంగు సూపిన
నగ్గలిక నాతనిమొగ్గరంబున మొనలు జెరసి పరునఁదనంబు సూపి
యేపునం బెనంగుచుండ నినుండు దర్శనీయమండలుం డగుచు నవర
తైలశిఖరగతుం డయ్యె నయ్యెడ సంజకెంజాయ నెఱయ నెత్తురుశే
ఱులపయి వడిం దేలిపోవుపీనుంగులం దివిచికొని చనుభూతభేతాళ
సమ్మర్దంబులను సమరతలప్రాంతపతితంబు లై నకవంబులం గైకొని
చెలంగు సృగాలంబులరవంబులను దత్సమయం బతిఘోరం బగుటయుఁ

ద్రుగర్తపతి ప్రముఖు లగుజగతీశుల వెగడుపఱచి మెఱసిన సవ్య
సాచియు సైంధవాదివసుంధరాపతులం జిక్కువడం జేసి యుక్కు
మీఱిన మారుతియుం దమయన్నకుం బొడసూపి నిలిచిన నతండు
సైన్యంబుల నివర్తింప నియమించి సమస్తపరిజనపరివృత్తుం డై. 66

తే. విడిదలకుఁ బోయె నపుడు నీకొడుకు లెల్ల
నాపగానందనునికడ కరుగుదెంచి
బలము లన్నింటిఁ దివియంగఁ బనిచి మరలి
రాత్మనన్నివేశంబుల కతఁడుఁ దారు. 66

వ. సప్తమదివసరజనీనమయావసానం బగుటయు. 67

భీష్ముని యష్టమదివస యుద్ధక్రమము
సం. 6-83-1

క. భూపోత్తమ విను పాండు
జ్ఞాపాలతనూభవులును గౌరవులును నా
టోపంబున సంగరకే
లివరు లై వెడలి రుగ్రులీలలు మెఱయన్. 68

వ. అట్టియెడం గురువితామహుండు గూర్మవ్యూహంబు దీర్చినం గనుం
గొని ధర్మతనయుండు ధృష్టద్యుము నాలోకించి కౌరవవ్యూహంబు
సూచితే దీనికిఁ బ్రతివ్యూహం బెయ్యది దాని సంఘటింపు మనిన నతండు
శృంగాటకవ్యూహంబు వన్నె నిట్లు రెండుసైన్యంబులు మోహరించి
యుత్సాహంబులు మెఱయ భేరిమృదంగాదితూర్యంబులు మొరయం
దలపడినఁ బటుపేతివ్రాతపరస్పరసంఘట్టనంబులం బొగలేమి మంట
లెగయం జటులస్యందనమాతంగతురంగభటకదంబకంబుల గమనవే
గంబున నెగయు పరాగపటలంబు లంబరంబునం బరఁగనీక తత్తద
నీకానేకరక్తధారాసారంబు లడరి యడంగించిన నతిరౌద్రంబునఁ
బెనంగు నాసమయంబున. 69

క. మీతండ్రి సింహనాద

స్థితముఖుం డగుచు నాత్మనేన గడచినన్

భీతిం బాండవయోధ

వ్రాతము మార్కొనక యునిగె వసుధాధీశా.

70

చ. అనిలతనూజుఁ డొక్కరుఁడు నార్పుచు భీష్ము నెదిర్చి సూతుఁ జం

పిన రథ మీడ్చికొంచుఁ గురుబృందము గొందల మంద నశ్వముల్

పెనుకకుఁ బాటె నవ్వు పృథ్వీవర పాండవసేన యుజ్యే నీ

తనయుఁడు భీముక ట్టెమరఁ దాకె సునాభుఁడు విక్రమోద్ధతిన్. 71

సునాభుఁడు మొదలగు కురుకుమారులు భీమునిచేఁ జచ్చుట

సం. 8-94-12

ఆ. అట్లు దాఁకుటయు బకాంతకుఁ డంత్యకా

లాంతకుడు వోలె నలిగి బొమలు

ముడి వడంగ నొక్కవెడఁదయమ్మునఁ దల

నటికి వైచి పెలుచ నవ్వె నధిప.

72

వ. ఇట్లు సునాభుఁడు వడుట గనుంగొని కోపాటోపంబునఁ దవ్వోదరు

లగు నాదిత్యకేతుండును నపరాజితుండును బహ్వశియుఁ బండితుం

డును గుండధారుండును విశాలాక్షుండును మహోదరుండును వృకో

దరువై నొక్క పెట్ట కదిసి పెక్కువిధమ్ము లగు నమ్ములం బెక్కింట

నొప్పించిన నప్పాండవ వీరుండు రోషాతిభీషణుండై యేరికిం దేటి

చూడరాక పటుభల్లంబున నతిశితకురప్రముఖంబున శితప్రదరంబున

శాతకురికాముఖంబున దీప్తార్థచంద్రాంబకంబున ఖరనారాచంబునఁ

గ్రూరబాణంబున నక్కుచూరసప్తకంబు సమవర్తినమీపంబున

కనిచినం దక్కటికుమారు లుక్కుదక్కి వెఱుగుపడి యంతం

నొదిగిన.

73

తే నాఁడు సభ నాడినంతయు నేడ చేయు

నట్టు లున్నాఁడు మొనతల ననిలసుతుఁడు

విదురుః బుకులు దలకూడె వేయు నేల
యనుచు వెఱఁ జూచు చుండిరి మనుజుపతులు.

74

క. నీవు తనూజుల దుర్వింశ
యావేశం బుడుపవైతి వది దుర్దశలం
గావింప నింకఁ జావక
పోవచ్చునె వారి కనిలపుత్తుని చేతన్

75

వ. అది యట్లుండె నప్పుడు సుయోధనుండు దనచుట్టు నున్న యోధ
వీరులం గలయంగనుంగొని భీమసేను మార్కొనం బంచి భీష్ముకడకుం
జని శోకగర్భదకంఠం డగుచు నతనితో ని ట్లనియె.

76

ఉ. శిమ్మెయిఁ గిట్టి వాయుసుతుఁ డేవురఁ గోలుమనంగి పొంగి వా
తమ్ములఁ జంపఁగా నకట తప్పక చూచెడు గాని రోషశో
కమ్ములు లేవు తోడుపడఁ గా దని నిల్పితో యున్నవారు నొ
క్కుమ్మడిఁ జావఁ గోరి యిటు లూరక యుండితొ కారవోత్తమా.

77

వ. అనిన విని నదీసూనుండు దాను నెదురు శోకించి యతనికి ట్లనియె.

78

క. ఇది మున్న యేను ద్రోణుండు
విదురుండును జెప్పినదియ విన వప్పుడు బె
ట్టిదు లగుపాండుతనూజుల
కెదు రై నిర్జింప వశమె యీశున కై నన్.

79

తే. మనకుమారులలోన నయ్యనిలతనయు
బారి కగపడువాని నెవ్వారి కై నఁ
గావఁ దలకొన శక్యంబు గాదు మనకు
నడలఁ బనిలేదు దీనికి నధిపతనయ.

80

క. వీరస్వర్గము ధనముగఁ
బోరుము నీ వింక నొండుబుద్ధు లుడుగు మేఁ
బోరెద నోపినమెయిఁ దెగి
పోరఁగ జయ మైన దానిఁ బోఁ ద్రోచెదమే.

81

- వ. అనియె నని చెప్పిన విని వై చిత్రవీర్యుండు. 82
- తే. గురుడు భీష్ముండుఁ గలుగంగఁ గురుకుమారు
లిట్టు వొలిసెకరే మున్న యింతవట్టు
దల్లియును సేనుఁ జెప్పినఁ బొల్ల సేసి
దానిఫల మిప్పు డాసుయోధనుండు గనియె. 83
- వ. ఇంక నమ్మాట లాడుట గతజలసేతుబంధనంబు దానిం జాలింపు మట్లు
కురుకుమారులచావు గనుంగొని గాంగేయకుంభసంభవులు పదంపడి
యేమి సేసి రని యడుగుటయు సూతనందనుం డంబికానందనున కి
ట్లను భీష్ముండు భయంకరాకారుం డై మారుతిపయిం దేరు వఱపె
నతనిం గని ధర్మనందనుండు సేయి పీచిన ధృష్టద్యుమ్నశిఖండిసాత్య
కులు దలకడచి యతనితోఁ దలపడి రంతకు మున్న దుర్యోధనుపను
పునఁ గవినరథధికులమీదం జేకితాన ద్రౌపదేయసహితంబుగా సవ్య
సాచి యడఁచి నభిమన్యుండును పైడింబుండ ను ధార్తరాష్ట్రులదెసం
దటిమి రిత్తెఱంగున మూఁడుగట్టిమొత్తమ్ములు జెట్టినంబు సేయ
మనబలంబులుం బోక పెనంగుచుఁడె నట్టియెడ. 84
- క. ద్రోణాచార్యుండు ద్రుపద
ఊడిశ్వరుమోహరంబు సుడివడి దివి గీ
ర్వాణులు గీర్తింపఁగ బటు
బాణపరంపర లనేక భంగులఁ బఱపెన్. 85
- క. కరిఘటలు మీఁద భీష్ముండు
సరభసముగ నేయునారసంబుల మ్రోడై
ధరఁ బడి రూపఱిసను దిన
కరుకరములఁ దమము విరియుగతి దోచె నృపాఁ 86
- క. ఆఱిముఱి గుఱ్ఱపుదడముల
కుఱికి కవలు రాద్రరసమహోగ్రాకృతు లై
నఱకిన నచ్చట రథములు
వఱపఁగ రాదయ్యె నుభయబలయోధులకున్. 87

తే నరుడు రథకజనంబుపై సరభముగ
 సేయఁ గేయారహారతక్కుయశకల
 వితతి నిల యొప్పె రాలిన విః ధపుష్ప
 పుంజమునఁ బోల్చు నుద్యానభూమి వోలె. 83

వ. అప్పు డిరావంతుండు. 89

క. తురగనికరంబుతోడం
 గురునై న్యము దటియఁ జొచ్చుకోల్తల సూడం
 గర మొప్పె అఘవిహంగో
 త్కరముపయిం గఱియు డేగతండంబుగతిన్. 90

వ. ఇట్లుక్కుమిగిలి యెక్కిన యర్జుననందనుం గనుంగొని శకునితమ్ములు
 శుకుండును శర్మవంతుండును వృషకుండును నార్జవుండును గజుండును
 గవాతుండును గుఱ్ఱపుమొత్తంబులతో నగ్గలిక నతనిపై వాహనంబు
 లం బఱపి పిఱుదివియక రాయిరాయి దాకినట్లు దాకి రయ్యిరు
 వాఁగును విచిత్రంబుగాఁ బోర నయ్యార్జును గాంధాతకుమారులు
 నయ్యిరావంతుం బొదివి సెలకట్టెలవాట్ల డొంకెనపోట్ల నొప్పించిన
 బరిగోలలపోటులు దాకినం గినిసినగంధగజంబుచందం బై. 91

అ. అతఁడు ధన్వి యగుట నశ్శంబుఁ దొలఁగ దాఁ
 టించి తిరిగి యాకడిందిమగల
 నారసములు పెక్కు నాటించి నొప్పించి
 వెగడు వఱచె సురలు వొగడుచుండ. 92

వ. అట్టియెడ. 98

క. మునుపోటులఁ బడి నొచ్చుట
 దనగుఱ్ఱము వడినఁ బడక ధరణికి లంఘిం
 చెను వెఱపు లేక పేరు
 క్కునఁ బటుశ్శంబు వెఱికికొనుచు రయమునన్. 94

- వ. ఇట్లు భూచారి యయిన భుజగరాజదౌహిత్రుం జూచి యేచి యా
సుబలసూనులు సుట్టుముట్టి. 95
- క. పొడువఁగ వ్రేయఁగ నతఁడుం
గడు నుఱ వగు నేర్పు కడిమికలిమిం దనవైఁ
బడకుండఁ గృపాణమ్మునఁ
గడుఁజిత్రపుగతుల జడిసెఁ గైదువు తెల్లన్. 96
- వ. ఆరౌతులు వీఁడు గాలుమానిసి యగుటం జేసి మనకు నొప్పింప వెర
వుగా దయ్యెడు ననుదుర్విచారంబున. 97
- ఆ. ఆర్వురును గడంగి హయముల డిగి పటు
ఖడ్గదీప్తు లడరఁ గదియుటయును
బ్రమరి తిరిగి వారిఁ బండ్రిండుదునియలు
నేసి క్రీడికొడుకు నెలఁగి యార్చె. 98
- క. వెక్కస మందుచుఁ గురువతి
రక్కసుతో ననియె నియ్యురగదౌహిత్రుం
డొక్కడఁ మననై న్యంబు
ల్ని క్కడఁచుచు మన్నవార డలంబున కంటే. 99

అలంబునునిచేత నిరావంతుఁడు మృతుం డగుట

సం. ౪-౪౪-48

- వ. అని యాశనివలన చూపినం గనుంగొని దై తేయనాథుండు. 100
- ఆ. కడఁగి నడచి మాయ గావింప నయ్యురా
వంతు నశ్వసేన యంతసేన
పుట్టి వారిమీద బురికొని తలపడి
నమయఁ జేసె నదియు నమసె నధిప. 101

వ అయ్యిరావంతుం డొక్కరుండును బొలివోసివిక్రమంబున నలంబనుని
మార్కొని రయంబు మెఱయ మెఱుంగు మెఱసినట్లు గవిసి కరవా
లంబున విల్లు దునిమిన దనుజుండు వినుపీథి కెగసి మాయాశరంబుల
నతని నొప్పించినం గోపించి గగనంబునకు లంఘించి. 102

క. ఘనఖడ్గంబున వానిం
దునుమ నలంబునుండు దోడుతో నుజ్జ్వల యా
వనరూపము గ్రొత్తగఁ గై
కొని పెనఁగం బెనఁగఁ బార్థకొడు కచలుం డై . 103

క. జననీవంశంబునఁ గల
యనుపమమాయానుభావ మాత్మఁ దలఁచి శే
షునిచందం బగు రూపం
బున జేర్చి యనేకనాగపుంజముతోడన్ . 104

చ. ఆడరిన దానవుండు గరుడాకృతిఁ గైకొని మాయతోడ లో
పడ భుజగంబులం బొదివి పట్టి రయంబున మ్రింగి యష్ట చే
డ్పడు నరుపట్టి కంఠము గృపాణమునం దెగవ్రేయ మేదినిం
బడి మొగ మొప్పెఁ బూర్ణశశిభాతి వికారము లేని చెన్నునన్ . 105

వ. అంత వియత్తలం బుదాత్తమిహిరమండలమండితమధ్యం బయ్యె నని
చెప్పిన విని ధృతరాష్ట్రుం డయ్యిరావంతుండు వడినం బాండవులును
వారి యోధవీరులును జేసినతెఱంగు సెప్పు మనవుడు సంజయుఁ
డతని కిట్లనియె. 106

కా. తోడంబుట్టువు పాటు సూచి యలుకన్ దుర్వారకుంభధగ్ధిన్
ప్రాడింబుండు మహాసురేంద్రులు గజేంద్రాహుధు లై సంగర
క్రీడాలోలతఁ దన్ను మీఱి విలయాగ్నిం బోల దిక్పక్ర మ
ల్లాడన్ బెట్టుగ నార్చి చొచ్చె గురునైవ్యంబున్ మహోగ్రంబుగన్ . 107

చ. కరమున నున్న శూలమునఁ గ్రమ్ముమెఱుంగులు శత్రునైన్యభీ
కరములుగా గజాశ్వభటకాయములన్ గుది గ్రుచ్చినట్లుగాఁ

జెరువుచు వచ్చువానిఁ గురుసింహుఁడు సూచి మదాంధసింధురో
త్కరరథసాతిభీషణముగాఁ గవినెం బటువిక్రమోద్ధతిన్. 108

క. వంగాధిపతియు శారో
త్తుంగతనుం డగుచు నీసుతుం డలరంగ దై
త్యుం గదినె గాధమదమా
తంగఘటలతోడ నవుడు దారుణభంగిన్. 109

వ. ఇట్లు దన్ను బెట్టు గిట్టిన కరినికరంబులం గని పొంగి కరవాలంబు
గొని యడరి ఘటోత్కచుండు. 110

క. కరదంతకర్ణమస్తక
చరణము లవి తోఁపకుండు చందముగా ని
ష్ఠురవిక్రమకేలివి
స్ఫురణంబున రూపుమాపె సురలు మతింపన్. 111

వ. ఇవ్విధంబున గజంబులు వొలిసిన గజపురనాథుండు రోషంబున నురవ
డించి నారాచవృష్టి ముంచి వేగవంతుండును విద్యుజ్జ్వహ్నుండును
బహ్వాశియు నను దనుజప్రధాననాయకులం బ్రేతపతిపురంబున కనిచి
యాభీమసేనతనయు తనువున నిశాతశరములు నింపినం గోదండపాణి
యై క్రోధాగ్నిజ్వాలలు నిగుడువడువునఁ బటుతాణజ్వాలలు నిగిడించి
కదిసి కురుపతి నవలోకించి యాఘటోత్కచుం డిట్లనియె. 112

ఉ. పాడియు సత్యముం గలుగు పాండుతనూజుల కీవు దొల్లియె
ప్పాడిమెయిన్ సభం గరము భంగ మొనర్చితి నాటియందఱుం
జూడగ నేడు తత్ఫలము సూపెద నీ కని మూదలించి మై
నాడగ నేనె గృష్ణభుజగావలిఁ బోలిన నారసంబులన్. 113

క. దానికిఁ జల మెడలక నీ
సూనుం డావవనసూనుసూనునిమేనం
దా నుగ్రశరము లిరువది
యేను వెసం గీలుగొలిపె నిభపురనాథా. 114

- తే. అసుర కినిసి కృతాంతజిహ్వయునుబోని
శక్తి యెత్తిన నమ్మహిశ్వరున కవుడు
వంగపతి యడ్డపడుటయు వానిగజముఁ
గూల వైచిన నాతండు నేల కుఱికె. 115
- క. ఏనుంగు వడిన నచ్చటి
నేనలు దెరలుటయు రాజసింహుఁడు దన్నుం
దాన పురికొల్పికొనిన వెఱ
పూనక దానపునియెదుర నొక్కడ నిలిచెన్. 116
- క. నిలిచి మహాస్త్రం బెఱమం
టలు గ్రమ్మగఁ బెలుచ నేయుటయు నడుమన చె
క్కలు గాఁగ నేసి దిక్కులు
నలిగులిగా నతఁడు సింహనాదము నేసెన్. 117
- వ. ఇట్లు సేసిన విని గాంగేయుండు గురుపక్షయోధవీరులం గలయం
గనుంగొని. 118
- క. భీముని తనయుం డత్యు
ద్దామగతిన్ రాజుఁ దొడరి తత్కరటిఘటా
స్తోమంబు గూల్చి యాతని
పై మారి మసంగినట్లు బలువిడిఁ గవిసెన్. 119
- వ. అఘటోత్కచుండు దివిజులకు దుర్జయుండు మీరు వేవేగ రారాజుం
గూడికొనుం డనిన సేనాపతి పలుకులకు గురుకృపాశ్వత్థామ చిత్ర
సేనులు బృహద్బల బాహ్లాకావంతీనాథభూరిశ్రవసులును నైంధవసోమ
దత్తవివింశతి వికర్ణులు నేకోద్యోగంబునం దమతమ యనుచరులైన
యోధవీరసహస్రంబులతో రథంబులు దోలికొని చని భవత్తనయుం
బరివేష్టించి హిడింజాతనయుం దాఁకిన నతండును దైతేయబలంబులం
గొని బలిమి మెఱసి నిలిచి మార్కొనియె నారెండునైన్యంబులు
నొండాంటి కెదిర్చిపేర్చి పెనంగుచుండ నాభీమసేననందనుం డాచార్య

ప్రభృతులగు నాచన్నిద్దఱుపై ఓహుప్రకారక్రూరజాణులు వరగింప
నందు. 120

ఘటోత్కచుండు ద్రోణాచార్యప్రభృతులతో యుద్ధంబు నేయుట.

సం. 6-88-25

క. కొందఱ సూతులు వొలిసిరి
కొందఱి చాపములు దునినెఁ గొందఱ చటుల
స్యందనహయాలి వడియెను
గొందఱ యంగములు వ్రస్సెఁ గురుకుఁముఖ్యులు. 121

వ. ఇట్లతిరథమహారథులం జిక్కుపఱచినరక్కసున కలిగి రయంబున
సాధనంబులు సమకట్టికొని రథసంబున నాకుంభసంభవాది ద్వాదశ
రథివరులు నొక్కపెట్ట చుట్టుముట్టి మహాస్త్రజ్వాలాజాలంబులం
బొదివిన. 122

ఆ. ఓర్వరాక దానవోత్తముఁ డంబర
వీధి కెగసి పోయి విపులరవము
సెలఁగఁ జెలుచ నడరి జీమూతభంగి దు
ర్దాంతుఁ డైనఁ జూచి ధర్మసుతుఁడు. 123

వ. భీమసేనునితో నిట్లనియె నిక్కడ భీష్ముజారెం బడిన పాంచాలబలం
బులఁ బరిపాలింపను నక్కడ నాచార్యుదుల కగపడ్డ ఘటోత్కచం
గావను వలసి యున్నయది యివ్వలనం గవ్వడి గలండు నీ వవ్వలనికి
వేగంబ యరుగు మనిన సింహనాదంబు నేయుచు. 124

క. కౌరవబలములు సుడివడ
మారుతి గవియుటయు మెఱసి మార్కొని కురుధా
త్తీరమణుఁ డర్థచంద్రా
కారశరము దొడిగి ధనువు గ్రక్కునఁ దునిమెన్. 125

తే. తునిమి తోడన క్రొవ్వాడి దొడ్డనార
సంబు భీమునివత్సస్థలంబు దూఱ

నేయుటయు సోలఁ గని ద్రౌపదేయు లడరఁ
గడఁగె సౌభద్రుఁడును ఘటోత్కచుఁడుఁ గలసి.

128

వ. ఇట్లు దండ్రి నొచ్చినఁ జాండుపాత్త్రిలు నీపుత్త్రినివై నొక్కపెట్ట
మిక్కిటం బగుకోపంబునం గవిసిన.

127

చ. కని కృపజాహ్నికాదిరథికప్రకరంబు గడంగి వారి మా
ర్క్కని పెరఁగంగ దేటి కడుఁ గ్రూరత నేచిన మారుతాత్మజుం
జెనసి గురుండు రక్తపరిషిత్తునిఁ జేసిన నాతఁ డల్లి యా
తని నొకనారసంబున నుదగ్రత మూర్ఖ మునుంగ నేసినన్.

128

మ. ధనురాచార్యునిఁ జూచి తత్తనయుఁడున్ ధాత్రీకుఁడున్ భీము మా
ర్క్కని రాతం దెలనవ్వు చెన్నుగ గదాఘోరాకృతిం దేరు డి
గ్గిన యాలోనన తేటి ద్రోణుఁడు గడంగెం జూచి తోడై కృపా
దినికాయంబుఁ గడంగి వాయుసుతువైఁ దీవ్రాస్త్రముల్ నింపఁగన్.

క. ఏపున హిడింబసుతుఁడును
ద్రౌపదిపుత్త్రిలు సుఖద్రతనయుఁడుఁ గోపో
ద్దీపితు లై వారలయా
టోపముఁ గుదియించి రతిపటుప్రదరములన్.

180

వ. అప్పు డనూపభూపాబుండును భీమసేనసఖత్వలోలుండు నగు నీబుండు
నశ్వత్థామం దొడరి నొచ్చినం గని ఘటోత్కచుండు.

181

క. తలపడి యగ్గురునందనుఁ
జలమున నొప్పింప గురుఁడు సరభసముగ ను
జ్జ్వలజాణావృతుఁ జేసిన
బలమటి దనుజుండు మాయఁ బన్నెఁ గుపితుఁ డై.

182

వ. ఇవ్విధంబుర హిడింబాసూనుండు సేసినమాయం జేసి.

188

క. గురుఁడు మొదలైనయాప
న్నిరువురుఁ గురుపతియు నొవ్వనేటులఁ బడి నె

- త్తురు దొరఁగ సోలి సంగర
ధరణిం బడినట్లు దోఁచెఁ దత్సేనలకున్. 134
- చ. కనుఁగొని నైన్యముల్ విటిగి క్రందుకొనన్ వెసఁ జార నాపగా
తనయుఁడు సేన నాగి యివి దైత్యులమాయలుగాని బొంకు బొం
కని యెలుఁగెత్తి చెప్పఁగ భయఁబున నమ్మకపోయె నట్లువో
యినఁ జనుదెంచెఁ గౌరవమహిళుఁడు దీనత భీష్ముపాలికిన్. 135
- వ. వచ్చి యిట్లనియె. 136
- క. నీవును ద్రోణుఁడు గలుగం
గా వైరులచేత నేను గష్టపడితిఁగా
దే వారితోడఁదలపడి
చావొండెను విజయమొండె సంపాదించున్. 137
- చ. అన విని నవ్వి పాండవులయంతటివారికిఁ గాక నీకు మా
ర్కొన నగు నయ్య యిప్పురును కుత్సితవర్తన మిట్టి దుస్తరం
బునఁ దగులావు సేయ మముబోఁటులు లేరె చలంబు డింపు మీ
వని పతితోడఁ జెప్పి సరిదాత్మజుఁ డప్పుడు ప్రాభవంబునన్. 138
- వ. భగదత్తు నాలోకించి, 139
- క. దనుజు లొనరించు మాయలు
నినుఁ జేరవు వారి గెలుతు నీ విప్పుడ యీ
జనపతి మెచ్చఁగ నా దై
త్యుని గెలుపుము నీదు సేనతో నడరి వడిన్. 140
- వ. అనినం బ్రాజ్ఞోత్తిషపతి మేటిమగండు గావున నమ్మాటకుం బొంగి
సింగం బడరిన చందంబున నార్చి సుప్రశీకంబు నెక్కి సేనా
సమేతుం దై. 141
- తె. పరగి తోఁతెంచు పాండవబలముమీఁదఁ
గవియుటయు నంతనంతఁ గౌరవులమూఁడ

మరలి యేడ్పడఁ జూచి యమ్మాట యవుడు
నిజముగాఁ గొని యాజికి నిగిడె మగుడ.

142

వ. ఇ ట్లుభయనై న్యంబులుం దలపడిన సందడికయ్యంబున నపరాహ్ణం బగు
చునుండ.

143

క. నగపతియుఁ బోనిగజపతిఁ
దగ నేడైర నెక్కి ప్రబల దైత్యబలముతో
నిగుడఁగ ఘటోత్కచుం డా
భగదత్తునిమీద గవిసెఁ జార్థివముఖ్యా.

144

వ. తదవసరంబున వ్యకోదరుం డరదంబు రయంబు మెఱయ నయ్యభిమన్యు
ద్రౌపదేయప్రమఃఖులుం రానును మ్రోడింబునకుం దోడై కడంగ
నట్టియెడ.

145

ఆ. పొదివి పలుపు రేయఁ బొడువ వ్రేయఁగ భగ
దత్తుడిఁతి రక్తధార లొప్పెఁ
జెలుపు రెట్టిగాఁగ జేవులు సెలయేలు
లున్నతాచలమున నురలునట్లు.

146

క. శూలంబున మ్రోడింబుఁడు
గాఱాకృతితోడ వైవగా నది పొడి యై
రాలెడునట్లుగ మగఁటిమి
వ్రాలిన భగదత్తుఁ డేసె వడి భల్లమునన్.

147

వ. ఇ ట్లేసి యార్చి వెండియు

148

ఆ. భీముహరుల గూల్చి పేర్చి సౌభద్రాది
యోధవరులనెల్ల నుఱక తఱచు
టంపవానఁ దడిపి హయరథభటసమూ
హంబుఁ జంపె సమదహన్తిఁ బఱపి.

149

క. మందరము మహాంభోనిధి
యందుఁ దిరుగునట్లు పాండవానీకములొ
నం దిరిగి సుప్రతీక మ
మందగతిం జంపెఁ బెక్కు మాతంగములన్. 150

క. అలిగి దళార్ణాధీశుఁడు
గొలిపెను భగదత్తుమీవఁ గ్రూర గజము ను
జ్వలము లగు నతనితోమర
ములతాకున నది చలించి మొగతిరిగె వెసన్. 151

వ. ఇవ్విధంబునం బోరు భగదత్తుం గనుంగొని గండుమిగిలి కురు విభుండు
గురు కృపాది యోధవీర సమేతంబుగాఁ దఱిమినం దమబలంబులు
గోలాహలబహుళంబు లగుటయుఁ బాండవాగ్రజుండు పార్థపాంచాల
పురస్సరుం డై యవ్వలనికిం గ్రొవ్వలరం గోల్తుల సేసె నట్టి సమ
యంబున. 152

—: అర్జునుఁ డిరావంతుఁడు చచ్చుట భీమునిచే విని దుఃఖించుట :—

సం. 6-92-1

క. నరుఁడు ధనుర్గుణరావ
స్ఫురణంబును దేవదత్తభూరివము నం
బరము పగిలింప నానా
శరములఁ గురునై నృసరభసత్వం బుడిపెన్. 153

ఆ. అపుడు సేరి భీముఁ డతనికి భుజగేంద్ర
కన్యకాసుతుండు గలనఁ బడుట
నల్లఁ జెప్పటయును నడలి యెచ్చట నని
యడిగి యతఁడు సూప నచటి కరిగి. 154

వ. దనుజఖండితుండయి పడియున్న యయ్యిరావంతు శరీరంబు గనుంగొని
యాధనంజయుండు. 155

చ. ఘనతరళోకవేగమునఁ గన్నుల నీకులు నించి యాసుయో
ధను నవిసీతియుం బిదప ధర్మతనూజుఁడు సంధి గోరి ప
ల్కినతగవుం గడంగి యనికిం దలకొన్న నిజోద్యమఃబుఁ దోఁ
చిన విధిఁ టిట్టుచున్ వినుతి సేయుచు రోయుచునుండె నయ్యెడన్. 156

వ. ఇట్లు పుత్రశోకానలసంతప్తచిత్తుం డగు సవ్యసాచిం జూచి గోవిందుండు
మందస్మితంబు సేసిన. 157

క. కని యతఁడు దెలిసి నీచే
వినినది యిది మున్ను దీని విడిచితి నహిభం
జన తేరు నడపు కురుబల
వినిపాతనపాటవమున విహరించుటకున్. 158

వ. అని బలికినం బద్ధనాభుండు రథంబు రయంబున మన మొనవయిం
బటపం బార్థుండు పటుబాణసరంపరలు వరగింప భగదత్తుండును
గృపాచార్యుండును ద్విగర్తపశియును భీష్ముం గూడుకొని యా క్రిడి
నెదిర్చిరి సాత్యకి యడరినం గృతవర్మ బాహ్లికులు మార్క్కునిరి
మారుతి గవిసినం గుంభసంభవుండు దలపడియె నతని ప్రాపున నేపు
మిగిలి నీపుత్రకు లాబకమర్దన మర్దింపం గడంగి కవిసిన. 159

క. గురునంపవెల్లి నాఁగుచు
సరభసముగ వారిమీఁద శరవర్షంబుల్
గురియుచు వారలయమ్ములఁ
దెరలక భీముండు పటుగతివృందనుఁ డె. 160

వ. సమరక్రిడ సలిపి కురుకుమారులు దొరగించు నారావధారల నొచ్చి
యాజ్యధారాక్రాంతం డైన యర్చిష్మంతుండునుంబోలె మండి
యద్దండకోదండనైపుణ్యంబు సూపినం గుండభేదియు ననా
ధృష్టుండును గనకధ్వజుండును విరావియు సుబాహుండును దీర్ఘ
తోచనుండును దీర్ఘనిద్రం బొందిరి వెఱవారు వెఱచఱచి విఱిగివఱచిన
నజంబుల వెనుకొను వృకంబు విధంబున వృకోదరుండు దోర్విలాసంబు
మొనె నప్పుడు ప్రాద్దుగ్రుంకుచుండ నీ పెద్దకొడుకు బలుమొనలం

బురికొల్పికొని చలంబున గోల్తుల నేసినం గాంతేయవ్యూహంబులు
నభినవోత్సాహంబునం బోక పెనంగిన. 161

తే. ధరణి నెత్తుటఁ దోఁగి యాభరణకాయ
శస్త్రఖండజాలంబులఁ జాలఁ బొలిచెఁ
బలుచగాకుండఁ గుంకుమ మలఁది పెట్టె
తెఱఁగు తొడవులు దొడిగిన తెఱవవోలె. 162

వ. అంత. 163

క. తిమిరము గవినఁ జాండవ
సమితియుఁ గౌరవులు రణము సాలించి నివా
సములకుఁ దగఁ జని రయ్య
ప్రమయామిని నుదితపటువిషామం డగుచున్. 164

క. కురువిభుఁడు నగరు సొచ్చియుఁ
జొరమిన గాంధారవిభుని సూతతనూజుం
ద్వరితముగఁ బలుపు మని యా
తురతం బలుమాటుఁ జెప్పె దుశ్శాసనుతోన్. 165

వ. చెప్పిన నతండు వారిం గూర్చికొని వచ్చుటయు నేకాంతంబున నమ్మహీ
కాంతుండు వారలతో నిట్లనియె గాంగేయగురుకృపాశ్వత్థామలు
మధ్యస్థులై పాండవబలంబులం జెఱచునట్టి సందంభంబునకుం జొరరు
మన సేనలు నానాఁటికి సన్నంబులై సమయుచువచ్చెనేమి సేయంగల
వార మనిన విని రాధేయుండు రణక్రిడాలంపటుండై. 166

క. నరనాథ యింక భీష్ముని
దురమునకుం దేకు మేను దోర్బలవిభవో
ద్దురతం బాండుకుమారో
త్సరముం దత్సేనలన్ మదంబడఁగింతున్. 167

క. అని పలికిన విని దుశ్శా
సనుఁ గనుఁగొని మనము వోయి కాంతనపునిభం

డన ముడిపి వత్త మని చె

ప్పి నరేంద్రుడు పీడుకొల్పెఁ బెజవారిఁ దగన్.

168

వ. ఇట్లు కర్ణస్తాబలుల నిజనివారణబులకుం బోవంబనిచి బహుప్రకారసౌరభ సంవాసితంబు లగుజలంబుల జలకం బాడి పరమసురభిచందనాను లేపంబులను జీనిచీనాంబరపరిధానంబులను మహనీయ మాల్వాభరణంబులను బ్రస్ఫీతమణిమయభూషణధారణంబులను దగ నలంకృతుం డై తమ్ములం దగు వారలుం బరివేష్టింపఁ బరిమళపరంపరాభాసిత నూతనతైలధారాభిషేకప్రదీపితంబు లయిన కరదీపికాసహస్రంబులు వెలుంగ వేత్రహస్తులు దొలంగు తొలంగుం డని సందడి నెడఁ గలుగ జడియ వందిసందోహంబులు సంకీర్తనంబులు సేయ మాగధమంజుల గానంబులు వీమలం బొరయఁ జాతకపతనరవంబుల మనంబు రంజిల్లి రమణీయరత్నఖచితం బగు రథం బెక్కి మందమందగమనంబున మందాకినీనందనుమందిరంబు సేరం జని తదీయద్వారంబునం దేరు డిగ్గి దుశ్శాసనుముంజేయి కరతలంబున నవలంబించి యల్లిన నడచి యుచితప్రకారంబునం బ్రవేశించి యప్పితామహుపాదంబులకుం బ్రణామంబులు సేసి తత్పీఠసమీపంబున సమంచితకనకాసనంబున నతం డనుప నాసీనుం డై చేతులు మొగిచి యమ్మునుజవతి యతనితో నిట్లనియె.

మ. నిను ము న్నెంతయు నమ్మి పాండవుల యున్నేమట నేఁ జీరికిం గొన నీపోరెడుచందముల్ దెలియఁ బెక్కుల్ సూచితిం జేరి చే రి నయం బిచ్చుచు నొంప నూల్కొనక వారిం బట్టి పాలార్చె దొం డన నేరం గురుముఖ్య యింక నిట నీవాలంబు సాలింపవే. 170

చ. అనిమొన దేవదాసవుల కై నను మార్కొన రాదు నిన్ను నేఁ డెనిమిదినాళ్ళు లయ్యె సమయింపవు నొంపవు నవ్యసాచి న ప్పని యటు లుండనిమ్ము నినుఁ బ్రార్థన సేసెద నింతవట్టు నా చనవునఁ బోవ నిచ్చి నృపసత్తమ పోరికిఁ గర్ణుఁ బంపవే. 171

వ. అనవుడు.

172

- క. అమ్మాట మనమునకు వా
ల మ్రై తాఁకుటయు భీష్ముఁ డత్యంతవిషా
దమ్మున నించుకవడి మౌ
నమ్ము దగం దాల్చియుండె నతవదనుం డై . 173
- వ. పదంపడి నిట్టూర్పు నిగిడించి మొగం బెగయించి భూపాలు నాలో
కించి 174
- క. తలకొని నీకుం బ్రాణం
బులు డాఁపక యోపినట్లు పోరంగ నిమ్మైఁ
బలుకఁ దగునె యక్కట నా
వలనం గల భక్తి యెల్ల వమ్మునఁ గలయన్ . 175
- వ. అని పలికి యలుక వొడమి వెడియు. 176
- సీ. కాలృడే మహనీయఖాండపం బింద్రుని
నమరగణంబుతో విముఖుఁ జేసి
బహుదివ్యశరములు వడయఁడే యెక్కటి
బవరాన మెప్పించి శివునిచేత
గంధర్వలకు నోడి కర్ణుండు నీతమ్ము
లునుబాట విడిపించికొనఁడె నిన్ను
నిను నను ద్రోణు నాతనిపుత్రుఁ గృపుఁ గర్ణు
గలిచి విరాటుగోవులఁ గొనఁడె
- ఆ. శక్కు పెక్కులెడలఁ బెక్కుండ్ర సేమేమి
సేసె వినమె యట్టి జెట్టి నిన్ని
దినము లిట్లు దొడరి పెనఁగియు నీచేత
నేడు వినఁగ వలసె వేడిపలుకు. 177
- క. తగనివని యని తలంపక
పగగొంటి వజ్రేయు లైన పాండుసుతులతోఁ
డెగి యింక నీవు రణమున
మగఁటిమి చాటింపు రిత్తమాటల నగునే. 178

- వ. అని మఱియును. 79
- క. గాండివి గెలువ రాదు శి
ఖండిని జంపంగ నాకుఁ గాదు వినుము న
నొండుమగలు మార్కొనినం
జెండుదు నుగ్రముగ మున్న చెప్పితి నీకున్. 180
- క. ఏనును నాదళమున ద్రుప
దానీకవిరాటపై న్యయాదవబలసం
తానములతోడఁ జెనఁగెదఁ
బూనుఁడు మీ రెల్లఁ జాండుపుత్రుల గెలువన్. 181
- ఆ. నడికిరేయి వచ్చి నను నొవ్వఁ బలికినఁ
గలుగునయ్య జయము గడఁగి నీవు
నడపు మనికి నెల్లి నాచేతిఁ బలుపు సూ
చెదపుగాక వేయి సెప్ప నేల. 182
- క. అనినఁ బ్రియమంది నగరికిఁ
జని పతి సుఖనిద్ర సేసి నముచితసమయం
బున మేలు కాంచి కంఠ్యం
బుర కాయిత మయ్యె మేను వొంగారంగన్. 183
- వ. ఇట్లు సన్నద్ధుం డయి బలంబుతో వెడలి నీపుత్రుండు భీష్ము నుపల
ఊంచి భూపతిప్రకరంబులతో ని ట్లనియె. 184

భీష్ముని నవమదివన యుద్ధము

సం ౧౭౯-1

- తే. ఇతఁడు పాంచాలు రాదిగ నెల్ల బలముఁ
జంపి పాండుతనూజుల సమరభూమి
గెలువఁ గలివాడ నని రాత్రి వలికె నేఁడు
ధళిమి మనలావుఁ జేవయు మైబయవలయు, 185

- క. అని యాడు తులువమాటలు
విని బీభత్సంబు సిగ్గు విపులవిషాదం
బును నొక్కపెట్ట పుట్టంగ
ననిమిషతటిసీతనూజుఁ డతిదుఃఖతుఁ డై. 186
- వ. తన్నుం దాన యుష్కమించుకొని యున్నం గనుంగొని కారవేశ్వరుం
డతని క న్నెఱింగినవాఁ డై దుశ్శాసనునితో ని ట్లనియె 187
- క. మన మెల్లఁ బితామహునొ
ద్దన యుండుద మదియుఁ గా కితనిముందటఁ బె
ట్టన వలయు శత్రుబలము
ర్దను లిరువదిరెండువేల రథములవారిన్. 188
- వ. అని నియోగించిన నతం డట్ల చేసె నద్దరణీకుండు గురుకృపా
శ్వత్థామల నాలోకించి గాంగేయుం జూపి సత్యవ్రతుం డగు సీతండు
శిఖండి మన మెత్తి విడియునాఁడ చెప్పట మీరెఱుంగుదుర కాదె
యన్నీచునకు గోచరంబు గాకుండ నిమ్మహానుభావుం బొదివి
కొని రావలయు ననిన వారలు నట్లకాక యని రయ్యమరనదీ
మానుండు సర్వతోభద్రపూహం బొనరై నందుఁ గృపాచార్యకృత
వర్మశల్యశకనిసుదక్షిణనైంధవులును గురుకుమారులుం దానును
ముందట నిలిచె దదనుమతిం గుంభసంభవభూరిశ్రవోభగదత్తులు వల
పటను సోమద త్తద్రోణపుత్రవిందానువిందులు దాపటను హలాయుధా
లంబునశ్రుతాయువులు వెనుకను ద్రిగర్తప్రకరపరివృతుం డై జన
నాథుండు నడుమను నిలిచి రంతకు మున్న కౌంతేయులు నైన్య
సమేతంబుగా వెడలి రట్టయెడ నర్జునుండు మరమొగ్గరంబు నూచి
ధృష్టద్యుమున్న కి ట్లనియె 189
- తే. కంటె గాంగేయు నతని చక్కటి శిఖండిఁ
బెట్టు మీతని మన మెల్లఁ బిండుగట్టి
పొదివికొని వత్త మివ్వధంబునకుఁ దగ ద
శంబుగా మోహరింపు బలంబు నెల్ల. 190

అశ న విని యతం డట్ల చేయుదు నని సాత్యకివిరాటులు వలవటను
నభిమన్యు పాంచాలకేకయులు దావటను నకులసహదేవద్రౌపదేయ
పురస్సరుం డైన యుధిష్ఠిరుండు నడుమను శేకితానకుంతిభోజులు
వెనుకనుంగా నొనర్చి యగ్రభాగంబున శిఖండి నునిచి యతనికెంకుల
దాసి భీమసేనఘటోత్కచ లొక్కవలనను జార్థుండుఁ దాను నొక్క
దిక్కునను నిలిచి తక్కినయోధవీరుల గలయం శేర్చి గట్టిమొనగా
నమర్చె నిట్లుభయనై న్యంబులుం బన్ని భేరిభాకారశంఖాదినిస్సన
గర్జాస్ఫుర్జితబహుళంబుగా నొండొంటిం దాఁకె నట్టిసమయంబున. 191

క. చెంగట నభిమన్యుండు పి
శంగతురంగప్రచారచంచద్రఘఁ డై
పొంగి మనదిక్కుప్రజమీఁ
దం గపిసెం జిచ్చు దూది దరికొనుమాడ్కిన్. 192

వ. ఇట్లు గవిసి.

తే. మెఱసి మండలచాగి యై కొటిలి ద్రిప్పి
నట్లు గురుకృపసింధురాజాదు లైన
యోధవీరులు వెడఁద నులిపు మిగిలి
తరువఁబడునబ్ధిక్రియ సేన దిరుగఁ బడఁగ. 194

వ. ఇట్లు మాఱులేక తఱుముచున్న సౌభద్రుం గనుంగొని కౌరవపతి
యలంబునుతో నిట్లనియె వీఁడు రెండవయర్జునుం డై మనబలంబులఁ
గలంచుచున్నవాఁ డర్జుననందను నెదుర్కొన నీవకాని మాఱు లే
దేము పాండవుల కడ్డపడియెడము నీవు వీనిం బొదివి భంజింపుము. 195

అలంబునుఁడు దుర్యోధన ప్రేరితుం డై యభిమన్యునిపైఁ గవియుట

సం. ౧-౨౧-24

క. అనవుడు నతండు దుర్దమ
దనుజావలి మున్ను గాఁగఁ దటిమెం గుంతి
తనయబలము గారాకులు
పెనుగాలిం దూలునట్లు భీతిం తెదంన్. 196

- ఉ. అప్పుడు ద్రౌపదీయులు రయంబున నడ్డము సొచ్చి దైత్యులం
గుప్పలుగా మహిం బెలుచుఁ గూల్చిన దానవనాథుఁ డమ్ములం
గప్పెఁ గడంగి వారల నఖండ పరాక్రమలీల వారు వాఁ
డొప్పటి తేరికూబరమ యూతగ వ్రాలఁగ నేసి యార్చినన్. 197
- క. ఆలోనన తెప్పరి లయ
కాలుండునుఁ బోలె నసురగన్నల నిప్పుల్
రాలఁగ వారలసిడములు
నేలం బడవేసి చాపనికరము ద్రుంచెన్. 198
- వ. త్రుంచి నప్పుచు. 199
- తే. ఒకనినొకని నైదైదు మహోగ్రభాసు
రాస్త్రముల నేసి నొంచిన నతనిమదము
సొంపు సోదరవ్యథయును జూచి యడరె
నప్పు డాతనిచై సుభద్రాత్పజుండు. 200
- వ. అప్పు డుభయనై న్యంబులవారును వెఱుగంది 201
- క. దనుజుఁడు మాయాధికుఁ డ
ర్జున తనయుఁడు దివ్యశరధరుం డెట్లగునో
యనుచుండఁగ నయ్యిరువురు
నని నేసిరి పృత్రవాసవాక్యతి దోచున్. 202
- క. ఇతరేతరశరకృత శో
ణితధారలు నిగుడ నపుడు నిర్భరదావ
ద్యుతు లడరఁ బొలుచు నగముల
గతిఁ బొలిచిరి వారలప్రకంపింపకు లై. 203
- క. దనుజేశ్వరుండు మాయం
బొనరించినఁ దమము గవినె భూనాయక ఫ
ల్గునసుతుఁడు భాస్కరాంబక
మున వెలుఁ గొనరించె సురసమూహము వొగడన్. 204

తే. అసుర వెండియుఁ బెక్కు మాయలు ఘటింప
శక్రపౌత్రుండు దివ్యాస్త్రజాల మడరఁ
జేసి యన్నింటి నడఁగింప చెలఁగి నొంప
రథము డిగి పాతఁ బెలుచ నారాక్షసుండు. 205

క. రక్కసుఁడు విఱిగినం గడు
సుక్కున సౌభద్రుఁ డడరునురవడి గని న
ల్దిక్కులం బఱచెం దమబోఁ
జిక్కువడుచుఁ గౌరవేంద్రుసేనలు భీతిన్. 206

న. అప్పుడు పెక్కుండు రథికులతోడం గూడి గాంగేయుం డభిమన్యు
పయిం గవినన. 207

తే. అతఁడు దానికిఁ దలఁకక యందఱకును
నన్నిరూపు లై పోరంగ నర్జునుండు
సరభసంబుగ భీష్మువై నురవడింపఁ
బొంగి యిరువాఁగు నిరువురఁ బొదివె బెరసి. 208

వ. అట్టి సంకులసమరంబున నభిమన్యువై నడరు కృపాచార్యుం దాఁకి
సాత్యకి బెడిదంపునారసంబు లేసిన వాని నన్నింటిని నశ్వత్థామ తునిమి
యతని విల్లు ద్రుంచినం గోపించి. 209

క. ఆ సాత్యకి వేటొకవి
ల్లాసురగతి నెత్తి యుగ్రమగునారాచం
జేసిన నాతడు కేతు
వ్యాసకుం డయ్యె మూర్ఖ వచ్చి నరేంద్రా. 210

క. ఆలోనన తెలిసి మెఱుఁగు
వాలికతూ పాతఁ డతని వక్షము నడుమం
గీలించి సిడము గ్రక్కున
నేలం బడచేసి యార్చె నింగి వడంకన్. 211

వ. దానికిం గినిసి శినిమనుమండు పొగరు మిగులు నారాచనిచయంబులం
బొదివిన నశ్వశ్శామ రాహుగ్రస్తుం డగు సుగ్రగభ స్తియుంబోలె నైనం
గనుంగొని. 212

క. ద్రోణాచార్యుండు సుత
త్రాణపరత్వమునఁ గృష్ణతమ్మునిచై న
క్షీణోద్ధతిఁ గవియుడు గీ
ర్యాణాధిపసుతుండు వచ్చి వడి నెడఁ జొచ్చెన్. 213

చ. అనవుడు నాంబికేయపసుధాధిపుఁ డిట్లను ద్రోణుఁ డాత్మ న
ర్జునునకు గూర్చు నాతఁడు గురుం గని యెంతయు భక్తి సేయు వా
రని దమలోన నట్లు వెన నప్పుడు దార్కొని యెట్లు వోరిరో
వినఁ గల దేర్పడం జెపుమ విశ్రుతభంగిగ నాకు సంజయా. 214

వ. అనిన నా సూతనందనుం డతని కిట్లనియె. 215

క. జాత్రము దలకొని సంగర
ధాత్రికి నేతెంచి గురులు దండ్రులు దమ్ముల్
పాత్తులు శిష్యులు మామలు
పుత్తులనం గలచె తొడరి పోరనవలయున్. 216

అర్జునుండు ద్రోణాచార్యులతో యుద్ధము సేయుట

సం. 6-92-4

వ. వినుము. 217

పీ. అర్జునుం డడరి ద్రోణాచార్య మూఁడు నా
రసముల నేసి యుగ్రంపుటంప
వెల్లవ వఱపిన వెగడొంద కాతఁ డా
తని మేనఁ దూపులు దఱుచు గాఁగ
చాటించె నంత భూనాథుండు పురికొల్పఁ
గాఁ ద్రిగర్తులు గురుఁ గడచి కవియ

నరుఁ డేచి వాయుతాణమ్మున నమ్మొనఁ

దూలింపఁ గుంభజు శైలశరము

218

ఆ. వైచి యుడువ నలిగి వాసవి వారాచ
వర్షమునఁ ద్రిగర్తవరుని పుత్ర
చయముఁ దెరలుచుటయు జనపతి కృపశల్య
బాహ్నికులునుఁ దానుఁ బార్థుఁ డాఁకె.

వ. అట్లు దాకుటయు వారల నశండు గన్నెరాకమ్ములంజీకాకుపటిచె నట్లు
గురుండు మొదలై న యందఱకును నా ధనంజయు పోరు దలమునుక
లయ్యె గురుపితామహుండు ధర్మసూతి యున్న తిట్ట కుటికి తలలు
చెండాడె శకుని భూరిశ్రవసులు గవలఁదలపడిరి కళింగవతియును
భగదత్తుండును నిభసేనలతోడం దొడరి భీమసేనుం బొదివిన. 219

క. గిరి డిగు కేసరిచాద్పున
నరదము డిగి శ్రమితపటుగదాభీలత నా
కరువలిపట్టియుఁ గవిసినఁ
గరులుఁ దెరలఁ బవనధూతఘనపంక్తి గతిన్. 220

తే. క్రందుకొని యిట్లు మాతంగఘటలు విలుగ
నా శ్రుతాయువుఁ బ్రాక్ష్యోతిషాధిపతియుఁ
బోక నిలిచి యమ్మారుతపుత్తుజోడుఁ
దనువుఁ జించిరి వివిధాన్త్రతతులు వఱపి. 221

వ. అప్పుడు గాంగేయుండు సేయు దారుణ రణంబు ధర్మపుత్రునకు
భరంబైన నతం డెలుంగెత్తి పేరుపేరం బిలిచి చేయి పీచిన నా కళింగ
నాథ భగదత్తుల విడిచి యపుడుగఱచుచు. 222

క. కలయగఁ గరములఁ జరణం
బుల నురమున శోణితంబు బోరనఁ దొరగం
దలి రెసఁగిన నడమామిడి
చెలువునఁ బఱతెంచె భీమసేనుఁ డచటికిన్. 223

వ. అంతకుమున్న భృష్టద్యుమ్న శిఖండి విరాటద్రుపదులు ధర్మనందనున కడ్డపడి భీష్మువై నడరి బహుప్రకార విశిఖంబుల వెగడు పఱచిన నతం డలిగి శిఖండి నేయ నొల్లక యమ్మువ్యూరును మూఁడేసి వాఁడి తూపుల నేసిన నా వీరరథికులు హుతాగ్నిత్రయంబునుం బోలెఁ బ్రజ్వలించి కాఁజ్జ్వాలలు నిగిడించి యశని నొప్పించిరి వృకోదరుఁ డద్దెసం గవియుటం గనుంగొని కేకయగణ కై నేయ ద్రౌపదేయులు గూడుకొని కవిసినం గౌరవసేనం జేయంగల మేటిమగలెల్లను మిన్నేటి కొడుకునకుం దలకడచి వారిం దలవడిన నిరుదెఱంగుల దొరలును బలంబులును నొక్కుమ్మడిం గ్రందుకొన జెరసి పోట్లాడుచుండం జండ రశ్మి వినువీధి చక్క సగంబునకుం జనుదెంచె నట్టియెడ. 224

తే. రథములను సామజములఁ దురంగమముల
నుఱక నెత్తుచేటుల నీఁది తఱియ నడచి
పోరి రేటును వ్రేటును బోటు నొక్క
యలవిఁ జెలఁగంగ నుభయనైన్యములవారు. 225

వ. అప్పుడు మన బలంబులజనంబులు 226

క. ధృతరాష్ట్రుండును బుత్తులు
నతితోభంబునఁ బ్రజాక్షయము నేసిరి ధ
ర్మతనూజు గెలువవచ్చునె
మతి లేరై రింక నేటిమాటలు మనకున్. 227

అ. అనుచు వగచు పలుకు లాలించు భీష్మాది
యోధవరులతో సుయోధనుండు
చెనఁటిమాట లేమి వినియెడ రనిన వా
రదియు నదియు విననియట్ల పోతె. 228

వ. పరాక్రమక్రీడలు సలుపుచుండి రాసందడికయ్యంబునం గిమ్మిరమర్ద
నుండు గదపండువు నేయుచుండె నప్పుడు. 229

క. సరభసముగ సారథి దన
యరదముఁ దెచ్చుటయు కిన్నె యతని శితశర
స్ఫురణాపరిణతి బాహ్నికు
విరథుం గావించె సురలు వినుతింపంగన్. 280

తే. చిత్రసేనుండు సాభద్రుఁ జిత్రబాణ
పాతమున నొంచి యార్చినఁ బాండుపాత్రుఁ
డతనిసారథిఁ బడ నేసే యంతఃబోక
తురగములఁ జంపి యాతని త్రుళ్లడంచె. 281

వ. అక్కుమారుండును దుర్ముఖునిరథం బెక్కెఁ బాంచాలపతి గుంభ
సంభవువై నడరి యతని మేన నానాస్త్రంబులు నించిన. 282

క. ద్రోణుండు గోపించితను
త్రాణం బటువుట్లు నేసి తనువున రాజ
ద్బాణంబులు గ్రుచ్చిన సం
క్షీణబలుం డై యతండు సిగ్గటి తొలఁగెన్. 283

సీ. తటిమి సుశర్ముండు దాఁకి యర్జును నొంచి
కృష్ణువై నమ్ములు గీలుగొలుప
నలిగి యన్నరుండు వాలంపకాలువలోలి
నడరించుటయు వాని యఖిలబలముఁ
జేతినమ్రొటలను చేరుకోలలి వ్రేసి
యంకుశంబుల నూఁటి యతిరయమున
వాహనంబులఁ దోలు వారును విండ్లును
బలకలు వై చుచుఁ బరచువారు

తే. నైన మీతండ్రి క్రీడివై నడర నడుమఁ
జొచ్చె సాత్యకి యన్నదీసుతుండు శక్తి
వై వ మెయి వాల్చి యది పట్టి వై చెమగుడ
నాతఁ డాభీష్టుఁ డెడఁ దునుమాడె నధిప. 284

వ. ఇట్లు త్రుంచి. 285

క. అలోనన మెయిఁ దొమ్మిది

వాలమ్మలు నాఁటఁ జాండవ వూహము శుం

డాల రథఘోటసుభటా

భీతలఁ దల కడచి పొదివె భీష్ముని నంతన్.

286

దుర్యోధనుఁడుశకుని దుశ్శాసనుల భీష్మునకు సహాయులుగా బంపుట

సం. 8-101-1

క. కని కౌరవపతి దుశ్శా

సనుతో ని ట్లనియెఁ గంటెఁ శాంతనవునిచై

ఘనసేన ద్రోచెఁ జని కై

కొనుఁ డీవును సౌబలుఁడు నకుంతవృత్తిన్.

287

క. అనవుడు నయ్యిరువురు నే

పునఁ గదియుడుఁ జూచి ధర్మపుత్త్రిడు మాద్రీ

తనయులు నడరిన దుర్యో

ధనుఁ డవుడు తురంగమాయుతముఁ బురికొలిపెన్.

288

వ. ఆపదివేపురు నెఱరావుతులు నొక్కపెట్ట శకునిదుశ్శాసనులకుం దలకడచి

యెక్కినం జాండవబలంబు మహామత్స్యసమూహవిహారంబునం

గలంగు మడుపునుంబోలె సంక్షోభించినం గోపించి కాంతేయాగ్రజుం

డును గవతును వివిధవిశిఖపరంపరలు వరగింప ముందటికాళ్లు

దునిసిన మ్రొగ్గతిలంబడియును మోరలు పటియ లైన నెఱవప్పం

గూలియు గుండియ లవిసిన నెగసి కెడసియు వాగెలు ద్రెవ్విన

వలియం బాటియు నాశ్వికులు నేల కొఱగినం జెనఁటి దిరిగియు ననేక

ఘోటకఁబులు రూపఱిన నేపటి యత్తురంగని కరంబు లేటమొగంబు

వడి చెదరి కనుకనిం బఱచిన.

289

క. భేరిశంఖాదిరవ

స్ఫారత నప్పొండుపుత్రబల మేచుటయుం

గౌరవపతి శల్బునితో

గౌరవమున నిట్టు లనియెఁ గడు దీనుం దై.

290

- క. వెలివిరిసి వచ్చు జలనిధి
పాలుపునఁ దోతెంచు ధర్మపుత్రుని బలుగో
త్తల నిలువరింప నీ వొక
చెలియలికట్ట వయి మమ్ముఁ జేకొను మిచటన్. 241
- ఆ. అనుడు నతఁడు పాండవాగ్రజుఁ గవలను
దాఁకి విపులజాహుదర్ప మొప్ప
నారసములఁ బొదివి మారిమసంగిన
ట్లయినఁ జూచి నరుఁడు ననిలసుతుఁడు. 242
- క. ఒక్కటఁ గడంగి శల్బునిఁ
బెక్కుమ్ముల నొంచుటయును భీష్మద్రోణుల్
గ్రక్కునఁ దఱిమిన నయ్యిరు
దిక్కుల నైన్యములు నత్యుదీర్ఘత బెరసెన్. 243
- వ. ఇట్లు గలయఁ బెరసి యపరాహ్ణంబున నుభయచతురంగమథనం
బగు ప్రథనంబు చెల్లె నట్టియొడ భీష్మగ్రీష్మాదిత్యుండు వేడి మిగిలి
వాడి మెఱసిన నారసంబు లను కిరణంబుల పరగించి. 244
- సీ. పండ్రెంటు బండ్రెంటుఁ బాండవాగ్రజుని భీ
ముని మాద్రికోడుకుల మూఁట మూఁట
నేడింట నేడింట నేచి సాత్యకిని ధృ
ష్టద్యుమ్ను నొప్పించి నమనవృత్తి
నార్చిన మాతస్యపాండ్యానీకములును సో
మక వరూధినియును మగధబలముఁ
గాశ నైన్యంబుఁ గరూశ సేనయు నొక్క
పెట్ట రయంబున భీష్ముమీద
తే. నురవడించిన పాండవోత్కరముఁ గృష్ణ
తమ్ము పాంచాలనందను సమ్ముఖమున
కడరని కాఁగి యందఱ కన్నిఁడు పు
త్రై మహారణ మొనరించె నస్త్రగురుఁడు. 245

- ఉ. శాంతనవుం డనేకబలసంతతి నుదృఢశాస్త్రసారదు
ద్ధాంతపరాక్రమస్ఫురణ దాకి నముజ్జ్వలశాతసాయక
క్రాంతపరీతనిర్మథితకంపితపాతితమూర్తిఁ జేసి య
త్యంతరయంబునం దనరథంబుగతుల్ మెఱయఁ బ్రదీప్తుఁడై . 246
- మ. గజరాజోజ్జ్వలఘంటికావళిఁ దురంగప్రస్ఫురత్కింకిణీ
ప్రజముం గాహళదుఁదిభిప్రభృతితూర్యశ్రేణులన్ సుందర
ధ్వజఘంటాతతులన్ శరాసనగుణవ్రాతంబు దున్నాడి ధ
ర్మజనేనాతతి ముంపఁ జేసెఁ బటుదోర్గర్వం బఖర్వంబుగన్ . 247
- వ. ఇట్లు బల్లిదుం డయి మల్లడిగొని మార్కొను మగలు లేక మదంబునం
బొంగి గాంగేయుండు పాండవేయులు వెఱగుపడి యుండ మఱి
యునుం గడంగి దుర్వారంబు లగు దివ్యాస్త్రంబులు దీటుకొల్పి యే
దిక్కు సూచినం దాన యై రథికులను హస్తీకులను నాశ్వికులనుం
దునిమిన గంధసేంధురక్రీడనంబున మ్రోడువడిన యుద్ధానంబు
చందంబున నగుచున్న చోట్లును గాలుబలంబులం గనుపుకొట్టిన గాలు
చేయి తలి దొక్క యని యెఱుపాటు లేక వండం దఱిగినయ ట్లున్న
యెడలును బెక్కు రెఱంగుల చప్పుళ్లు నిగుడ రథచయంబు నవయ
వంబులుం గరిహయనికరంబుల యెమ్ములు విఱుగం గార్చిచ్చు
పొదివిన వెదురుటడవి తెఱంగునం దోచువట్లును దఱచు గొడుగులు
విటతాటనంబు సేసినం బెనుగాలిం జిక్కువడిన కుసుమితకాశవనంబునుం
బోలు చక్కట్లును బహురత్నమయమకుటాది భూషణవ్రజంబు వివిధ
వర్ణచామర జాతంబు నఱికిపడవైచినం బ్రబలోద్ధతలులాయలులితం
బయి కమలకైరవోత్పలాకీర్ణం బగుకొలని ననుకరించు ప్రదేశంబును
నై పాండవనైన్యంబులు నైన్యంబు నొందియుఁ గలగుండుగొనియు
బెండువడియుఁ గలంగం బాఱియుఁ దొలంగం దెరలియుం గోలాహల
బహుళంబు లగుటం గనుంగొని గోవిందుండు. 248
- ఉ. అర్జున చూచితే మఱబలావళి నెల్లఁ గలించు చున్నవాఁ
డూర్జితశౌర్యసంపదయు నుగ్రభుజాబలవైభవంబు వి
స్ఫూర్జితవిక్రమోద్ధతియుఁ జూపె నదీసుతుఁ డిట్టిచోట నీ
దుర్జయదర్శవిభ్రమము దోవఁగఁ జేయక యున్కి యొప్పునే. 249

వ. అనిన విష్వచ్చుండు విచారణోలాయత్తం బగు చిత్తంబుతోడ నిరుత్సాహుం డై యున్నం జూచి వెన్నుం డతని కి ట్లనియె. 250

క. మును మత్స్యనాథునగరం
బున సంజయుతోడ నీవు పొంగుచు బెట్టా
డినమాట లెల్ల మఱచిన
నిను నగరే రణికవరు లనిద్యచరిత్రా. 251

వ. అనుటయు నర్జునుండు. 252

ఆ. సకలబంధుజనులఁ జంపి కౌరవహీన
మైన రాజ్యమహిమ యేను బడసి
యనఘ యేమి సుకృత మాచరించినవాఁడ
నగుదు మనసు గొలుపదయ్యె ననికి. 253

వ. అయిన నీతో నప్పటప్పటి కేటిమాటలు గలవు మిన్నేటికొడుకుం బడవై
చెదం దేరు నడవు మనుటయు నా రాయణుండు నదీనంగను స్వందనంబు
నకు సమ్ముఖంబుగా రథ్యమ్ములం ద్వరితగతి నడవినం దెరలి పైన్యం
బులు గూడికొని గాంగేయుపయిం గవియ నతండు సెలంగి మహాస్త్రి
నికరంబులు నిగిడించి యబ్బలంబు నిలువరించి సింహనాదంబు నేసి 254

మ. ఖరనారాచవరంపరోగ్రనిహతిన్ గాండివి యంగంబు లా
తురతం బొందఁగ నేసి బాణమయగాత్రుం జేసి గోవిందు ని
ష్ఠురలీలం దురగంబులం బటుశరస్యాతాస్యముల్ గాఁగ స
త్వరుఁ డై యేసి రథంబు గూడఁ బొవివేళ వాలంపమొత్తంబునన్. 255

వ. అప్పుడు. 256

తే. బీణువోయి రథ్యంబులు మాఱుమొగము
వడినఁ దా నొచ్చి యుండియుఁ దడవి కౌరి
నూలుకొనఁ జేసి తఱిమిన వ్రాలి తీవ్ర
భల్లమునఁ గ్రీడి భీష్ముని విల్లు దునిమె. 257

క. అతఁ డొండొకవి లైత్తిన
నతిరయమున నదియుఁ దునుమ నాతం డౌరా
శతమఖనందన యనుచును
ధృతి వేటొకవింట శరతతిం బరఁగించెన్. 258

క. ఆబెట్టివంపుటంపఱ
చే బీభత్సుండు నొచ్చి చేప్పడి మఱియుం
దా బంటుతనమ పటుశా
హాబలముగఁ బోరుచుండె నంగము దూలన్. 259

క. వివ్వచ్చునొప్పు నెంతయుఁ
గ్రొవ్వున భీష్ముండు గడఁగుకోల్లలయుం ద
క్కెవ్వరు నాతనిఁ జేరక
దవ్వుల నిబ్బుటయుఁ జూచి తనచి త్తమునన్. 260

క. చారుణరోషం బడరఁగ
నారాయణుఁ డవుడు నైరణం దొఱఁగి వెసం
దేరినొగలఁ బగ్గము లిడి
కూరత మునికోల యెత్తికొని యిల కుటీకెన్. 261

శ్రీకృష్ణుండు రథంబు డిగి భీష్మునిపైకి బోవుట

సం. 6-102-52

వ. ఇట్లు లంఘించి. 262

మ. ధరణీచక్రము గ్రక్కునం గదల దిద్దంతావళశ్రేణికం
ధరముల్ మ్రొగ్గఁబడక దిశావలయ ముత్కంపంబు గా నీబలం
బురులంబాఱ గ భీష్ముపైఁ గవినె రాద్రోద్రేకముం జూచి ఖే
చరలోకంబును సంచలంప హరి చంచద్బాహుఘోరాకృతిన్. 263

తే. లలితపీతాంబరంబు విలాస మొప్పు
సింహనాదోద్భటం బగుచెలుపుతోడ

మెఱుగు వెఱుగును గర్జయు మెఱయ వచ్చు
కారుమొగి లనఁ గృష్ణనాకార మొప్పె. 264

వ. అట్టియెడ. 265

క. బలుజీవము వోయిన వెలు
వెలఁ జాఱుచు నీదు యోధవీరులు పొలిసెం
బొలిసె నదె భీష్ముఁ డనుచును
గలఁగం బడి యట్టు లెత్తి కనుఁగొనుచుండన్. 266

చ. కనుఁగొని భీష్ముఁడుల్లము వికాసము నొందఁగ నల్ల నవ్వి యి
ట్లనుఁ జనుదెమ్ము వేగమ మహాత్మ వికస్వరపుండరీకలో
చన యిది లెస్స నా కిచట శాశ్వతమైనయశంబు నచ్చట
న్వినుతికి నెక్కునదగ్గియు నీదయఁ జేకుఱఁ జేయు మిష్టమున్. 267

వ. అని పలుకునంత జంభాంతకసూనుండు సరభసంబుగా రథంబు డిగ్గ
నుటికి వెన్నుని వెనుక నెయిది కరంబులఁ గ్రుచ్చి పట్టిన నతండును
దిగిచికొని వెండియుం బోవం బోవఁ బదియడుగులకొలంది నా
కౌంతేయుండు షడస్తైర్యంబును బాహువీర్యంబును మెఱయ మహీ
తలం బూనిమెట్టి నిలువంబట్టి నిట్టూర్పు నిగిడించుచు నద్దనుజ
మర్దనునితో నిట్లనియె. 268

ఉ. కయ్యము సేయ సేనని యకల్మషబుద్ధిఁ బ్రతిజ్ఞ సేసి నీ
వియ్యెడఁ దప్పితేని జగ మే మను నించుకసేపు పోరులకా
డయ్యుట దప్పె నాపయిఁ గడంగిన భీష్మునిపాటు సూతు రా
వయ్య రథంబుమీది కిటు లాశ్రితమానము వీటిఁ బుత్తురే. 269

వ. అని ప్రార్థించినం బార్థుపలుకులకుం బ్రయం బంది ముకుందుం డూరక
మరలె నయ్యురువురు నెక్కిన యరదంబు శిఖరద్వయసుందరం బైన
శైలంబునుంబోలె బొలిచి నిలిచినం బ్రజయకాల భైరవరవం బగు
చారిదంబు కరణి గర్జిల్లుచుఁ బటునారాచపటలాసారంబు నిగిడించి
చారల వెగడు వఱచి యచ్చట నొండొరుల మెచ్చక యఱిమి తఱిమిన

వైరుల రూపుమాపి భీష్ముండు భీషణాకారుం డై పరిశ్రాంతులైన
కృష్ణార్జునులును భీతు లగు భీమసేనప్రముఖులును జేయునది లేక
చూచుచుండం జాంచాలబలంబుల జారిసమరునప్పుడు బలుమానిసి
చలిచీమల గాలం జముకు చందంబు దోచె నయ్యవసరంబున. 270

క. తా న స్తశిఖరి మలువడఁ
బోనియపుడు పాండురాజపుత్త్ర) విరాజ
తేన పాడ వడఁగు ననుకృప
నో నలినాప్తుండు గ్రుంకె నుర్విసాథా. 271

వ. అట్టియెక ధర్మతనయుఁ డతిఘోరం బగుసంధ్యాసమయంబునం బంక
నిర్మగ్నయై గోవునుం బోలె నున్న నిజసేవంజూచి యొక్కింతసేపు
చింతాక్రాంతుం డై యప్పటికిం దిగుచుటయు కర్జ్వలంబుగాఁ దలంచి
తగు వారల నెల్లం దివియ నియమించి. 272

క. గాంగేయుచేత నెంతయు
భంగపడితి మనుచు వగచుపార్థాదులు ద
న్నం గొలిచి చనఁగ విడిదల
కుం గడువిన్న నయి పోయెఁ గురువంశనిధి. 273

వ. ఇట్లు పాండవవ్యూహంబు లోహటించి పోయినం దారును దమ
బలంబులఁ దివియ నియమించి. 274

చ. ఎలమి నమస్కరించుచు నహీనపరాక్రమభంగు లేర్పడం
బలికి యుదాత్తవాక్యములఁ బ్రస్తుతి సేయుచు భీష్ము నందఱు
న్వలసి భవత్తనూజులు మనంబులు నిండి ముదంబు మోములఁ
వెలి విరియంగ నేగిరి నవీరవిభూతి నివాసభూమికిన్. 275

వ. ఇట్లు ధర్మతనయుండు దొమ్మిదవనాటి బవరంబున బెండువడి యా
నిశాసమయంబునందు రహస్యప్రకారంబున. 276

క. మనమున విషాద మడరఁగ
ననుజులఁ గూర్చికొని దానవాంతకునదనం

బునకుం జని యిట్లను నా

తనితో నాత్మీయకార్యదశ దెలియుటకున్.

277

క. కార్పిచ్చు గవిసి మృగతతి

నేర్చుకరణి నేడు భీష్ముఁ డేచినకడిమిం

జేర్చి మనసేనఁ బొదివె శ

రార్చుల నప్పీరుఁ గన్నులారం గంచే.

278

మ. మనవా రెవ్వరు నోర్వ రాజనికి దుర్జ్వానంబునం జేసి యే

మును గార్యస్థితిఁ గావ నైతి విను నిరూలంబుగాఁ బోరఁ జ

చ్చిన సామ్రాజ్యము కొన్న యట్లగునె నిశ్చింతంబునం గాననం

బునకుం బోయెదఁదమ్ములం గొని తపఃపూజ్యుండ నై యుండెదన్.

క. మున్నును నేఁ గారణముగ

నన్నియిడుమ లనుభవించి రనుజులు వీరిం

గన్నారఁ జూతుఁ గాని జ

గన్నత భీష్మునకుఁ గోలుగా నీఁ జాలన్.

280

వ. నీకు మాదెన ననుగ్రహంబు గలదేని కయ్యంబు దక్కి ధర్మవిరోధంబు

గాకుండునట్టి యొక్కతెరువు సెప్పు మని సకరుణంబుగాఁ బలికిన విని

శౌరి సాంత్యనవచనంబుల ననునయించి యతని కిట్లనియె.

281

క. సత్యప్రతిజ్ఞఁడవు నీ

వత్యదుభితబాహువీర్యు లనుజన్ములు దె

ర్గత్యము గల్గునె నీకు న

మాత్యుడ నై యేను రాజ్యమహిమ నొసర్తున్.

282

క. వగవఁగ నేటికిఁ బార్థుఁడు

దెగువకుఁ జొరకున్న భీష్ముఁ దెగఁ జూచి వెసం

బగ యడఁగించెద నన్నున్

మగిడింపక చూచుచుండు మనుజుధీశా,

283

- తే. సఖుఁడు సంబంధి శిష్యుండు సవ్యసాచి
నాకు నతనికి నై యేను నరవరేణ్య
కూర్మిమై నిత్తుఁ గండలు గోసి యైన
నరయ నాతండు నాయెడ నట్టివాఁడ. 234
- వ. ఉపప్లావ్యఁబున నితండు సంజయుతో నాడిన మాటలకు నులూకుండు
వచ్చినప్పు డతని పలుకులం బుట్టిన జెట్టిదంపుడనంబునకుం దగినయంత
నాకుం జేయవలయు నేను నీ రెండెడలం జెక్కులు వలికినవాఁడ
మీకిరువురకు నొండొరువుల పలుకులు పరిపాలించుట సమయం బయి
యుండు ననిన వసుదేవనందనునకు ధర్మనందనుం డి ట్లనియె. 235
- క. కయ్యము సేయక తగుసా
హా్యము సేయఁ గలవాఁడ నని పలికితి ని
న్నియ్యెడ నే బొంకింతునె
దయ్యము నా కేల యిట్టి చైన్యము దెచ్చెన్. 236
- వ. దాకు దేవవ్రతునకు నొక్క సమయంబు గలి దమహాత్ముండు కౌరవులకు
నయి కయ్యంబు సేయుటకును నాకు హితం బగు కార్యంబు బుద్ధిం
దలకొనుటకుం బూనినవాఁడతండు నాకు రాజ్యం బొసంగు నని పలికి
సఖేదంబుగా ని ట్లనియె. 237
- ఆ. అకట తండ్రి సచ్చినంతనుండియు మమ్ము
నరసి ప్రోచినట్టి యనుఁగుఁదాతఁ
జంప మది దలంచుతెంపు సూచితె రాజ
ధర్మ మింత క్రూరకర్మ మగునె. 238
- వ. అనవుడు. 239
- తే. విని మురాంతకుఁ డితఁడు శాంతనవుకడకు
నరుగఁ జూచినవాఁడని యాత్మ నెఱిగి
క్రమ్మరంగ నేతెంచెదుగాక యనిన
యన్నదీసూను తొంటి వాక్యములు దలఁచి. 240

వ. అజాతశత్రున కి ట్లనియె.

291

-: ధర్మరాజు రహస్యప్రకారంబున భీష్మునియొద్దకుఁ బోవుట :-

సం 6-108-50

అ. నీతలంపు లెస్స నీవు మున్ననినట్ల
కాక భీష్ముఁ డలుక గదిరి పోరఁ
జక్క జూచెనేని శత్రువుల్ వొలియరె
యిప్పు డతనిపాలి కేగు మధిప.

292

పి. నీవు ద న్నడిగిన నిజఁడోపాయం బ
వశ్యంబుఁ జెప్పు దేవప్రతుండు
మనము రహస్యవర్తనమున నందఱు
మ్మును జని యమ్మహాత్మునకు భక్తి
నెరఁగి తెల్లంబుగ హితకార్యగతి విన
యంబుమైఁ బ్రార్థించి యడిగి యతని
సదయమంత్రోపదేశంబున నెగడుద
మని యిట్లు హరి నిశ్చయంబు సేయ

అ. నయ్యజాతశత్రుఁ డనుజులు నతఁడును
దాను సౌమ్యవేషధరణ మొప్పు
నతినిగూఢవృత్తి నాపగానుతు మంది
రమున కరిగి సముచితముగఁ జొచ్చి.

293

వ. అతనిం గాంచి యధికభక్తిం బ్రస్తవనపూర్వకంబుగాఁ దత్పాదంబు
లకుం బ్రణమిల్లిన నతం డత్యాదరంబునఁ జేరువేర వార లందఱు
సేమంబు లడిగి యి ట్లనియె.

294

క. ఇచ్చటికి మీర లందఱు
వచ్చినవని యేమి యేది వలసిన నడుగుం
డిచ్చెర దుష్కర మైనను

తెచ్చెరఁ దలకొని ఘటింపఁ జేసెదఁ బ్రీతిన్.

295

- వ. అని తెలి వొందిన మొగంబుతో నడిగిన దీనాననుం డగుచు ధర్మసూనుం
డతని కి ట్లనియె. 296
- క. మా కెమ్మెయి సామ్రాజ్యము
సేకులు నెల్లంగి బహుళసేనోత్సాద
వ్యాకులత రాక తక్కుం
జేకొని యత్తెఱుగు కరుణఁ జెప్పఁగవలయున్. 297
- క. అనవుడు నేఁ జెనఁగఁగ మీ
కనఘా నై న్యక్షయంబు నగు సామ్రాజ్యం
బును గా నేరదు గావున
నను నిర్జింపంగ శోభనము తెల్ల నగున్. 298
- వ. అని పలికిన శాంతనవునకుం గౌంతేయాగ్రజుం డి ట్లనియె. 299
- ఉ. చిచ్చుకన్ను మూసికొని చేతిత్రిశూలము డాచి లీలమై
వచ్చిన రుద్రుచందమున వ్రాలుదు వీ వనిలోనఁ నోర్వఁగా
వచ్చునె నిన్ను నెట్టిమగవారికి నీకృప నాశ్రయింపఁగా
వచ్చితి మెవ్విధిఁ గలువవచ్చు మహాత్మ యెఱుంగఁ జెప్పవే. 300
- క. అనుటయు ని ట్లను గంగా
తనయుఁడు నీ చెప్పినట్ల తథ్యం బదిన
న్ననిమిషులు గెలుతురే చే
ధను వుండఁగ వినుము తద్విధము దేటవడన్. 301
- తే. ఇట్టివానిఁగ నన్ను మీ రెఱిఁగి యిచటి
కిందఱును వచ్చి యక్కటా యిట్టు లడుగ
మీకుఁ బ్రియ మైన కార్యంబు మెయికొనంగఁ
గనుటకంటెను సుకృతంబు గలదె నాకు. 302
- వ. ఏ నాయుధవ్యాపారంబువలన నుదాసీనత్వంబు నొందిన నన్ను జయింప
నమఘూరు జోడు వుచ్చినవానిని గైదువు బెట్టినవానిని నిడంబు డించిన

వానిని నంగనను నంగనాపూర్వుని నంగనాభిధానునిఁ దలచిర విడిన
వానిని భ్రాతృహీనుని నపుత్రకునిం గని యేటుఁ బోటుఁ దక్కి
సమరంబు సేయ మానుదు మఱియు నొక్కవ్రతంబు పూనినవాడం
బుట్టినప్పుడు లేక నడచు దైవం బిచ్చిన పురుషత్వంబు గలవానితోడఁ
గయ్యంబు సేయంగావున మీకు నొక్క యుపాయంబు సెప్పెద
ద్రువదు నపత్యం బైన శిఖండి యట్టివా డగుట మీ రెరుంగుదుత కాదె
విశేషించి ముందటి పుట్టువున నంగన యగుట వాని కెదురేయకుండుదు
నర్జునుండు వానిం బురస్కరించుకొని వచ్చి యే సేయుట మానిన
యెడ నొప్పించి పడవై చునది పదంపడి బంధుమిత్రులగు ధార్త్రీ
రాష్ట్రుల గెలుచుట సుకరం బగు నిది నాపను పేను బవించినట్ల చేయుం
డని సహృదయంబుగాఁ జెప్పిన నట్లు దేవవ్రతునిచేత ననుజ్ఞాతులై
వార లతనికి నమస్కరించి వీడ్కొని విడిదలకుం బోవుచున్న సమయం
బున బీభత్సుండు.

303

అ. సురనదీసుతుండు పరలోకగతి నిరీ
ఊంచుటకును దాను గృతకవృత్తిఁ
జంపవలయుటకును సవిషాదమానసుం
డగుచు నిట్లు అనియె నచ్యుతునకు.

304

క. గురునిఁ గృతప్రజ్ఞుని ధ
ర్మరతు వయోవృద్ధు లోకమాన్యు దయాళుఁ
సురతటినిసుతు వంచనఁ
బురుషోత్తమ చంపబుద్ధి పుట్టదు నాకున్.

305

ఆ. నన్నుఁ శాంసుకేళి నున్న నర్మిలి నెత్తి
మేనిదూళి దనదుమేను వొరయఁ
బ్రీతిఁ గొగిలించి మా తండ్రగుణము ల
గించి కన్నునీరు నించు నతఁడు.

306

ఉ. అక్కట తండ్రీ లేని మము నమ్మయిఁ బెంచిన తాత నిమ్మెయిం
ద్రెక్కొనఁగా దతండు సముదీర్ణభుజాబలశౌర్యశాలి యై

- యిక్కడిసేనఁ జక్కడిచె నేనియుఁ జూతున కాక ధర్మముం
దక్కుట కోర్వఁ జాలుదునె ధర్మజాతమ్ములు క్రూరకర్ములే. 807
- వ. అనిన విని కృష్ణుం డా జిమ్మన ట్లనియె. 808
- ఉ. క్రూరత కోర్చి యించుకయు రోయక వైకొని యెల్లభంగులకా
వైరులఁ జంపి భూప్రజకు వర్ధనముం గలిగించి పాడిమైఁ
గో రరి గొందు సద్యయము గోరి యొనర్చుట రాజధర్మవి
స్తారముగా బలారికి వచస్పతి నెప్పట యప్రసిద్ధమే. 809
- చ. అనిమొన నోర్తు భీష్ము నని యాడిన నీదగు పూన్కి లోక మె
ల్లను వినియుండఁగా నిటు చలం బెడలం జన దెట్టులైనఁ జం
పన తగు రాజధర్మపరిపాలన గా కిది క్రూరకర్మమే
నిను విధి పఁచె శాంతనవునిం దెగటార్పఁగ వేయు నేటికిన్. 810
- చ. అనుటయుఁ గ్రీడి యిట్టు లను నాద్రుపదాత్మజజన్మ మాపగా
తనయవధార్థ మం ద్రదియుఁ దప్ప దతండును వాని నేయఁ డే
ను నతని నేయుచందమున నూల్కొని యన్యుల నేయుచుండు వాఁ
డనితరవధ్యకాయుఁ డగు నాయనఁ దాఁ బడనేయునుగ్రతన్. 811
- వ. అనవుడు నవ్వి కవ్వడికిం గమలనాభుం డి ట్లనియె. 812
- ఉ. నీ హాకరుండు దక్కఁగ ననింద్యపరాక్రమశాలి భీష్మునిం
జావఁగ నేయ నెవ్వఁడును జాలఁడు నీతలఁ పెన్నిభంగులకా
దైవము చూపువోలెఁ దుదిదాఁకునె యవ్విధ మిట్టు లుండఁగాఁ
ద్రోవఁగ వచ్చునే యెటులు ద్రోచినఁ జోవదు చూచియుండుమీ. 813
- వ. అని పలికిన విని యతం డట్ల గాక యప్పటికి నె ట్లయిన న ట్లయ్యెడు
నని యర్జునుం డియ్యకొనిన గోవిందుండును ధర్మనందనాదులుం
బ్రమోదంబు నొంది రివ్విధంబున శిఖిరంబున కరిగి పాండవులు పుండరీ
కాకుని నిజనివాసంబున కనిచి తమతమ నికేతంబులకుం జని యా
రాత్రి సుఖనిద్ర నేసి రని చెప్పిన సంజయునకు ధృతరాష్ట్రుం
డి ట్లనియె. 814

క. పాండుసుతు లేమిభంగి శి

ఖండిం గూర్చికొని యాపగానుతు పై ను

ద్దండగతి నడచి రెట్లు ప్ర

చండతతో నమరకేలి సలిపిరి చెపుమా.

815

భీష్ముని దశమ దిననయ్యుద్ధానుక్రమము

సం. 6-104-2

వ. అనుటయు నా సూతనందనుం డతని కిట్లను సూర్యోదయ సమయం
బున కాండుసూనులు సేనాసమేతు లై వెడలి మోహరించునప్పుడు
ముందట శిఖండిని నిలిపి యతని కెలంకుల భీష్మార్జునులు వెనుక నభి
మన్యు ద్రౌపదేయులును వారి యిరువంకలం జేకితానకై నేయులును
నట పిఱుంద ధృష్టద్యుమ్నాదిపాంచాలకుమారుల మున్నిడుకొని
కవల నుభయపార్శ్వంబులం బెట్టికొని యుధిష్ఠిరుండును వీరి సూరెలం
బొదివికొని విరాటద్రుపదముఖ్యులగు పృథ్వీవతులును గేకయపంచక
ధృష్టకేతులును నిలిచిరి తెఱంగున గట్టిమోహరంబు దీర్చుకొని నడచి
రంతకు మున్న మనవారును వెడలి భీష్ముం డగ్రభాగంబున నుల్లినిల్లి
నీకుమారు లమ్మహాత్ముం బరివేష్టించి గుంభసంభవతత్సంభవులం
దక్షిణవామభాగంబులను బృహదృలకాంభోజముఖ్యులైన మహీ
పతు లమ్మనుజేంద్రుచుట్టును ద్రిగర్తు అవరభాగంబునను బన్ని బలు
మొన యమర్చుకొని త్రోచి నడచిరి ట్లరువాంగును గవిసి వివిధతూర్య
స్వనంబులు నింగిముట్ట నొండొంటిం దాకిన.

8 6

క. సమరం బప్పుడు దనుజులు

నమరులునుం బెనగు చందమై తోవగఁ భూ

రమణ విను మేమి సెప్పుడు

జముపురమున నగ్గలంపుసందడి యయ్యెన్.

817

వ. అట్టియెడ.

818

మ. కవ లుద్దామపళాక్రమస్ఫురణ మై గౌరవ్యపై న్యంబు ని

క్కువడం జేయగ భీమపార్థులును గో కొమ్మంచు నొక్కుమ్మడిం

గవియం బాండవసేన యుబ్ధి యడరంగాఁ జూచి కల్పాంతభై
రవభీమాకృతి నేచి భీష్ముఁడు శరవ్రాతంబు గుప్పించినన్. 819

ఆ. కాలుకాలు పెనఁగి కాలుబలంబులు
నొడ్డగెడవుగా రథోత్కరంబు
మ్రొగ్గతిలఁగ గుఱ్ఱములు నేల యద్రువ మా
తంగఘటలు గూలెఁ దక్షణంబు. 820

క. కనుఁగొని శిఖండి వెన మా
ర్కొని భీష్ముని నేనె మూఁడుక్రూరాస్త్రములం
గని యతఁడు మరల చూడ క
తని నుద్దేశించి పలికె దరహాసముతోన్. 821

ఉ. ఎవ్వత నేని ధాత సృజియించెఁ దగన్ మగవానిఁ గాఁగ నా
కొవ్వమిఁ జేసి యట్టినిను నుగ్మలి నేయఁగ నొల్ల నాపయిం
గ్రొ వ్వెసలార నీవు శరకోటి వెసం బరగించితేని నే
నవ్వుదుఁ గాని కోపము మనంబునఁ బుట్టదు నూ శిఖండినీ. 822

వ. అనినం గోపించి శిఖండియు నతని కి ట్లనియె. 823

క. గెలిచితి రాజుల నెల్లను
బలియుం డగువరశురాముప్రతిపీరుడ వై
యలవుకలిమి నెఱపిన నీ
చలము బలము నాకుఁ జూపఁ జాలవు కంటే. 824

క. ఏయు మొకనేర్పుమై ని
ట్లేయక క్రిడించి యరుగు మెట్లయినను ను
త్సాయకముల నినుఁ గూల్చెదఁ
జూ యెవ్వత నైతి నేమి సూచెదు నన్నున్. 825

క. నేఁ డెమ్మెయి నై నను నీ
పోడిమి నెడఁ దోన తఱిలి పొదువుదు నిన్నున్

వాడిమగఁ డనుట యుడుపుదు

వేడిమి సొంపెనఁగ నస్త్రవిద్య మెఱయుదున్.

326

వ. అనుచు మఱియు నయిదమ్ము లేసె నప్పలుకులు విని ఫల్గునుం డాత్మ
గతంబున నేడు శిఖండిచందంబు వింత యయి యున్న యది నదీనంద
నుండు సమయుటకు సమయం బైనదై వదత్తోత్సాహంబున నేచి పలికెం
గావలయు నని యూహించి యుపోద్బలంబుగా నతని కి ట్లనియె. 327

అర్జునుఁడు శిఖండికిఁ బ్రోత్సాహంబు గలిగించి భీష్ముపైఁ గవియించుట

సం. ౧-104-51

అ. ఇట్లు తాడి విదవ నేమియుఁ జేయంగ
జాల కున్న మనల జగము నప్పు
నేను గలుగ నిన్ను నెవ్వరి కేమియుఁ
జేయరాదు భీష్ము నేయు మడరి.

328

వ. అనియె నప్పుడు గాంగేయుండు దొలంగి పాంచాల బలంబుపైఁ దఱి
మినం దెఱపి గని పాండవబలంబులు గాండివి మున్నుగాఁ గవిసినం గౌర
వసేన దెరలి మరలినం జూచి కురురాజు సురనదీసూనుతోడ నీవు గలుగ
మన నైనన్యంబు దైనన్యంబు నొంద నగునే యనవుడు రాజాజుతో
నతండు. 329

క. మును పదివేపురఁ జంపుదు
నని యిచ్చినజాస వచ్చె నవనీశ్వర నీ
మనిచినబుణంబు దీర్చితి
విను లా విటమీదఁ దఱుగువిధ మై తోచెన్.

330

అ. నేటిభంగి సూడ నృపవర పాండవు
లొండె నన్ను వారి నొండె నేను
సమయఁ జేత గలుగు సమనెదరే యొక
మర్త్యుచేత వా రమర్త్యబలులు.

331

- వ. ఐనను నాచేతి బలుపు సూడుమీ యని పలికి పేర్చి పటుతరశరార్పులం
బ్రచందనరనాథయాథంబులం బొదివికొని పాండవులకుం దేటి చూడ
రాక నిర్దామదహనస్వభావుం డైన పితామహుప్రాపున భవత్పుత్రులు
శత్రుబలంబుల బడలువడం జేయం దొడంగిన వారిం గనుంగొవి. 332
- ఆ. పాండవేయమాత్స్యపాంచాలయాదవ
పాండ్యకేకయాదిబలము లొక్క
మొగిన త్రోవ నీదుమొనలు మార్కొనుటయు
నపుడు పోరు ఘోర మయ్యె నధిప. 333
- వ. అట్టియెడ నర్జునుండు శిఖండి నాలోకించి. 334
- తే. నీవు భీష్మున కలికినఁ బోవ దేను
గలుగ వెఱ పేల యతనివైఁ గవియు మెయిది
కొని మదీయజాణంబులఁ గుప్పఁగూరఁ
బఱపి కూల్చెద నీతనిఁ బటురయమున. 335
- వ. అనిన నాతనిపలుకులు విని యెలుంగైతి ధృష్టద్యుమ్నుండు. 336
- క. మనయోధు లందఱును శాం
తనవునివైఁ దఱుముఁ డింద్రతనయుఁడు గలుగన్
మన మతనికి శంకింపఁగఁ
బని లే దని పలికి యార్చి బలువిడి నడరెన్. 337
- వ. అప్పుడు ధర్మజభీమనకులసహదేవులును సుభద్రాతనయద్రౌపదేయు
లును ద్రుపదవిరాటులును సాత్యకిచేకితానధృష్ట కేతుకేకయమాగధు
లును మఱియునుం జేయంగలదొరలు నొక్కపెట్ట బెట్టడరిన నిక్కడ
గురుపుత్రభూరిశ్రవసులును గృతవర్మకృపకాంభోజపతులును వికర్ణ
దుర్ముఖవివింశవిచిత్రసేనులును లోనైనయోధులు దేవప్రతునకుం
దలకడచి వారిం దలవడి రిట్లు మందాకినీనందనువయిం గవియు
పాండవపై నిమలును నతని కడ్డుపడు కౌరవ్యవీరులును జూచునెడ
సురల కనిమిషత్వంబు సార్థకం బయ్యె నయ్యవసరంబున. 338

- క. మొనసి శిఖండిని ము న్నిడి
కొని యురవడిఁ దఱుము నరునకును వెన దుక్కా
ననుఁ డడ్డపడియొఁ బొంగిన
వననిధికిని వేలవోలె వసుధాధీశా. 339
- వ. ఇట్లు నిలువరించి. 340
- క. ఇరువురఁ గృష్ణుల వాతం
డిరువదిబలునారముల నేసెం గోర్ధ
స్ఫురితుఁ డయి నొంచెఁ గ్రీడియు
నరనాయక యతని నూఱునారాచములన్ . 341
- తే. అతఁడు నొచ్చియు నాఁటించె నైదుతూపు
లింద్రసుతుఫాలమునఁ నాతఁ డేచి విల్లు
దునిమి పెల్లెయఁ దలఁకక దుస్ససేనుఁ
డన్యథనువున నిరువదేనమ్ము లేసె. 342
- క. ఆతూపులు నటికి పరి
స్థితం బగు నారసంబు వృథుతరవడ
స్థూతంబు నేసి విజయుఁడు
నీతనయుని మూర్ఛ వుచ్చె నిష్ఠురవృత్తిన్ . 343
- వ. ఇట్లు దుక్కాసనుండు సోలి వ్రాలుటయు. 344
- క. సారథి యరదము భీష్ముని
తేరి వెనుక కెగిచె నంతఁ దెలివొంది ధృతి
స్ఫూరుఁ డగు నీకుమారుఁ డు
చారగతిన్ మగిడి వచ్చి తాఁకెం గ్రీడిన్ . 345
- వ. తదవసరంబున సాత్యకితో నలంబునభగదత్తులును నభిమన్యుతో సుదక్షి
ణుండును విరాటద్రుపదులతో నశ్వత్థామయు సహదేవునితోఁ గృపా
చార్దుండును నకులునితో విశర్దుండును ఘటోత్కచునితో దుర్ముఖుం

దును భీమసేనుతో భూరిశ్రవసుండును జేకితానుతోఁ జిత్రసేనుండును
ధర్మనందనుతో నన్త్రుగురుండును దలపడిన జెట్టిదం బగు బవరం బయ్యె
నం దిరుచెఱంగుల యోధులు ననోన్యధ్వజభంజనంబును బరస్పర
తురగహానంబును నితరేతర సూతనిపాతనంబును మిథఃకోదండఖండ
నంబును జేయుచుండం బటుతరళరసంపాతసంపాదితశంపాజాలకాభీ
లంబును భీషణగుణరణనగర్జాస్ఫూర్ణితుంబును రక్తధారాసారఘోరం
బును నగు నపూర్వపక్షన్యసమయంబు దోచె నప్పడు గయ్యంబుకల
రూపంతయుం గనుంగొనుటకు మింటిక్రేవ నున్న వెరవు గాదను పరు
సున సవిత్పండు సగమింటికిం జనుచెంచె నట్టియెడ.

846

మ. పటుదుశ్శాసనశాణపంక్తి నతిదర్పస్ఫూర్తిమైఁ ద్రుంచి యు
త్కటకోపానలదీప్తవక్త్రుఁ డగుచున్ గాండివి పెల్లెయుడుం
ద్రుటితజ్యాలతికాధనుర్వజుఁడు నిర్హనాఖిలాంగుండు నై
రటదశ్వం బగుతేరితో నతఁడు సంత్రాసంబునం బాటినన్.

847

తే. ఫల్గునుఁడు భీష్ముముందటిబలము నెల్లఁ
జటులరథవల్గనుం డయి చంపుచున్నఁ
జూచి ద్రోణుండు గుణరవస్ఫురణఘర్జ
రోదసీభాగుఁ డగుచు మార్కొనఁ గడంగి.

848

ద్రోణాచార్యు లశ్వత్థామను భీష్మనకు సహాయముగాఁ బంపుట

సం. 8-108-1

వ. ఆక్కడ నడచినం గౌంతేయగ్రజుండు తోడన తవిలి సేనాసమేతం
బుగా నడ్డపడి పోనీక పెనంగుచుండ నక్కుంభసంభవుండు.

849

క. అప్పుడు క్రోధమునం గను
నిప్పులు రాలంగఁ దనకు నెఱసంగడ మై
యొప్పినతనయున కి ట్లని
చెప్పెం దత్కాలగతివిశేషము తెల్లన్.

850

- చ. తడఁబడె దివ్యజాణముల తంత్రము మంత్రము దప్పెడుం గడు
న్వడఁకెడుఁ జాపదండము మనంబును నాకు వశంబు గాదు వీ
డ్వడియెడుఁ జెయ్యు లంగము గడంక దొఱంగెడు నేటిభంగిఁ గ
వ్వడి తనపూన్కి దీర్చుట ధ్రువం బని బుద్ధి జనించె బుత్రకా. 351
- వ. అతనిమును మటు తల యెత్తి చూడుము. 352
- క. కూలెడు గుఱ్ఱంబులు ధర
వ్రాలెడు నేనుఁగులుఁ గెడయు రథములు నై యా
భీలయుగాంతసముద్భట
కాలపురోభాగరేఖ గానఁగ నయ్యెన్. 353
- వ. అదియునుం గాక. 354
- తే. అడరి కురుసేనపై గ్రద్ద లాడఁ జొచ్చెఁ
బడుచునున్నవి యుల్క లిక్కడ వినంగ
వచ్చె నతిరూక్షభంగి శివారుతంబు
లాపగానందనునకుఁ గీ డావహిల్లు. 355
- వ. యుధిష్ఠిరు మొగంబునం గ్రోధం బగ్గలం బై తోచుచున్నయది ద్రౌప
దేయ నకుల సహదేవసహితుం డయి తఱుము నతని మిగిలి నాకు
రా రాదు నీవు దేవప్రతుపాలిం బోయి యతని దాపట వలపటం
త్రాపై నిలుపు మీది ప్రాణంబులు డాచు సమయంబు గా దని వలికి
పనిచిన నశ్వత్థామ యుద్ధామగతిం జనియె నక్కడ భీమసేనుండు. 356
- క. నరుఁ డేచి శిఖండిఁ బుర
స్సరుగాఁ గొని యవుడు భీష్ముసమయింపఁగ న
త్వరుఁ డగుటకుఁ దగ రణత
త్పరుఁ డై కురుసేనమీఁదఁ దఱిమెం బెలుచన్. 357
- వ. ఇట్లు దఱిమి గాంగేయుముందఱిబలంబులం తారినమరం దొడంగిన
భగదత్తకృపకృతవర్మశల్కనైంధవచిత్రసేన దుర్మర్షణవిందానువింద

వికర్ణులు పదుండ్రు నొక్కపెట్ట భీముని బొదిచి నానాస్త్రిసంతానం
బుల నొప్పించిన నొచ్చియుం జలింపక పోరు నమ్మారుతిం గనుగొని
క్రిడి తోడై తటియ నుటికి ధనువుల తునియలను జాణంబుల పటియలను
గేతుచ్చత్త్రచామరంబుల చెక్కలను భూషణంబులపొల్లను బుడమిం
గప్పినం జూచి సుయోధనుండు సుశర్మాదిభూపాలకుల నాలోకించి
యా భీమార్జునులం దాఁక నియోగించిన. 853

క. ముందటిపదుండ్రు నాన్మపు
లందఱునుం గూడి పెనఁగి యయ్యిరువురచే
తం దూలపోవఁ జొచ్చినఁ
గ్రందుగ బలుమొనల నెల్లఁ గవియం బనిచెన్. 859

వ. ఇవ్విధంబున బెక్కుమొనలు పయింబడిన నయ్యిరువురకుఁ బోరు
భరం బగుట యెఱింగి సౌభద్రసావ్యక్తిప్రముఖు లగు రథిజనంబులు
పై నోర్చిపేతంబుగాఁ ద్రోచి యేచిన. 860

క. పాండవబలములయత్కు
ద్దండపరాక్రమము సూచి దర్శోద్దతవే
దండములఁ గనిన కేసరి
చండత భీష్ముండు వొదివె శరసఖరములన్. 861

క. డొల్లెడుసూతులుఁ బెలుచం
ద్రెల్లెడు తురగములుఁగా నతిక్రూరగతిం
బెల్లెయుచు సత్వరముగ
నెల్లెడలం దాన యగుచు నేఁడెఱఁ బొదివెన్. 862

వ. ఇట్లు పెద్దయుండ్రొద్దు విహరించి యపరాహ్ణం బగుటయు నతం దాత్మ
గతంబున. 863

తే. ఉత్తమక్షత్రియుల నెల్ల సుగ్రవృత్తి
నేఁడు పదినాళ్లగోల నానిశితశరచ
యములఁ గూల్చితి వేసరినట్టు లయ్యె
మేనితోడి పొత్తిం కిట మాను టొప్పు. 864

- వ. అని తలంచి తొలంగి బలంబులం దెరల్చికొనుచుం గయ్యంబు సేయు
చందంబునం గౌంతేయాగ్రజుం గదిసి యల్లన యతనితో నిట్లనియె.
- క. జనియించినంతనుండియు
జనతతులం గ్రూరవృత్తిఁ జంపుచునుండం
జనియెం గాలము విసివితి
ననఘా యే నింకఁ జాల నాసురవిధికిన్ . 366
- ఆ. మీరు నాహితంబు గోరుదురేని శి
ఖండి మున్నుగాఁగఁ గడఁగి యంత
వట్టువారు నొక్కపెట్టకాఁ బైఁబడి
యేయుఁ డింకఁ దడవు సేయవలదు. 367
- వ. అని పలికి సమరప్రకారంబునం దేరు గ్రేళ్లు దోలి పాంచాలబలంబుల
పయి నడరె నప్పు డజాతశత్రుండు సమీపవర్తి యగు భృష్టద్యుమ్ను
నాలోకించి. 368
- క. దేవద్రతుపలుకులు విం
తే వేగమ పనుపు మొక్కటిఁగఁ దఱుమఁగ యో
ధావళి నెల్లను భీముఁడు
నీవును నరుతోడఁ గూడి నిగుడుఁడు పెలుచన్ . 369
- వ. అనవుడు నతండు 370
- సీ. మాతస్యకై కేయాది మనుజేంద్రులకుఁ జేయఁ
గలయట్టి యోధవీరులకుఁ జేయి
సూపి మరున్నదీసూనువైఁ గవియింప
బవనజపార్థుల ప్రాపుకలిమి
వెఱి పేది యందఱుఁ దఱుమఁ గౌరవపతి
తమ్ములు దొరలును దానుఁ దాతఁ
గడచి తాఁకినఁ బోరు ఘన మయ్యె నప్పుడు
సౌభద్రుఁ డమ్మహీశ్వరుని నొంచె

- తే. ద్రోణతనయుండు శై నేయు జాణమయశ
రీరుఁ గావించెఁ జేదీశ పౌరవు లస
మాన విక్రము లై యొప్పు మారుతాత్మ
జుండు చారాజు సేనికపిండుఁ జదిపె. 871
- వ. మఱియు నందు నిందును మంబాకినీనందనుపయిం ద్రోవను నతనిం
గావను గడంగిన నై నికు లనేకులు నానావ్రకాంబుల వివిధాయుధం
బులం బెనంగుచుండ 872
- క. మొనసి మృగేంద్రు మృగేంద్రుఁడు
చెనయంజను పగిది నరుఁడు శీఘ్రగతిఁ శాం
తనవుపయిఁ గవియ దుశ్శా
సనుఁ డడ్డము సొచ్చె దేవసంఘము వొగడన్. 873
- ఆ. అతని కప్పు డెదుర నమ్మొన నెవ్వరుఁ
జాల రై రి సవ్యసాచి యొకఁడ
నిశితవిశిఖవంక్తి నిగిడించి నొప్పించి
యొత్తి భీష్మువెనుక కొదుఁగఁ జేసె 874
- వ. తదవసరంబున సరభసంబున. 875
- క. భగదత్తుని నాకవ్వడి
వెగ డొందఁగఁ జేసి యతని వెల్లెనుఁగుఁ గెం
పుగఁ జేసిన నాతండును
నిగిడెం బాంచాలమేదిసీపతిమీదన్. 876
- వ. ఆఖండలనందనుండును శిఖండిం దఱిమి తెఱవి సూపి దేవవ్రతునేయు
మని పురికొలిపె నంత. 877
- క. మనయోధప్రకరము శాం
తనవుం దలకడచి యత్యుదగ్రత నయ్య
రునుఁ బొదివె నతం డలిగినఁ
బెనుగాలిం దూలు మొగిలిపిండునుబోలెన్. 878

- వ. (తూలె) నట్లు దూలిన. 379
- అ. అట్టియెడ శిఖండి యాపగాసుతుమీద
వాలుటమ్ము లేయ వాని నేయ
నొల్ల కతఁడు గెలని యోధవీరావళి
నేయుచుండె శౌర్య మెసకమెసఁగ. 380
- క. నరుఁడు శిఖండిం దఱిమిన
శరము లతఁడు భీష్మునుర భుజామధ్యమునం
గురియఁగ నవ్వుచు నుండెం
గరి యంత్రజలంబు దొరఁగఁగా నున్నక్రియన్. 381
- వ. ఇట్లు దేవప్రతుండు శిఖండి యేయుట సరకునేయక యతం డగ్గ మైన
నేయక సాయకంబులు సవ్యసాచిపయి నిగిడింప మగిడి దుశ్శాసనుండు
గడంగి కవ్వడి వెగడువడునంత కయ్యంబు నేసి నొచ్చి పాసినం గౌరవ
పతి గనుంగొని యెలుంగు సూపి చేయి వీచి పురికొల్పినం గళింగ
మాళవబాహ్లికవిదేహశూరసేనప్రముఖబలంబులు బలమర్దనుతనయు
దెసకుం గవిసిన. 382
- తే. అతడు దివ్యాస్త్రజాలంబు నతిశయంబు
సూపి చతురంగబలముల రూపు మాపి
యుఱక తఱిమి శిఖండికిఁ దెఱపి సూప
వాడితూపులు భీష్మువై వాడు నినిచె 383
- వ. ఆ సమయంబునం గృతశల్యవివింశతివికర్ణులం గూర్చికొని పేర్చి దుశ్శా
సనుండు శాంతనవున కడ్డపడినం బార్థుం డయ్యెవురను విరథులం
జేసిన. 384
- క. కురువతియు ననుజవర్గముఁ
బరమక్రోధమునఁ దెంపు బలుపును మెఱయన్
సురనాథనందనునిచై
సురకడిఁ ద్రోచుటయు నేన లుగ్రత నడఁచెన్. 385

క. పాండవబలములు దలపడి
భండనమొనరింప నగ్రభాగంబున ను
ద్దండతఁ బోరెడు మనుమల
తండము గని మెచ్చి యప్పితావహుఁడు వెనన్. 386

తే. అరిబలంబుపై నొక్క దివ్యాస్త్ర మేయఁ
దలఁచి యరిఁ బోసి తిగిచి యుదగ్రవృత్తిఁ
గవిసి ముందట నున్న శిఖండిచూడ్కి
దొడరుటయుఁ దాల్చిమైఁ దెగ యుడిపె నధిప. 387

వ. అంత. 388

క. సోమకమాతస్వప్రముఖో
ద్దామ బలము లేచి పెలుచఁ దఱుముటయును సం
గ్రామతలము సేనాంగ
స్తోమాంగమయంబు సేసె దుర్దాంతగతిన్. 389

క. సేనల నిమ్మెయి భీష్ముఁడు
దీనతఁ బొందింప నలిగి ధీరత్వము వీ
రానీకం బగ్గింప శ
తానీకుఁ డెదిర్చె నతని నాసురభంగిన్. 390

విరటుతమ్ముఁ డగు శతానీకుండు భీష్మునిచేఁ జచ్చుట

సం. 6-113-24

వ. ఇట్లు దాఁకి విరటుతమ్ముండు వాలమ్ముల నొప్పించినం గోపించి. 391

శా. విల్లుం గేతువుఁ ద్రుంచి సూతు వెన నుర్విం గూల్చి రథ్యంబులఁ
దొల్లం దీవ్రత సేసి యాతఁడు భుజాటోపంబు శార్యంబు శో
భిల్లన్ వైచిన శక్తియుం దునిమియాభీలద్యుతిప్రస్ఫుర
దృల్లిం బొక్క టి భీష్ముఁ డేసి నఱకెం దన్మస్తకం బుగ్రతన్. 392

వ. ఇవ్విధంబున శతానీకుం జంపిన.

393

క. మొన లెల్ల విటుగ వధ్యం

దినమున యినుమాడ్కి బయలఁ దేజోనిధి శం

తనుసూను దొప్పె నప్పుడు

గనుఁగొని యి ట్లనియె శారి గాండివితోడన్.

394

క. మన మోహరములు నెడి కను

కనిఁ బాతెడు నిప్పు డాపగానుతునకు |

క్కున నీవు మార్కొనక త

క్కినఁ గార్యము దప్పుఁ బొదివి గెలుపుము కడఁకన్.

395

వ. అనిన విని యతండు రథరథ్యసారథిసహితంబుగా సురనదీనందను
నమందమార్గణపుంజంబునం బొదివె శిఖండియుం జేరి నారాచంబుల
నొప్పించిన దేవప్రతుండు వాని నేయనొల్లని సందున నాసవ్యసాచి
యతని విల్లు దునిమి పెల్లెయుచున్నం జూచి నైరింపక శలశల్య
కృపకృతవర్మచిత్రసేనభూరిశ్రవఃప్రభృతివీఁలోకం బతిలోకంబుగ
దివ్యాస్త్రజాలంబులు నెఱుఁచు నేయుచు భీష్మున కడ్డవడుండు
దలకడవుం డను నెఱుంగులు నింగిముట్ట బలసమేతంబుగా నడరినం గని
సమీరనందనసాత్యకిసౌభద్రవిరాటద్రుపదఘటోత్కచప్రముఖ యోధ
వర్గం బనర్గళభంగిం దఱుమం దత్సైన్యంబులు గూడుకొని కవిసిన
దివిజదానవసంపాతసమయసమరం బయ్యె నందుఁ బురందర నంద
నుండు మన నై నికుల కందఱ కన్నిరూపు లయి యైంద్రవారుణా
గ్నేయాది మహేశరంబులం దెరల్చుచు సురశీతుం డైన శిఖండిం బురి
కొల్పికొని మీ తండ్రి నేయించుచు నతం డెన్ని విం దెల్లెత్తిన నన్నింటిం
దోడ్దొన తునుమాడుచుండె వాగ్రీడివై నతం డుగ్రశక్తి సుపయోగింప
నదియునుం ద్రుంచి సూతునిం గేతనంబునుం గూల్చిన.

396

సీ. మనమున భీష్ముఁ డి ట్లని పితర్కించుఁ బాం

డవుల నాయొక్క వింటన కడంగి

గెలువనే వీరిఁ గృష్ణుండు ప్రాపు గా

కున్న నిం కది యట్టు లుండనిమ్ము

కృష్ణుఁ డోడుగ గొని కీడ్పడి వీరలు
వచ్చినఁ జెప్పితి వధవిధంబు
సమర మువేషించి శాంతిమై నుండెద
నడచిపా టేటికి ననగ నెఱిగి

తే. చదల సుర లిట్లు మే లిది సమ్మతంబు
మాకు నని ప్రీతిమైఁ జెప్పమాట లాతఁ
డొక్కరుండును వినియె నేనొకఁడు వింటి
మునిమహానుభావంబున మనుజనాథ.

397

వ. తదవసరంబున నూత్నజలశీకరశిశిరంబగు మారుతంబు మరుత్తటినీ
తనయుమీద సుడిసె సురదుండుభులు మ్రోసెఁ గుసుమవర్షంబులు
గురిసె నవియు నన్యగోచరంబు లయ్యె నిట్లు నిశ్చయించియు నమ్మ
హాత్ముం డూరకున్న గెలని కొకభంగియై తోచు నని తలంచి. 398

తే. ఒక్కవి లైక్కుపెట్టంగ నుఱక వెనశి
ఖండి పటుమార్గణంబులఁ గడఁగి యేయ
నతఁడు మిసిమింతుఁడును గామి కల్ల నప్పి
పఱపెఁ దనయమ్ము లతనిపై ఫలునుండు.

399

వ. శాంతనవుండును సముల్లాసంబున నేసిన.

400

క. నరుఁడు దనమీదఁ దొరఁగెడు
శరములు వారించి యతని చాపం బధిక
త్వరితగతిఁ ద్రుంచి యతిని
ఘరనారాచంబు దనువు సొర నేయుటయున్.

401

వ. తమకుం దమయోధవరులకును వారింపం జేరం జెనయం గొలఁది
కాక వెల్లివిరిసిన శరనిధిభంగిం బొంగినవివ్వచ్చు వెఱుగుపడి చూచుచుం
దమ్న విడువక కెలంకుల నున్న నీకొడుకులం గలయం గనుగొని మీ
తండ్రి రారాజుతో నిట్లనియె.

402

- మ. అని దేవాసురకోటి కై నను నశకన్యం బిమ్మహావీరు మా
యొన వీఁ డల్లిన మర్త్యు లేయెదు రుదారుం డైన యీక్రిడి ద
క్కిన నిస్పాండవనై న్య మింతయును మ్రగ్గింపంగ నేఁ జాలుదున్
విను నత్యం బిది వీఁవిఁటి కెదురున్ వి ల్లెత్తలేఁ డెవ్వఁడున్. 408
- క. అనునెడ శిఖండిచాపము
వెనుకం దనవిల్లు నిల్చి వెన నాతం డే
సినభంగిగ నరుఁ డెసెను
జననాయక దొడ్డనారసంబుల భీష్మున్. 404
- వ. ఆప్పుడు దేవప్రతుండు దుశ్శాసను నాలోకించి. 405
- సీ. అశనికల్పము లివి యర్జును జాణముల్
గాని శిఖండివి గావు సుమ్ము
కర్కటిగర్భంబు కరణి గాత్రము వ్రచ్చె
నిట్టివి వీనికి నెందుఁ గలవు
బ్రహ్మదండంబులపాటి యై మర్మంబు
లిట్లు నోనాఁటునే యితనిచేత
జముదూత లట్ల ప్రాణముల వెలార్పంగ
నీద్రుపదాత్మజఁ డెన్నఁ డేసె
- ఆ. దృఢవిముక్తములును దీప్తాకృతులు లత్య
శుద్ధిమంతములును సునిశితములు
నైననారసంబు లతనివి గాక యీ
తనివి యగునె యెవ్విధమునఁ జూడ. 406
- క. అనుచుఁ బటుశక్తి నప్పా
ర్థుని వై చిన నది యతండు తునుమాడుచు శాం
తనవుఁడు వాలుం బలకయుఁ
గాని యరదము డిగ్గిఁ జూచుకొలఁదిం బెలుచన్. 407
- తే. పసి యారెంటిఁ దునియలు చేసి యెలుఁగు
నూపి యే నుండ వెఱచేల నాపగౌత
నూజుఁ బొదువుఁడు మీ రని యోజుఁ కెప్పె
శక్రతనయుండు తనయోధజనుల కెల్ల. 408
- వ. అప్పులుకు లొకర్ణించి. 409

క. ఏయుడు పొడువుం డడ వుడు
ప్రేయుఁ డనుచు వారు జాహ్నవీతనయుఁ గడున్
దాయుడు మననై నికులుం
గో యని తలవడ్డఁ బోరు ఘోరం బయ్యెన్. 410

వ. అప్పుడు. 411

తే. ఏని గాండివి కురుసేన నెగువ నతని
వారు వెలువక భీష్మునిఁ జేరి యొడల
ప్రేలఁ డెడ లేనియట్లుగ వివిధభంగి
నిష్కరాస్త్రశస్త్రంబుల నినిచి రథివ. 412

భీష్ముడు శరతల్పగతుఁ డగుట

వ. అంత నంశుమంతుండు కాంతుం డగుచు వచ్చె నట్టియెడం గదిసి
కవ్వడి గాంగేయువైఁ గ్రూరవారాచనికరంబులు నిగిడించి వడం
ద్రోచిన. 413

క. తూర్పుతల గాఁగ నీసుతు
లేర్పడఁ గనుఁగొనుచు నుండ నిల కంపింపన్
దర్శింజ్జ్వలుఁ డా భీష్ముఁ డ
హర్పతి యస్తాద్రి చేరునట్లుగఁ బడియెన్. 414

తే. తనువు ధరఁ బొందకుండఁగఁ దల్పిభంగి
శరము లూతయై పొలుపారె నరవరేణ్య
యట్లు శరతల్పగతుఁ డగు నమ్మహాను
భావు దేవవ్రతుని దేవభావ మొందె. 415

చ. అనిమిషు లభ్రుచూచి మృతుఁ డయ్యెడు నక్కట దక్షిణాయనం
బునఁ గృతపుణ్యుఁ డంచు వగఁ బొందిన భీష్ముఁ డెఱింగి వారి కి
ట్లను సురభార కాలగతి నాత్మఁ దలంచియ కాదె మేనిలో
మనిచినవాడఁ బ్రాణముల నుమ్మలికింపకుఁ డించుకేనియున్. 416

వ. సత్యవతీరివాహం బొనర్చుటకు మాతండ్రి మెచ్చి యవధ్యత్వంబును
స్వచ్ఛందమరణంబును నిచ్చినవాడు కావునఁ దద్వరప్రభావంబున

సావధంబున కే నొడంబడక కానేర దయ్యెఁ బ్రాణంబులు నావశంబు
యనిన విని వారలు సంతోషించి రాశమయంబున భాగీరథివనువురం
గొందఱు మునివరులు హంసరూపంబుల నమ్మహాత్మునకు దక్షిణా
యనం బెఱింగింపం జనుదెంచి యతండు తెలిసియునికి నతనిచేత
నెఱింగి ప్రియం బంది యేగి రట్టియెడ దుర్లోధనుండు పుచ్చిన
దుశ్శాసనుండు కుంభసంభవుపాలికిం బోయి భీష్ముపాటు చెప్పిన
నతండు మూర్ఖిల్లి యొక్కంత తేటి దీనాననుం డగుచు నమ్మహీనాథు
కడకుం జనియె నయ్యవసరంబున.

417

సీ. పాండవేయులు మాతస్యపాంచాలయాదవ
సహితంబుగా సంతసమునఁ బొదలి
రాదెన బొబ్బలు నార్పులు బహుతూర్య
కోటియుఁ జెలఁగె నీకొడుకుగమియు
నీదిక్కుదొరలును నెలుగెత్తి యేడ్వంగ
నంబరచరుల హాహారవంబు
లులియంగ రోదసి గలియంతవట్టును
ఘనశబ్దమయ మయ్యె మనుజనాథ

తే. కాలు సే యార్చుటలు లేక కన్నుంగవలి
నశ్రు లొలుకంగఁ జిత్తంబు లడఁల బాండు
సూమతతిఁ జూచుచుండిరి కాని యించు
కయును గడఁగరు మనవారు కయ్యముచకు.

418

వ. తదవసరంబున నంబరమణి యపరరత్నాకరంబు సొచ్చె ననిన విని
ధృతరాష్ట్రుండు సంజయున కి ట్లనియె.

419

క. నాయుల్ల మరయ నినుమో
జాయో కా కిట్లు రూపఱక విస నోరెన్
సాయకసముదయభరభవ
దీయవచనచయము గవియుదేరం దిగమై.

420

వ. ఇంక నేమేనియుం జెప్పఁ గొఱంతకలదే యనుటయు నానూతనంద
నుండిట్లను నవ్వుడు కౌరవులుం దారును దమవారును మైమఱువు
లూడ్చి యాయుధంబులు పెట్టి గాంగేయుకడకుం బోయిరి కాంతే
యులు నట బంధుమిత్రసహితు లయి యచటికిం జనిరి ధనంజయుం

దొక్కరుండును ధనుష్పాణి యైయరిగె నిట్లయ్యరుడెఱంగుల వార
లుం దత్కాలప్రకాంతస్వాంతు లై యన్యోన్యవిషయరోషంబులు
దక్కి తన్నుం బరివేట్టించినం గుఱగురుం డగు నమ్మందాకినీనందనుండు
వారి నభినందించి కొలిపించికొని యుండె.

421

తే. తనకుఁ గ్రీడల యని భవత్తనయులకు నె
ఱుంగఁ జెప్పిన వారు కడంగి మెత్తఁ
దనము గల తలగడలు దేఁ బనుచుటయును
జూచి చిఱునవ్వుతో నవ్వుసాచి బలిచె.

422

క. పిలుచుటయు నతఁడు బాష్పము
లొలుకఁగ గాండివము పెట్టి యొయ్యెన చనినం
దలగడతూపులు నెజ్జకు
నలవడఁ జెట్టు మని భీష్ముఁ డాతనిఁ బనిచెన్.

423

వ. ఇట్లు పనిచినం బార్థుం డట్ల చేయుదు నని గాండివంబు వుచ్చికొని
మఱియు ననుజ్ఞ గొని మూఁడువాలమ్ము లభిమంత్రించి పెడతలఁ
దాఁకి యెత్తి పట్టుకొని పుంఖంబులు భూమి మోచి నిలుచునట్లుగా
నేసినం దాత ప్రీతుండై తల్పంబునకుం దగిన యుపధానంబు పెట్టి
తని యతని గొనియాడి సకలపాత్రులను ధాత్రీ పతులను
నవలొకించి.

424

క. రవిఁ గొల్చి యుత్తరాయణ
మవునంతకు నంపపాన్మునం దిట్లు మహా
త్సవలీల నిలుతు నా కీ
దివసంబులఁ జేయవలయుఁ దృఢరక్ష తగన్.

425

క. అలయ కరయ నోపినవా
రలు గ్రక్కునఁ బరిఘతోడిప్రాకారం బి
ట్టలముగఁ గావింపుఁ డనుడుఁ
దలకొని నీసుతులుఁ బాండుతనయులు భక్తిన్.

426

వ. అత్రేఱుం గాచరింపనుం దాత్పర్యంబున రక్షింపనుం దమతమయందుఁ
దగిన వారల నియోగించి రంతఁ జికిత్సకులు వచ్చి శల్యచికిత్స చేసెద
మని తొడంగిన గాంగేయుండు వారింబి నారి కభిమతాన్ధంబు లొసంగి

వీడుకొల్పెగీతవాద్యన్యత్ప్రవీణంబు లగు పాత్రంబు లమ్మహాత్మునకు
విసోదంబు సలుపుచుండె నట్టియెడ నా దేవప్రతుండు నీళ్లు ద్రావ
నడిగినం దనుపారునీ రసేకులు కొనివచ్చిన నతండు. 427

తే. వినుడు శరతల్పగతుడ నై యునికిఁ జేసి
యన్యసలింబు సేవింప ననుచితంబు
నాకుఁ దేజోమయాస్త్రివిన్యాసవిధి
ముత్తితం బైన భూజల మొకఁడు దక్క. 428

వ. అనుటయుఁ గౌరవులును వెఱఁగుపడి యున్నం గవ్వడిం గనుంగొని
గాంగేయుండు. 429

క. శరవేదన సర్పాంగము
సెరియఁగ నా కిపుడు పెదవు లెండెడుఁ దృష్ణ
భర ముడుపఁ దగిన నీకులు
వెరవునఁ దే సేర్తు వీవ వే తె మృనఘా. 430

వ. అనిన నట్లకాక్షయని యతం డతనికిం బ్రదక్షిణంబు చేసి తేజోమయం
బయిన మార్గణంబు పర్జన్యమంత్రాభిమంత్రితంబుఁ గావించి మహిత
లంబు గాఁడ సేసిన భాసురచ్ఛాయం బగు తోయంబు ధారారూపంబున
దివ్యగంధరసోపేతం బయి యెగసిన. 431

ఆ. కౌరవులు ప్రకంపగాఢవిస్మయ లైరి
పాండునుతులు వారిబలము నుబ్బి
యార్చి నంకు లొత్తి రాజలంబుల నమ్మ
హాత్ముఁ దృప్తుఁజేసె నర్జునుండు. 432

వ. ఇట్లు తృప్తిఁ బొంది మందాకినీనందనుండు పురందరనందనున
కి ట్లనియె. 433

ఉ. నారదుచేత నిన్ను మునినాథునిఁ గాఁగ నెఱింగి యుండుదున్
శారీయు నీవుఁ గూడిన నసాధ్యము లెవ్వియు లేవు దర్పదు
ర్యారుడ వైన నీవలనివైరము కీడని చెప్పఁ జెప్ప నీ
కౌరవరాజు మానఁడు తెగం జెడుఁ గా కిట మీద భీముచేన్. 434

వ. అని పలికి దీనమానసుం డగు చున్న భవత్సూనుతో నిట్లనియె. 435

మ. నరుఁ డత్యద్భుతవిక్రముం డతని కా నారాయణుం డాపుఁడె
వ్వరికిన్ వీరి జయింపరాదు సమరావప్తంభముం దక్కి ధ

ర్మరతుం డైన యజాతశత్రునకు నింద్రప్రస్థ మి మ్మర్తగా
జర్యమం బొందుము మీరు కొంద ఁయినం జాకున్న నీకొప్పదే. 486

వ. అని పలికి యూరకుండినం గౌరవపాండవులను మాటు పలుకక
యతనికి నమస్కరించి నిజనివాసంబులకుం జని రట్లు చనునెడ
గోవిందుండు కౌంతేయగ్రజుం గనుంగొని 487

క. సురలకు నజయ్యుడగునీ
సురసరిదాత్మజుని గెలువఁ జొప్పడునే యె
వ్వరి కైన నదృశావహా
పరికరు లగుమీకుఁ దక్కఁ జౌరవముఖ్యా. 488

క. అనుటయు నతఁ డిట్లను నే
మనఁగా నొకమానిసులమె యప్రతిహతవీ
రుని నిన్నుఁ బడసి యింతటి
పనులకుఁ జాలితిమి గాక భక్తాధీనా. 489

కర్ణుడు భీష్మునియొద్దకుఁ బోయి వినతుం డగుట

వ. అని యిట్లయ్యిరువురు నొండొకరిం బ్రశంసించుచు నఖిలజనపరివృతు
లై శిబిరంబుల కరిగిరి తదనంతరంబ కర్ణుండు గాంగేయుకడకుం
బోయి భక్తివినయంబులు తోడం బాదప్రణామం బాచరించి. 440

అ. అలుక తక్కి నన్ను నధికవాత్సల్యశీ
తలము కాంగఁ జూచి తగినమాట
లాడవే మహాత్మ యనుటయు నాతండు
గౌరవమున నతనిఁ జేరఁ బలిచి. 441

వ. ఒక్క కరంబు మలంచి కౌగిలించుకొని యచ్చట నున్న రక్షకాది
జనంబుల నవులం బోవం బనిచి యతనితో నిట్లనియె. 442

క. నీదెసఁ గోపింతునె కుల
భేదముగాఁ బలుకుటయును బిడ్డల జెలుపం
గా దని కినియుదు లే దన
రా దలఁతును నిన్ను నిష్ఠురంపుఁ బలుకులన్. 443

వ. అది శిష్య గాని రోపంబు గా దట్లుం గాక. 444

- క. నీయుదయము దైవికగ
 రాభయ త్తము నీకు మర్త్యు లనదృఢులు కాం
 తేయుండవు కాని విను ధా
 ధేయుండవు కావు నీవు ధీరవిచారా. 445
- వ. ఇది కృష్ణదైవపాయనుండు నాకు నేకాంతంబున నెఱింగించె నేనును
 భవదీయ తేజోవిశేషంబుననుం గనుంగొనియుండుదుఁ జాండు
 తనయుండ వగుటంజేసి నీయెడ వాత్సల్యంబు కాని మాత్సర్యంబు
 లే దొక్కటి చెప్పెద విను మేను గురుపాండవులవైరంబుడిపి పుచ్చితి
 నప్పాండవేయు లజయుల ప్రమేయుం డగు కృష్ణుండు వారికి విధే
 యుండు కావున వారలతోడివిరోధం బొప్పుదు నీవును నొండుదలంపు
 దక్కి యక్రొంతేయులం గలిసి యుండు మనినఁ గర్ణుం డతని కీ
 టనియె. 446
- క. కాంతేయుండ నగుదు నిది
 యంతయుఁ దొల్లియును వింటి నార్యులచే ని
 ట్లింతయు నెఱిగినఁ గుంతీ
 సంతానము తోడిపొత్తు చనునే నాకున్. 447
- ఉ. వారు మహాబలన్ హరియు వారికిఁ బ్రాపు కలండు వారలన్
 బోర జయింపరామియును బుద్ధి నెఱుంగుదు నైనఁ గౌరవ
 జ్ఞానమణుండు చేయు తగుమన్నన లెల్ల దలంచి చూచినన్
 భూరివివేక యే విడిచి పోవుట ధర్మమె వీరకర్మమే. 448
- వ. ఆదియునుం గాక. 449
- ఉ. మాటలు పెక్కు లాడి యనుమానము లేక సభం గడంగి ప
 ల్మాటుఁ బరాభవించితిఁ జలంబునఁ జాండవకోటి కెప్పుడుం
 జేటు దలంచి యేబలుపు చేసితి వైరము నాకు నింక నీ
 వీటికి వారివీటికిని పెక్కున మయ్యెడు కయ్య మొప్పుగున్. 450
- కా. దై దాధీవము సర్వమున్ మనమతిం దప్పింపఁగా వచ్చునే
 నీ వింకన్ నను నొండు పల్కం పరానీకంబువైఁ బంపు మ
 త్సేవాధర్మము నిర్వహించెద బలోత్సేకంబు లోకంబునం
 భావింపఁ విహరించెదన్ మురరిపుం శార్థుం దలంకించెదన్. 451

చ. అన విని భీష్ముఁ డిట్లు అను నంతకుఁ జాలు తెలుంగనే సుయో
ధనునకు నెత్తు నీడుభుజదర్పము కాదె నహోయ మెద్ది యా
తనికిఁ బ్రియఁబు దానిన యుదాత్తమతిం దగ నాచరింపు నీ
మనమున సంతసిల్లు మనుమానము దక్కు మనుజ్ఞ యిచ్చితిన్. 452

చ. అని తెలి వొంది పలికిన దేవప్రతుబంధుభావంబునకుం బరమానందంబు
నొంది రాధేయుండును నిజనివాసంబునకుం జనియె నని సంజయుండు
ధృతరాష్ట్రునికుం తెప్పె నని జనమేజయునకు వై శంపాయనుండు
సెప్పుటయు. 453

ఉ. మర్దితతాపసంకలనమంజులనామ దురంతదుర్దశా
కర్తమలేపనిర్హరణకారికృపామృతపూరకర్మసం
మర్దనిరాసకర్మత సమత్వపరిస్ఫుటరూపభావనా
నిర్దళితారివర్గమహానీయ మహోరమణీయవైభవా. 454

క. భసితపరభాగపేలా
అసితశ్రీవత్సలితలాంఛనపింఛ
ప్రస్ఫుమరరుచిశబ్దోరగ
విస్ఫుమరదీధితికలాపవేష్టిత మౌళి. 455

మాలిని. ఉరణరహితవృత్తీ గ్రాహ్యభక్తిప్రవృత్తీ
కరణగమనలీలా గాఢకారుణ్యశీలా
స్మరణశుభదమూర్తీ మధ్యరశ్మిప్రవర్తీ
చరణవినమద్రా సంతతానందసాంద్రా. 456

గద్యము. ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్ర కొమ్మనామాత్యపుత్రు
బుధారాధనవిరాజి తిక్కనసోమయాజిప్రణీతం బయిన
శ్రీమహాభారతంబున భీష్మపర్వంబునందు
సర్వంబును తృతీయాశ్వాసము.

శ్రీమదాంధ్రమహాభారతమునందలి భీష్మపర్వము సమాప్తము